

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Sosyoloji Anabilim Dalı

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE DOĞUM, SÜNNET,
EVLİLİK VE ÖLÜM ADETLERİNDE DEĞİŞMELER
BİNGÖL İLİ SOLHAN İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Adil ÖGER

Danışman
Prof. Dr. Kamil KAYA

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Adil ÖGER

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Modernleşme Sürecinde Doğum, Sunnet Evlilik ve Ölüm
Adetlerinde Değişmeler. Bingöl İli Solhan İlçesi Örneği

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 29.07.2021

Sayfa Sayısı : 277

Tez : Prof. Dr. Kamil KAYA

Danışmanları

Dizin Terimleri : Geleneksel Toplum, Modern Toplum, Doğum Adetleri, Sunnet
Adetleri, Evlenme Adetleri, Ölüm Adetleri

Türkçe Özet : Sanayi devrimi ile birlikte, Batı eksenli modernleşme yönünde toplumsal değişmeler olmuştur. Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi; Bingöl İli Solhan İlçesinde de başta eğitim olmak üzere, ulaşım, haberleşme ve iletişimin gelişmesiyle değişim daha etkin olmuştur.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Adil ÖGER

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Sosyoloji Anabilim Dalı

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE DOĞUM, SÜNNET,
EVLİLİK VE ÖLÜM ADETLERİNDE DEĞİŞMELER
BİNGÖL İLİ SOLHAN İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Adil ÖGER

Danışman
Prof. Dr. Kamil KAYA

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Adil ÖGER

.../.../2021

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Adil ÖGER'in Modernleşme Sürecinde Doğum, Sünnet Evlilik ve Ölüm Adetlerinde Değişmeler. Bingöl İli Solhan İlçesi Örneği adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji anabilim dalı, Sosyoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Başkan
Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM

İmza
Üye
Prof. Dr. Kamil KAYA
(Danışman)

İmza
Üye
Doç. Dr. Anıl AL REBHOLZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2021

İmzası
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Her toplumun kendine has kültürel adetleri vardır. Bu adetler birey ile toplum arasında aidiyet bağımlı oluşturmakta toplumun düzen ve dengesini sağlamaktadır. Bununla beraber toplumların, yaşam koşullarının değişmesi veya farklı kültürlerle temasları sonucunda, kültürel adetlerinde değişim kaçınılmaz olmuştur. Toplumdaki değişimleri anlayabilmek için hemen hemen her toplumda insan hayatı için önemli geçiş dönemlerine bakmakta fayda vardır. Bingöl İli Solhan İlçesi ve çevresinin, modernleşme sürecindeki toplumsal değişim, doğum, sünnet, evlilik ve ölüm adetleri üzerinden araştırılmıştır.

Bu çalışma, son iki yüz yılda tüm dünyada olduğu gibi Bingöl İlinin Solhan İlçesinde kültürel adetlerde meydana gelen değişimi ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Sanayileşme ile birlikte Batı tipi modernleşmenin Türkiye'ye etkisine işaret edilerek, başta devletin sosyal politikaları olmak üzere eğitim, ulaşım, haberleşme ve iletişimdeki gelişmesinin değişime etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci dünya savaşı sonrasında itibaren günümüze kadar meydana gelen gelişmelerin kültürel adetlerde oluşturduğu değişimler, üç kuşak üzerinden ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılara sorulan sorular neticesinde, yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek ve ikamet ettikleri yer değişkenleri göz önünde bulundurularak meydana gelen toplumsal değişim ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Alan verilerine dayalı çalışmamızda, Türkiye'nin modernleşme sürecinde toplumun doğum, sünnet, düğün ve ölüm adetlerinde önemli değişimlerin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu değişimler üzerinde, başta eğitim-öğretim seviyesi, iletişim, haberleşme ve ulaşım araçları gibi pek çok değişkenin etkili olduğu söylenebilir. Özellikle, zaman ve mekân kullanımı ve ekonomik ilişkiler gibi konularda, üç yaş kuşağı arasında değişimin bariz bir farklılaşma yarattığı açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Toplum, Modern Toplum, Doğum Adetleri, Sünnet Adetleri, Evlenme Adetleri, Ölüm Adetleri

SUMMARY

Each nation own its own cultural traditions. These traditions form a bonding connection between the individual and the society and maintain order and balance in the society. Nevertheless, a change in society's cultural traditions was inevitable as a result of the changes in the living conditions of the societies or their contacts with different cultures. In order to understand the changes in society, it is useful to look at the important transition periods for human life which exist in almost every society. The social change in the modernization process of the Solhan, District of Bingöl Province and its surroundings has been researched through the birth, circumcision, marriage, and death customs.

This study was carried out to reveal the change in cultural customs in Solhan District of Bingöl Province, as in the whole world, in the last two hundred years. By pointing out the effect of Western-type modernization on Turkey with industrialization, the effect of the development of the state's social policies on education, transportation, communication and communication on the change has been emphasized. The changes in cultural traditions that have occurred since the end of the Second World War until today have been revealed over three generations. As a result of the questions asked to the participants, it was aimed to reveal the social change that occurred by considering the variables of age, gender, education, occupation and place of residence.

In our study which is based on field data, it has been determined that there are significant changes in the birth, circumcision, wedding, and death customs of the society in the modernization process of Turkey. It can be said that many variables such as education level, communication, correspondence, and transportation means are effective on these changes. In particular, it is clearly seen that the change between the three age generations creates a clear differentiation in subjects such as the use of time and space and economic relations.

Keywords: Traditional Society, Modern Society, Birth Traditions, Circumcision Traditions, Marriage Traditions, Death Traditions

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	4
1.1.1. Problem Tanımı	4
1.1.2. Alt Problemler	5
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	5
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7
1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	7
1.6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	8
1.7. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ANALİZİ	9

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Modernleşme ile İlgili Kavramlar	11
2.1.1. Modernleşme Nedir?	14
2.1.2. Modernleşme Süreci	17
2.1.3. Geleneksel Toplum.....	19
2.1.4. Modern Toplum.....	23
2.2. Değişme ve Kültürel Adetler	27
2.2.1. Değişme ve Kültürel Değişme.....	27
2.2.2. Değişme Tipleri	31
2.2.2.1. Serbest Kültür Değişmeleri	32
2.2.2.2. Zorunlu Kültür Değişmeleri	33
2.2.3. Kültürel Adetler.....	35
2.2.3.1. Doğum Adetleri	38
2.2.3.2. Sünnet Adetleri	44
2.2.3.3. Evlilik Adetleri	47

2.2.3.4. Ölüm Adetleri.....	56
2.3. Modernleşme Kuramları.....	65
2.3.1. Klasik Modernleşme Kuramları	65
2.3.1.1. Daniel Lerner'in Kuramı	65
2.3.1.2. Samuel Nuah Eisenstad'ın Kuramı	67
2.3.1.3. Marion J. Levy'in Kuramı.....	68
2.3.1.4. Neil Smelser'in Kuramı.....	70
2.3.2. Modernleşmeye Farklı Yaklaşımlar	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'^DE MODERNLEŞME VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

3.1. Osmanlı Dönemi Modernleşme Süreci.....	78
3.1.1. Tanzimat Öncesi Modernleşme Süreci.....	78
3.1.2. Tanzimat Sonrası Modernleşme Süreci.....	81
3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Süreci	84
3.3. Tek Parti Dönemi Modernleşme Süreci	86
3.3.1. Atatürk Dönemi Modernleşme Süreci.....	86
3.3.2. İnönü Dönemi Modernleşme Süreci.....	89
3.4. Çok Partili Dönemde Modernleşme Süreci	90
3.4.1. 1950-1960 Arası Modernleşme Süreci.....	91
3.4.2. 1960-1980 Arası Modernleşme Süreci	93
3.4.3. 1980-2000 Arası Modernleşme Süreci	95
3.4.4. 2000-2020 Arası Modernleşme Süreci	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	100
4.2. Doğum Adetlerinde Değişme	101
4.2.1. Katılımcıların Hamilelik ve Çocuk Sahibi Olma Deneyimleri	102
4.2.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	102
4.2.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	108
4.2.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	113
4.2.2. Doğum ve Sonrası Adetler	116
4.2.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	116
4.2.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	121
4.2.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	126
4.3. Sünnet Adetlerinde Değişme	136
4.3.1. Sünnet İle İlgili Katılımcı Deneyimleri.....	137
4.3.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	137
4.3.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	140

4.3.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	142
4.3.2. Kirvelik.....	143
4.3.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	143
4.3.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	146
4.3.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	147
4.4. Evlenme Adetlerinde Değişme	153
4.4.1. Düğün Öncesi Adetleri (Eş Seçimi, Kız isteme, Nişan vb.).....	153
4.4.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	153
4.4.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	163
4.4.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	169
4.4.2. Düğün Adetleri	171
4.4.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	171
4.4.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	175
4.4.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	178
4.4.3. Düğün Sonrası Adetler	180
4.5. Ölüm Adetlerinde Değişme	198
4.5.1. Yaşlı ve Ölüm Hastaları İle İlgili Adetler	198
4.5.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	199
4.5.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	202
4.5.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	205
4.5.2. Cenaze Törenleri İle İlgili Adetler.....	207
4.5.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	207
4.5.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	210
4.5.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	216
4.5.3. Taziye Süreci İle İlgili Adetler	219
4.5.3.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar	219
4.5.3.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar.....	222
4.5.3.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar	231
SONUÇ.....	245
KAYNAKÇA	254
EKLER.....	260
ÖZGEÇMİŞ.....	262

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	:	Anavatan Partisi
AVM	:	Alış Veriş Merkezleri
C	:	Cilt
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	:	Çeviren
DP	:	Demokrat Parti
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
D.T.C.F.	:	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	:	Editör
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
MKP	:	Milli Kurtuluş Partisi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organizatinon
S.	:	Sayfa
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Tv.	:	Televizyon
Ünv.	:	Üniversite
Vd.	:	Ve diğerleri
Yay.	:	Yayınları
Yy.	:	Yüzyıl

TABLÖLÖR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerini Gösterir Tablo.....	100
---	-----

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam Sayın, Prof. Dr. Kamil KAYA' ya teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Katkılarından dolayı Sayın, Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM ve Sayın, Doç. Dr. Anıl AL REBHOLZ hocalarıma teşekkür ederim.

Çalışmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme de sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi incelendiğinde toplumların devamlı bir değişim ve gelişim içinde olduğu görülmektedir (Battomore ve Nisbet, 1990, s. 63). Toplum bilimciler, üç çeşit toplum yapısından söz etmekte olup, geçim biçimi ve buna bağlı olarak emek, üretim ve tüketime yönelik ekonomik ilişkilere dayalı olarak sınıflandırmışlardır. Ana hatlarıyla ilkel toplum, geleneksel toplum ve modern toplum olarak adlandırılan üç farklı toplumun kültürel özelliklerine bakıldığında, ilkel toplumun toplumsal yapısı küçük gruplar ve klan sistemine dayalı olarak açıklanmıştır. Yerleşik hayata geçmemiş, küçük klanlar şeklinde yaşamakta olan üretim öncesi bu toplumun geçimi, avcılık ve toplayıcılık biçiminde olup, Karl Marx bu toplumu eşitlikçi bir toplum şeklinde değerlendirmiştir.

İkinci toplum tipi ise geleneksel toplum tipidir. Hayvanın evcilleştirilip, tarımın yapıldığı bu toplum tipinde, yerleşik hayata geçilmiş ve kentleşmenin gelişmeye başladığı toplum tipidir. İlkel toplum ve sonrasında oluşan toplum, yapı bakımından birbirinden farklıdır. Yerleşik hayat ve kentleşmenin oluşmasıyla toplumsal yapının farklılaştığı; ekonomik, toplumsal ve siyasal değişime uğradığı, kurumsallaşmış devlet yönetimi şeklinin oluşumuyla uygar bir toplum hüviyetine bürünmüştür (Kaya, 2003, s. 21). Emile Durkheim'in mekanik toplum yapısı olarak kavramsallaştırdığı bu toplum tipinde, toplumda din adamları idareciler ve askerler başta olmak üzere farklı toplumsal sınıfların oluştuğu, yönetim şekli olarak ciddi bir değişim meydana gelmiştir.

Üçüncü toplum tipi ise modern toplum olarak adlandırılmıştır. Modern toplum, önceki iki toplum tipinden çok daha farklı değişime uğramış bir toplum tipidir. Siyasal rejimleri, ekonomik yapıları, endüstrileşme seviyeleri, sosyal ve kültürel yapıları bakımından büyük farklılıklar göstermiştir (Kaya, 2003, s.23). Bireyden aileye, küçük grup yapılanmalarından devlet yapılanmasına kadar her alanı etkileyen bu toplum, önceki iki toplum yapısından çok farklı bir görünüm arz etmiştir.

Aydınlanma ile akıl merkezli bilgiye dayanan yeni paradigmanın geçerli kabul edilmesinin yanında teknik alanda da büyük değişimler olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında toplumun ekonomik, siyasi, kent yerleşimi, eğitim, ulaşım ve birçok alanında meydana gelen yenilik, toplumsal değişimi hızlandırmıştır. Toplum

bilimciler, toplumda meydana gelen değişimi anlamaya ve tanımlamaya yönelik çalışmaları da bu dönemden sonra daha etkin hale gelmiştir. Karl Marx toplumu, üretim ilişkilerine dayalı sosyal bölünme perspektifinden görüp değişimin temeline çatışmayı koymuştur. Emile Dukheim, gelenek ve değerler çerçevesinden toplumu inceleyerek toplumsal iş bölümü yönüyle değişimin çözümlemesini yapmıştır. Marx Weber ise geleneksel ilişkilerin hâkim olduğu basit topluma karşın, rasyonel geniş çaplı organizasyonun hâkim olduğu modern toplum yönünden dönüşüm ile toplumsal değişimi açıklamıştır (Aksoy, 2013, s.64).

Görüldüğü gibi toplumsal yapı ve yapıdaki değişim, temelde iki toplum tipi üzerinden çözümlenmiştir. Geleneksel toplum ve modern toplum mukayesesi olarak kendini gösteren bu iki toplum tipinde, devlet yapılanmasından -aile yapısına, zamanın yeniden bölünmesinden- boş zaman değerlendirmesine kadar birçok alanda değişimler kendini göstermiştir. Kır ve kent nüfusu oranlarında hızlı değişim, kent nüfusunun demografik yapısını etkilemekle birlikte, etkileşimin hızlanması ve etkinliği nedeniyle köy/kır toplumunda da değişime neden olmuştur. Toplumların tüm faaliyetlerini kültür olarak değerlendirildiğinde, toplumsal yapıyı kültür üzerinden somutlaştırmak daha doğru görülmektedir. Her çağda ve her toplumda kültürel değişimin dinamikliğinden hareketle, son elli yıldır kültürel değişimin yükselerek devam ettiğini görmek mümkündür (Haviland, vd. 2008, s.739).

Son yüzyılda, geçmişten çok daha hızlı bir şekilde kültürel değişimin olduğunu söylemek abartı değildir. Küreselleşen dünyada, ulus devlet yapısının kendini devam ettirme refleksi başta olmak üzere, kurumsal ve bürokratik planlama ile toplumda ortak kültüre oluşturmaya yönelik politikalar güttüğünü görmek mümkündür. Televizyon kanallarının çoğalması, ticari faaliyetlerin küreselleşmesi, internetin gelişmesi, sosyal medyanın etkin kullanılması, ulaşım ve haberleşmenin hızlanması, eğitim sistemlerinin yaygınlaşması, insanların sosyal ve ticari yönlerine hitap eden alış veriş ve AVM kültürünün etkin hale gelmesi, oluşan yeni teknik ve sanatsal meslekler sonucunda, zorunlu ve serbest kültürel değişimin daha da hızlandığını görmek mümkündür.

Bu çalışmada, modernleşme sürecinde Bingöl'ün Solhan ilçesi ve çevresinde modernleşmeye dönük meydana gelen kültürel değişim ele alınmıştır. Birinci bölümde araştırmanın yöntem ve teknikleri başlığı altında, araştırmanın problemi, amacı,

önemi, sınırlılıkları, varsayımları, evreni ve örnekleme, teknikleri ve analizi ele alınmıştır. İkinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınarak, modernleşme ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Bu kavramlardan, modernleşme nedir, modernleşme süreci, geleneksel toplum, modern toplum, değişim ve kültürel adetler ele alınmıştır. Kuramsal çerçevede, klasik modernleşme kuramları ve modernleşmeye farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de modernleşme ve kültürel değişim başlığı altında, Osmanlı dönemi modernleşme süreci ve cumhuriyet dönemi modernleşme süreci ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise alan verilerinin değerlendirilmesi başlığı altında, görüşmecilerin demografik ve sosyo-kültürel özellikleri, evlenme adetlerinde değişim, doğum adetlerinde değişim, sünnet adetlerinde değişim ve ölüm adetlerinde değişim ele alınarak, araştırmanın yapıldığı alanda toplumsal değişim incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Her toplumun zaman içinde başta kültürel olmak üzere her alanda bir değişim göstereceği muhakkaktır. Farklı toplumların göstereceği değişimin zamanlaması ve şiddeti aynı olmamakla beraber, toplumların sosyo-kültürel alanda yaşadığı değişimi tetikleyen faktörler de aynı değildir. Değişimin kaçınılmaz olduğundan hareketle toplumsal değişimin sebeplerini bilmek önemlidir. Bir toplumun sosyo-kültürel alanında meydana gelen değişimleri kaçınılmaz kılan faktörlerin bilinmesi o toplumun hangi yönde ve neden değişim yaşadığının anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu tezde, Bingöl'ün Solhan ilçesinin sosyo-kültürel yapısında bir değişim olduğu kabulünden hareket edilmiştir. Bu nedenle, değişimin modernleşme sürecinde toplumun geleneksel yapıdan modern yapıya geçişini etkileyen faktörler ve değişimin ne yönde olduğu (doğum, sünnet, düğün ve ölüm adetlerinde üzerinden) araştırılacaktır. Bir yönüyle kimliğe, topluluğa, öze ve değişime odaklı olduğundan (Burcu Sağlam, 2018, s. 114) bu çalışmayı aynı zamanda bir kültürel çalışma olarak da değerlendirmek mümkündür.

1.1.1. Problem Tanımı

Sanayi Devrimi, değişen üretim ve tüketim şekli Avrupa'da büyük bir değişime neden olmuştur. Türkiye, modernleşme çabalarına rağmen Avrupa'da yaşanan bu sürece ayak uyduramamanın sancılarını yaşamıştır. Türkiye'nin doğu bölgeleri başta olmak üzere kırsal kesimlerde geleneksel yapıdan modernleşmeye dönüşümün çok geç ve daha sancılı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle araştırma alanı olarak seçilen Bingöl ve çevresi, coğrafi konumu, sanayileşme sürecinde tercih edilmeyen bölgede yer alması ve büyük kentlerden uzak olması nedeniyle geç modernleşmenin sancılarını yaşamıştır.

Bu çalışmada, bölgenin modernleşme sürecini etkileyen faktörlerin başında eğitim, üretim ilişkilerinin değişmesi ve zorunlu ve/veya isteğe bağlı büyük kentlere göçün etkili olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Son yıllarda, geleneksel toplum yapısından bir değişim yaşandığı, geleneksel yapıların ve kültürel özelliklerin

dönüşüme uğradığını göz ardı etmek mümkün değildir. Toplumdaki kültürel değişimin başta toplum olmak üzere, aile ve bireyde etki etmesi söz konusudur. Toplumdaki değişimin insanlar tarafından nasıl karşılandığı da önemli bir husustur. Toplumu meydana getiren bireyler olduğuna göre, bireylerin, aidiyet duygusuna hitap eden kültürel adetlerin değişimini nasıl değerlendirdiği araştırmaya değer bir konudur. Bu bağlamda, bölgenin kendilerine özgü sosyo-kültürel özellikleri incelenmek suretiyle, özellikle doğum, sünnet, düğün ve ölüm (taziye) adetlerinde meydana gelen kültürel değişimin sebepleri ortaya konularak araştırılmıştır.

1.1.2. Alt Problemler

1- Bingöl İli Solhan ilçesinin modernleşme sürecinde kültürel yapısında ne gibi değişimler olmuştur?

2- Kültürel değişim modernleşme eksenli mi? popüler kültür eksenli mi? yoksa farklı bir yönde de olmuş mudur?

3- Toplumun tüm katmanlarını etkileyen ve değişmesi en zor adetler içinde söylenebilecek doğum, sünnet, evlenme ve ölüm adetlerinin değişimleri, farklı kuşaklar tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır?

4- Eğitim, Ekonomi, iletişim ve ulaşımın kültürel değişim üzerinde etkisi ne kadar vardır? Bu çalışmada genel anlamda bu alt problemlere cevap aranacaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tarihsel süreç içerisinde toplumların sosyo-kültürel yapılarında değişimin meydana gelmesini sağlayan birçok faktörün bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Bingöl'ün Solhan ilçesi ve çevresinde kültürel değişimi etkileyen birçok nedenin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu tezde, araştırma konusu edilecek bölgenin kültürel yapısının değişiminde eğitim, üretim ve ekonomik ilişkilerin farklılaşması, iletişim ve ulaşım araçlarının yaygınlaşmasının etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Buna bağlı olarak, bölgede toplumun yaşantısında meydana gelen değişimin, özellikle de doğum, sünnet, düğün ve ölüm adetlerinde nasıl bir kültürel değişim yaşandığı, değişimin hangi yönde olduğu somut verilerle ortaya konmak amaçlanmıştır.

Kır toplumu olan geleneksel toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel yapısı ile günümüzde modern diye nitelendirilen toplum arasında etkileşim seviyesinin çok daha yüksek boyutta olduğu görülmektedir. Her iki toplumun kendine has özellikleri çalışmanın kavramsal çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Toplumsal değişimin, özellikle günümüzde haberleşme, ulaşım, teknolojik gelişme, basım-yayım ve devletlerin eğitim ve diğer kurumsal faaliyetlerin yaygınlaşması sonucu daha hızlandığı ve hayatın birçok alanını etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu değişimin gerek bireylere gerek en küçük topluluktan en büyüğüne doğru bir etkilenme ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın yapıldığı alanda toplumsal değişimi etkileyen sebeplerle beraber, değişim sürecinde toplumda üç yaş grubu katılımcıya yansımaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada doğum, sünnet, evlilik ve ölüm adetleri kuşaklar arası aktarımda önemli geçiş dönemleri olması ve aynı toplumda her kuşak tarafından önemli değerler atfedilmesi nedeniyle araştırmaya uygun görülmüştür. Bu geçiş dönemlerinin hemen hemen tüm bireylerin deneyimlemiş veya deneyimleme ihtimali olması, bunların bireyde sosyal, ekonomik, psikolojik etkiler yaratmış olması bakımından önemlidir.

Çalışmada belli bir araştırma alanı seçilerek, planlanan yaş gruplarından katılımcılar ile nitel görüşme yapılarak değişimin yönünü ve etkisini katılımcılar üzerinden araştırmak amaçlanmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsanlık tarihi boyunca toplumların değişim ve dönüşüm göstererek varlıklarını devam ettirdikleri bilinmektedir. Bu değişim ve dönüşümün oluşmasını sağlayan birçok etken vardır. Bu etkenlerin başında kültürel anlamda toplumların birbirinden etkilenmesi ve baskın olan kültürlerin daha zayıf olan kültürleri etkilemesi gelmektedir. Kültürel değişimi zorlayan etkenlerin başında eğitim alanında yaşanan gelişmelerin ve ekonomik ilişkilerin farklılaşmasını saymak mümkündür. Bingöl'ün Solhan ilçesi ve çevresinde yaşanan sosyo-kültürel değişimde etkili olan faktörler üzerinde durulacaktır. Modernleşme sürecinde yaşanan kültürel değişim üzerinde hangi faktörlerin nasıl bir etkisinin olduğunu tespit etmek önemlidir.

Geleneksel toplumun üretim biçimi ve çalışma ilişkileri, yaşam tarzları, sevinç ve acıları paylaşma biçimleri, sorun ve problemlerini çözme yöntemleri ve yaşam

alanları ile modern toplumun söz konusu özellikleri arasında önemli farklılıklar vardır. Geleneksel toplum kapalı bir toplum olduğundan toplumsal ilişkiler açısından oluşan sosyo-kültürel yapı, tarım ve hayvancılık üzerinden şekillenir. Gerek bireyler arasındaki, gerek aileler arasındaki ilişkiler ve gerekse topluluklar arasındaki (köyler arası, kabileler arası, aşiretler arası) ilişkiler yüz yüze ve samimidir. Bunun yanında aile yapısı ve bireyler arası rol ilişkisi ve sorumluluk duygusu güçlüdür. Güç, otorite ve karar verme yetkisi ailede en büyük kişi veya onun belirleyeceği büyük erkek çocuğa aittir. Geleneksel yapıda doğum, sünnet, düğün ve ölüm olaylarında karar alma sürecinde söz sahibi olan kişiler önemlidir. Modernleşme süreciyle birlikte, günümüzde doğum, sünnet, düğün ve ölüm olaylarında karar alma ve uygulama sürecinde yaşanan bu değişimin, gelenek ve göreneklerin yeniden inşa edilmesi, genç kuşakların bu yeni duruma uygun olarak sosyalleştirilmesi ve kültürel mirasın kuşaklar arası nakli bakımından son derece önem arz etmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma, mekân bakımından araştırma alanı olarak seçilen Bingöl ili Solhan ilçesi ve köyleri ile sınırlı iken, katılımcı olarak üç kuşağa denk gelmesi düşünülen 65 yaş üstü (3. Kuşaktan torunlarının olmasına dikkat edilerek) 35-65 yaş arası ve 35 yaş arası 22'si kadın 22'si erkek olmak üzere 44 katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Zaman bakımından ise, Kasım 2019-Eylül 2020 arasındaki zaman dilimi ile sınırlıdır.

1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Her toplumda geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe değişim olması kaçınılmazdır. Bu değişimi tetikleyen birçok neden vardır. Ancak bu nedenlerden bazıları doğrudan, bazıları ise dolaylıdır.

Araştırma alanı olan Bingöl'ün Solhan ilçesi ve çevresinde, geç de olsa modernleşme süreciyle birlikte toplumun sosyo-kültürel yapısında, doğum, sünnet, düğün ve ölüm adetlerinde önemli değişimler olduğu bir gerçektir. Söz konusu adetlerin değişiminde, eğitimin, kitle iletişim araçlarının ve ulaşım araçlarının doğrudan veya dolaylı olarak etki eden temel faktörler olduğu bu çalışmanın temel varsayımıdır. Bununla beraber değişimlerin bireyde ve toplumda bazı etkiler yarattığı göz önünde tutularak bu etkinin kimi kuşaklarda olumsuz, kimi kuşaklarda ise olumlu olarak karşılandığı tahmin edilmektedir. Bu sadece kuşaklar arası farklı yaklaşım

olmayıp aynı zamanda cinsiyet odaklı, eğitim odaklı ve ekonomik odaklı farklı etkiler ve yansımalar oluşturduğu düşüncesinden hareket edilmiştir.

Modernleşmenin olması gereken makbul ve geçerli değişim olduğuna yönelik sistematik yönlendirme anlayışının da toplumsal değişimde etkili olduğu varsayılmıştır. Eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması ve zorunlu kılınması, diğer devlet kurumlarının geliştirilmesi, maaş karşılığında kamu kurumlarında çalışma olanağının doğması ve tercih edilmesi, sosyal politikaların yaygınlaştırılması; çalışma yapılan alanda geleneksel toplum yapısında değişim olmasına etki etmiştir. Araştırma alanının etnik ve kültürel özgünlükleri, dil başta olmak üzere mezhepsel ve diğer kültürel farklılıklar göz önüne alındığında toplumsal değişime yönelik politik tutumu göz ardı etmek mümkün değildir.

Özetle, başta eğitim, haberleşme ve ulaşımın toplumun kültür değişiminde temel unsur olduğu varsayımdan hareket edilmiş, araştırma sürecinde yapılan gözlem sonucunda elde edilen verilere göre, devletin ekonomi, siyasal, ideolojik ve sosyal politikaları, kamusal hizmet sektörü (güvenlik korucusu gibi) ve nüfusun çoğalması ile bölge dışına göç vb. unsurlar toplumsal değişimi etkileyen alt varsayımlar olarak oluşturulmuştur.

1.6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma yönteminde, araştırma tasarlanırken öncelikle araştırmanın insan odaklı mı (tepkili/canlı araştırma) yoksa insanın kullandıkları/ürettikleri yani metinler, semboller, görseller vb. üzerinden mi gerçekleşeceği (tepkisiz, cansız) sorusunun cevaplanması gerekir (Burcu Sağlam, 2018, s. 122). Bu çalışma insan odaklı bir çalışma olup, araştırma süreci içinde gerekli gözlem ve görüşmeler yapılmış ve çalışma alanı belirlenmiştir. Buna göre çalışmanın kapsamı, Bingöl'ün Solhan ilçesi ve köyleridir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında, görüşme ve gözleme dayalı veriler dikkate alınarak araştırma, 22 Erkek ve 22 Kadın olmak üzere üç yaş grubundan (kuşaktan) toplam 44 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Kaya, yaş gruplarını şöyle ifade eder. "Biyolojik bir nitelik taşıyan yaş grupları, yaşları birbirine yakın olanlar bir kuşak oluşturduğundan hareketle bir kuşak, bir toplumun yaklaşık olarak aynı zaman diliminde doğanların oluşturduğu yaş grubudur. Kuşak terimi, bir nesil ile öteki nesil

arasında geçen dönem için kullanılır; peşi sıra gelen kuşakların toplumsallaşması farklıdır. Bir kuşak anne-baba ile çocuklar arasındaki yaş ve yaşanılan zaman diliminin kültür farkını ifade eder; bu da yaklaşık 20-30 yıllık bir zaman diliminden oluşur” (Kaya, 2019, s. 205). Bundan hareketle bu çalışma üç kuşak üzerinden 65 yaş üstü (1. Kuşak), 35-65 yaş arası (2. Kuşak) ve 35 yaş altı (3. Kuşak) üç katılımcı grupta yapılmıştır ve çalışmada yer yer yaş grubu yer yer kuşak olarak ifade edilmiştir.

1.7. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ANALİZİ

Araştırmada veri toplama tekniği olarak, nitel araştırma yöntemi tekniklerinden gözlem ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Burcu Sağlam nitel araştırma yöntemini şöyle ifade eder. “Bireylerin ya da grupların sosyal dünyalarını aktörlerin bakış açısıyla anlamaya çalışır. Nitel araştırma süreci; anlamı ve sonucu ortaya çıkarmaya ilişkin problem cümleleri ve bu bağlamda çoğu zaman katılımcıdan ve/veya onun ürettiğinden doğrudan alınan ya da sahaya doğrudan katılımı elde edilen veriler ile verinin anlamına dair araştırmacının yaptığı yorumların tümevarımsal analizinden oluşur. Bitiminde yazılan raporun yapısı esnektir. Amacı en küçük yapıyı, temeli anlamaktır” (Burcu Sağlam, 2018, s. 116). Gerekli gözlem ve görüşmeler sonucu araştırma alanı belirlendikten sonra gerekli hazırlıklar yapılmış, alanda uygulanmak üzere açık uçlu toplam 26 sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Soruların doğrudan konu ile ilgili olmasına ve anlamlı bir şekilde sıralanmasına dikkat edilmiş; sorular evlenme, doğum, sünnet ve ölüm adetleri olarak dört grupta toplanacak şekilde hazırlanmıştır. Uygulama bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır. Uygulama sürecinde görüşmenin seyrine göre spontane sorular ilave edilmiştir.

Görüşme ortamı katılımcıların Kendi yaşadıkları ortamda olup (ev veya iş yeri), Ses kaydı alınarak birebir yazıya dökülmüştür. Görüşme yapıldığı tarih Dünya genelinde olduğu gibi bölgede Kovit 19 virüs salgını nedeniyle devlet yönetimi tarafından bazı kısıtlamalara gidilmiş, özellikle toplu olarak yapılan etkinliklere izin verilmediğinden dolayı fotoğraf çekimi yapılamamıştır. Alan verileri ses kaydı olarak alınmış olup, katılımcılardan kendi ana dilinde (Zazaca) mülakata katılanların Türkçeye dönüştürmesi, araştırmacının anadili (Zazaca) olduğundan kendisi tarafından yapılmıştır.

Bir araştırmada toplanan verilerin analiz edilmesi önemlidir. Bu çalışmada yorumsamacı ve inşacı araştırma yöntemi ile tümevarımcı akıl yürütme ile analiz edilmiştir. Burcu Sağlam yorumsamacı ve inşacı araştırma yöntemini şöyle açıklamaktadır. “Yorumsamacı araştırma, görünen davranışların ya da olguların altında yatan örtük anlamları ortaya çıkarmaktır. Sosyal davranış amaçlı olduğu için, anlamlarla gerçekliğe ulaşılır. İnsan davranışı insanlar arasında paylaşılan ve etkileşim içinde ortaya çıkan anlam sistemiyle değer kazanır. Katılımcı, gözlem tekniğini anlamak ve yorumlamak için en önemli araç olarak kabul edilir. Derinlemesine görüşme yapılıp, nitel veriler önemlidir. Sonuçların nitel yorumu önemliyken, genelleme çabası yoktur. Araştırmacı araştırılanlarla ve araştırma konusu ile ayrı değildir. Elde edilen her sonuç o sosyal dünyaya ve o kültüre özgüdür. Inşacı araştırma, bireylerin yaşamsal deneyimlerine ilişkin yükledikleri çeşitli öznel anlamlarla, yaşadıkları dünyanın anlaşılması gereklidir. Bu nedenle araştırmacı derinlemesine anlamaya yönelik açık uçlu sorular sormalıdır. Inşacı araştırma da tümevarımsal akıl yürütür. Anlam çoğunlukla tarihsel ve sosyal köklere sahiptir. Sadece bireyler değil bireylerin tarihsel ve kültürel normlar çerçevesinde birbirleriyle etkileşimleri ve bu etkileşimin bireysel yaşamlarına etkisi de anlaşılmaya çalışılmalıdır” (Burcu Sağlam, 2018, s. 112-113). Katılımcıların düşüncelerini ortaya koyacak konu ile ilgili sorular sorulup verdikleri cevaplar neticesinde katılımcıların bakışı ortaya çıkarılmıştır. Kuşak odaklı olarak yaş göz önünde bulundurularak gruplar oluşturulmuş, hem katılımcıların kendi hayatları ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar yani hayatını kendi anlatıları üzerinden (anlatı analizi) (Burcu Sağlam, 2018, s. 133), hem de araştırmacının gözlemi ile birlikte, toplanan veriler yorumlama ve betimleme yöntemi ile analiz edilecektir.

Katılımcıların isim ve soyadları verilmekten kaçınılmış, 44 katılımcı büyük yaştan kk yaşa doğru sıralama yapılarak; Katılımcı-1, Katılımcı-2... şeklinde uygun grlmştir. Katılımcıların görüşleri Katılımcı-tablo sıra numarası (Katılımcı-1) ile kendi ifadeleri ile yazılarak sonunda, Katılımcı-tablodaki sıra numarası, cinsiyeti ve yaşı ile parantez içinde gösterilmiştir. Örneğin (K-1, E, 88) gibi.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Modernleşme ile İlgili Kavramlar

Her nesnenin veya her düşüncenin zihinde bir karşılığı vardır. Toplumsal fenomenleri analiz etmek, nesnelere sınıflandırmak, açıklamak ve anlaşılmasını sağlamak için geçerli bir terminoloji oluşturulur (Marshall, 2005, s.395). Geçerli bir terminolojinin oluşturulması, ortak bilgi ve sistematik bir kabul için günümüzde zorunlu olan bir husustur. Her çağda ve toplumda geçerli olarak kabul edilen veya ettirilen, kendine özgü bir bilgi sistematiği vardır. Modernleşmenin kavramsal çerçevesini bu bilgi sistematiği noktasından ele alınarak açıklanmıştır.

Türk Dil Kurumu “modern” kavramının sıfat olarak karşılığını “çağdaş” olarak vermektedir (TDK, 2005, s.1405). Bazen bir kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için karşıtı ile değerlendirmek gerekir. Modernlik, kendinden önceki dönemin karşıtı olduğunu ve ondan farkını ortaya koymak için oluşturulmuş bir kavram şeklinde ifade edilmektedir (Çiğdem, 1997, s.65-66). Bu düşünceden hareketle moderniteyi veya modernleşmeyi daha iyi anlayabilmek için kendisi ile iç içe geçmiş olan aydınlanma ve karşıtı olan aydınlanma öncesindeki dönem ile birlikte değerlendirmek, kavramın daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Modernliğin başlangıcı ile ilgili farklı yaklaşımlar görmek mümkündür. Her ne kadar modernlik kavramı aydınlanma ile başladığı iddia ediliyorsa da 12. Ve 13. Yüzyılda antik yunan felsefesi veya bilimsel çalışmalarıyla, ortaçağ Katolik kilisesinin tutumuna karşı az da olsa ses yükselten bazı felsefeciler ve bilimciler görmek mümkündür. Platoncuların düşüncelerini dışa vuran Alman filozof Albertus Magnus, kilisenin karşı tutumuna rağmen dünyanın evrendeki yeri ile ilgili Nikolaus Von Kues, bir asır kadar sonra Kopernik ve filozof-Rahip Giordano Bruno, ve 16. Yüzyılın başında kiliseye karşı 95 Maddelik eleştirisi ile Marthin Luther’i örnek vermek mümkündür. Modern dünyanın temelleri 15. Ve 16. Yüzyıllarda Reform ve Rönesans hareketleri ile atılmış olup, 16. Ve 17. Yüzyılda başta kozmolojik alanda bilimsel bilginin başat kabul görmesi ve insanın yeniden konumlandırılması yanında toplumsal alanda da yeni bakış açıları oluşturulmuştur. Başta Thomas Hobbes olmak üzere John Locke gibi aydınlanma felsefecileri birey, toplum ve devlet ile ilgili farklı bakış

açılarını dile getirmişlerdir. Önceki dönemden farklı olarak, siyasal anlamda farklı bir şekilde kendini gösteren, birey ve toplumsal haklardan söz edilmeye başlanması, aynı zamanda yeni bir hukuksal bakışın ortaya çıkmasının alt yapısını ortaya koymuştur (Baudart, 2012, s. 8-11).

17. yüzyılda, dogmalar ve olgularla açıklanan doğa bilimi yerine, başta Galileo olmak üzere bilimle uğraşanlar, evren; matematik ve geometri diliyle açıklanmaya çalışılmış, teknik anlamda bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bununla beraber aklın kullanımı ile ilgili farklı bir bakış açısı kendini gösterir ki; bunun en bariz göstergesi Descartes' in “düşünüyorum o halde varım” sözü ile aklın merkeze alındığı görüştür. Kilisenin etkinliğinin gittikçe zayıflaması ve buna karşı akla dayalı deneysel bilginin daha makbul olması yaklaşımı, aydınlanma çağının başlamasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda kutsal kâinat ve kutsal dünya görüşüne karşı, dünyaya müdahale edebilen bir düşünce yapısını ve toplumsal değişim ihtimalini oluşturmuştur. 17.yüzyılda gerek Bacon ve gerek Descartes, kullandıkları akli ve mantığı temele alan bakış açıları, doğanın fethedilmesi yaklaşımı, modernitenin temel paradigmasını oluşturması konusunda önemli olup, günümüzde de bu paradigma kullanılmaktadır (Baudart, 21012, s 10).

18. yüzyılda aydınlanmada daha etkin bir dönem olup, özellikle d'Alembart ve Dideot gibi filozofların çalışmaları önemlidir. Yine filozoflardan Voltair, Rousseau, Helvetius ve d'Holbach'un, akla dayalı deneysel bilginin oluşturulmasında, bu bilginin alfabetik sırlamaya göre toplanmasında ve günlük yaşamda kullanılmasında, aydınlanmaya ciddi katkıları olmuştur. Akli merkeze alan, insanın özne kabul edilmesi gerektiğini savunan felsefecilerden İmmanuel Kant aydınlanmayı, 'aklını kullanmayan insanın aklını kullanmaya başlaması' olarak değerlendirmesi, yeniçağın makbul bilgi sistemi paradigmasını oluşturmuştur. Kant, insanın düşüncesini topluma özgürce sunma sorumluluğunda olduğu görüşündedir. Aydınlanma yazarlarının temel yaklaşımlarından biri de teknik olarak doğaya hükmetmenin yanı sıra, ahlaki ve siyasi olarak da toplum için bağımsız ve eleştirilebilecek bilgi elde etme gayretidir. Önemlisi, eleştirel akılla kapsamı belirlenecek ve hiçbir önyargı ve güç tarafından etkilenmeyecek bilgi üretmektir (Goldman, 1999, s.13-15). Aydınlanma aynı zamanda kendisini, kilisenin sadece din üzerinden tanrıya dayandırdığı ve oluşturduğu hukuk kurallarına, kendinden önceki hâkim durumda olan imparatorluk devlet yapısı

ve derebeylik feodal toplum sistemine karşı konumlandırmıştır (Goldman, 1999, s.49).

Ortaçağ skolastik düşünce ve sonrasında aydınlanma dönemi ile ilgili verilen bu genel ve özet bilgiden sonra, modernitenin kavramsal çerçevesine bakmak daha anlaşılır olacaktır. Aydınlanma ile birlikte süregelen toplumsal yaşantıda bir değişim olduğu; kendisinden önceki devri geleneksel toplum olarak nitelendirerek, aydınlanma ile modernleşmeye dönüştüğü iddia edilmektedir. Akıl ve özne olarak insanı temel noktaya koyup, dünyanın sorgulanabilir bir anlamıyla, akılcı bilgi vasıtasıyla görülmesini telkin etmektedir. Bu yaklaşım sadece bilimde değil aynı zamanda bireye ve toplumsal yapıya da farklı bir bakış meydana getirmiştir (Goldman, 1999, s.19-20).

Giddens'in, modernliğin ne olduğu? Sorusuna verdiği cevapla, zamansal olarak aydınlanmayı, mekânsal olarak da Avrupa'yı "Modern"liğin kavramsal merkezine oturttuğunu görmek mümkündür. Modernliği, 17. Yüzyıl'da Avrupa'dan başlayarak, sonrasında tüm dünyayı etkisine alan toplumsal yaşam ve örgütlenme şekli olarak ifade etmektedir (Goldman, 1999, s.9). Giddens'in bu kavramsallaştırması modernlik için belli bir zaman ve coğrafi mekân tanımlamasını netleştirdiği dikkat çekmektedir. Ama şu bir gerçektir ki, modern veya modernlik geçmişten (ortaçağ) farklı, yeni bir yaşam tarzı, yeni bir dünya görüşü ve yeni bir toplumsal yapı olarak kendini göstermektedir.

Modernite; Giddens tarafından, toplumsal bir değişimin yeni adı olarak ortaçağ feodalizmi sonrasında, Avrupa'da ortaya çıkan, fakat 20. yüzyılda giderek dünya çapında, tarihsel etkiye sahip olan kurumlar ve davranış biçimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yani sanayileşmiş dünyaya karşılık gelen bir dönem olarak vurgulanmaktadır (Giddens, 2010, s.28-29). Şen, modernitenin zamansal olarak kendini önceki dönemden ayırmakta olduğunu ifade ederek benzer bir değerlendirme yapmaktadır. "Modernite, 'eskinin' karşısında 'yeniyi' ifade etmekte olup, bu yeninin ilerleme kavramına değer atfetmesini beraberinde getirmektedir. Eskinin karşısında yeninin ideal olup, ulaşılması ve alınması gereken olduğu, bu uğurda eskinin terkedilmesi gerektiğini söylemektedir" (Şen, 2012, s.16-17).

Çiğdem de modernliği, aile yapısından devlet yapılanmasına kadar geleneksellikten kopan ve kendinden önceki dönemle farklılaşan toplum yapısı

olduğuna dikkat çekmektedir. Çiğdem; Berman'a dayandırarak, modernitenin zamansal olarak üç aşama üzerinden değerlendirilebileceğini vurgular. Birincisi; 16. ve 18. yüzyıllar arasındaki zamandır. Bu dönemde birey, önceki dönemde birey-toplum ilişkisinde hâkim olan geleneksel yapıdan kopartılıp, farklı bir yaşam algısına alıştıırılarak modernliğin toplumsal yönü ile ilgili bir farklılaşma meydana getirilmiştir. İkinci zamansal aşamada, Fransız devrimi siyasal ve iktisadi olarak bu örüntüye katkıda bulunmuş, bireylerin yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmesini sağlamıştır. Üçüncü zamansal aşamada ise, modernizasyonla birlikte kapitalizmin ve Pazar ekonomisinin yayılması, modernleşmede nihai etken olmuştur (Çiğdem, 1997,s. 67-68).

Çiğdem, modernite ile modern yaşam kavramlarının farklı olduğunu iddia eder. Moderniteyi, önceki dönemde hâkim olan din merkezli kutsallıktan uzak, akıl merkezli bir bakış açısını gerektiren, her türlü dinsel dogmalar dışında dünyayı anlamaya çalışan; akli, bilimi ana eksen olarak alıp bunun haricinde herhangi bir bilgiyi kabul etmeyen bir dünya görüşü şeklinde ifade eder. Modern yaşamı ise, dünyevi pozitif bilgiye dayandırarak, dünyada pozitif aklın yanında, etkisi azalmakla birlikte varlığını sürdüren dinsel akıl ve geleneksel akıl gibi diğer akılların da olduğu düşüncesini savunur. Modernitenin temel vurgusu pozitif akıldır. Yani bilginin temel kaynağı olarak vahiy, ilham, metafizik olarak kabul etmeyip, dünyevi alanda arar, bilimsel yöntemlerle hareket eder. Sistematik akıl yürütmelerle ilerler ve dünyayı tanımlamada akıl dışı bir ilkeye referansta bulunmaz. Söz konusu tasarımın temel aktörü ve kurucu Öznesi olarak insanı görür. Geleceğini kendi İnisiyatifi ile tesis ederken, akli dışında başka herhangi bir ilkeye göndermede bulunmaz. Modern bilgi tasarımını insanın kendi dışında değil, kendi içinde aradığı için bu dünyadaki bilgiye kutsallık atfetmez, onu dinin dışında niteler Şen, (2012, s.14-15).

2.1.1. Modernleşme Nedir?

Literatür taramalarında, modernleşme nedir ve ne zaman başlamıştır sorularına net bir cevap verilmediğini görmek mümkündür. Modernleşme hem sanayileşmenin kendi yapısında oluşturduğu değişimi hem de toplumun sosyal alanındaki değişimini ifade etmektedir. Modernleşme, yeni üretim tarzı, bilimde ve teknolojik alanda ilerleme, iş alanlarında farklılaşma ve uzmanlaşmaların olmasıyla yeni bir kavram olan "işbölümü" kavramı ile de açıklanmaktadır (Freyer, 2015, s.135).

Bu değişimlerle beraber muhasebe sistemi, zamanı kullanma şekli, kentleşme, teknik ve bilim gibi pek çok konuda meydana gelen değişim olarak kendini göstermektedir. Modernleşme, profesyonel iş bölümünün doğmasını, iş kollarının çeşitlenmesini; başta insan emeği olmak üzere pek çok şeyin metalaşmasını yani alınıp-satılır olmasını sağlamıştır. Devlet otoritesinin merkezi anlamda kendisini hissettirmesi, din dışı bakış açısı ve hatta dine karşı bir bakış açısının oturmasını gerektirdi. Kamusal alan ve özel alan kavramları da modern toplumun oluşturduğu kavramlardır. Kitle iletişim alanları ile birlikte geçmişten farklı olarak devletin, toplumu eğitime sorumluluğunu da üstlenmesi ile modernleşme döneminin kendine has bir politik bakışı oluşmuştur. Dünyada kıt kaynakların temini için tabiata hükmetme çabası isteği, başka ülkeler üzerinde yapılan etki ile hatta dünyanın her alanının iş sahası olarak düşünülmesi, “küresel” kavramının da ortaya çıkmasına neden oldu (Aksakal, 2011, s.50-51). Kılıçbay’a göre modernleşme, iki farklı dönem olarak nitelendirilen, modern öncesi dönem ile modern dönem arasındaki mücadeleyi, modernin kazanması sonucu değişen toplum yapısı sürecini ifade eder (Kılıçbay, 1999, s. 95-96).

Toplumların kendilerine has yapısal özellikleri sadece ekonomiye dayalı ilişkiler olmayıp, toplumun dinsel değerleri, eğitim şekli, sanatsal ve edebiyat yönü, aile ve çocuklara atfedilen önem, toplumun değerlerini yansıtan maddi ve manevi semboller ve ritüeller o toplumun özgünlüğünü ve kendine has özelliğini ortaya koymaktadır. Toplumsal örüntüler ve farklılıklar, hem toplumun bir arada oluşunu pekiştirmek, hem de ötekinden kendini ayırt edici özellik algılayışını gerçekleştirerek, aynı zamanda o dönemde toplum üzerinde egemen bir güç oluşturmaktadır (Aron, 1986, s. 78).

Her çağın, her toplumun kendine has üretim ilişkileri olup, bunun neticesinde bir devlet yapılanması yönetimi şekli vardır. Modernleşme, kendi makbul devlet yapılanmasını oluşturarak, devlet yapılanmasında etkin gücünü pekiştirmiş olup, yaşanabilecek ideal bir hayatın tam olarak etkin olabilmesi de ancak modernleşmeyle mümkün olabileceğini kabul ettirmeye çalışmıştır (Şen, 2012, s.19).

Modernleşme kendini dinamik bir süreç olarak kabul ettirip, yoğunluğu ve hızı toplumdan topluma göre farklılık göstermektedir. Birçok toplum bilimci ve siyaset bilimci, modernleşmeyi gelişme anlamında kullanarak, gelişmeyi toplumun alt yapısında, modernleşmeyi ise üst yapısında meydana gelen değişmeleri ifade ettiğini

söylemektedir (Çapcıoğlu, 2013, s.289). Değişen toplumsal yapının, çeşitlenen toplumsal sorunlara pratik çözümler üretme noktasında da farklılaşan modernleşme, ekonomi başta olmak üzere sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik alanlarda değişimler meydana getirmiştir. İnsanı özne konuma getirdiği iddiası ve sekülerleştirilmesi ile övünmektedir. Dünyanın bir bölümünü veya bir dönemini yerel, durağan ve olumsuzluk olarak gösterip, sonraki dönemi (modern) ise evrensel, ideal ve üstün göstermeye dayalı karşılaştırmalar yaparak, modernleşmenin devam etmesine yönelik şartlandırmalarda bulunmuştur (Kılıçbay, 1999, s.95-96).

Yukarıdaki veriler ışığında modernleşmenin 15. Yüzyılda Batıda başlayan ve daha sonra askeri, teknolojik ve siyasal güç olarak kendini gösteren bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda modernleşme ile Batılılaşma kimi zaman eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Çapcıoğlu, 2013, s.289). Bu süreç tarım ve toprağa dayalı feodal yapıda değişime uğrayarak, sanayileşmenin gelişmesini ve bunun sonucunda kapitalizmin ortaya çıkmasının ön koşullarını hazırlamıştır. Sanayileşme ile işlevselliğini pekiştiren kapitalizm, kapalı bir ekonomiye sahip olan ve en genel anlamda dini ilkelerin ahlaki ve siyasal ilkelere yön verdiği din adamları, kilise ve askeri sınıfın egemen olduğu ortaçağ feodal düzen içinden, yeni bir üretim biçimi ve ekonomik model olarak belirlemiştir. Geleneksel dönemde toplum üzerinde etkili olan din adamlarına karşılık modernleşme dönemi toplum yapısında bilim adamlarının etkinliği görülmüştür. Bu etkinlik, sermaye sahiplerinin birlikteliği ile sanayileşmeye, ulus devlet modelinin etkinleşmesine dönüşümü sağlamıştır. Bu yeni dönüşümün tanımsal adı olan kapitalizm ve endüstriyalizm, kendisini önceki üretim biçimlerinden ve ilişkilerinden ayıran en temel nokta, kapitali (para, sermaye) ekonominin merkezine yerleştirmedir. Kapitalizm, özel sermaye mülkiyeti ile mülksüz, ücretli emek arasındaki ilişki merkezinde yoğunlaşmış meta üretim sistemi iken; endüstriyalizm ise makinelerin üretim süreci merkezinde yer alarak, cansız maddi güç kaynaklarının mal üretiminde kullanımınıdır (Giddens, 1992, s.56).

Özetlemek gerekirse; aydınlanma ile başlayıp, sanayileşme ile devam ederek, Batı toplumlarının sahip oldukları yapı, kurum, değer ve sistemlere sahip olmak amacı ile sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler tarafından yapılan tüm düzenlemelere modernleşme denir.

2.1.2. Modernleşme Süreci

Aygül, Modernleşme sürecini temel anlamda üç noktada değerlendirmek mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Birincisi, aydınlanma hareketi ile akla dayalı bilgi ve özne insan merkezli bir dünya görüşü meydana getirmiş olmasıdır. Özne insan bakışı ile dinin insan üzerindeki etkisini yok etmeye yönelik “laiklik” anlayışını geliştirmiştir. İnsanı merkeze alarak eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi kavramların var olmasını sağlamıştır. Yani modernleşmenin bilimsel ve algısal yönünü oluşturmuştur. İkincisi, Sanayi Devrimi ile süregelen üretim ve tüketim ilişkilerinin değişimi ile sermaye, emek ve çalışma koşullarındaki değişimin etkilenmesidir. Yine denizlerdeki ticari yolların değişmesi ile yüzyıllar boyunca Doğu-Batı arasındaki ticari faaliyetin seyirinde dengelerin farklılaşmasını meydana getirmiştir. Gerek ipek ve baharat yollarının önemi, gerekse bu yollarda stratejik konumda olan toplum ve devletlerin öneminde değişiklik meydana gelmesidir. Üçüncüsü ise, devlet yapılanmasındaki değişimdir ki, o da Fransız devrimi ile kendini göstermiştir. Bu faktörlerin yarattığı değişimler sonucunda toplumun başta devlet yapılanması olmak üzere ticari hukuksal ve bireysel alanlarında değişim kaçınılmaz kılınmıştır (Aygül, 2008, s.23).

Modernleşme süreci, sınıfsal ve tarihsel özellik farklılığından dolayı her ülkede aynı olmamıştır. Modernleşme, ilk olarak 17. Yüzyılda Batı Avrupa’da özellikle İngiltere’de hukuki ve siyasal alanda kendini göstermiştir. Sonrasında, burjuvazinin işçiler ve köylülerle ittifak yaparak feodal yapıyı devrimle ortadan kaldırmak suretiyle 18. Yüzyılda Fransa’da kendini göstermiş olup, böylece bu iki ülkede devletin etkisi olmadan toplumsal dönüşüm ile modernleşme meydana gelmiştir. 19. Yüzyılda ise, Almanya, İtalya, Japonya ve Rusya’da toplumsal değişimin devlet eliyle yapılmak suretiyle, modernleşme çabasını görmek mümkündür. Böylece İngiltere evrimci bir tarzda ve birey merkezli, Almanya’da siyasal bir tarzda devlet merkezli olmak üzere farklı görünümeler göstererek, modernleşmenin her toplumda aynı dinamiklerle gelişim sürecini göstermediği, toplumsal özgünlüklerin modernleşme şekli ve modeli üzerinde farklılık yarattığı gözlemlenmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere tek bir modernleşme modelinden ve teorisinden değil, modernleşme modellerinden, dolayısıyla modernleşme teorilerinden bahsedilmesi gerekmektedir (Şen, 2012, s.19-21).

Bu bağlamda Türkiye’nin modernleşmesi hangi modernleşme modeline daha uygun olduğuna bakılması yararlı olur. Şen’e göre, Türkiye’de din faktörünün ağırlığı

ile geleneksel olarak dayanışma kültürü hâkim olan bir toplum olduğundan, birey merkezli bir toplumsal sistem ve ideoloji pek etkin olamamıştır. Bu nedenle modernleşmede İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi toplumsal dönüşüm ile modernleşme pek mümkün olamamıştır. 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı imparatorluğunda Avrupa'dan esinlenerek, bazı değişim hareketleri devlet yapılanmasında Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla kendini göstermektedir. Tabii bunda birey merkezli değişim çalışmalarının da etkisi yadsınamaz. Fakat yüzyılın sonundan itibaren devlet modernleşmesi ile bireysel modernleşmesi arasında bir çekişme görmek de mümkündür. En net modernleşme sürecinin, Kurtuluş Savaşı sonrasında devlet merkezli modernleşme süreci olduğu söylenebilir (Şen, 2012, s. 20-22).

Toplumların modernleşme sürecine katılım ve bu süreci yaşama biçimleri, söz konusu toplumların sosyal ve siyasal oluşumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Modernleşme, öncesinde sahip olunan toplumsal yaşantının birçok alanında farklılıklar yaratarak, Batı tarzı değerlere işaret etmektedir. Modernleşmenin gerçekleşmesi demek, modern olmayan bir yapının varlığını kabul etmektedir. Bu süreçte kendini kabul ettiren bir değişim var olup, özellikle iktisadi güç olarak, güçlü olma yönünde cazibesini kabul ettirmektedir (Göle, 1991, s.20).

Toplumların kendilerine özgü dinamiklerden kaynaklı farklı toplumsallaşma süreçleri vardır. Etkileşim içinde olan toplumlar, başta ekonomik olmak üzere, askeri, sosyal, bireysel ve başka alanlarda birbirlerini etkilemektedirler. Bu etkileme tabii ki her toplumun; sosyo- kültürel yapıları, coğrafik faktörleri ve iktisadi koşullar nedeniyle modernleşme sürecine dönük değişimin hemen, aynı derecede ve aynı deneyimde olmasına engel olmaktadır. Bu nedenle modernleşme ile sosyal yapı arasındaki ilişki, tek yönlü belirlemeden ziyade karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Yani bir toplumun, gerek direk ve gerekse dolaylı olarak etkileşim içinde olduğu toplumun toplumsal yapısından etkilenecek tamamen ona benzemesi pek mümkün değildir. Bu bağlamda farklı toplum tiplerinden bahsedebileceğimiz gibi farklı modernleşme tiplerinden de bahsedebiliriz. Çünkü Batı Avrupa merkezli modernleşme sürecinde çevre olarak nitelendirilen Batı dışı toplumlarda, modernleşme deneyimleri farklı olarak kendini göstermiştir (Şen, 2012, s.22).

2.1.3. Geleneksel Toplum

Geleneksel toplumu kavramsallaştırmadan önce ‘gelenek’ kavramının üzerinde durmak faydalı olacaktır. Aksoy, Sedgwick’ten aktarımıyla geleneğin kelime anlamının, Latince ‘tradere’ sözcüğünden türediğini; aktarmak, devretmek, anlamına geldiğini söylemiştir. Geniş anlamıyla (kavramsal olarak) alışkanlıkların ve inançların kuşaktan kuşağa iletilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Yine Aksoy, W. Summer tarafından ‘gelenek’ teriminin ‘töre’ terimi gibi, ilk kez sosyoloji literatüründe kullanıldığını ifade ederek şöyle bir ayırma da gitmiştir. Geleneklerin örf ve adetlerden daha az bağlayıcı olmakla birlikte, kültürel örüntü öneminden dolayı çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir (Aksoy, 2013, s.78).

Armağan, geleneğin üç anlamı olduğunu ileri sürmüştür. Birincisi, toplumsal yaşantıda genel kabul görmüş ve herkes tarafından izlenen bir yoldur. İkincisi, önceden birisinin tecrübe ettiği bir şeyi belli bir çerçevede hareket ederek devam ettirme davranıştır. Üçüncüsü, günlük dilde örf, adet ve töre anlamında kullanılır (Armağan, 1992, s.11). Gelenek, toplumların değişim zorunluluğundan hareketle, belli bir değişim sonrasında geçmiş ile şimdi veya geçmiş ile gelecek arasındaki mukayesenin anlaşılmasını sağlayan bir terimdir (Şen, 2012, s.76-77).

Geleneksel toplum ise, genellikle Sanayi Devrimi sonrasında endüstrileşmiş, zamanı ve mekânı kullanma konusunda farklılaşmış, kentleşmiş, kapitalistleşmiş, ‘modern’ olarak kabul edilen topluma karşı kullanılmıştır. Tabii modern olamayan tüm toplumları geleneksel toplum olarak kabul etmek doğru değildir. Özellikle toplumsal ilişkilerin çok sık olduğu, toplumsal norm ve aile değerlerin gelişkin olduğu, toplumsal bağların güçlü, kültür ve geleneklerin kuşaktan kuşağa daha etkin aktarıldığı görülmektedir (Marshall, 1999, s.259). Kuşakların birbirine aktardığı ve kendilerinin de bir kısmını yeniden ürettiği toplumsal norm ve kalıplar içeren kültürene, toplum üyelerinin uymalarını zorunlu kılarak, kendi karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır (Armağan, 1992, s.11)

Şen, geleneksel toplum yapısının din referanslı bir yapı olduğunun üzerinde durmuştur. Toplum, yapısını muhafaza etmek için, sahip olduğu norm ve değerlerin gücünü sürdürmeye yönelik dini etkin kullandığını savunmuştur. Toplumsal kurallar dinin gereği şeklinde algılanarak, değiştirilemez kurallar olduğu veya bu şekilde algılanmak istendiğini, karşı gelmenin ise hem reaksiyon oluşturduğunu, hem de

günah işlemek anlamına geldiğini vurgulamıştır. Bunun da bir anlamda kutsal değerlere karşı gelmek şeklinde algılanacağına işaret etmiştir (Şen, 2012, s.76-77).

Comte, sosyal statik ve sosyal dinamik nitelendirmesi ile geleneksel toplumun statik toplum olduğunu, yani toplumu oluşturan parçaların benzerlikleri ve uzun yıllar yaşam şekillerinin değişmediğini vurgulamıştır. O, düşünme biçimine gere üç evreye ayırdığı toplumun teolojik dönemi, ortaçağda kilise ve din adamlarının hâkim olduğu geleneksel toplum yapısı olarak değerlendirmiştir (Aron, 1986, s.78).

Durkheim ise, iş bölümü üzerinden bakarak geleneksel toplumu, mekanik dayanışma toplumsal yapılanması ile değerlendirmiştir. Mekanik dayanışmada bireyler arasında farklılık çok az olup, aynı topluluğun üyeleri olmalarından kaynaklı duygu ve davranışların benzer olduğunu, inandıkları değer ve kutsalların da benzeştiğini, toplumda farklılaşma olmadığını ve onun için toplumun tutarlı yapısı olduğunu ifade etmiştir (Aron, 1986, s.314). Durkheim'e göre, bir toplumun yönetilme şekli o toplumun yapısı hakkında bilgi verir. Ortaçağ devletlerine bakıldığında, toplumu oluşturan cemaatlerin veya devleti oluşturan şehirlerin geniş ölçüde özerkliğe sahip bulunmaları geleneksel toplumun varlığını gösterir (Freyer, 2015, s.137).

Geleneksel toplumlarda, bireylerin davranışları toplum tarafından şekillendirilir. Birey, başta aile olmak üzere çevresi ile girdiği sosyalizasyon sonucunda sosyal çevrenin davranışlarını ve içinde doğduğu kültürel yapıyı içselleştirerek informel bir eğitim şeklinde toplumsal kurallar ve rolleri öğrenerek uygular. Geleneksel toplumlarda sistematik eğitim ise çok az ve istekli olanlara yine din odaklı olan, kilise, havra, camiler veya tapınaklarda verilir. İki türlü eğitimden söz etmek mümkündür. Toplumun tümüne yapılan, önemli gün ve zamanlarda veya önemli mekânlarda vaaz şeklinde verilen eğitimidir. İkincisi, kurumsal olarak verilen eğitim ki bu da din adamları veya herhangi bir meslek ustası tarafından talep edildiğinde verilen eğitimidir (Özbay, 2015, s.60-61).

Geleneksel toplumun din referanslı olduğunu düşünürsek, toplumsal norm ve adetlerin birey üzerinde kutsallık etkisini yaratarak aykırı davranışın günah olarak düşünülmesiyle hem din referanslı hukuksal cezaya çarptırılması, hem öldükten sonra azaba maruz kalması caydırıcılığıyla, bireyleri disipline eder. Onun için geçmişten

süre gelen toplumsal kurallara karşı sapma göstermemeye dikkat ederek uyumlu ve sevap kazanan bir birey olarak yaşamaya gayret eder (Aron, 1986, s.483).

Bu toplumda, toplumsal kuralların günümüzdeki gibi yazılı ve herkes tarafından bilinen kurallar olmayıp daha dar çerçevede, toplumun hatta belki ailenin kendi özelliklerine göre kurallar oluşturduğu söylenebilir. Geniş aile yapısının hâkim olduğu geleneksel toplumda ailenin başı, en yaşlı erkek üye kabul edilir. Geleneksel geniş ailede, aile içinde ekonomik gücü elinde bulunduran, ailenin ekonomik ve çalışma işleyişine karar veren, aktif çalışma içinde olan büyük baba veya büyük babanın geleneksel normlara göre sorumluluk verdiği kişidir ki, bu çoğunlukla kendinden sonra yaşça büyük olan erkektir. Ancak toplum içinde özellikle tecrübesinden faydalanmak amacıyla danışılan, yapılacaklar konusunda bilgi verilen veya izin alınan kişi ailenin yaşlısıdır. Geleneksel toplumlarda yaşlılara çoğunlukla büyük bir saygı gösterilir. Yaş dereceleri, sahip oldukları tecrübe, geniş ailenin başında bir büyük olarak varlığı, toplumsal psikoloji ve bireysel maneviyat açısından sağladığı katkı önemlidir. Ailenin başında bir büyük olarak varlığı, geniş aile için toparlayıcı bir unsur olup; hem aile içindeki yaşamın disiplinli olmasına, hem toplum içinde otoritenin devamına, hem de ailede düzen ve dengenin sağlanmasında büyük babanın rolü aktif olarak devam ettirilir (Tezcan, 2015, s.67-68).

Modernleşme öncesi toplumların tümünde bulunmakla birlikte günümüzde, geleneksel yapıda olan toplumlar ve hatta kendini modern olarak nitelendiren toplumlarda bile, yönetsel gücü etkin kılmak için dine dayalı kural ve kaideler dinin asli unsurumuş gibi uygulandığını görmek mümkündür. Gelenek ile dinin iç içe geçmişliği hem toplumsal kuralları uygulanmasında hem de toplumu idare edenlerin kendi otoritelerine meşruluk kazandırmak için dinsel dogmalara çokça başvurarak geleneği dinsel bir referansla kutsal duruma getirirler. Zamanla din ile gelenek öylesine iç içe geçmektedir ki ayırtırmak pek mümkün olamamaktadır. Geleneğin etkin olduğu toplumlarda din gelenek ilişkisi çok daha güçlü olurken, geleneğin zayıf olan toplumlarda ise din gelenek ilişkisi daha zayıf olarak kendini gösterir (Şen, 2012, s.255-256).

Weber, geleneksel toplum ile modern toplumun farklılaşmasına geleneksel ve karizmatik ideal tip veya liderlik yönünden bakarak, tanrı adına onun gücünü kullanma yetkisini elinde bulundurduğunu söyleyenlerin, toplumda kendilerini ideal tip olarak

kabul ettirip, buldukları toplumsal yapıya göre kendini meşrulaştırdığını savunmuştur. Geleneksel egemenlik tipinde hükmeden, iktidarının kutsallığından hareketle kendini kabul ettirir. Geçmişten süregelen düzenin böyle devam etmesi gerektiğine ve buna karşı gelmenin günah olduğuna toplumu inandırır. Yetki ve egemenlik tamamen kişisel merhamet ve gazaba dayalıdır (Freyer, 2015, s.176-178). Pareto'ya göre ise, her toplumsal yapının kendine göre bir seçkinler zümresi vardır. İlkel toplumlarda seçkinler savaşçılar iken, geleneksel ortaçağ toplumunda din adamları ve toprak sahipleri seçkinler sınıfını oluşturur (Freyer, 2015, s.163-164).

Spencer, insan topluluğunun tarihini savaşçı ve sanayi toplumları şeklinde formüle ederek, geleneksel toplumu savaşçı toplumlar olarak düşünmüştür (Ritzer, 2011, s.33). Simon ise, geleneksel toplumu, ekonomi üzerinden ele alır ve tarım ve hayvancılığa dayalı feodal toplum yapılanması olarak değerlendirmiştir. O geleneksel toplumun, meşruluklarını kilise ve din adamları referansı ile etkinleştirdiklerini ifade etmiştir (Freyer, 2015, s.48-49). Marx, da Simon benzeri bir bakışla, ekonomi ve üretim ilişkileri üzerinden değerlendirmesinde, kölelik, feodal ve burjuva toplum yapılarını öne çıkarmıştır. Geleneksel toplumu, burjuvazi öncesi olan feodal toplum olarak (Aron, 1986, s.133), feodal beyler ve onların boyunduruğu altında çiftçiler ve lonca mensubu imtiyaz sahibi olanlardan oluştuğuna dikkat çekmiştir (Freyer, 2015, s.83).

Tönnies, geleneksel toplumun bütün üyelerinin birbiriyle uyumlu, güçlü duygulara dayanan aile topluluğu bağlayıcılığındaki toplumsal yapıyı bir cemaat olarak değerlendirmiştir. Bağlayıcılığı güçlü ve zorunlu olan töre, gelenek ve ahlak kurallarıyla düzenlenmiş ve donatılmış kırsal topluluk veya bütün hemşerilik ortak inançlarıyla ve duygusal bağlılıkla yaşayan şehir toplumunu da cemaat tipi toplumsal yapı olarak kabul etmiştir. Tönnies, cemaati oluşturan üyelerin birbirlerine uzviyet bağları ile bağlı olduklarına dikkat çekmiştir. Cemaat halindeki toplumsal oluşumlar, çıkar anlaşmasına değil, daha çok, doğal var olma iradesinin yarattığı asli birleşme temeline dayandığını ifade etmiştir (Freyer, 2015, s.191-194).

Laster F. Word, aile, kabile klan, aşiret yapısı dinsel cemaat, iskân birlikleri vb. gibi toplumsal oluşumların ana biçimleri uzun zaman denetleyici ve düzenleyici akıl gücünün katığı olmaksızın sadece toplumsal duygu ve eğilimin etkisiyle şekillendirildiğini savunmuştur (Freyer, 2015, s.204).

Giddens, “kümeleşme sistemi” açısından geleneksel toplum bağıını; Sperncer’in evrim kuramı yöntemi ile analiz ederek açıklamıştır. Kümeleşmeyi geçim sağlama zorunluluğu, karşılıklı yardım, çocukların ve zayıfların gözetilip esirgenmesi gibi durumlarda olduğu üzere, dış doğa koşullarınca meydana çıkarılıp yapısı da aynı koşullarla oluşturulmuş olan bir toplumsal bağlanış olarak görmüştür. Giddens’in bir diğer kavram çifti olarak zikrettiği “küme bilinci” geleneksel toplumun yapısına karşılık gelir. Bu bilinç, psikolojik temelde bir duygu ve hatta bir çeşit içgüdüsel tepkiler karmaşası olarak dillendirmiştir (Freyer, 2015, s.210) ve bunu geleneksel toplum özelliği olarak savunmuştur.

Wilhelm H. Riehl, toplumsal yapıyı mesleki zümreler birliği olarak ele almıştır. Bu özelliğin sadece modern topluma ait bir özellik olmadığını, geleneksel toplumda da mesleki zümreler olduğunu ama daha yerel düzeyde bu zümrelerin oluştuğunu ifade etmiştir. Meslek zümreleri toplumsal yapının sadece meslek ile değil, üretim ve tüketim ilişkilerinden doğan gelenek ve görenek, bilgi, yaşama tarzı, benzerlik ve farklılıkları ile tüm toplumsal yapıyı temsil ettiklerini savunmuştur. Meslek zümreleri toplumun yapısını gösterdiğinden, geleneksel toplumun anlaşılmasında, meslek zümrelerinin örgütlenme biçiminin dikkat çekici olduğunu söylemiştir (Freyer, 2015, s.97-99).

2.1.4. Modern Toplum

Modern, modernizm ve modernleşme ile ilgili yukarıda geniş açıklamalar yapılmıştır. Nasıl ki geleneksel toplumun daha iyi anlaşılması için modern toplum yapısını bilmek gerekliyse, modern toplum yapısını da isabetli analiz edebilmek için geleneksel toplum yapısını bilmek gerekir. Sanayi Devriminden sonra yüzyıllardır devam eden toplum yapısında ciddi bir değişim meydana gelmiştir. Geleneksel toplumda hâkim tarım ve hayvancılığın ana merkezde olduğu yaşam şeklinden farklı bir üretim tüketim şekline geçilmiştir. Haliyle bu başta devlet yapılanması olmak üzere devleti oluşturan erk ve ana değerlerin de değişmesini getirmiştir. Değişim devletin kurumsal yapısı başta olmak üzere bürokratik ve siyasal tüm alanlarını etkilemiştir. Kurumsal yapıda, üretim ve tüketim alışkanlıklarında, boş zaman değerlendirmede, kent mimarisinde, barınacak yerlerin iç ve dış mekân değişimine kadar günlük araç ve gereçlerin farklılaşmasına kadar her alanda değişim olmuştur.

Yukarıda birkaç alt başlık şeklinde verilen, geleneksel toplumun özelliklerinin anlaşılmasına yardımcı olabilecek aile yapısı, otorite, din, eğitim ve mesleki uzmanlaşma gibi birçok alanda yeni bir toplum ve yeni bir yaşama şekli kurulmuştur. Geleneksel toplumda güçlü olan toplumsal ve aile bağları zamanla çözülmeye başlamıştır. Durkheim'in ifadesiyle mekanik dayanışmanın hâkim olduğu geleneksel toplum yerine Organik dayanışmanın hâkim olduğu yeni bir toplum tipinin oluştuğu görülmüştür. Mekanik dayanışmada etkin olan benzeşmeye dayalı iş ve üretimle beraber, topluma, aileye dine karşı olan bağlılıklar yerine; farklılaşmaya dayalı olan basit iş bölümü ve uzmanlaşma, meslek birliktelikleri ve örgütlü ve tamamlayıcı çalışma şekli ortaya çıkmıştır (Wulf, 2009, s.125).

Modern toplumun devlet yapılanması ulus devlet şeklinde olup çoğunlukla merkezden yönetimdir. Başta eğitim olmak üzere toplum ve bireye yönelik tüm çalışmalar devlet tarafından yasalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Bireyin toplumsallaşma sürecinde eğitilmesi ve öğretilmesinde ailenin rolü devletin eline alınarak gelecek kuşakların yetiştirilmesi konusunda cebri veya eğitsel uygulamalar yapılmıştır.

Comte'nin düşünme biçimine göre üçe ayırdığı toplumların üçüncü toplum tipi pozitif toplum tipidir. Bu dönemde toplum, sanayi toplumu olup, geleneksel toplumdaki din adamlarının yerini bilim adamları alırken, burjuvazi de proletaryanın yerini almıştır (Aron, 1986, s.78). Bu toplum tipi kuramsal olarak sosyal dinamik toplum tipi olarak adlandırmıştır (Freyer, 2015, s.55-56). İktisadi yönüyle toplumu sınıflandıran Simon, modern toplum yapısını liberal iktisat ve sosyalist iktisat yapılanma ile değerlendirmiştir (Aron, 1986, s.49).

İktisadi yapı olarak toplumu ele alan ve "işbölümü" ile açıklayan diğer bir kuramcı da Durkheim'dir. O, geleneksel toplumdaki "mekanik dayanışma"ya karşı, modern toplumu; farklılaşmış, uzmanlaşmış ve her bireyin sahip olduğu kendine özgü bakış ve iş bölümü ile "organik dayanışma" yapısı olarak nitelendirmiştir (Aron, 1986, s.153). Durkheim, ortaçağ kent devlet yapılanmasına karşın; sanayi çağı devlet yapılanmasını modern devlet olduğunu, merkezi yönetimle idare edildiğini, devlet kurumlarının mesleki ve iktisadi menfaatler birlikleri oldukça bağımsız ve o oranda geniş işlevlere sahip olduklarını veya kuvvetlice merkezleştirildiklerini, nihayet bu

merkezler tarafından tamamen yutulmuş olabileceklerini savunmuştur (Freyer, 2015, s. 137).

Spencer, tarihsel süreç olarak modern toplumu sanayi toplumu olarak adlandırmıştır (Freyer, 2015, s.63-64). Aynı şekilde Marx da iktisadi anlamda üretim ilişkileri noktasında modern toplumu sanayi toplumu olarak adlandırıp, bu toplum yapısında burjuvazi ile proletarya mücadelesinden söz etmiştir (Freyer, 2015, s.83).

İktisadi yapılanma ile toplumu değerlendiren bir başka kuramcı Riehl'dir. Toplumsal yapıya mesleki zümreler üzerinden bakan Riehl, geleneksel toplumda mesleki zümrelerin yerel veya kent devlet yapılanmasına uygun yerel bir görünümde iken; modern toplumda ise mesleki zümrelerin ulus devlet kapsamında merkezi bir nitelik taşımıştır. Buradaki mesleki zümrelerin oluşum ve kurumsal yapıları daha genel ve birçokları uluslararası birlikteliğe kadar gitmektedir (Freyer, 2015, s.97-99).

Paretoya göre, toplumsal yapının önemli özelliklerinden biri seçkinlerin dolaşımıdır. O modern toplumun seçkinlerinin siyasetçiler ve bilim insanları olduğunu savunmuştur (Ritzer, 2011. s. 35). Weber, ideal tip ve liderlik ekseninden değerlendirdiği toplum tipinde modern toplumun bu özellikle ilgili meşru ussal-yasal egemenlik modern toplumda görülen egemenlik tipidir. Modern çağın ve toplumların gösterdiği durum egemenliğin meşruluğunu temeli olarak bir nesnel ilke ve kurallar sistemi yürürlüktedir. Yani yasal ve hukuksal kurallar konularak oluşturulan egemenlik tipidir (Freyer, 2015, s.176-178). Tönnies ise, modern toplum yapısını cemiyet adını vererek analiz etmiştir. Bu toplumun en belirgin özelliği, belirli çıkarlar uğruna toplanmış, kurulmuş olan toplumsal kümeler olup makine örneğine göre yapılmış olduğunu söylemiştir (Freyer, 2015, s.191-194).

Word, modern toplumda insanların ilişkilerinin gittikçe yapaylaştığını, akılsallaştığını ve düzenlenmiş bir biçim aldığını dile getirmiştir. Daha çok özgür sözleşme ve anlaşmalar anlayışına dayanan çıkar dengesi toplumsal düzeni ve onun belirtilerini meydana koyarak, yani duygusallıktan akılsallığa dönüştüğünü iddia etmiştir (Freyer, 2015, s.204). İnsan iradesinin etkinliği noktasında toplumu değerlendiren Hegel felsefesinde ise modern toplumu iradelerin birleşimi ile devletleşme olarak yansıdığını göstermiştir (Freyer, 2015, s.68-69).

Modern toplumun kendine has aile, zaman kullanımı, eğitim din ve benzeri yapıları vardır. Modern toplumun aile yapısı çekirdek aile yapısıdır. Çekirdek aile yapılanması ile geniş anlamda sosyal çevre ve toplumun birey üzerindeki etkisi genel anlamda çekirdek aile ile maksimize edilmiş olup toplumsal etkileşim hususunda kişi ve guruplarla etkileşiminin bir şekliyle devlet tarafından şekillendirildiğini görmek mümkündür. Çocukluktan başlayıp ölünceye kadar devam eden toplumsal etkileşim ile içinde buldukları toplumun, grubun kültürünü öğrendiği ve toplumsallaşmanın meydana geldiği ve böylece kişilik kazandığı bilinmektedir. Böylece birey içinde doğup büyüdüğü toplumun davranış kalıplarını öğrenerek içselleştirir ve topluma karşı bir aidiyet hissi oluşur (Tezcan, 2015, s.52).

Geleneksel toplumda gelecek nesilleri yetiştirme konusunda en etkili unsur aile iken; modern toplum, geleceği kendi isteği doğrultusunda şekillendirmeye yönelik, gelecek nesillerin özellikle aile ortamında sosyal çevre ile ilişkisi son derece kısa tutulduğu görülmektedir. Modern toplum ailesi çekirdek aile olması ve özellikle eşlerin ikisinin çalışmasının gittikçe yaygınlaşması sonucunda çok daha küçük yaşlardan itibaren kreş, okul öncesi ve okuldaki eğitimle ailenin etkisi ve katkısı son derece kısa tutulmaktadır. Gelecek kuşakları yetiştirme görevi devlet tarafından alınmak süratiyle, birey ve toplum arasındaki etkileşim şeklini sistematik eğitimle sağlanarak, istenilen toplum yapısı inşasına gidilmektedir. Toplumsallaşma süreci bir ömür devam ettiğinden, bireyin toplum içindeki rollerinin standartlarını ve etkinlik derecesini sistematik bir şekilde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Geleneksel toplumun zaman algısı ve bölünmüşlüğünden farklı olarak modern toplumun kendine has zaman yönetimi vardır. Geleneksel toplumdaki iklimsel koşullara göre planlanmış zaman başta mevsim ve işin türüne ve şekline göre planlanmış olup, bunun yanında toplumun kendi değer ve kültürüne göre günlük, haftalık, aylık veya yıllık önemli zaman dilimleri oluşturulmuştur. Bunların bir kısmı da yine geleneksel toplumun din ile olan bağından kaynaklı olarak atfettikleri zaman dilimleri de gözden kaçırmamak gerekir. Aslında modern toplum tamamen din dışı bir toplum olarak değerlendirmek isabetli bir bakış olmayıp, temelinde kapitalist bir bakış açısı olduğundan dolayı, yerine göre dinin de metalaştırılması sonucunda bir nevi toplumsal erkin din üzerindeki kontrolünü sağlamaktadır. Bir yanda zamanı da çok

daha bölümlere ayırmak suretiyle hayatın en kısa anlarına etki etmeye yönelik bir amaç güdülmektedir.

Çalışma koşullarını belirlemeye yönelik günlük ve haftalık çalışma sürelerinin oluşturması için zamana müdahaleden, verilen ücretin zamanlaması ve dinlenmeye yönelik planlanan zaman ile aslında modern toplumun zamanı nasıl planlayarak kontrol altına aldığını görmek mümkündür. Hatta buna geleneksel toplumun özelliği olan yıllık (Dini Bayramlar ve Noeller gibi), aylık, haftalık ve günlük dini ritüellerin yapılmasına yönelik zaman planlaması vardır. Boş zaman değerlendirmesi ve onu metalaştırmaya yönelik planlamasını da gözden kaçırmamak gerekir.

2.2. Değişme ve Kültürel Adetler

Herakleitos, 'aynı nehirde iki kez yıkanılmaz' diyerek, evrende yavaş veya hızlı, her şeyin bir değişim halinde olduğunu, zamanın, değişimi gerçekleştirdiğini, bundan kaçınmanın mümkün olamayacağını işaret eder (Kıray, 2006, s.95). Tartışılan konu toplum ve toplumu oluşturan insan olduğundan, toplumu anlamak için, ancak kültür denilen bütün yapıp ettiklerine bakarak anlamak mümkündür. Antropolojik olarak ifade edilmekte olan dünyanın, gerek insan öncesi dönemde ve gerekse insanların olduğu dönemde bir değişim ve dönüşümün olduğudur. Doğada meydana gelen değişimin yansıması da insanlarla ilgilidir (Wulf, 2009, s.31-32).

2.2.1. Değişme ve Kültürel Değişme

İnsan sosyal bir varlık olarak, içinde yaşadığı toplumun bir sosyal yapısı ve bu sosyal yapının dayandığı kültürel adetleri vardır. Dünyanın, gerek insan öncesi dönemde ve gerekse insanların var olduğu, toplum tarihi olarak ifade edilmekte olan dönemde bir değişim ve dönüşüm zorunluluğu içinde olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Wulf, 2009, s.31-32). Spencer'in evrimsel bakışı, Comte'un üç hal yasası, Marks'ın beş gelişim aşaması olarak öne sürdüğü ve diğer birçok toplum bilimcinin savunduğu, toplumların yapısında değişimin kaçınılmaz olduğuna dair vurgudur. Tüm canlılarda olduğu gibi insanoğlu, var olduğundan beri, hayatta kalmak için mücadele vermiştir. Ama diğer canlılardan farklı olarak, kendisine verilen akıl sayesinde geleceğini de planlamayı öğrenerek, hayatını kolaylaştırmaya yönelik birçok yenilik ve icatta bulunmuştur. En basit anlatımıyla, doğayla mücadelesinden insanla mücadelesine ve sonrasında doğaya hükmetme arzusuna kadar, çeşitli mücadele

şekillerini geliştirerek toplumsal anlamda da farklı yapılanmalar içinde olması, kendisine has kültür ve adetlerinin var olduğu ve yaşamsal şartlara göre bunları değiştirdiğini göstermiştir. Kültür ve adetler, insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sahip oldukları yine maddi ve manevi unsurlardır. İnsanoğlunun ihtiyaçları ve inançları zamana ve mekâna göre değişebileceği gibi, onları gerçekleştirmeye yönelik tatmin vasıtaları da değişebilir. Her durumda toplumların yapısını oluşturan kültür ve adetlerin değişmesi kaçınılmazdır (Kaplan, 2015, s.27).

Turhan'ın Malinowski'den naklettiği kültür değişmesi tanımı şöyledir. “Bir toplumun mevcut nizamını, yani toplumsal, maddi ve manevi kültürünü bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreçtir. Böylece kültür değişmesi, bir toplumun siyasi yapısında, idari kurumlarında ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye şeklinde, kanunlarında, maddi araç ve gereçlerinde, bunların kullanılmasında, toplumsal iktisadının dayandığı tüketim maddelerinin dönüşümünde az çok meydana gelen değişimleri ihtiva eder. Terimin en geniş manasıyla kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür. Her yerde ve her zaman meydana gelmektedir” (Turhan, 1987, s.49).

İnsanoğlu hayat mücadelesinin iklimsel ve coğrafik etkiler başta olmak üzere, zamanla değişen toplumsal yapının, farklılaşan toplumsal sorunlarına çözümler üretmeye yönelik ekonomi başta olmak üzere sosyal, kültürel siyasal ve psikolojik alanlarda değişimler yaşamıştır (Haviland vd. 2008, s.741). Aynı şekilde, çalışma koşulları, yerleşme düzeni, yönetim şekli, sosyal örgütlenme biçimi, kısacası her alanda yeni koşullara uygun toplumsal yapı oluşturmaya çalışmıştır.

Toplumsal yapıda her şey bir birine bağlı ve birbirini etkilediğinden, toplum devamlı bir değişim ve dönüşüm halindedir. Bir taraftan, içinde bulunduğu mevcut durumda toplumsal bütünlüğünü korumaya yönelik mücadele verirken, diğer taraftan herhangi bir sebebin tetiklediği zincirleme etkiyle meydana gelen yeni duruma adapte olmaya çalışır. Toplumsal değişme, toplum halinde yaşamın bulunduğu her ortamda var olan ve süreklilik arz eden sosyal bir süreçtir. Bu süreç kimi zaman toplumsal yapının kendi iç dinamiklerinin gelişimi ile doğal seyrinde olabilirken, kimi zaman da dıştan bazı etkenlerin zorlaması sonucunda olabilmektedir. Bu dışsal nedenler kişilerin, kurumların ya da doğrudan doğruya sistemlerin zorlamasıyla ortaya çıkabilir (Kırkpınar 2001 s.5-7).

Kızılçelik, İbn-i Haldun ile ilgili yaptığı çalışmada, toplum olaylarının, başlama ve gelişme süreçlerini değerlendirirken, tarihsel süreç ve coğrafik faktörlülerden bağımsız olamayacağını vurgulamıştır. Toplumun değişim ve dönüşümünü etkileyen faktörler; tarihi süreç, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel olayların etkilerini ve kendi süreçleri içindeki değişimleri göz önünde bulundurulması gerektiğini aktarmıştır (Kızılçelik, 2014 s.37). Basitleştirerek anlatmak gerekirse, insanın doğayı işleme tarzı değişirse, nüfus yapısı da değişir, nüfus değişirse, yerleşme tarzı da değişir, yerleşme tarzı değişirse sosyal örgütlenme veya bunlarla ilgili olarak inanç ve değerler sisteminde de değişimler olur. Değişim; tesadüfi keşifler, bir soruna çözüm bulmaya yönelik kasıtlı girişimler, yeni yaşam biçimleri, araçlar geliştiren ya da bunları dayatan insanlar ile iletişimde bulunmak ve benzeri sebeplerden kaynaklı da olabilir (Haviland vd. 2008, s.741).

Turhan, kültürel değişimde iki noktaya dikkat çeker. Bunlardan biri, başka bir toplumdaki ithal edilen unsurların kendi toplumlarına kabul ettirmeleri kültürel değişimin bir çeşidi olup; diğeri de, toplumların bir birleri ile teması sonucunda meydana gelen kültürel değişimdir (Turhan, 1987, s.24). Değişimin içsel ve dışsal dinamikleri var olup, kimi zaman toplum durağan gibi görünse de zaman içinde mutlaka değişim meydana gelir. Toplumlar bazen hızlı bir değişim süreciyle seyrederler bazen çok yavaş ve kısmi bir değişim gösterirler ama kısmi değişimler zaman içinde farklı alanların değişimini tetikleyerek zincirleme bir değişim reaksiyonunu meydana getirirler. Yani toplum hem bir bütündür, hem de bu bütün sürekli değişmektedir, değişirken de kendisini yeniden düzenler, yeniden bir bütün haline gelir. Değişmesi ve kendini yeniden düzenlemesi, yani çeşitli yönleri arasındaki ilişkileri yeniden oluşturması toplumun doğası gereğidir (Kıray, 2006, s.312-313).

Turhan, “her ne kadar kültür değişimi iki farklı toplumun birbiri ile teması ile gerçekleşebileceği şeklinde ifade ediliyorsa da bu başka bir kültür ile temas etmeden bir toplumun kültüründe hiç değişim olmaz anlamına gelmemelidir... Bu bakımdan kültür değişimleri, cemiyetten cemiyete farklı olacağı gibi aynı gruba mensup bireylerinde etkileşimi ile değişime etkin olabilmektedir. Binaenaleyh bütün bir cemiyette meydana gelen kültür değişimleri tetkik edilirken fertlerde görülen değişimlerin de hesaba katılması lazımsa da bunların birbirini ikna edeceği

düşünüldüğü için herkesin bu hususta yeknesak bir tarzda hareket ettiği kabul olunmaktadır” (Turhan, 1987, s.53-54).

Freyer, bir toplumsal yapının oluşmasında ya da onun uğradığı dönüşümde etkili olarak, dört türlü etkenin bulunduğunu; bunların, coğrafik şartlar, iktisadi, siyasal ve dinsel etkenler olduğunu belirtir (Freyer, 2015, s.150). Coğrafik durum ve iklimsel koşullar insanların doğa karşısındaki mücadelesini, iktisadi ve siyasal yapılanmasını, günlük yaşantısındaki; yeme-içme, giyinme-barınma, çalışma-eğlenme biçimlerini oluşturur. Dinsel yapısı da, toplumun sahip olduğu manevi yönlerini, kural ve normlara karşı uyumluluğunu aşkın sorumluluklarını şekillendirir. İnsanoğlunun fiziksel toplumsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılayıp, kuşaktan kuşağa aktarılabilen bu toplumsal davranışlar bütününe kültür denmektedir. Kültür, önceki kuşaklardan miras alınan, insanın kendini geliştirmek için ihtiyaç duyduğu aidiyet hissini veren, zaman içinde onun da kendi eylemleri sonucunda etki edip farklılaştırabildiği veya geliştirebildiği sembolik bir sistemdir (Turhan, 1987, s.42-43).

Her değişimin küçük veya büyük, geniş ölçekte veya dar ölçekte farklı etkisi olacaktır. Kimi değişimler bir tek kişinin hayatını farklılaştırırken, kimi değişimler aile yaşantısını farklılaştırmış, kimi değişimler ise bütün insanlık için mevcut bulunan güç dengesini değiştirmiştir. Örneğin Roma İmparatorluğunun yarattığı toplumsal değişim, kavimler göçü, İslam dininin gönderilmesi veya İstanbul'un fethi bunların her biri dünyayı etkileyen değişimler olarak saymak mümkündür. Tekerleğin icadı, yazının icadı, paranın icadı, barutun icadı vb. buluşların yarattıkları değişimleri de örnek vermek mümkündür. Tartışılan konunun asıl vurgusu olan, Sanayi Devrimi ve özellikle Fransa ihtilalinden sonra adı modernleşme olan değişimdir. Bu dönemden sonra değişim, ya modernleşme yönünde ya da modernleşme karşısında olmuştur. Modernleşme kavramı değişim anlamında mihenk taşı alındıktan sonra bütün değişimlerin buna uygunluğu araştırılmış ve değişimin yönü bu açıdan kavranmaya çalışılmıştır. Batı Avrupa ve Amerika modern toplum olarak kabul edildikten sonra, dünyanın geri kalan bölgelerinin değişim ölçüsü, modern dünya olarak kabul edilmiştir (Aytaç, 2017, s. 304)

Mümtaz Turhan'ın deyimiyle: “Değişen şartlar karşısında umumi çareler bulma ve onlara intibak etme hususunda her kültür aynı derecede olmadığı gibi, eşit bir kapasiteye de sahip değildir. Bir toplumun yapısında değişiklikler olduğu zaman bazı

fertlerin veya grupların arzu ve ihtiyaçları kendi kültürleri tarafından ancak bir dereceye kadar tatmin olunabilmektedir. Arzuların yerine getirilmediği, ihtiyaçların iyi tatmin olunamadığı böyle zamanlarda ve bilhassa daha iyi mücehhez gibi görünen yabancı bir kültürle temasa gelindiği vakit cemiyette memnuniyetsizlik, huzursuzluk doğabilir. İşte bu nevi hoşnutsuzluk zamanlarında eğer topluluk mensupları kendi kültürlerinin zaafını hissetmeye başlar veya temasa gelince medeniyet veya kültürün doğrudan doğruya veya vasıtaları bir şekilde tazyikine maruz kalırlarsa kültürlerinde esas değişmeler vukua gelir” (Turhan, 1987, s.48).

2.2.2. Değişme Tipleri

Toplumsal değişimin kaçınılmaz olduğundan hareketle, değişimin olabileceği tipleri incelemekte yarar vardır. Turhan, Amerikalı antropologlardan referansla kültür değişiminin, kültür aktarması (culture transfer) ve kültür edinme (acculturation) şekilden iki şekilde değişikliğe uğrayabileceğini; Bu iki terimi, serbest ve zorlanmış, dayatılmış veya mecburi olmak üzere iki türlü uygulanabileceğini ifade etmektedir (Turhan, 1987, s.51-52)

Değişimler sert ve kısa süreli bir şekilde olabileceği gibi uzun süreli ve yumuşak da olabilmektedir. Toplumsal değişme, toplum halinde yaşamın bulunduğu her ortamda var olan sosyal bir olgudur. Toplumsal değişim olgusu süreklilik arz etmektedir. Bu süreç kimi zaman toplumsal yapının kendi iç dinamiklerinin gelişimi ile doğal seyrinde olabilirken, kimi zaman da dıştan bazı etkenlerin zorlaması soyunucunda olabilmektedir. Bu dışsal nedenler kişilerin, kurumların ya da doğrudan doğruya sistemlerin zorlamasıyla ortaya çıkabilir. ¹

---

¹ Her ne kadar serbest ve zorunlu olmak üzere iki çeşit değişim tipinden bahsedilse de değişimle ilgili daha karmaşık bir durumun varlığını göz ardı etmemek gerekir. Örneğin istilacı ya da fetihçi bir yaklaşımla yeni alınan topraklardaki insanların günlük yaşantılarındaki kültürel davranışlarında serbest bırakılmış olsalar bile yönetsel gücü elinde bulunduranların, merkeziyetçi eğitim düzeni, hukuksal kuralları ve dini değerlerin dolaylı veya direk olarak işlenmesiyle, toplumun kültürel değişimini etkilemektedir. 7. Yüzyılda dünyaya yayılan İslam'ın temel prensiplerinden olan “dinde zorlama yoktur” bakışı olmasına rağmen orta Asya'ya kadar kuzey ve doğuda, Afrika'nın en Batısına ve İspanya'ya kadar alınan topraklarda, toplumların birçok kültürel alanda değişim yaşadıkları görülmektedir. Veya Batı sömürgeciliğinin işgal ettiği devletlerde din adamların oradaki toplumun dinini değiştirmesine yönelik yaptıkları misyonerlik çalışma, zorlama yapmadan ama sistematik bir çalışma sonucu yapmış olmaları ne kadar serbest kültür değişim olarak görmek mümkündür? Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen ulus devlet yönetimlerin üstlendiği eğitim politikaları ile müfredat diye oluşturulan; tarih, edebiyat ve benzeri derslerle o devlet içinde farklı kültürlere mensup olan dili, dini, mezhebi, ırkı farklı olan toplumlara cebir kullanmadan verilen eğitim, serbest kültür değişim olarak kabul etmek mümkün müdür? Birçok devletin üstlenmiş

Kültürel değişimin oluşmasını sağlayan şartlar bazen insan dışı faktörlerden dolayı bazen insanın kendi istek ve planlaması sonucu olmuştur. Toplumsal yapının özellikle Sanayi Devrimii döneminden sonra planlı ve sistematik bir şekilde değiştirildiğini görmek mümkündür (Kılbaş, 1994, s.15-16).

2.2.2.1. Serbest Kültür Değişmeleri

İnsanlık tarihinin her döneminde küçük veya büyük, toplumlar arasında temaslar olmuştur. Toplumlar arasındaki bu temasların seyri, şekli ve nedenleri geçmişten günümüze farklılaşmıştır. Geçmişte yüz yüze gerçekleşen bu temaslar, zamanla iletişim araçları olan gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla kurulmaya başlanmış, dolayısıyla toplumlar arası temasın niteliği değişmiştir. Toplumlar arası temasın niteliğini belirleyen unsurların başında kültürel farklılıkların rol oynadığı, güçlü kültürlerin zayıf kültürleri etkilediği söylenebilir. Buna göre kültürel bakımdan zayıf olan toplulukların kültürü güçlü olan toplumlardan etkilenecek güçlü kültürün bazı unsurlarına sahip olmak istemeleri, bunun sonucunda kültürel değişime uğramaları mümkündür. Herhangi bir baskı unsuru olmaksızın gerçekleşen böyle bir değişim, genellikle serbest kültür değişimleri başlığı altında ele alınmaktadır.

Turhan, serbest kültür değişimlerini, bir toplumsal grup veya toplumun yabancı bir kültüre sahip grup veya toplum ile temasta bulunduğu zaman, hiçbir iç ve dış baskı olmaksızın münferit unsurlar veya o kültürün belirli bir kısmının alıp benimsemesi neticesinde toplumsal yapıda meydana gelen değişimler şeklinde tanımlamaktadır (Turhan, 1987, s.51). Kısmi veya tamamen kültür farklılığına sahip olan toplumların teması halinde aralarında bir kültür alış-verişi meydana getirecektir. Bu iki kültürden baskın olan kültürün zayıf olan kültürde daha çok değişim meydana getireceği muhakkaktır. Herhangi bir baskı ve zorlanma olmadan kültürlerin etkileşimi sonucunda zayıf kültürün güçlü olan kültüre karşısında gösterdiği değişim serbest kültür değişimi olarak kabul edilmektedir. İslamiyet'in yayılmasıyla birçok toplumda

---

oldukları sosyal politikalar ile çalışma sağlık emeklilik veya muhtaç olanlara verilen yardımlarla aile yapısında oluşturduğu değişim, serbest kültürel değişim olarak ele almak mümkün müdür? Aynı şekilde imar politikası olarak farklılaştırılan kent planlaması, ulaşım şekli veya televizyon yayınlarının sistematik olarak yarattıkları yaşamsal modelleri serbest kültür değişimi olarak zikretmek mümkün müdür?

meydana gelen değişim ve 18. yüzyıldan itibaren Batı kültürünün dünya üzerinde meydana getirdiği kültürel değişim, serbest kültürel değişimine örnek vermek mümkündür (Turan, 2014, S. 30) .

Kılıçbay, serbest kültür değişimini, etkileyen ve etkilenenin plansız bir temas sonucunda meydana getirdiği değişim olduğunu, bu tip kültürel değişimin çoğunlukla küçük ve yavaş olup, dönüştürücü faktörün ise iktisat olduğuna dikkat çekmektedir (Kılıçbay, 1999, s.97-98).Haviland ve diğerleri; kültürel değişim mekanizmalarından yenilik, yayılma ve kültürel kaybı serbest kültürel değişim sınıfında sayarak şöyle açıklamıştır. Yenilik, değişen yaşam koşullarında yeni fikir ve icatlarla, toplumsal değişimin meydana getirilmesidir. Yayılma, iki toplumun teması neticesinde belli fikir gelenek ve uygulamaların bir toplumdan diğerine geçmesidir. Kültürel kayıp ise, var olan bir uygulama ya da özelliğin terk edilmesi olarak dile getirilmiştir (Haviland vd. 2008, s.752).

Turhan, bir yabancı kültürün alınıp benimsenmesi sonucunda meydana gelen kültürel değişimi üç safhada ele alınabileceğini söylemektedir. Birincisi, toplumlar arasında temas sağlayıp bunda rolü olan kişilerin, o kültürel farklılığı benimseyerek kabul etmesi veya bu kişinin kendisinin bir icat neticesinde yeni bir kültürel farklılığı keşfetmesidir. İkincisi, temasta rolü olanlar tarafından ithal edilen veya icat ettiği yeni kültürün toplumdaki diğer kesimler tarafından benimsenip kabul edilmesidir. Üçüncüsü ise, değişime maruz kalan kültürün, değişen kültürü özümseyerek kabul etmesi ve o kültürel alanda değişimin aktif yer bulmasıdır. Burada çoğunlukla iki toplumun tümünün temasından ziyade herhangi bir nedenden dolayı toplum içinde bir veya birkaç kişinin başka bir toplum ile teması sonucunda benimsenen kültürel farklılıklardır (Aksoy, 2013, s.80).

2.2.2.2. *Zorunlu Kültür Değişmeleri*

Zorunlu kültür değişmesi, başlıktan da anlaşılacağı gibi bir zorlama bir dayatmanın veya planlı ve sistematik bir etkinin olduğu kültürel değişmedir. Yukarıda kısaca değinildiği gibi, bariz bir zorlama, direk veya dolaylı bir etkinin olmasıyla kültürel değişmelerin olduğunu görmek mümkündür. Turhan zorunlu kültür değişmesini, farklı kültürel yapıya sahip olan iki toplumdan birinin diğerinin sahip olduğu kültürü değiştirmeye yönelik uyguladığı baskı olarak değerlendirir. Ona

göre, çoğunluğu ve iktidar gücünü elinde bulunduranlar, kendi kültürlerini veya benimsedikleri kültürün tümünü veya bazı unsurlarını başka bir topluma zorla kabul ettirirler ki buna zorunlu kültür değişimleri adı verilir (Turhan, 1987, s.52).

Aksoy, Turhan'ın Zorunlu kültür değişimlerinde; "hâkim grup" ve "mahkûm grup" kavramlarını kullandığını, bu değişim sürecinde özellikle hâkim grubun rolü üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Aksoy devamla, kültürel temas durumunda hâkim grubun mahkûm gruba müdahalesi, "ya kendisine mahsus kültür unsurlarını zorla kabul ettirmek veya yerli kültürün mevcut bazı şekilleri menetmek suretiyle yahut çok defa görüldüğü gibi her ikisini de aynı zamanda içine alacak tarzda meydana geldiğini aktarır" (Aksoy, 2013, s.80).

Kılıçbay, zorunlu kültür değişiminin faktörünü siyasi olarak nitelendirip, değişimin tepeden inme, önceden çizilmiş bir model içinde bütün yerelliklerde dayatılarak, değişimin hızlı ve çok miktarda olduğuna dikkat çekmiştir (Kılıçbay, 1999, s97-98). Zorunlu kültür değişimlerinin birey ve toplum üzerinde meydana getirdiği en belirgin sonuç, bireylerin davranışlarında gözlemlenen dengesizlik ve kararsızlık durumlarıdır. Bu süreçte yaşanan değişimler, seçkin bir zümre tarafından toplumun geneline "tepeden inme" bir anlayışla zorla kabul ettirilmeye çalışılmasından dolayı, toplumsal yapıda var olan denge ve uyumu sarsmaktadır (Aksoy, 2013, s.80).

Haviland ve diğerleri, zorunlu kültürel değişim mekanizmalarından söz ederler. Bunlar kültürel etkileşim, soykırım ve yönlendirilmiş değişimler diye sayarak şöyle tanımlamıştır. Kültürel etkileşim; toplumsal gruplardan birinin kendinden daha güçlü bir toplumsal gruba etkileşimi sonucunda yapmak zorunda kaldıkları büyük çaplı kültürel değişimdir. Soykırım; bir halkın başka bir halk tarafından yok edilmesi ve bu yok edilme de ilerleme adına bilinçli bir şekilde ya da etkisini umursamadan bir topluluk tarafından kazara yapılmasıdır. Yönlendirilmiş değişim ise, kültürel etkileşimin en net örnekleri askeri hareketler ya fetihler ve kontrol etmeye başladıkları kültür hakkında hiçbir şey bilmeden ya da umursamayan baskıcıların geleneksel politik yapıları yıkması sonucunda yaşanır. Kendilerine dayatılan değişimlere etkin bir şekilde karşı koyamayan ve geleneksel toplumsal, dini ve ekonomik etkinliklerinin çoğunu yerine getirmekten alıkonulan, bireyleri birbirinden uzaklaştıran ve toplumlularının bütünlüğünü zedeleyen yeni uygulamaları kabullenmeye zorlanabilir

(Haviland, 2008, s.752-757). 16. yüzyıldan itibaren başta Avrupa olmak üzere İngiltere, birçok kıtayı sömürge haline getirerek büyük katliamlar ve köleleştirmeler yaparak yerli toplumların kültürlerine yönelik zor ve baskı kullandığı bilinmektedir. Bu kültürel değişimi gerçekleştirirken birçok farklı yöntemlerle beraber, gönderdikleri idarecilerle birlikte antropologlar ve din misyonerleri ile kültürlerini bilinci bir şekilde değiştirme yoluna gitmişlerdir (Haviland, 2008, s.742).

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonrasında çıkarılan kanunlarla toplumsal değişimin, cebri olarak dayatılması yanı sıra, günlük yaşantıdaki kılık kıyafetten dini inanış ve ritüellerin yapılmasına kadar, halk eğitimi ve gelecek kuşakların eğitim müfredatına kadar, ulaşım, haberleşme, basın-yayına kadar, yerine göre dolaylı, yerine göre zorunlu kültürel değişime gittiği görülmüştür. Türkiye’de farklı din, mezhep, dil ve farklı kültürlere sahip birçok alanda aynı derecede eğitim politikalarının uygulanması bunu göstermektedir. Kapitalizmin; ulus devlet, sermaye işbirliği ile devlet idaresi görev ve sorumluluğu olarak kamusal hizmetin yaygınlaştırılması; örneğin yol, su, elektrik, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin topluma ulaştırılmasında, açık işlev olarak gelişmişlik ve toplumsal refah olarak kültürel değişimi sağlarken, gizli işlev olarak da devletin ideolojik bakışını yaygınlaştırmayı da beraberinde getirmiştir.

2.2.3. Kültürel Adetler

Bütün canlılarda olduğu gibi insanların da dünyaya geldikleri andan itibaren geçirdiği bazı evreler vardır. Toplum hayatında doğum, sünnet evlilik ve ölüm, geçiş dönemleri olarak önemli olduğu gibi; birey hayatında da bebeklik, çocukluk, gençlik, orta yaş (olgunluk) ve yaşlılık dönemleri önemli olarak görmek mümkündür. Hayatın akışı içinde bir dizi “geçiş dönemi” görülür. Bu tür geçiş dönemleri sevinç ve mutluluk veren potansiyel kazançlar kadar; üzüntü ve keder veren kayıplar da içerir. Bireyin toplumdaki öneminden kaynaklı olarak sevinç ve mutlulukların ortak yaşanması kadar, üzüntü ve keder karşısında ortak acı ve yas tutulması, gelecekte yaşanacakları öngörme, anlamlandırma ve planlama yapmayı sağlar. Hayatın geçiş evreleri, birey ve toplum arasında aidiyet ve motivasyon sağladığı gibi, karşılaşılabilecek riskler ve fırsatlar, toplumda etkileşim ve dayanışma bilinciyle, toplumsal yapıyı güçlü kılarak, sosyal yaşantının planlanması sonucunda hayatının daha düzenli olmasını sağlar (Kıray, 2000, s.147).

Kişinin hayatında küçük veya büyük bazı önemli geçiş noktaları vardır. Kendisiyle beraber çevresini de etkileyen bu dönüm noktalarını, içinde yaşamakta olduğu toplumsal kültür kabulleri ile bazı ayinsel ritüellerle karşılar. Geçiş ayinleri, kişinin yaşam döngüsünde önemli aşamaları belirleyen unsurlardır. Havilant, ayinleri üç aşamaya ayırmakta olup bir örnekle şöyle detaylandırmıştır. Bunlar, ayrılma, geçiş ve katılım ayinleridir. Birey bir dönemde toplumdaki ayrılır, uzaklaşır, bir süre tek başına yaşar, en sonunda da yeni konumunda tekrar topluma kabul edilir. Örneğin Avustralya aborjinlerinde, erkek çocukların erkekliğe geçiş aşamasında gizli törenler düzenlenir ve bir tür eğitim verilir. Ancak en önemli nokta, acemi kabul edilen ve erkekliğe geçişi sağlanacak olan kişinin toplumdaki tamamen soyutlanmasıdır. Avustralya'daki ergenliğe geçiş ayinlerinde, acemi üyeye, bütün yetişkin erkeklerin bilmesi gereken bilgilerin öğretildiği, yoğunlaştırılmış ders verilir. Bu olayın yarattığı sarsıntı, aceminin her şeyi öğrenmesini ve hatırlamasını sağlayacak pedagojik bir tekniktir. Okur-yazar olmayan bir toplumda kültürel geleneklerin sürekliliği kişilere bağlıdır, bu nedenle etkili öğretim yöntemleri gereklidir (Haviland, 2008, s.664-668)).

Hayatın geçiş evreleri denilen toplumsal bazda benzer süreçlerin, ortak değerler çerçevesinde, toplum içinde davranışsal anlamlandırmalar atfedilerek kültürel ritüellerle, bu geçiş dönemlerinin aşılmasına gidilmektedir (Giddens, 1992, s.108-109). Söz konusu insan olunca, bu davranışların her biri kendisi için ve aynı zamanda içinde yaşamakta olduğu toplum ve sosyal çevresi için de önem arz etmektedir. Öneme binaen, toplumun kendi kültürel yapısının özellikleri çerçevesinde ortak dayanışmayla bu geçiş dönemlerini karşılanması önemli görülmektedir. Dayanışmanın temel unsurlarından olan kültür, birey ve toplumun büyük anlam atfettikleri ortak davranışlar sergilemekle bütünleşmesini sağlamaktadır. Toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın önemli unsurları, ortak ritüel ve törenlerle onu karşılamaları toplumun kültürel yapısının göstergesidir. Geleneksel yapının etkin olduğu toplumlarda bu tören ve uygulamalar, toplumu oluşturan bütün bireyler için gündelik hayatın önemli bir parçası iken, geleneksel yapının çözüldüğü, toplumsal yapının farklılaştığı, modernleşmeye doğru ilerlenmekte olan toplumlarda ise yok olmamakla beraber şekil değiştirmiştir. Dolayısıyla toplumsal varlığın devamı, birlik ve dayanışmanın güçlü olması için kültürel adetlerin varlığı son derece önemli olmakla birlikte; ortak kültürel adetlerin paylaşımındaki farklılaşma, toplumun yapısını ve zaman içinde nasıl bir

değişim gösterdiğini ve yeni toplumsal davranış şeklinin ne olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Abuzer, 2010, s.268).

Farklı literatürlerde, bir yönüyle birbirine yakın olmakla beraber, birçok kültür tanımlaması görmek mümkün olup çoğunlukla Tylor'un kültür tanımlaması göze çarpmaktadır. Oğuz, Taylor'a dayanarak, kültür için, "bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek- görenekler ve toplumun bir üyesi olarak insan tarafından kazanılmış diğer tüm becerileri kapsayan karmaşık bir bütün" (Oğuz, 2011, s.5) olarak, medeniyetle eşit tutan bir tanımlama yapmıştır. Turhan da, Tylor'un, Thurnwald ve Wisser'in kültür tariflerini şöyle yorumlar. "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, bireyin ait olduğu toplumun bir parçası dolayısıyla kazandığı aidiyet ve bütün diğer becerilerini ihtiva eden girift bir bütündür" (Turhan, 1987, s.36).

Gökalp kültürü, "toplumun bütün bireylerini birbirine bağlaya, yani aralarında bir dayanışma meydana getiren dini, ahlaki, hukuki, sanatsal, içtimai, iktisadi ve teknik kurumların toplamıdır" (Aman, 2012, s.137) şeklinde ifade eder. Yine Turhan'ın naklettiği Sapir'in kültür tanımlaması da şöyledir. Kültür, insan hayatında toplumsal yoldan aktardığı maddi ve manevi her unsuru ihtiva eder. Yani; tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçimlerinden, yapılardan ve teşkilattan oluşan toplumsal bir sistemdir. Kültür, tarihi süreç sonucunda oluşmuş, gelenek ve adetlere bağlı bir toplum içinde, onu bütünleştiren teçhizat ve araçları ile karşılıklı etkiler sonucunda meydana gelmiş ve bütün unsurlarının zamanla birbirine kaynaşması sayesinde uyumlu bir bütün haline gelmiştir (Turhan, 1987, s.34-37).

Kültür, geçmişten süregelen davranışların ve gelecekteki hayatın şartlarına karşı değişimi ile bireylerin aidiyet ve beklentilerini oluşturarak, doğduğu andan itibaren yaşamının bütün alanlarını, hatta bir yönüyle ölüm sonrasını da anlamlandırır. Maddi ve manevi olan toplumun bütün katmanları arasında sınırlar ve bağlar yaratan, toplumda bir denge oluşturarak varlığının vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır. Kültür birey ile toplum arasındaki bağıdır. Tanımlardan da görüldüğü gibi; bilgi, inanç, sanat ahlak hukuk gelenek-görenek aidiyet örf ve adetleri ihtiva etmesi ile bir hayat tarzıdır (Wulf, 2009, s.130). İnsan eli ve diliyle üretilen her şey kültür kavramını oluşturur. Küçük bir kabile veya kılını bir arada tutan, bir köy topluluğunu veya bir

devlet hatta imparatorluk toplumunda bireylerin bağıllığını oluşturan, ortak yaşam ve bütünlük oluşturmalarını sağlayan kültürdür (Kaplan, 2015, s.29).

Kültürün bir alt katmanı olan “adet”, teamül ve amel kelimeleri örf ile eş anlamlıdır. Adet, “eski duruma dönmek; geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek” (Karaman, 1988, s.369) gibi anlamlara gelip örf ve gelenek anlamında kullanılır. Terim olarak; toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulamalar demektir (Çolak, 2005, s.13). Adet bir topluluğun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve topluluk tarafından yapılması genel kabul görmüş davranış kalıbıdır. Aynı zamanda âdet, davranışlar içinde uygunluğu bakımından kabul görmüş yapılması beklenen yapılmaması ile tepki çeken tekrarlardır. Toplum hayatında makbul olan ve tekrarlanan uygulamaların içselleştirilmiş şekli ile yaşamın bizzat kendisi olarak algılanmasıdır (Çolak, 2012, s.149).

Sosyal bir varlık olan insan, sahip olduğu davranış kalıplarını yaşamı boyunca, içerisinde yaşadığı toplumsal kültür örüntülerinden almaktadır. Toplumun kültürel örüntüleri, bireyin kendini içinde bulunduğu topluma ait olduğu duygusu yaratmaktadır. Bu da geleceğini öngörerek planlamasını, hayatının önemli anlarını anlamlandırmasını sağlar. Bireyin ait olduğu toplumun kültürel değerleri ile sosyal yaşantısını planlaması hem hayatının daha düzenli olmasını sağlar hem de topluma karşı bir bağıllık meydana getirir. Kültürel adetlerin insanın maddiyatı, maneviyatı, sosyalleşme ve toplumsal devamlılığı için birçok önemi vardır. Kültürel adetler çerçevesinde sergilenen davranışlar, şekilsel açıdan yansıtılması, toplumsal ortak tecrübe ve ortak davranış kalıplarını yaratır. Bu davranış kalıpları geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprü vazifesini görerek bir süreklilik oluşturur. Toplumsal kültürün oluşturduğu norm ve değerlerin, bir yandan da bireylerin pratik ve refleksif hafızasına kodlanıp, davranışsal tekrarlar suretiyle benimsenen fikirlerin içselleştirilmesi, alışkanlık haline gelmesi ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlar.

Her toplumun kendi kültürüne göre zamansal, mekânsal ve karşılaşılan olaylara göre gerçekleştirdikleri adetleri önemlidir. Özellikle geleneksel toplumu oluşturan bireylerin konumlarına göre, yerine getirmeleri gereken toplumsal sorumlulukları mevcuttur. Kişi, adet ve geleneklerin gerektirdiği düzeni sürdürme işlevlerini yerine getirmediği, davranış kalıplarını gerçekleştirmediği zamanlarda tepkisel karşılama,

cezalandırma veya dışlamayla karşılaşması söz konusu olabilmektedir (Wulf, 2009, s.189).

2.2.3.1. Doğum Adetleri

İnsanların hayatında önemli dönüm noktalarından biri doğumdur. Tüm canlılarda olduğu gibi insanlar da üreyip çoğalarak varlıklarını devam ettirirler. İnsanlarda doğum, erkek ve dişinin sperm ve yumurtaların anne rahminde birleşmesi sonucunda yeni bir insanın var olup belli bir zaman sonra doğumla dünyaya gelmesidir (Güvenç, 1979, s.278). Diğer canlılardan farklı olarak insan hayatta kalabilmek için sadece ihtiyaç duyduğu korunma ve beslenme değil, aynı zamanda konuşma düşünme ve diğer toplumsal davranışlar edinmek, kısacası “kültür” için, bir topluma ihtiyacı vardır. İnsanoğlunun bütün yapıp ettiklerini kültür olarak değerlendirildiğinden; birey, kültürün olmadığı bir dünyada yaşamını devam ettirme şansına sahip değildir (Haviland vd., 2008, s.265). Dünyaya gelen kişi ilk etapta bu önemli anın farkında olmasa da doğduğu toplum ve aile için yaşattığı heyecan mutluluk ve geleceğe dair umutlar bakımından tarih boyunca her toplum için büyük önem arz etmiştir (Güzeloğlu, 2017, s.265).

Doğum, hemen hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiş olup, dünyaya gelen her çocuk sadece ana-babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları ve çevresini de sevince boğmakta, geçmişten günümüze bu sevinci dışa vuracak kutlamalar, ziyafetler ve bazı adetler yerine getirilmektedir (Günay ve Güngör, 2003, s.102). Çünkü her doğum ailenin, akrabaların sayısını artırmakta, geleceğe dair hem umut hem de yaşamın bir gayesini oluşturmada aynı zamanda dünyaya gelinen sosyal çevredeki birçok kişiye anne- baba, dede-nine vb. gibi yeni rol ve statü kazandırmaktadır (Kıray, 2000, s.147). Bu roller bireylerin sorumluluk alanlarını genişletmekte, zenginleştirmekte ve toplumun oluşumunda ciddi etkiler yaratmaktadır. Geleneksel toplumda bu rollerin etkinliği çok daha belirgin olmakta, dünyaya gelecek olan çocuğun beslenmesinden sosyalizasyonuna, psikolojik davranışından, büyüdükçe toplum içinde yeni roller kazanmasına kadar kişiyi etkileyen faktörlerdir. Doğum, toplumda ana babaya duyulan saygıyı artırır. Özellikle küçük topluluklarda, aileler nüfuslarının çokluğuyla kendilerini güçlü ve dayanıklı hissederler (Moumin, 2009, s.29).

Tüm canlıların kendi türlerini dünyaya getirirken hassasiyet gösterdiği görülürken, yeryüzünün en donanımlı varlığı olan insanın bu konudaki hassasiyeti çok daha fazla olması doğal olarak görülmelidir. İnsanlar, doğum öncesi ve sonrasında, yüzyıllardır süregelen doğum ve onun aşamaları ile ilgili birçok geçiş adetlerini ve törenlerini bünyesinde barındırır. İnsanlarda din ve İnanç, belli faydalar ve korunmalar beklentisiyle, hayatın her alanında olduğu gibi, hamileliğin de tüm evrelerinde pek çok âdetin yerine getirilmesinde rol oynamaktadır (Peker, 2008, s.15).

Doğumun çevresinde yüzlerce adet, inanç, dini ve büyüsel nitelikte birçok davranışın şekillendiğini görmek mümkündür. Doğum öncesinde ve sonrasında, anne ve bebeğin iyi olması ve bazı menfi uygulamaların önüne geçmesine yönelik, inanca dayalı olarak uygulanması düşünülen bir takım yasaklar ve uyulması düşünülen bazı kurallar görülür. Günümüzde de bu inanç ve pratikler aynı şekilde veya değiştirilmiş şekillerde farklı yörelerde görmek mümkündür (Örnek, 2000, s131).

Toplumun yapısı değiştikçe geçiş dönemleri ile ilgili adetlerde de değişim olmaktadır, geleneksel kültür yapısını yaşayan topluluklarda, eski adetleri yer yer devam ederken, genç nesilde, günümüz tıp imkânlarından faydalanma ve farklı kültürlerle etkileşim sonucunda değişimler olduğu gözlenmektedir (Perçemli, 2011, s. 31).

Bireylerin davranış örüntülerini sürdürmeleri, içinde buldukları toplumun etkisi ile mümkün olmaktadır. O nedenle toplumun kültürel davranışlarını korumak, bireyin kendisini koruması ve güvende tutması anlamına da gelmektedir. İnsanoğlunun, baş etmeye çalıştığı durumlardan biri gücünü aşan konulardır. Sahip olunan dönemsel bilgi yöntemi ve seviyesi, müdahale edilebilecek ve edilemeyecek durumlar karşısında kendini korumaya alması insanın doğasında olan bir durumdur. Geleneksel toplumda kültürel örüntülerin din çevresinde olduğu daha önce söylenmiştir. Bu nedenle, gerek gebelik döneminde, gerek doğum ve sonrası korunmayla ilgili uygulanan adetlerin, çoğunlukla metafiziksel bakış ve yaklaşımla olduğu, toplum içindeki totem, zamansal ve mekânsal ritüeller veya din adamları etrafında geliştiğini görmek mümkündür (Günay ve Güngör, 2003, s.102).

Aile, kültürel örüntüleri bireylere aktarımı yoluyla toplumsal varlığın devamını sağlarken, bu örüntüleri uzun yıllar içinde kalıplaştırarak kendini güçlü kılmaya yönelik iç kurallar oluşturur. Aile, hiyerarşik ilişkilerde sahip olunan rollerle, bireysel

davranış serbestliğini ve sınırlamasını oluşturup (Peker, 2008, s.15), farklı zamanlarda veya farklı toplumlarda değişiklik gösterse de, dışardan bakıldığında anlamsız yorumlansa da bir davranış normunun toplumun yapısında etkin ve önemli hale getirilmesini sağlamaktadır (Örnek, 1979, s.2).

Statüleri gereği topluluk içindeki kişilerin, toplumsal değerler açısından sahip oldukları konuma göre muamele görmeleri aile ve toplum için son derece önemlidir. Örneğin, kimi toplumlarda veya ailelerde doğum gerçekleşinceye kadar, kadının hamileliği, anne-baba, ailedeki yaşlıların içinde yaşanılan toplum içinde statü sahibi belli kişilere hissettirilmesi, hamilelikle ilgili konuşulması, doğduktan sonra çocukla ilgilenilmesi ayıp ve saygısızlık olarak değerlendirilmektedir (Güzeloğlu, 2017, s.29-30).

Kadının hamileliğinin herkes tarafından bilinmesinin istenmemesi toplumsal bir örüntü olup, yine bazı toplumlarda hamileyken ağır işlerde çalışan kadınların doğuma çok yakın bir zamana kadar bu çalışmasını devam ettirdiğini de görmek mümkün olabilmektedir. Hatta yapılan çalışmalarda kadınların doğumlarını ev dışında çalıştıkları tarlada, bahçede veya benzeri yerlerde gerçekleştirdiğine tanık olunmaktadır (Dilmen, 2009, s.18).

Gerek hamilelik döneminde, gerek doğum esnasında ve sonrasında yaşanabilecek olumsuzluklardan anneyi ve bebeği korumaya yönelik olsun, beklentilerin en güzel şekilde gerçekleşmesi konusunda, ziyaret ve yatırlara gitmek veya bazı giysilerin giyilmesi ve takıların takılması gibi; her toplumun kendi değerleri çerçevesinde uygulamalar ortaya konduğu görülmektedir (Akça, 2009, s.19).

Anne karnındaki çocuğun sağlıklı doğmasına yönelik gidilen yatırlar ve ziyaretler olabileceği gibi toplumda dini konularda bilgi sahibi olduğu kabul edilen kişi veya kişilerin yapacakları, okuyacakları veya yazacakları kutsallık atfedilen işlemleri uygulamakta pek çok yerde görülmektedir (Örnek, 1979, s2). Bunun yanında annenin tehlikelerden korunmasına yönelik yapması ve yapmaması gereken davranışlar da toplumdan topluma değişiklik gösterse de inanç ortaklığı olan geniş alanlardaki toplumların kültürel yapılarında benzer adetler görmek mümkündür. Örneğin Niğde Ulukışla adetlerinde; gebe kadının ayıya, maymuna, deveye bakmaması; balık, tavşan, paça ve kelle yememesi; gizli saklı bir şey alıp yememesi gerektiğine dair bir inanç vardır (Dilmen, 2009, s.12).

Yine aynı şekilde dünyaya gelecek olan çocuk için beklentiler vardır. Başta anne baba olmak üzere akrabalık ağı genişledikçe bu beklentiler de farklılaşmakta, beklenen durumun gerçekleşmesine yönelik bazı davranış kalıpları oluşmaktadır. Aşerme döneminde bu davranış kalıpları, hamile kadının içinde bulunduğu toplumun her kesimi tarafında bilinmekte olup bu ilgi hassas bir şekilde yerine getirildiğinde toplum içinde başta inançsal tatminle beraber, toplulukta dayanışma ve kenetlenme güçlü duruma gelirken, uygulanmaması ise günah diye nitelendirilmekle birlikte, eleştirilmekte ve dışlanmayla sonuçlanabilmektedir. Aşeren kadının her istediğinin yedirilmesi doğacak olan çocuğun hayatında olumlu ve olumsuz yönleri nitelerken (Dilmen, 2009, s.15), toplumsal birliktelik ilişkileri içinde hamile kadına ikramda bulunulmaması da tepkiye yol açabilmektedir. Onun için Diyarbakır Ergani halk kültüründe, “tencerede sadece su bile kaynıyorsa gebe kadına ikram edilmelidir” (Akça, 2009, s.21), özdeyişle bu hassasiyet dile getirilmektedir.

Annenin hamilelik sürecinde yapması beklenen davranışlar, sonraki aşamada doğumun kolay olmasından, doğacak çocuğun güzel ve zeki olmasına kadar sonuçlar getireceğine inanılan davranışlar, toplumların kendi kültür özellikleriyle değerlendirmek mümkündür. Bazı eşyaları kullanması veya kullanmaması, bazı hayvanlara bakması veya bakmaması, fiziksel veya karakter anlamda iyi veya kötü insanlara bakmasının çocuğa yansıtacağı beklentisi, bu dönemde toplum içinde birçok kişi tarafından bilinen ve beklenen toplumsal adetlerdir (Güzeloğlu, 2017, s.31). Doğacak olan bebeğin cinsiyeti her kes tarafından merak edilip gelecekle ilgili beklentileri süslerken, erkek çocuğun beklenmesi ise geleneksel toplumun karakteristik özelliklerindedir (Örnek, 1979, s.3).

Hamile kadının fiziksel değişimlerinden davranışlarına kadar veya toplum içinde kabul edilen bazı eylemsel uygulamalara kadar adetler görülür. Hamile kadının göbeğinin sivri olması erkek doğacağı, yuvarlak olması kız doğacağı; kesilen bir koyunun kellesi ikiye bölündüğünde içi etli çıkarsa doğacak çocuğun kız, kemikli çıkarsa erkek olacağı; hamile kadının karnı sol taraftan şişerse erkek, sağ taraftan şişerse kız olacağı gibi inanışlar mevcuttur (Dilmen, 2009, s.15-16). Yine cinsiyet tahmini için yapılan bir adet de hamile kadından gizli, iki minderden birinin altına makas, diğerinin altına bıçak konup; hamile kadın, altında makas olan mindere oturursa kız, bıçak olan mindere oturursa erkek çocuk doğacağına inanılır (Moumin,

2009, s34). Bu ve benzeri birçok halk inancı olmakla beraber, günümüzde hemen hemen herkes hamileliğin ilk birkaç ayından sonra doktora gitmekle bebeğin cinsiyetinin öğrenileceğini bilmektedir (Akça, 2009, s.22).

Doğum olayı zorlu ve riskli bir durum olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Sağlıkla direkt ilgili olduğu için günümüzde uzmanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Geleneksel toplumda günümüzdeki kadar bilimsel bilgi yaygın olmayıp, uzmanlaşma söz konusu olmadığından, tekrarlar sonucunda tecrübe sahibi olanlar tarafından doğum yaptırılmaktadır (Perçemli, 2011, s.26).

Doğumun gerçekleşme aşamasında da bazı olağanüstü durumlardan korunmaya yönelik toplumsal adetlerin yerine getirildiği görmek mümkündür. Gerek anne ve bebeğe yönelik sağlıklı bir doğumun gerçekleşmesi için, gerek aile içindeki cinsiyete dayalı rollerde bir zedelenme olmaması için ve gerekse doğumu gerçekleştiren tecrübeli kişiye yönelik o esnada ve daha sonraki sürecin tümünde uyulması gerek toplumsal değerlerin varlığı önemlidir. Doğumun rahat geçmesine yönelik içirilen şerbetler, sıcak süt, pekmez, zenzem suyu kimi çevrelerde önemli iken (Dilmen, 2009, s.18). Dini bazı materyallerin kullanılması yeşil seccade gibi veya doğum esnasında Kur'an okunması Fatıha ve duaların okunarak (Moumin, 2009, s37), doğum yapan kişiye üfürülmesi de kimi çevrelerde önem atfedilmektedir. Türkmenlerde olduğu gibi bazı yerlerde, suya Kur'an'dan ayetler okunup doğum yapacak kişiye içirilmesi de toplumsal inanış ve adetler açısından dini önemli olduğunu göstermektedir (Kalafat, 1996, s135).

Doğum gerçekleşince göbeğin kesilmesi, kesilen göbeğe yapılan işlemler de önemli olup, sahip olması istenen meslekle ilgili iş yerinin yakınına, cami duvarına veya okul duvarında bir deliğe konulması, bebeğin geleceği ile ilgili beklentiyi ortaya koymaktadır. Toprağa itina ile gömülmesi insana verilen değer, topraktan gelinip toprağa gidileceğinin düşünülmesi, hatta kurutulup Kur'an sayfaları arasına konulması da toplumsal değerler açısından önemli görülmektedir (Örnek, 1979, s.7). Bebeğin yıkanması, tuzlanması belli bir süre içinde akraba ve komşular tarafından annenin ziyaret edilmesi, bebeğin görülmesi, nazar olmasın diye anneye veya bebeğe nazar boncuğunun takılması, alnına kazan isinin sürülmesi de toplumsal adetler çerçevesinde görmek ve günümüzle karşılaştırıldığında meydana gelen değişimleri görmek açısından önemlidir (Moumin, 2009, s.8).

İnsanın kendi varlığı kadar önemli olan özelliklerinden bir tanesi de bireyin adıdır. Ad, kişi için hem kendi varlığını anlamlandırmakta, hem toplum içinde tanınırlığını sağlamaktadır (Örnek, 1979, s8). Yani, toplum içinde bilinmesini ve varlığının kabul edilmesini sağlamaktadır. Adı olmayan kimliği ve benliği yok anlamına gelmektedir. Hem bireyin kendisi için hem de çevresi için bu kadar önemli olunca hemen hemen her toplumda yeni doğan bebeğe “ad koyma” önemli olup, birçok toplumda törenle bu işlem yapılmaktadır (Haviland vd., 2008 s.269).

Özellikle İslam referanslı dini hayatın hâkim olduğu Anadolu kültüründe “ad koyma” dini ritüellerle yapılmakta bu yapılaş şekli farklılık gösterse de genellikle aile büyüğü erkek tarafından sağ kulağa ezanın okunarak adının üç kez tekrarlanması ve sol kulağa kamet veya salavat getirilerek adının üç kez tekrarlanması ile gerçekleşmektedir. Kimi yerlerde ad koymak için o topluluk içinde dini kimliği olan kişiler tarafından yapıldığı da sıkça görülen bir durumdur (Örnek, 1979, s.8).

2.2.3.2. *Sünnet Adetleri*

Sünnet, Arapçada hitan; erkek cinsel organının ucunda idrar deliğinin çıkışını kapatan derinin bir bölümünün veya tümünün kesilmesi anlamında gelir (Sünnet nedir, 2021). İslam dini ve diğer semavi dinler başta olmak üzere birçok toplumda önemsenmekte olup, dünyanın birçok yerinde özellikle geleneksel toplumda dini yönden büyük önem taşımaktadır (Kırımlı, 10, s.23)

Geçmiş tarih öncesine dayanmakta olan sünnet, eski Mısırda MÖ. 2400’lerde yönetici sınıf tarafından çocukluktan ergenliğe geçiş ritüeli şeklinde uygulandığı bilinmekte olan sünnetin buradan yayıldığı ve diğer topluluklara geçtiği düşünülmektedir. Yahudi inancına göre ilk defa İbrahim’e Tanrı tarafından emredilen sünnet, Musa şeriatında da yer almakta sünnet İbranice de “sünnet ahdi” İbrahim’le yapılan ahdin ve Yahudiliğin önemli bir göstergesi olarak süregelen bir uygulamadır. Hristiyanlık’ta da sünnetin önemli bir Yahudi âdeti olduğundan, İsa’nın bu âdete uygun biçimde sekiz günlükken sünnet edildiğini ve uygulamayı devam ettirğine inanılır. Sünnet, dünyada geçmişten günümüze farklı kabileler ve toplumlarda yapıldığı, kimi yerlerde sağlık için gerekliliğinden dolayı yapılırken kimi yerlerde çocukluktan yetişkinliğe geçiş ve topluma katılma töreni kapsamında icra edilmiştir.

Kimi toplumlarda, özellikle Afrika kabilelerinde erkeklerin yanı sıra kızların da sünnet edildiği görülmektedir (Gürkan, 2010, s.155-157)

Semavi dinlerde, Hz. İbrahim'in uygulamasına dayandırılan sünnet geleneği İslamiyet'te de devam edilmiş, Hz. Peygamber'in hadislerinde, fitrat gereği yapılan işler arasında sayılmıştır, İslam kültüründe ve İslam toplumunda sünnet uygulaması etkin bir şekilde yerini almıştır (Gürkan, 2010, s.157-159).

Sünnet, geçmişten günümüze bazı değişimler gösterse de önemli bir geçiş dönemi olarak toplumsal kültürde yer etmiştir. Geleneksel toplumlarda erkek çocukların sünneti geçiş dönemi olarak önemli görülmekte, çocuğunda hatırlayacağı ve farkında olacağı genellikle 4 yaşından 12, yer yer 15 yaşına kadar yapılmıştır (Örnek, 1979, s.205). Toplumda "erkeliğe ilk adım" diye nitelendirilen geçiş dönemi, bazı yerli toplumlarda da çocuğun sadece yetişkinliğe değil erkekliğe de geçişi olarak kabul edilmiştir. Bu gibi toplumlarda, cesaret ya da dayanıklılık önemli erkeksi erdemler olarak görülmüştür. Sünnet gibi acı verici deneyimlerin bu erdemleri kazandırmaya yardımcı olacağı düşünülmüştür. Benzer şekilde Batı Afrika'daki Meden kabilelisindeki kızlar için de kadınlığa geçiş ayinleri yaptıkları görülmüştür (Haviland vd. 2008, s.666).

Örnek tarafından sünnet konusu birkaç noktadan şöyle değerlendirilmektedir. Korkulan bir işlem olarak algılanmasına rağmen çocuğun artık büyümüş olduğunu, erkek olduğunu, hatırlatan sözlerle ve düğün dernek eğlence ve giyim kuşamıyla gerek sünnet sürecinde gerek tüm hayatında hatırlanacak güzel bir gün olarak çocuk üzerinde psikolojik etkisinin olduğuna dikkat çekilmektedir (Örnek, 1979, s.206).

Sünnet süreci, öncesi ve sonrasıyla toplumdan topluma farklılık gösterse de dualar, salavatlar, kimi yerde camide yapılan dualar veya verilen mevlitlerle ve kesilen kurbanlarla, dini etkinlik boyutunun olduğunu göstermektedir. Sünnet edilecek çocuğun köy veya mahallede, at üzerinde veya bir taşıt üzerinde gezdirilmesi, belli zaman aralığında çalgılar eşliğinde oyunların oynanması veya düğün salonlarında düğün yapılması sünnet edilen çocuğun eline kına yakılması, kimi yerlerde hamama gitme geleneği de eğlence yönünü gözler önüne sermektedir (Örnek, 1979, s.206). Yemeklerin ve ziyafetlerin verilmesi takıların takılması, kirvelik yönünün olması, toplum içinde belli bir sosyo-ekonomik gücü olan kimselerin çocuğunu sünnet ederken

birkaç ihtiyaç sahibi ailenin çocuklarını da sünnet ettirmesi sosyal yönünü gözler önüne sermektedir (Kıray, 2000, s.149-150).

Bazı toplumlarda farklılık gösterse de sünnet kıyafetiyle, yapılan eğlencelerle, söylenen kalıp sözlerle ve uygulanan dini motiflerle sünnet özellikle bu tezin ana teması olan kültürel bir olay olduğu muhakkaktır. Aynı şekilde Kırayın Ereğli araştırmasında dikkat çektiği noktalardan biri, hem sünnet ettirilecek çocuğun eğlendirilmesi, hem çevresindeki insanların eğlence havasında geçirmesidir. Bir diğer nokta sosyal statülerin belirginleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Toplum içinde sosyo-ekonomik durumu iyi olan ailelerin toplumsal itibar sahibi olma noktasında çocukları için görkemli sünnet törenleri yaptıkları görülmektedir (Kıray, 2000, s.149-150). Buna ilaveten günümüzde siyasal etki oluşturmaya yönelik, merkezi veya yerel siyasal figürlerin toplu sünnet yaptırdıkları görülmektedir.

Geçiş dönemi olan sünnet adetlerinin geleneksel toplumda önemli sosyal olaylarından biri kirveliktir. Bazı yörelerde, kan veya evlilik bağıyla oluşan akrabalık şeklinde olmayıp, Tezcan'ın ifadesiyle "tasavvuri akrabalık", "şibih akrabalık" (farazi akrabalık) şeklinde aileler arasında oluşan bir bağdır (Tezcan, 1982, s.117) . Sünnet olan çocuğu sünnet esnasında kucağına alınan kişi olan kirve, akraba çevresinden olmaması gereken kişi olup, sünnet ücretini ve bazı masrafları da üstlenen kişidir. Özellikle geleneksel toplumda toplum içinde itibar ve sosyal güç gözetilerek veya akraba olmayıp birbirini seven kişi ve ailelerin dostluklarını pekiştirmeye yönelik oluşturdukları kirveliliğin etkisi kuşaktan kuşağa devam edebilmektedir. Kirvesi olunan çocuğun hayatı ile ilgili bazı kararlar vermede, sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşmaya kadar birçok alanda söz sahibi olmasıyla bir nevi ikinci baba, amca veya dayı kadar etkin olduğu görülmektedir. Kirvelik kuran aileler arasında kız alıp vermenin hoş karşılanmaması, kimi toplumlarda kirvelik bağına atfedilen anlamın derecesi gözler önüne serilmektedir. Sünnet olayından sonra kirvelik kuran ailelerin karşılıklı belli kültürel adetler çerçevesinde ziyaretlerde bulunmaları, hediyeleşmeleri toplumsal kültür açısından önemli göstergelerdir (Örnek, 1979, s.217-218).

Balaman, kirveliliği, ekonomik ve toplumsal statüye önem veren kişilerin çıkar ilişkisi olarak görmektedir. Sünnet olan çocuk ile onu kucağında tutan kişi ile başlayıp, sonuçta iki aileyi birbirine yakınlaştıran, akraba olmadığı halde akrabaymış gibi kabul edilen, sonradan kazanılmış bir düzmece akrabalık türü olarak değerlendirir. Erkek

çocuğu olan aile reisi, kirve seçeceği bireyi önceden hazırladığı gibi sünnet olacağı zaman da seçebilir. Kirvelik önerisi çoğunlukla, ekonomik gücü yerinde, belirli konuma sahip, toplumda kabul gören bireylere yapılır. Her kirvelik önerisinin kabul edilmek zorunluluğu yoktur. Toplumun kirveye ve kirvelige atfettiği değerler karşısında kirveligi kabul etmek bir onur ve saygınlık kazanma vesilesidir. Bununla beraber günümüzde sünnet kültüründe bir değişim görmek mümkündür. Hastane veya kliniklerde sessiz sedasız yapıldığı gibi, düğün salonlarında eğlenceli bir şekilde, eş dostun davet edilerek birlikte zaman geçirme, hediye ve takılarla maddi boyutu düşünülerek gerçekleştirildiği de görülmektedir (Balaman, 2002, s.91).

2.2.3.3. *Evlilik Adetleri*

Evlilik, “ev” kelimesinden ev, bark sahibi olmak anlamına gelmektedir. Eşlerin, hem düzenli ve meşru tarzda cinsel ihtiyaçlarını karşılamaları hem de birbirine maddi ve manevi destek olarak hayat arkadaşlığı kurmaları (İlmihal, 2006, s.195), aynı zamanda kendi neslinin devamını sağlamaları anlamını taşımaktadır (Atar, 2007, s.112). Marshall, sözlüğünde evlilik şöyle tanımlanmıştır: “Geleneksel olarak evlilik, yetişkin bir erkek ve yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak kabul edilir” (Marshall, 2005, s.223).

Evlilik, iki insanın hem birbirlerine, hem çocuklarına hem de hısımlarına karşı hak ve yükümlülüklerini belirleyen ve kültürel yaptırımı olan birliktelik olup; hak ve yükümlülükleri genelde cinsellik, iş, mal varlığı, çocuk yetiştirme, değiş tokuş ve konumla ilgilidir (Haviland vd., 2008, s.426). Evlilik, evrensel bir sorun olan cinsel ilişkilerin düzenlenmesine yardımcı olur. Böylece cinsel ilişki ve üreme hakları için yaşanan rekabetin toplum düzenini bozan, çatışmaya yol açan bir hal almasının önüne geçilir. Evliliğin ele aldığı sorun, evrensel olduğu için, evlilik kurumunun da evrensel olduğu düşünülür. Evliliğin aldığı şekil, mal varlığının nasıl dağıtıldığı ile olduğu kadar evlilik birliğinden kaynaklanan çocuklar üzerinde kimin hak ve yükümlülük sahibi olacağıyla da bağlantılıdır (Haviland vd., 2008 s.416).

Bu tanımlamadan yola çıkıldığı zaman evliliklerde, cinsellik gibi özel ve mahrem olan konulardan, iş ve mal varlığı gibi ekonomik ve çalışma hayatına kadar, sosyal ve toplumsal sorumluluklardan, neslin devamına kadar bir dizi yönlerden ele alınması gereken önemli bir husustur. Evlilik kurumunun tek başına açıklanması kolay

olmayıp, ancak akraba ve aile ile evlilik kurumunun açıklanması ve anlaşılır olması mümkündür. Genellikle bütün toplumlar, evlilik ve aile gibi toplumsal grupların insan için önemini kabul etmektedir. Çünkü topluma karşı aidiyet noktasında kimlik ve destek sağlar. Bir kültürün toplumsal yapısındaki temel yapıtaşları ekonomik üretim, tüketim, miras, çocuk yetiştirme ve barınma gibi eylemlerin gerçekleştirildiği yer olan ev halkıdır. Ev halkının çekirdeği ailedir, yani anne, baba ve çocuk bağından ve kadınla erkeğin birbirine karşılıklı bağımlılığından kaynaklanan bir akraba grubudur (Haviland vd., 2008, s.412).

Evlilik, insan hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri olup, her toplumda yeni bir ailenin çekirdek yapısını oluşturmaktadır (Günay ve Güngör, 2003, s.103). Herkesin her zaman herkesle evlenemeyeceği bir toplumsal kuraldır (Balaman, 2002, s.29). Tam ve sürekli hayat ortaklığı meydana getirmek üzere, karşı cinsten iki kişinin, hukuka uygun ve toplumun kabul ettiği bir şekilde, gelecekte olan hayatlarını birleştirmeleridir (Ünal, 1998, s.2).

Bu değerler ve hukuksal kurallar çerçevesinde olan bir evliliğin oluşturduğu birlikteliğe aile denmektedir. Ailenin kurulmasına ve toplum tarafından meşru görülmesine yönelik o toplumun kabul ettiği ve süregelen şekilde bir evlilikle olması gerekmektedir. Gerek ilkel toplumlarda, gerek geleneksel toplumda, makbul bir evliliğin olması için, sadece evlenecek olan iki kişinin uyması gereken kurallar yeterli olmayıp, o çiftin içinde bulunduğu tüm toplumsal çevrenin üstelerine düşen görevleri yerine getirmeleri ile mümkündür. Ancak böyle kurulan bir evlilik, toplumun tüm kesimleri tarafından makbul görülür ve o toplumun varlığını ve devamını sağlar (Toprak, 2014, s.2).

Güvenç, evlilik ve aile kurumlarını daha geniş akrabalık sisteminin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Sistemin anahtarı, akrabalık sözcüklerinde saklı olduğuna işaret eden Güvenç, özellikle gelecek nesiller bakımından toplumun kabul edeceği şekilde soyun devamı gerektiğini, toplumun kabul etmediği bir birleşme şeklinin birçok toplum için tepkisel olduğunu, topluma rağmen yapılması halinde sorunlar yaşanacağına vurgu yapmıştır. Evlilikte akrabalık ilişkisinin etkinliği ve meşruluğu, toplum tarafından kabulünü, gayrimeşruluğunun toplumda dışlanmaya neden olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı şekilde çocukların aidiyeti ve akrabalık sistemine dâhil edilmesinin öneminden bahsetmiştir (Güvenç, 1979, s.280).

Güvenç, karı-koca ile oluşan soy bağından, birden fazla çocuğun olmasıyla kardeş bağının oluşturduğu görev ve sorumluluklarına, evlatların gelecekte anne-babanın ihtiyacı halinde onlara bakmalarına kadar, birçok sosyal, kültürel, ekonomik ve tüzel sorumlulukları da içine alan bir kurum olarak değerlendirmiştir. Gruplardaki kişilerin akrabalık rolleri ve akrabalık sözcüklerinin grup içindeki her kişi için farklı bir anlam oluşturduğunu ifade etmiştir (Güvenç, 1979, s.281-285).

Dünyada geçmişten günümüze farklı evlilik ve aile kalıpları olsa da birçok toplumda ortak noktalara rastlamak mümkündür. Değişik aile ve evlilik yapılarının olması, insanların yaşamakta oldukları coğrafya ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Birçok kültürel sistemde, hayatta kalmaya yönelik oluşturulan mekanizmalar ve birliktelikler evlilik, aile ve akrabalık bağlarının şeklini oluşturmada belirleyici olmuştur. Özellikle geleneksel toplumlarda, geniş aile birliktelikleriyle, yaşamsal sorunlara karşı çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Birbirlerine bağlı olan bireylerin oluşturdukları gruplar veya geniş aile, ortak değerler çerçevesinde, geçmiş ve şimdiki ortak akrabalık ilişkisinde, oluşturulan değerler ve kişilerin etkinliğiyle güçlendirilmiştir (Haviland vd. 2008, s.413-414).

20. Yüzyılında başında, Osmanlı başkenti olan İstanbul'da bile, geleneksel aile yapısına uygun olan görücü usulü ile evliliklerin yapıldığını, evlilik gerçekleşinceye kadar eşlerin birbirlerini görmedikleri bilinmektedir. Kimi yerlerde on beş yaş altına bile inen evlenme yaşında, evlilik kararını evelenecekler değil de ailede karar verme hakkı elinde bulunduran kişi tarafından verilmektedir (Haviland vd., 2008, s.413-414).

Yukarıda da belirtildiği gibi, evlilik; iki kişinin kendi hayatlarını kurmadan ziyade, geniş aileye alınacak yeni bir kişiye ve akrabalık ilişkisine olan ihtiyaç odaklı bakılmaktadır. Yeni bir evlilik, sadece gelin alan taraf değil, sosyal boyutuyla geniş ailelerin oluşturduğu kabile, köy veya kılan gibi tüm topluluğu ilgilendiren bir olay olduğundan, toplumsal kültüre uygun olması önemsenmektedir. Bu yönüyle, yeni bir evliliğe karar verilme aşamasından düğün yapılınca kadar, geniş aile içindeki bireylerin üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekirken, diğer taraftan sosyal çevre ile ilgili sorumluluklar da yerine getirilmesi beklenir. Örneğin görücü gitme, çeyiz hazırlamada, kültürel adetlerde dini boyut olduğundan nikâh merasimi, hediyeleşmeler, aileler arasında veya kabileler arasında akrabalık anlamına

geldiğinden, aile büyüklerinin veya daha geniş anlamda kabile ve aşiret büyüklerinin işin içinde olması yönüyle önemli bir süreç olarak kendini göstermektedir (Karakoç, 2018, s.1).

Her aşaması kültürel adetler çerçevesinde yapılması beklenip, toplumun her kesiminin kabul göreceği adet ve ritüeller çerçevesinde gerçekleşmesi önemlidir. Görücü gidildiğinde, erkek tarafının kadınlarından oluşan bir grup görmeye gittikleri gelin adayı ve ailesini tanımaya yönelik yapıkları davranışlar ile görücüye çıkan gelin adayının ve ailesinin gösterdikleri davranışlar toplumsal değerler çerçevesinde gerçekleştirilir. Geleneksel toplumda, kız ile oğlan birlerini görmeden evlilik gerçekleşebileceği gibi, birbirlerini görerek gerçekleşebilir. Aile büyüklerinin tamamen kendi aralarında verdikleri bir kararla evlilik olayı gerçekleşebileceği gibi görücü giderek görme ve beğenme neticesinde evlilik kararı verilebilir (Toprak, 2014, s.67-68).

Geleneksel toplumda, evlenme fikrinin ve kararının kimler tarafından verildiğinden, evlendirilecek kişilerin yaş ve sahip oldukları özelliklere kadar; evlilikle ilgili temel beklenti ve amaçlardan, aile içi kararların toplumsal değerlere uygun alınmasına kadar her detayıyla önem arz etmektedir. İstenecek kız belirlendikten sonra, bir dizi kültürel adetler çerçevesinde aileler arasında gidiş-gelişler meydana gelir. Kızın istenmesi, Anadolu'da yöreden yöreye bazı farklılıklar gösterse de çoğunlukla birbirine yakın adetler şekilde yürütülmektedir. Örneğin Afyon çevresinde, kadınlar ve erkekler damat adayı olmaksızın, ayrı ayrı kız istemeye giderler (Tezcan, 2000, s.37).

Misis'te² Kız istemeye giderken tatlı, çiçek, lokum, cezerye, baklava, çikolata gibi hediyeler götürülür. Kız istenirken, kız ayrı bir odada oturtulur (Peker, 2008, s.44). Konya'da tuzla ikram yapılırsa kızın verildiğine işaretken, Tercan'da sade kahve ikram edilirse cevap ret, Urfa'da ise "ne diyelim" denirse kızın verildiği anlamına gelir (Perçemli, 2011, s.74-75). Ergani'de kız istemede, başlık parası ve erkek tarafının alması istenen liste yazılıp verilirken, Dedeagaç'ta kız tarafı tanıdık değilse, sadece bir kişi gider ve kız verilmeyecekse acı kahve ikram edilir (Moumin, 2009, s.57-58). Söz

---

² Misis, Cebener Dağlarının Batısında, Ceyhan Nehri'nin kıyısında düz bir ovaya kurulmuş tarihi bir yerleşim yeri olup, Adana'nın Ceyhan ilçesine uzaklığı 24 km'dir.

kesme olayı; kız isteme süreci olumlu geçtikten sonra, daha geniş bir davetli huzurunda, söz pekiştirmelerine “söz kesimi” ya da “söz kesme” denir. Birçok kültürde kız istendikten sonra, iki tarafın daha kalabalık olduğu bir şekilde, kız evinde söz kesilir (Kıray, 2000, s.52). Kız istemede olduğu gibi söz kesme olayında da birçok toplumsal adetlerden söz etmek mümkündür. Kimi yörelerde adet olan başlık parasının miktarı, kimi yerlerde damat tarafından gelin için istenen altın, çeyiz veya istenen eşya söz kesiminde karara bağlanır. Hemen hemen her yörede söz kesme, nişan ve düğünde tatlılar, şerbet veya tatlı içecekler ikram edilmesi adettendir (Kılıç, 2014, s.90).

Yozgat'ta başlık parasına “günsalık” denir ve verilen parayla kıza çeyiz hazırlanır. Söz kesilmeden, kız ve erkek tarafı kız için hangi eşyalar alacaklarını karşılıklı olarak kararlaştırırlar (Peker, 2008, s.45-46). Adana ve çevresinde, söz nişan ve düğünde yapılan bütün masraflar oğlan tarafından karşılanırken, kız tarafı kızına çeyiz verir. Kız tarafının yapacağı yorganın ve yastıkların parasını oğlan tarafı gönderir. Eskişehir Şükranlı'da kızın verilmesi kesinleşirse “söz kesti” yapılır, oğlanın olmadığı söz kesti de kız dünürçülerin elini öperek havlu dağıtır. Havluyu alan kişi kıza para verir, kız evi oğlan evinin alacağı eşyaların listesini söz kesti de verir. Artvin ve Türkmenistan'da, söz kesildikten sonra kızın annesine “süt hakkı” verilirken, Lüleburgaz ve çevresinde söz kesmede kızın babası “baba ağırlığını” ister. Van'da söz kesmeden sonra oğlan evi kız evine 50-60 kilo şeker gönderir (Perçemli, 2011, s.81-82).

Bingöl'de Anadolu'nun birçok yerinde görülen evlenme adetlerinin benzeri görülmektedir. Kız isteme, erkek tarafın önce kız evine müsaitseniz geleceğiz şeklinde “yol isteme” yapılır. Kimi yerlerde kız istemeye sadece erkekler gider kız istendikten sonra Fatıha okunur ve kıza yüzük takılır. Kız tarafı düşünmek için süre isteyecek olursa, karar olumluysa daha sonra tekrar gidilip yüzük takılır. Bingöl'ün geleneksel adetlerinde başlık olarak arazi, küçük-büyük baş hayvan veya silah alındığı görülmektedir. Alınan başlık veya süt hakkı bütünü veya bir bölümü düğün öncesinde veya sonrasında yeni evli çiftler için eşya alınır veya düğün sonrasında damada verilir. Bingöl geleneklerinde “gelin görme” âdeti olup, bu adet; evlenecek olanların birbirini görerek karar verme âdetinin hâkim olduğu dönemlerin bir âdeti olarak kız istemeden sonra çoğunlukla kadınların bazı hediyelerle gelini görmeye gitme âdeti olarak kenidni gösterir (Ankışhan, 2013, s.72-73).

Kimi bölgelerde nişan töreni sürecinde yapılan adetler hamam, karşılıklı ziyaretler, kızı gezdirme, akrabanın nişanlı tarafları tebrike gidişi, damat adayının hediyelerle kız tarafına gitmesi, nişan sırasında dua okunması, karşılıklı alınan elbise, gelin için alınan kumaşlar, oğlan tarafından alınan bahşişler ve karşılıklı davet ve ziyafetlerle yapılır. Gelin kızın kıyafetlerinin alınması, nişan için evde veya kuaförde hazırlanması, bazı yerlerde davul zurna eşliğinde yapılması, nişan yüzüklerinin takılması, takıldıktan sonra kurdelelerin dua ile kesilmesi, kesilen kurdelelerin saklanması âdeti görülüp, nişanda da takı takma âdetinin olduğu yöreler görmek mümkündür. Nişanlılık döneminde, kırsal kesimde nişanlılar aile büyüklerinin izniyle görüşebilirken, kentlerde yaşayanlar için böyle bir kural pek az olarak görülür (Dilmen, 2009, s.52-53).

Kars Göle'de nişanlanan gençler, nişan günü yeni gelenler aracılığıyla odada bir araya gelirler. Posof'ta nişanlı genç gizli gizli geceleri kız evine yatmaya gider. Suşehri köylerinde, nişandan sonra dini nikâh kıyılır. Divriği'de nişanlılık süresi içinde kız ve oğlan tarafından birbirine bayramdan önce kıza bayramlık kurban gönderilir (Peker, 2008, s.46-47). Viyana'da yaşayan Türklere ise nişan günü veya bir gün önce kurban kesilir ve etiyle yemek yapılır (Kılıç, 2014, s.99).

Nişan töreni harcamaları kimi yerlerde kız tarafı yapar, kimi yerlerde ortaklaşa yapılır; ama Ergani halk kültüründe, nişan töreni için tüm masrafları erkek tarafı yapar. Nişanlar, aile arasında veya davetlilerin katılımı ile yapılır, yüzükler takılıp kurdele kesilir. Nişan töreninde ikramlar yapılır, kırsal kesimde bayanlar ve erkekler ayrı yerlerde eğlenir ama günümüzde artık bir arada salonlarda nişan yapılmaktadır. Kız nişan töreninde bir hafta önce çarşıya çıkar, damat tarafın kadınları ve kızın ablası veya başka bir kadın refakat eder, kız için alış veriş yapılır, bazı yerlerde nişana damat tarafı gelmez, nişan yüzüklerini geline oğlanın annesi tarafından takılır. Yine Ergani'de nişanlılık döneminde kız ve erkek çok az birbirlerini görürler, köylerde bu çok mümkün olmamaktadır. Karşılıklı aile ziyaretlerine damat ve gelin katılmaz. Günümüzde nişanlılar telefonla konuşabiliyorlar (Akça, 2009, s.68-71).

Bingöl halk adetlerinde eskiden nişan yapılmazdı. Gelin görme sonrasında düğün kararlaştırılır ve düğün yapılırdı. Son zamanlarda Bingöl'de de nişan adetlerinin yaygınlaştığını görmek mümkündür. Çoğunlukla gelin ve damadın bir arada olduğu

nişan törenlerinde ikramların yapıldığı ve hediyelerin verildiği, eğlencenin yapıldığı bir etkinlik olarak görülmektedir (Ankışhan, 2013, s.74-75).

Kına, Türk inanç sisteminde adanmış olmanın işaretidir. İnanca göre o işaret taşıyan canlı ve cansız varlıkların kutsallığına inanılır ve dokunulmaz. Bu niteliği taşıyan nesne ve şeylere dokunmak uğursuzluk ve felaket getirir (Kalafat, 1988, s.167-168). Toplumsal adetlerde kına gecesi her yerde görmek mümkündür. Düğün öncesinde, taraflardan birinin bir yakınının ölmesi durumunda ya düğün ertelenir, ya da Kur'an okunarak, mevlit ve ilahilerle kına ve düğün yapılır. Kına gecesinde hüznün de görmek mümkündür. Özellikle gelin ve gelini anasının ağlatılması da bu yönlü türküler ve ağıtların yakılması adettendir. Gelinin eline kına yakmadan, gelin elini açmıyor diye annesi veya diğer aile bireylerinden özellikle altın hediye edilerek ve gelinin avucuna koyarak kına yakılır (Kılıç, 2014, s.95-96).

Birçok yerde kına Cumartesi akşamı düğün Pazar günü olmak üzere, kına mutlaka düğünden bir gün önce yapılır. Kınaya katılacak misafirler bir gün önceden gelir, yakılacak kınayı oğlan evi hazırlar, erkek tarafı kına gecesinde gelin kıza kırmızı pijama giydir, başına bir kırmızı örtü örterler. Kınadan önce el ve ayak için ayrı kırmızı pullu keseler hazırlanır, bunlara kına kesesi denir. Ulukışla'da kınayı oğlan evinden biri yakar, bu kişinin eşinden ayrılmamış, mutlu evliliği olan biri olmasına dikkat edilir, kına yakılan odanın ortasına uzun yastık getirilip konur ve kız bu yastığı üç defa yere vurur, sonra üç defa yastığın etrafında dolandırılır. Gelin kıza, dolandırırken etraftaki kişiler salavat getirir, gelin kızın yüzü kibleye gelecek şekilde yastığın üstüne oturur, kız elini açmaz, altın ister, kına yakan kişi çeyrek altını gösterir ve kıza elini açar, çeyrek gelin kızın avucuna konur ve kına yakılır, kına yakılırken ağıt yakılır (Dilmen, 2009, s.60).

Ergani'de kına yakılırken, gelinin annesinin vereceği altın gelinin avucuna konur. Gelinin eline kına bol koyulduğunda Kevser ırmağından su içeceğine, kına gecesinde gelin oynarsa o yıl buğdayın bereketli olacağına inanılır. Kına cumartesi akşamı kız evinde yapılır, erkek tarafı kına, mum, kına tepsisi, kırmızı kına seri ve kırmızı elbisesini alarak akraba ve komşularla kız evine gelirler. Başına al örtü örtülür odanın ortasında sandalyeye oturtulur. Damat evinde de damat için kına yapılır. Kına gecesi erkek tarafından birinin, kız evinden gizlice bir bardak alması yörenin âdeti olarak bilinir (Akça, 2009, s.79-80).

Bingöl adetlerinde son zamanlara kadar, kına gecesi düğün gününden bir önceki gece yapılır, geleneklerin hâkim olduğu düğünlerde, damadın katılmadığı kına gecesi bir taraftan eğlence olarak yapılırken bir taraftan da duygusallığın yaşandığı bir etkinliktir. Gerek kına gecesi gerek düğün günü çerez dağıtma âdeti çok yaygındır. Yine bu yörenin adetlerinde, gelinin eline yakılacak olan kına bekâr bir kız tarafından yoğrulur. Gelinin hem ellerine hem ayaklarına kına yakılır. Gelinin eline kına yakarken gelinin avucuna hediye konmadan kına yakılmama âdeti Bingöl’de de vardır (Ankışhan, 2013, s.86-87).

Bingöl yöresinin bazı yerlerinde, büyükçe bir tepsiye birkaç kına kümesi konularak ortalarına mumlar yakılır. Evlenme çağına gelmiş kızlar tepsiyi başlarına kaldırıp oynayarak davetlilerin arasına dolaşırlar. Davetliler, tepsiye para atarlar, mumlar söndüğünde oyun biter ve oynayan kızlar toplanan parayı aralarında pay edip kınayı ellerine sürerler. Bingöl yöresinde geleneksel düğünlerde gerek kına ve gerek düğünlerde gelinin başının kırmızı bir örtünün (yazma) örtülmesi önemli adetlerdendir. Bu yörede damat kınası da yapılır, geleneksel evliliklerde damadın arkadaşlarının yaptıkları bu şenlikte, damadın omuzlarına yeşil bir şal örtülür ve sadece serçe parmağına kına yakılır. Damada sigara içirilmesi yöresel âdet olarak bilinir (Ankışhan, 2013, s.87-91). Bingöl halk kültüründe evliliğin olabilmesi için nikâh dini bir görev olarak kabul edilir. Eskiden düğünden önceki bir zamanda veya düğün günü kıyılırdı. Hem damat ve hem gelin tarafı vekâlet vererek bu nikâh kıyılırdı. Son zamanlarda ise dini nikâhın yanında resmi nikâh da hemen kıyılmaktadır. Eskiden resmi nikâh pek önemsenmezdi (Ankışhan, 2013, s.87-88).

Anadolu’nun birçok yerinde düğün evine bayrak asılması adettendir. Bayrak asıldıktan sonra düğün başlar ve düğün artık kız ve erkek tarafına değil bütün köy, köylü tarafından sahiplenilir (Perçemli, 2011, s.105). Ayrıca düğünlerde dualar okunur, kurban kesilir ve çoğunlukla düğün yemeği de verilir. Düğünlerde sağdıç bulundurulması da düğün adetleri arasındadır (Kılıç, 2014, s.97-99). Ulukışla’da, düğünde mutlaka sağdıç bulunur ve düğünden bir hafta önce bayrak dikilir. Düğünde kızın yakın akrabalarından yenge seçilir. Yenge düğün sırasında pilav yapar, tavuk kızartır, baklava dağıtır. Genelde düğün yemeğinde düğün ekmeği, dolma, sarma, kuru fasulye, etli pilav, ayran yapılır ve ikram edilir. Düğünden önce kızın çeyizi açılır. Çeyizler oğlan evinden gelenlere hemen gösterilmez, sandığın üzerinde oturulur, oğlan

evinden para istenir, gelinin ailesi ve erkeğin ailesi tarafından çeyiz verilir Kız evinde damat için de bohça hazırlanır (Dilmen, 2009, s.56-59).

Ulukışla'da, genellikle gelin Pazar günü alınır, davul zurna ile kız evine gidilir, halay çekilir, gelin ailesiyle vedalaşır, ana evinden uğurlanır, gelin evden çıkmadan babası tarafından kırımızı kuşak bağlanır, düğün alayı gelmeden gelin son kez ailesine sarılarak vedalaşır. Gelin baba evinden çıkmadan annesinin bir kaşığı eline alır ve gittiği evin avlusuna gömer, gelinin gideceği eve bereket getirmesi ve artık boğazının baba evinde değil kendi evinde doyacağına inanması amacıyla bu uygulama yapılır, damat arkadaşlarıyla birlikte camiye gider ve orada damada hoca dua okuyarak ceket giydirilir. İki rekat namaz kılınıp damat camiden ayrılır. Köyün herhangi bir yerinde gençler toplanıp damada harçlık verir ve gerdeğe kadar damat arkadaşlarıyla gezer. Akşam olunca sağdıçıyla beraber eve gelir, damadın sırtına vurularak gerdeğe sokulur (Dilmen, 2009, s.63-64).

Kızılcahamam da gelinin erkek kardeşi “kapı bıçağı” denilen parayı almadan gelini vermez. Artvin'de gelini ata bindirdikten sonra sağdıç orada bulunanların üzerine şeker saçar. Kayseri'de, kız evden giderken evin bir köşesinde gündüz mum yakılır. Mum, yana yana sönerse kızın aile sevgisinin bitmeyeceğine, rüzgâr söndürürse bu sevginin biteceğine inanılır. Konya Bozkır yöresinde, gelin alayı köyün camisinin etrafını üç kez dolaşır. Bu esnada komşular gelinin üzerine, evlerden buğday, üzüm, leblebi, para serper (Perçemli, 2011, s.120).

Ergani'de, genelde düğün Cuma gününden başlar Pazar günü gelin almaya gidilir. Pazar günü öğle namazından sonra yemekler yenir, mevlit okunur, arabalarla gelin almaya gidilir. Eskiden geline bindallı giydirilip, yüzü al örtüyle kapatılıp, at üstünde gelin alırlarmış, damat evine getirilen gelin, kayın baba; durumuna göre inek, tosun, koyun gibi bir hediye sözü verdikten sonra gelin iner. Gelin ve damat evin kapsına geldiklerinde damdan damadın arkadaşları tarafından şeker, buğday, bozuk para dökülür. Gelinin eline kaynanası, içi şeker ve buğday dolu testi verir, gelin testiye yere vurup kırar, gelinin ayağının önünde kına gecesi kız evinden çalınan bardak kırılır. Bir daha baba evine dönmesin diye yumurta da kırılır. Sonra kayınvalide, gelinin yüzüne üç kez ayna tutar, aydınlık olsun diye yapılır. Gelin eve sağ ayakla besmele çekerek girer, bu esnada kayınvalide bir elini köprü gibi yapar, diğer eline de

Kur'an alır. Gelin sözünden çıkmasın ve dini bütün olsun diye bunlar yapılır (Akça, 2009, s.83).

Bingöl halk adetlerinde düğün yemekleri adettendir. Dini geleneklerin etkin olduğu Bingöl'de İslam'da "velime" diye adlandırılan düğün yemekleri hem damat evi tarafında hem gelin evi tarafında verilirdi. Hayvancılıkla geçimin hâkim olduğu bu yörede, düğün sahibi kestiği hayvan sayısı ile şöhret kazanırdı. Kına gecesi olduğu gibi düğünde de damat tarafından alınıp hazırlanan çerez ve şerbet dağıtma geleneği mevcuttu. Düğünler eğlence ve eğlenmek anlamında geldiği için gelenekselliğin hâkim olduğu zamanların her aşamasında eğlenceler görmek mümkündü. Gelin evinden hissettirmeden bir bardak veya bir tahta kaşık alınarak damat evinde gelin at veya araçtan inerken kırılırdı. Yine adetlerden olan kadınların yemek yeme esnasında eteklerini sofraya toplu iğne ile ilişirme sonucunda sofradan kalkınca sofranın havalanmasıyla sofra (yer sofrası) dağılırdı. Gelinin baba evinden getirilen bardağa su konur, gelin su dolu bardağı damadın giriş kapısının üst tarafına vurarak kırardı (Ankışhan, 2013, s.102-105).

Bingöl kültüründe eskiden çeyiz sandığı mutlaka olur, düğünde damat evine götürülürdü. Çeyiz sandığı, gelin baba evinden dışarı çıkarılmak istendiğinde, varsa gelinin kardeşi sandığa oturup bahşiş almadan çıkarılmasına izin vermezdi. Eskiden atlarla düğünler yapıldığından, düğün alayı gelin evinden çıkınca gelin evinden bir yastık kaçırılarak daha hızlı bir şekilde düğün alayından önce damat evine götürülür ve damadın önüne atılır, damat bunu yapana bahşiş verirdi. Damat ve gelin aynı köyden oldukları zaman, gelin gezdirme ve damat gezdirme adetleri vardı. Araçların olmadığı dönemde ata bindirerek, araçların olduğu dönemde de araçla gelin gezdirilirdi, tabi gelin ve damat bir arada değil ayrı ayrı gezdirilirdi (Ankışhan, 2013, s.77).

2.2.3.4. Ölüm Adetleri

Ölüm; kelime olarak hayatın sona ermesi anlamına gelip Arapça'da mevt, vefat gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Ruhun bedenden ayrılması ve kişinin mevcut olan bu dünyadaki yaşamının son bulması anlamına gelen ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili geçmişten günümüze her toplumun kendine göre bir algılayış ve anlam atfetme şeklini görmek mümkündür (Gürkan, 2007 s. 32). Baudrillard, ölümü yaşamakta olanlarla

ölüler arasında sınır çizgisi olarak nitelendirmiştir (Baudrillard, 2001, s.223). Ölüm, sadece kişinin bu dünyadan yok olup gitmesi değil, ölüm sonrası yaşamla ilgili bir anlam verilmesi söz konusudur ve öldükten sonra geride kalanlarda hatırlanma beklentisi oluşturur. Ölüm kavramı, ölümle ilgili ayinler kültürel ve tarihsel dönemlere göre farklıklar gösterir (Wulf, 2009, s.25-26).

İnsanoğlunun zihninde yer eden ana temalarından biri de ölümdür. Yaşamakta olduğu hayatın bitmesi ve insanlığın gelecek neslini tehdit eden ölümün korkunç yüzünü; inanç, ayin veya bilimsel yaklaşımla denetlemeye çalışmıştır. Yaşamın olduğu yerde ölüm kaçınılmaz olup, insan hayatının ve bedeni varlığının sonsuz olmadığını hatırlatan ölüm olmamış olsaydı, insanda olmazdı. Ölüm yalnızca ölen kişinin hayatının son bulması değil, kendinden sonra da hayatta olanların acı ve kayıp deneyimlemeleri kaçınılmaz olduğundan, toplum içinde bir tehdit olarak görülmüştür. Ölüm sonrasında yapılan ritüeller, ayinler ile kimi topluluklarda ölenin geri gelip zarar vermesinden sakınma düşüncesi güttüğü gibi, kimi topluluklarda ruhunu mutlu etmeye yönelik bir amaç şeklinde güdülmüştür (Örnek, 1971, s.115).

Bunun yanı sıra toplumun psikolojik ve manevi yönünü rahatlatmaya yönelik her kültür, ölümle başa çıkma stratejisini geliştirmiştir. Ölmekte olan kişiye yapılan bakım ve hizmet, ölüm öncesinde toplumun kültürü olan ritüellerin yerine getirilmesi, ölüm sonrasında yapılan ayinsel davranışlar; gömme ve sonrasında, gerek aile, gerek içinde yaşanılan toplumun yas tutma sürecine yönelik davranışların eksiksiz yerine getirilmesine çalışılmıştır (Wulf, 2009, s.192).

Ölümün sebepleri hakkındaki farklı düşünceden ölümün şekline kadar ve ölüm sonrası ile ilgili, toplumların farklı inanışları vardır. Kimi ilkel toplumlar, hastalık ve ölümü tabii bir durum olarak kabul etmeyip lanetlendiği, ölmek üzere olan bir insanın cezalandırıldığı ve ölüm sonrasında olmadığı düşünülmüştür (Gürkan, 2007, s.32). Birçok inanışta ise, ölüm sonrasında bir hayatın var olduğuna inanılmakta, bu nedenle o hayatta ölenin rahat etmesi için ölen kişilerin kalacakları yer altı veya gökyüzü olarak inanılmış, belli bir süre ölümlerin kalacakları yer olarak mezarlar düşünülmüş, gerek mezarlara gerek ölenin bedenine bazı işlemler yapılmıştır (Örnek, 1971, s.117).

Eski Mısır'da bu inançtan dolayı cesedin mumyalanması ve ölenin sevdiği eşyalarının hatta kölelerinin yanında gömülmesi ve ölüm esnasında ve sonrasında bazı ayinsel adetlerin yapıldığı görülmüştür. Grek kültüründe de ölüm sonrasında hayatın

varlığına inanç vardır ve ölümle ruhun beden esaretinden kurtulmasına atıf yapılmıştır. Hint geleneğinde genel anlamda “reenkarnasyon” inancının hâkim olduğu görülmekte ve ruhun Nirvana’ya ulaşınca kadar tekrar tekrar başka bedenlerde dünyaya geleceği düşünülmekte ve kişinin hayatında yapacağı iyi işler sonucunda kurtuluşa eren ruhun bir daha gelmeyeceğine inanılmıştır. Babil, eski İsrail ve Mezopotamya geleneklerinde ölüm sonrasında bir hayatın olmadığı yönünde bir inanç hâkim olmuştur. Sümerlerde ise, ölü gömüldüğü veya yakıldığı esnada ya da daha sonraki belirli zamanlarda yiyecek ve benzeri şeyler sunma ayinlerinin yapıldığı görülmüştür (Gürkan, 2007, s.32-33).

Bering boğazında yaşayan Eskimolara göre ölümler, ya yeme içmenin çok bol olduğu gökyüzündeki aydınlık bir dünyaya ya da ölü sahiplerinin mezarlara koydukları yiyeceklerle karınlarını doyurdukları yeraltı dünyasına gider. Burada yer altı genelde ceza olarak gökyüzüne yükselmek ise ödül olarak düşünülmüştür. Kimi yerliler de, insanın ölümünden sonra özgür kalan ruhunun yeryüzündekine benzer bir hayat sürmek için, yeraltı dünyasına gittiğine inanılmıştır. Aztekler’de ise, savaşta ölenlerin, kurban edilenlerin, çocuk doğururken ölen kadınların, yolculukta hayatlarını kaybeden tüccarların ve şeflerin tanrılaşarak “güneş evi” ne gideceklerine, henüz kundaktayken ölen bebeklerin de çiçeklerin ve meyvelerin bulunduğu “çiçekler ülkesi” ne giderek, mutlu bir hayat süreceklerine inanılmıştır (Örnek, 1971, s.118-123).

Yahudilik inancında hayatın kutsal olarak görülmesi ile beraber, ölüm bir yok oluş olarak kabul edilmemiştir. Erken ölümlerin; kişinin kötülüklerinin bir cezası, uzun ve güzel bir yaşam sonrasında ölümün bir ödül olarak görüldüğü inancı hâkimdir. Yahudilikte, ölümün kendisinden daha çok ölüm sonrası hayata anlam yüklenmiştir. Ölüm sonrasında geri dönüş de mümkün görülmemiştir. Hristiyanlık inancında da ölüm sonrasında hayatın varlığına, iyi ve kötü insan olduğuna, günah işleyenlerin ölüm sonrasındaki hayatta cezalandırılacaklarına, iyi insanların ise ebedi kurtuluşa ereceklerine inanılmıştır (Topaloğlu, 2007, s.34).

İslam inancında, insan hayatının iki evre olduğunu, birincisi geçici olan dünya, ikincisinin ise ebedi olan ahiret olduğuna dikkat çekilmiştir. Dünya hayatının bir imtihan olduğunu her canlının mutlaka bir gün ölümü tadacağını (Ankebut, 29/57), ölüm sonrasında insanların tekrar diriltileceğinin iman gereği olduğu (Enbiya,

21/104), dünyada yaptıklarından dolayı hesaba çekileceklerini amellerine göre ceza veya ödül göreceklarine vurgu yapılmıştır (Zilzal Süresi, 99/7-8). İslam inancında, ölüm öncesi ve ölüm anında kişinin inancıyla alakalı olarak, ölümün kolay mı, zor mu olacağından bahsedilmekte, salih amel işleyip sevap kazananların ölümlerinin kolay olacağına, kâfirler, münafık ve günahkârların ölümünün ise zor olacağına inanılmıştır (Topaloğlu, 2007, s.34-35).

Giddens'e göre, kişi kendisi veya yakınları için ölüm ihtimali kaygısını ve stresini çokça yaşamakta olduğundan, hastalık anında ve ölüm zamanında yanında birilerinin olma ve kendisi de başkasının yardımında olma ihtiyacını doğurmaktadır. Her toplum, kendisine has kültürel adetleri ile ölüm korkusunu bastırmaya ve kendini ölüme hazırlamaya çalışmaktadır. Geleneksel toplum kültürünün oluşumunda inanç çok önemli yer tuttuğundan, ölüm gerçekleştikten sonra, toplumun sahip olduğu dini ritüeller/ayinler kişiye aynı zamanda psikolojik destek, acıyı hafifletme ve hayata yeniden hazırlanmak noktasında destek sağlamaktadır (Giddens, 2010, s.101-102).

Kişinin ölümü esnasında ve sonrasında yapılan ritüeller/ayinler bir taraftan rahat bir ölüm olması için amaçlanırken, bir taraftan da ruhunun kurtuluşa ermesine yöneliktir. Burada belki mit, ayın ve ritüellerin toplum hayatındaki öneminden söz etmekte fayda vardır. En ilkel toplumdan en modern topluma kadar her toplumun kendine has yapmakta oldukları ayinler görmek mümkündür. Özbudun, belli eylemlerin sık tekrarı sonucunda oluşan ayinler, ayrıntılı ve titiz kurallara kesin boyun eğme olarak nitelendirip toplum üzerindeki gücünün çok etkin olduğuna dikkat çekmiştir. Devamla, ayinin ritmik özelliğinden ve müzik, uyak ve diğer ritmik sanatlarla bağlantılı olduğundan etkisinin daha da kuvvet kazandığını, ayinin sadece acıyı simgelemek için olmayıp; kutlama veya daha farklı bir etkinlik için olabileceğine işaret etmiştir. Ancak, daima mekanik olma eğiliminde olup, bilinçaltına etki etme fikrini götüğüne, tüm ayinlerin törensel ve ciddi olduğuna vurgu yapan Özbudun, kutsallaşma ya da bağlantılı olduğu konuyu kutsallaştırma eğiliminde olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla ilkel toplumda korku, güce saygı, geleneğe boyun eğme ve disiplinli işbirliği öğretir. Ayinin inançla koparılmaz bağlar içinde olduğu ve inançların değişmesine karşın yeni bir rasyonalizasyona tabi tutularak varlığını sürdürebilme özelliğine sahip olduğunu vurgulamıştır (Özbudun, 1997, s.18-19).

Toplumsal yapıyı pekiştirme açısından, özellikle aşkın düşünce yapısının var olması ve toplumun karşılaşılabileceği aşkın güçlerle mücadele etmesini sağlamaya çalışmanın yanında, baş edilemeyen ölümle; hem ölenin ruhunu rahat ettirmeye yönelik, hem de yaşamakta olanların ölüm çaresizliği karşısında psikolojik rahatlık sağlaması bakımından önemlidir. Ölüm sonrası gerçekleştirilen bütün ayinleri dini olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ölüm zamanında akraba, arkadaş dost ve tanıyanların, sahip oldukları değerler ve sorumluluklar nispetinde dayanışma göstermeleri beklenir. Günümüzde de “ayin” denmese de yapılan bazı törenlerin, ayin kategorisine girmesi söz konusu olup tören kutlama veya benzer isimlerle anılmaktadır. Dini ayinler, genel olarak kişinin doğaüstüyle bağ kurma aracı olup, toplumsal gerginliği azaltan ve grup içindeki bağı güçlendiren yönü vardır. Bunun ötesinde bu ayinler, önemli anların hatırlanması, toplumsal sıkıntıların ve ölüm gibi bireysel boyutta yaşanan acıların hafifletilmesine yardımcı olur (Haviland vd., 2008, s.664).

Haviland, ölüm ayinlerini pekiştirme ayinleri olarak değerlendirmiştir. Pekiştirme ayinleri, bunalım anında yer alan ve bireylerin birbirine bağlı kalmasını sağlayan törenlerdir. Ortak bir çaba için bir araya gelen insanlardaki karmaşa ve korku, yerini ortaklaşa eyleme ve iyimserliğe bırakır. İlgili herkesin ilişkileri dengelenmeye çalışılır, topluluğun değerleri övülür ve onaylanır. Bireyin ölümü, bazen ölen kişi kadar çevresindeki topluluk içinde çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Özellikle geleneksel toplum, geniş aile veya küçük topluluklarda, birinin ölümü çok daha etkileyici olabilir. Geride kalanlar, grubun düzenini tekrar sağlamak zorunda oldukları gibi, duygusal bağla bağlandıkları bir kişinin yokluğuna da kendilerini alıştırmak zorunda kalırlar. Cenaze törenleri, ölen kişiye duyulan bağlılığı ve sevgiyi, topluma rahatsızlık vermeden dışa vurmanın ve toplumsal uyum sağlamanın bir yolu olarak düşünülebilir. Cenaze törenleri, bir taraftan bireylerin duygularını ifade temelleri için toplum tarafından onaylanmış ortak bir araç görevi görürken, diğer taraftan da toplumsal bütünlüğün korunması amaçlanır (Haviland vd., 2008, s.668-669).

Viyana’da yaşayan Türklere öleceği anlaşılan kişinin yanında bulunanlar tekbir olarak tövbe eder, böylece ölecek olana tövbe etmesi telkin edilir (Kılıç, 2014, s.108). Misis yöresinde ölecek olana kişinin yanında bulunanlar şeytan onu suyla

kandırmasın diye dudakları ıslatılır, Kur'an okunur, helalleşilir, başının altına yastık konur, hastanın ayakucunda oturanlar kaldırılır. Hastanın rahat can vermesi için kendi yatağında yatması sağlanır, hastanın öleceği anlaşıldığında ellerine ve ayaklarına kına yakılır, hastanın can çekişirken gözleri sağ tarafa sabit bakıyorsa cenneti, sola bakıyorsa cenneti gördüğüne inanılır (Peker, 2008, s.70).

Ergani halk kültüründe ölmek üzere olan kişi için varsa hemen hoca çağrılır, yoksa dini bilgisi olan kişi getirilerek Yasin okutulur, dua edilir, tövbe ettirilir, helallik alınır, şehadet kelimesi telkin edilir, canı kolay çıksın diye etrafa ekmek dağıtılır, başının altındaki yastık kaldırılır ve elleri namaz kılar gibi üst üste konur. Hastanın gözü açık gitmesin ve canı kolay çıksın diye eğer varsa uzaktaki çocuklarının resmi göreceği bir yere konur. Ergani halk kültüründe ölmüş kişinin gözlerin açıksa kapatılır, çenesi bir yağlık ile bağlanır, üstündeki takılar çıkarılır, şişmesin diye karnının üzerine bıçak ya da demir parçası konur (Akça, 2009, s.93-96).

Batı Trakya kültüründe öleceği anlaşılan kişinin başında sürekli Kur'an okunur, son nefesinde Yasin-i Şerif okunur, bununla ruhun kolay ve acısız olarak teslim edileceğine inanılır ve ağzına zemzem suyu verilir. Öldüğü anlaşılan kişinin ayakları kibleye gelecek şekilde yatırılır, ölüm evde gerçekleşmişse elbiseleri çıkarılıp üzerine beyaz bir örtü ile örtülür, onun üzerine de beyaz bir kalıp sabun bir bıçak konur. Bazı yörelerde ölünün yanında bir elek kalbur konur, ikindi üzeri ölen kişi, eğer mevsim kışsa şişmemesi ve kokmaması için yanında soba yakılmaz. Ayakuçları yan yana getirilip başparmakları birbirine bağlanır, ağzının açık kalması önlenir. Bu kültürde her kişi ölüm için kendine "rahat döşeği" hazırlar, ölümün olduğu günün akşamı ölü ruhu için helva yapılır, akşam mahalle çocuklarına dağıtılır. Cenaze yıkanmadan önce pis olduğuna inanıldığından yanında Kur'an okunmaz, fakat başka odada onun için okunur. Vefat eden kişi bir gece evde bekletileceği zaman üzerine bir kiremit parçası konulur (Moumin, 2009, s.82-83).

Ölüm gerçekleştikten sonra defin işlemi yapıncaya kadar yapılan işlemler, genel anlamda dini görevler olarak değerlendirilip birçok adet ve gelenekler de yer etmiştir. Ölünün bir an önce defni için acele edilir. Bunda; kokmasın, öte dünyaya bir an önce gitsin, beyni soğumasın, çilesi daha fazla sürmesin, şişmesin, acı bir an önce unutulsun gibi düşünceler mevcuttur. Ölünün yıkaması, kefenlenmesi, dini vecibeler noktasında ele alındığı için bilenler tarafından yapılması beklenir. Günümüzde, gerek

bazı köylerde ve kentlerin hemen hemen tümünde gasilhaneler mevcut olup, hastanede veya bu gibi yerlerde bu iş için görevlendirilmiş kimseler tarafından yapılmaktadır. Ölen kişi erkek ise erkek, kadın ise kadın yıkar (Örnek, 1995, s.48-49).

Cenaze namazının kılınabilmesi için ölenin Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmiş olması, imam ve cemaatin önünde olması gerekir. Cenaze namazı dört tekbir ile ayakta kılınır. Cenaze namazı bittikten sonra cemaatten helallik alınır. Misis yöresinde yıkama kefenleme ve defin adetleri; kefen bezi kadınlarda yedi, erkeklerde beş parça olarak hazırlanır, Kefenlenmeden önce ölünün yakınları çağrılarak eli öptürülür, ölünün yıkama suyunun kaynatıldığı kazan ters çevrilerek konur. Amaç yakında tekrar bir cenazen olmamasını önlemektir. Cenaze namazı erkekler tarafından kılınır, mezarda sağ tarafına yüzü kibleye dönük yatırılır. Kadınlara mezara götürülmez, gömüldükten sonra imam cenazeye telkin verir, mezarın üstüne yeşil dallar atılır, mezarın üstü sulanır, her bayramda da mezara su dökülür (Peker, 2008, s.75-77).

Ulukışla halk kültüründe, ölü gece ölmüşse sabah namazından sonra gömülür, akşam ezanından sonra toprağın mühürlü olduğuna inanılır. Ölüyü abdest almasını bilen biri yıkar, öldükten sonra kadın kocasına koca karısına namahrem olur. Ölü yıkanırken sadece boy abdesti alınır. Misis'te bir kimse kendi aldığı kefenin ölüm getirileceğine inanılır. Cesede gül suyu dökülür, böylece ceset güzel kokar çörek otu konur ve bununla şeytanın yaklaşması engellenmiş olduğuna inanılır. Cenaze tahta bir tabutta omuzlarda taşınır. Cenaze taşınırken görenler tanısın veya tanımasın saygı gösterir. Evinin dışında ölmüşse gözü kalmasın diye evine götürülür. Cenaze namazına kadınlara katılmaz. Mezar bir insan boyu derinlikte kazılır, defin esnasında hoca kuran okur ve telkin verir (Dilmen, 2009, s.73-76).

Yakınını kaybeden bir insanın bu olay karşısında duyduğu tepkiler; şaşkınlık, isyan ve acıdır. Yas, toplum tarafından bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektir (Örnek, 1995, s.81). Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili adetler; bu adetlere bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekenin belli etmek belirli bir süre yeni durumuna alıştırmaya, acısını azaltmaya ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir. Aynı durum Anadolu halkı için de söz konusudur. Yurdumuzda ölenin ardından yas tutmanın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlandırılmamakta, bu süre üç gün ile yedi sekiz yıl arasında değişmektedir. Genel

olarak üç gün ile kırk gün olarak saptanmıştır. Örnek, Anadolu kültüründe yas dönemi ile ilgili şunları söylemektedir: “Yas süresince bazı davranışlardan kaçınırlar. Renkli giysiler giyilmez, tıraş olunmaz varsa düğünler ertelenir. Örneğin Kars’ın Yemençayır köyünde kadınlar ölümün 52. Gününe kadar giysilerini ters giyip başlarına kara başörtüsü bağlarlar. Öte yandan Erzurum’un doğan köyünde ölü sahipleri, yaslarını belli etmek için giysilerini yıkmazlar. Van’ın Karahan köyünde kadınlar bir ay süreyle giysilerini ters giyerler. Yaşlı olmanın bir başka belirtisi de saçlarla ilgili olanıdır. Yaşlı kadınlar saçlarını kestikleri gibi, örgülerini de çözerler. Gaziantep dolaylarındaki Türkmen ve Baraklarda ölenin yakın akrabası olan kadınlar saçlarını keserler, Urfa’da ölen kimse, kadının çok yakınıysa, kadın saçının bir yanını keser. Erkeğin yaşlı olduğunu gösteren belli bir giyim yoktur. Ancak bir süre gösterişli giymekten kaçınır ve tıraş olmaz” (Örnek, 1995, s.81-84).

İslam kültüründe ölüm sonrasında “taziye” diye bir kavram mevcuttur. Taziye, sözlükte birine sabır telkin etme anlamına gelip terim olarak, yakını vefat eden kimseleri sabır ve metanet göstermeye teşvik etmeyi, başsağlığı dilemeyi, onları teselli edip acılarını paylaşmayı ifade eder (Çağrı, 2011, s.202). İslam kültürünün hâkim olduğu Anadolu toplumsal adetleri çerçevesinde taziye, yakını vefat eden cenaze sahibi kişilerin acısını paylaşma, hafifletme, ona destek olma, ruhsal sarsıntıları dengelemek amacıyla yapılmaktadır. Toplumsal birliktelik için davranışsal olarak önemli bir yere sahip olduğundan dolayı sosyolojik bir olaydır. Toplum yapısını oluşturan dini inanç gereği vefat öncesinden yas sürecindeki dayanışmaya kadar her bir davranışın insanlarda yarattığı bir anlam vardır. Zaman içinde İslam dinine mensup toplumlarda farklılık gösterse de temel anlamda hadislerle dayandırılan ölümün gerçekleştiği andan itibaren toplumsal sorumluluk olarak ya farz-ı kifayet ya da peygamberin sünneti olarak, sevap veya zorunluluk çerçevesinde, toplumun dayanışma içinde olmasını sağlamaktadır (Örnek, 1995, s.92).

Anadolu kültüründe taziye adetlerinden bazı örnekleri şöyle verilebilir. Ulukışla yöresinde ölü gömüldükten sonra cenaze evine gelinir başsağlığı dilenir. Cenaze evinde bir hafta yemek pişirilmez, komşular kendi aralarında belirli sıraya göre yemek yapıp getirirler, gelenlere şerbet ikram edilir. Cenazeye katılanlara cenazeden sonra yemek verilir, kırkıncı günde mevlit okutulur, yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günde kuran okutulup yemek verilir (Dilmen, 2009, s.76-77).

Misis'te ölü gömüldükten sonra, ölü sahipleri ve yakınları taziyeleri kabul etmek için cenaze evine gelirler. Ölünün evden çıktığı gün Bulgaristan Türklerinde ve Anadolu'nun kimi yörelerinde evde yağ kokutulur. Bu amaçla helva pişirilir. Misis'te ölen için evde dualar okunur, cenaze evinde ışıklar sabaha kadar yanık tutulur. Ölen kişinin ayakkabısı kapının önüne konulur: Komşular cenaze evine bir hafta yemek getirir. Ruhun genellikle cuma ve bayram akşamları eve geldiğine inanılır, bunun için hayır yapılır. 40. ve 52. günlerde dualar yapılır, yemekler verilir. Ölünün kırkıncı gününde etin kemikten ayrıldığı düşünülür bunun için mevlit okutulur (Peker, 2008, s.78-80).

Ergani halk kültüründe ölü gömüldükten sonra cenaze evine gelinir. Kimi zaman taziye evi denilen bir yer kiralanır veya taziye için yapılan yas evlerine gidilir. Yas evine yalnız erkekler gider kadınlar ölünün evine giderler, Ergani yöresinde cenaze evinde üç gün boyunca yemek pişmez, her öğün yemeği komşu ve akrabalar getirir. Taziyeye gelenlere yemek ve çay ikram edilir, dualar okunur. Ergani yöresinde ölü evinde ilk gün kuran okunur, dualar edilir gelen konukların taziyeleri kabul edilir. Ölümünden üç gün sonra mevlit okutulur, ölünün yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gününde yemek yapılır, mevlit okutulur (Akça, 2009, s.106-107).

Batı Trakya'da cenaze evden çıktığı andan itibaren komşular cenaze evine yemek getirir. Evde matem olduğu için cenaze evinde yemek pişirilmez. Cenaze evden çıkınca kadınlar tarafından hatim indirilir. Üç gün boyunca cenaze evinde bütün ışıklar yakılı durur. Kimi yerlerde cenaze evden çıkınca ölünün ruhu için 71 kere tespih çekilir, bunu kadınlar yapar, bu tespih çeken kadınlara birer çember hediye edilir. Cenazeye katılanlar cenaze evine gidip ölen kişinin ruhu için hazırlanmış olan irmik helvasından yerler. Cenaze gömüldükten sonra ölen kişinin evinde üç akşam Kur'an-ı Kerim okunur. Ölüm evinde yalnız kalan kadınlar 52. gün beklerler, kimisi cenaze kalkınca ardından lokma ve helva yapılır, cenaze evine üç gün boyunca taziye ziyaretinde bulunulur, Kimi yerlerde yedi gün boyunca cenaze evinde günde ikişer defa Tebareke Suresi okunur (Moumin, 2009, s.84-85).

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.3. Modernleşme Kuramları

2.3.1. Klasik Modernleşme Kuramları

Aydınlanma dönemi ve sonrasında sanayi devrimi ile birlikte başta devlet yapılanması olmak üzere toplum yapısının her kademesinde değişim meydana geldiği yukarıda vurgulanmıştır. 19. Yüzyıldan itibaren kapitalist yönetim biçiminin hâkim olduğu devlet yapılanması batı Avrupa ve Amerika'yı merkezde konumlandırmıştır (Mardin, 1991, s.235).

Modernleşme kuramları, modern olan ABD ve Batı Avrupa gibi geleneksel olan toplumların da bazı aşamalardan geçerek modernleşebileceğini ve modernleşmenin bazı paradigmaları olduğu üzerinde durmuştur. Bu bölümde modernleşme kuramcılarında olan Daniel Lerner, S. N. Eisensad, Marion J. Levy, Neil Smelser'in kuramlarının yanında diğer modernleşme kuramlarının eleştirisini yapanlardan Sztompka ve Giddens'in eleştirisini yer verilmiştir.

2.3.1.1. Daniel Lerner'in Kuramı

Daniel Lerner, 1950'li yıllarda toplumsal değişim alanında çalışmalar yapmış; Batı'yı, modern toplum kabulünden hareketle; modern toplum, geçiş dönemi toplumu ve geleneksel toplum olarak sınıflama yaparak, geleneksel toplumların modernleşmesinin nasıl olabileceği konusuna kafa yormuş bir sosyal bilimcidir. Türkiye başta olmak üzere; Lübnan, Mısır, Ürdün, İran ve Suriye'deki modernleşme hareketleri ile ilgili saha çalışmaları yapmış modernleşme kuramcılarında biridir. Daniel Lerner'in yaptığı çalışmalarda, modernleşmek isteyen toplumların izlemeleri gereken yöntemleri sunmaya çalışmış, kentleşmeden kurumsal yapılanmaya kadar bir dizi modernleşmenin varlığına dair göstergeler ortaya atmıştır (Yerlikaya, 2019, s.242).

Lerner, modernleşmeyi batılılaşma olarak kabul etmekte olup özellikle, aydınlanmanın ruhu olan akılcılık ve pozitivist yaklaşımı merkeze almıştır. Bir toplumun ancak bu yöntemle modern bir toplum hüviyetinin kazanılabileceğini savunmuştur (Kanlı, 2006, s.7-8). Lerner, Batının modernleşmesinin tarihsel ve evrensel olduğunu; diğer toplumların ırkı, rengi, dili, dini ne olursa olsun ancak

Batının geçtiği aşamaları geçmek suretiyle modernleşebileceğini iddia etmiştir. Geleneksel toplum ve modern toplum dışında geçiş döneminde olan üçüncü bir toplum tipinden bahisle, üç toplum tipinin özelliklerini şöyle açıklamıştır. Geleneksel toplum, kendine has üretim, tüketim ve yönetim şekli olup durağan bir ekonomiye sahip toplum tipidir. Yüz yüze iletişimin hâkim olduğu bu toplum, din adamları ve kabile şefleri tarafından yönetilmektedir. İkincisi, geçiş sürecindeki toplum tipi olup, geleneksellikten modernleşmeye doğru bir süreç içindedir. Özellikle toplumu yönetenlerin etkisiyle, aşmalı olarak modernleşmeye doğru değişim gösterdiği, toplumda bazı alanlarda geleneksel yapının devam ettiği, bazı alanlarda ise modernleşmeye everildiği görülmektedir. Üçüncü toplum tipi de modern toplum olup, değişim sürecini tamamlamış, akıl ve pozitivizm eksenli geleceğini planlayan, dinamik toplum olarak kabul edilmektedir (Coşkun, 1989, s.302-303).

Lerner modernleşmenin temelinde kentleşme olduğunu söylemiştir. Kent toplumunun modern toplum olduğunu, bireylerinin gelecekle ilgili rasyonel planlamalar yaptığını savunmuştur. Kentleşme, aynı zamanda endüstrileşme olarak kabul edildiğinden, kendi kendine yeten ve büyüme gösteren bir ekonomiye sahip olduğunu kastetmiştir (Durdağ, 2017, s.274).

Daniel Lerner, sekülerleşme ve pozitivist bilimsellik, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, okur-yazarlık oranında artış, kentleşme, politik bilinçlilik ve empati gibi birkaç modernleşme parametresi üzerinde durmuştur. Lerner, modernleşmenin temel göstergelerinden birinin de okur-yazarlık olduğunu söylemiştir. Okur-yazarlığın, kitle iletişim araçlarını arttırıp rağbet oluşturacağını, bu da toplumda ekonomik gelişmelerle birlikte, politik katılım ve empati yetisini geliştireceğini iddia etmiştir (Yerlikaya, 2019, s.243). Lerner özellikle kitle iletişim sisteminin gelişmesinin önemi üzerinde durmuştur. Kitle iletişim sisteminin gelişmesi, toplumda hem ekonomik olarak hem de politik katılım noktasında bir ilerleme oluşturacağını savunmuştur. Ona göre, okur-yazarlık ve kitle iletişiminin yaygınlaşması, toplumun oy verme bilincini geliştireceğinden, yönetimde aktif katılım ve alternatif siyaset oluşturacak, bu da katılımcı ve bilinçli bir toplumun oluşmasını ortaya çıkaracaktır (Coşkun, 1989, s.302).

Yine lerner'e göre okuryazarlık ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, farklı bireyler ve toplumlar arasında iletişimi geliştirecek, böylece o toplumların

tanınmasını, farklılıkların farkında olunmasını ve toplumda “empati” gelişmesini sağlayacaktır. Geleneksel toplumdaki benzeşmeye karşılık, modern toplumlardaki empati yetisinin gelişmiş olması, farklılıkları kabul edici tahammül ve tutum sergilemelerine neden olacaktır. Böylece farklılıklarıyla birlikte bir arada yaşamasını bilen demokratik bir toplumun oluşması gerçekleşecektir (Durdağ, 2017, s.274).

2.3.1.2. *Samuel Nuah Eisenstad'ın Kuramı*

Modernleşme kuramının bir diğer ismi S. N. Eisenstadt'dır. Tüm toplum bilimciler gibi O'da 17. Yüzyıl'dan itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da, toplumsal değişmelerin tarihsel bir sonucu olarak ortaya çıkan modernitenin, çevre ülkelerde modernleşme adıyla, Batının bir projesi olarak tasarlandığını iddia etmiştir. Eisenstadt, toplumun sürekli bir değişim içinde olduğunu, modernleşmenin de bu değişim sürecinin bir sonucu olarak meydana geldiğini söylemiştir. Eisenstedt, modernleşmenin oluşumunda elitlerin rolünün önemini vurgulamıştır (Coşkun, 1989, s.297). Modernleşmeye çalışan toplumların, ya kendi dışında veya kendi içinde, batının modern düşünsel araçlarıyla donanmış bir elitler grubunun yol göstericiliğine ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Batı kendi iç dinamikleri ile modernleşmişken, batı dışı toplumlar ise batıyı örnek alarak daha kısa bir sürede modernleşme imkânına sahip olacaklarını savunmuştur (Köker, 1990, s.51). Eisenstadt, toplumsal sosyo-ekonomik değişmeler ve toplumsal örgütlenmenin yapısal değişmeleri diye modernleşmenin iki temel dinamiğine işaret etmiştir. Ona göre, siyasal gelişmenin amacı demokrasinin kurulmasıdır; demokrasinin kurulması da iktisadi kalkınma ve kültürel gelişmeye bağlıdır. Toplumdaki demokrasi ile ilgili sorunların çözümlenmesiyle, hem iktisadi kalkınma gerçekleşecek, hem de kendi kültürel özellikleri ile birlikte demokrasiyi içselleştirmiş olarak modern toplumlarla aynı seviyeye gelmiş olacaktır (Köker, 1991, s.36).

Eisenstadt, geleneksel toplumdan modern topluma evrilirken geçilmesi gereken ekonomik, siyasal ve kültürel aşamalar olduğunu dile getirmiştir. Burada, toplumsal değişimin modernleşme yönünde ilerlenmesinde bu üç aşamadaki değişimi detaylandırmada fayda vardır.

a- Ekonomik alanda modernleşme; geleneksel toplumda ekonomi, sınırlı yerel pazarlar içinde, daha çok aile şirketlerinin ürettiği küçük işletmelere dayanmaktadır.

Modernleşen toplumlarda ise merkezileşmiş, geniş ölçekli, büyük ve yeni pazarların etkisinin olduğu, endüstri, ticaret ve hizmet sektörlerinin geliştiği daha büyük birimler ön plandadır. Ekonomik döngü birimleri, planlamadan pazarlamaya kadar her aşaması, uzmanlaşmaya dayalı ve bürokratikleşmiş, faaliyet alanları genişlemiş ve karmaşıklaşmış piyasa ekonomisine dayanmaktadır.

b- Siyasal alanda modernleşme; Geleneksel toplumda, siyasal anlamda küçük hiiziplerin etkinliği, yöneticilerin geleneksel meşruluğu kendini göstermektedir. Otorite dinsel dogmalara veya karizmatik liderliklere dayanmaktadır. Modern toplumda ise küçük toplulukların etkin idaresi yerine, hükümetin etkin idari yapısının olduğu büyük ölçekli bürokratik yönetimler kendini göstermektedir. Bölgesel faaliyet alanları çoğalmış, toplumun merkezi, yasal, idari ve siyasal araçları gelişmiştir. Potansiyel iktidarın toplumun geniş kesimlerine sürekli olarak nüfuz etmesi ve demokratik ölçülerin esas alınması söz konusudur.

c- Kültürel alanda modernleşme: Gelenekselliğe dayalı olan bilimde, felsefede, toplumsal değerlerde ve kültürel yapıda büyük değişim meydana gelmektedir. Seküler eğitimin olduğu, az olan okur-yazarlığın yaygınlaştığı, yüksek eğitimin fazlaştığı, uzmanlaşmanın geliştiği ve daha karmaşık kurumsal yapıların meydana geldiği görülmektedir (Kızıılçelik, s.6-7).

2.3.1.3. *Marion J. Levy'in Kuramı*

Diğer bir tanınan modernleşme kuramcısı Levyi dir. O' da diğer tüm sosyal bilimciler gibi geleneksel ve modern toplumların karşılaştırmasını yaparak temel farklara dikkat çekmiş (Cirhinlioğlu, 1999, s.52). Özellikle teknoloji üzerinde ağırlıklı olarak durmuştur (Coşkun, 1989, s.299-300). Ona göre toplumların gelişmişlik gücü kullandıkları maddi kaynakların miktarı, kullanılmakta olan teknolojik aletlerin fazlalığı ve sahip oldukları çevreye hükmetme ile ölçülmektedir. Levy'e göre her toplumun kendine göre toplumsal yapı özgünlüğü olduğundan, modernleşmeye doğru değişim süreci farklıdır. Modernleşmekte olan toplumların sahip oldukları avantaj ve dezavantajlar olduğunu; Avantajları, modernleşme yolunda tecrübelerinden yararlanabilecekleri modern toplumlar olduğunu, yüzyıllar içinde çeşitli zorluklar neticesinde modernleşirken oluşturdukları tecrübelerden dolayı modernleşecek toplumların daha kısa sürede ve daha az zorlukla modernleşmeyi

gerçekleştirebileceklerini ifade etmiştir. Dezavantajları ise modernleşecek olan toplumlar modernleşme sürecinde modern toplumların yerinde saymadıklarını, ilerlemeye devam etmekte olduklarını ve bu nedenle modernleşecek toplumların hiçbir zaman onları yakalayamayacaklarıdır (Cirhinlioğlu, 1999, s.52-54).

Levy, modernleşmenin toplumlara sundukları teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal pek çok alanda faydalar yanında, toplumsal sistemin kontrolünü, yitirmek gibi zararları da olabileceğine vurgu yapmıştır. O'na göre yine de görelî olarak gelişmenin yolu modernleşmiş Batı ülkelerinin izlediği süreci takip etmekle mümkündür. Batılılaşma olarak nitelendirdiği modernleşmenin izafi (görelî) olduğuna ve her ülkenin kendi özelliklerine göre modernleşebileceğine, yani tek tip bir modernleşmeden söz edilemeyeceğine dikkat çekmiştir (Cirhinlioğlu, 1999, s.55).

Cirhinlioğlu, Levy'nin modern ve modern olmayan toplumların arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır. Modern olmayan toplumlarda örgütlerde uzmanlaşma ve karşılıklı bağımlılık düşük, birbirinin devamı niteliğindedir. Merkezileşme derecesi, değişim ve Pazar ilişkileri, aracı kullanma (para gibi) azdır. Yine aynı şekilde, ilişki türü geleneksel, özele yönelme, işlevsel yayılma mevcut, aile değerlerini öne çıkarma, karşılıklı mal ve hizmetlerin kır-kent arasında bir yolla gelmesi sözkonusudur. Modern toplumlarda ise örgütlenmede uzmanlaşma ve karşılıklı bağımlılık yüksek; merkezileşme derecesi ve değişim Pazar ilişkisi güçlü, rasyonel, evrensel yönelik işlevsel belirlilik var, aile yapısında zayıflık olup bürokrasi ve kurumsallaşma gelişmiştir (Cirhinlioğlu, 1999, s.54).

İsmail Coşkun da Levy'nin, izafi modernleşmemiş toplumlar ile izafi modernleşmiş toplumlar arasındaki belirgin farklılıklarını şu şekilde açıklamıştır. İzafi olarak modernleşmiş toplumlarda, belli bir davranış biçimi üzerinde örgütlenme olduğu ve bu örgütlenmenin uzmanlaşmaya dayalı olması etkisiyle birbirine bağımlı hale geldiği görülür. İlişkilerin rasyonel, evrensel, fonksiyonel ve belirliliğin hâkim olduğu, yüksek düzeyde merkezileşme görüldüğü, paranın kullanım oranının yüksek olduğu, pazarların yaygın ve genişleme içinde olduğu, bürokrasinin dayandığı temellerin farklı olduğu, aile ilişkilerin ise aile dışı örgütlerde anlamını yitirdiği, kentsel ve endüstriyel temeller üzerine kurulmuş nüfus yapısı olduğu görülmektedir. İzafi olarak modernleşmemiş toplumlarda ise; köy nüfusu çoğunlukta olup, kendine yeterlilik yüksek düzeydedir. İlişkilerde gelenek, özellik ve fonksiyonel yaygınlık

etkin olup, merkezileşme düşük düzeydedir. Parasal mekanizmalar ve pazarlar sınırlı uygulama alanına sahip, uzmanlaşma ve bürokrasi sınırlı; aile, bireyin aile dışı davranışlarını belirleyici bir konuma sahiptir (Coşkun, 1989, s.299).

2.3.1.4. Neil Smelser'in Kuramı

Smelser modernleşmeyi endüstrileşme sürecinin bir parçası olarak görmüştür. Endüstrileşme, ekonomik gelişme ile ilintili olduğundan (Coşkun, 1989, s.300), birbirini etkileyen iki temel faktördür. Endüstrileşme ve ekonominin gelişmesi zorunlu olarak toplumda yapısal bir farklılaşma meydana getirecektir (Cirhinlioğlu, 1999, s.56). Endüstrideki gelişmeler teknolojinin gelişmesini sağlayarak zamanla üretimin gelişmesine ve endüstriyel faaliyetleri zorunlu kılacaktır. Böylece teknoloji basitten karmaşıklığa doğru gelişerek, başta tarım olmak üzere kendine yeten üretimden ticari üretime geçişi sağlayacaktır. İnsan gücüne olan ihtiyaç azaldığından, işsiz kalan kır nüfusu göç etmek zorunda kalarak kent nüfusunu fazlalaştıracaktır. Kır-Kent dengesinin farklılaşması geleneksel aile yapısında bir çözülme oluşturacaktır. İş bulamayan geleneksel aile bireyleri başka kurumlara başvuracak, bu durum da farklı kurumların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılacaktır. Toplumsal sorunlar aile içinde çözülemeyince, hukukla ilgili yeni kurumlar oluşacağından, geleneksel ailenin sahip olduğu toplumsal değerlere karşın, kamusal yeni değerler ortaya çıkacak ve ikisi arasında çatışma kaçınılmaz olacaktır. Kendine yeten geniş aile bireylerinin oluşturduğu iş bölümü farklılaşacak, küçülen aile daha farklı işlerde uzmanlaşmaya ve kendi yetenekleri doğrultusunda çözümler bulmaya çalışacaktır. Bu durum zamanla sorunların çözümü geniş aile içinde değil, farklılaşan ve uzmanlaşan çekirdek aile içinde aranacaktır (Cirhinlioğlu, 1999, s.57).

Kır nüfusunun azalması, kent nüfusunun fazlalaşması ile devlet mekanizmasında da farklılaşmalar oluşturacak, yeni yapıların oluşmasını gerekli kılacaktır. Haliyle kurumsallaşmalar ve bürokratik farklılaşmalar da meydana gelecektir. Bunların tümü bir araya geldiğinde toplumsal yapı geleneksel yapıdan tamamen farklı bir duruma gelecektir. Smelser, toplumsal yapının böyle parçalanmasının yeni bir bütünleşmeyi gerekli kıldığını ve yeni kurumların oluşmasını sağladığını savunmuştur. Geleneksel toplumda üretim, güvenlik, ekonomik durumlar vb. her şey geleneksel aile içinde halledilmektedir. Ama ailenin yapısı değiştiğinden tüm yapılarda değişim kaçınılmaz olup, başta aile olmak üzere toplumun tüm katmanlarına sirayet edecektir. Smelsere

göre farklı bir yapılanmaya girmiş toplum, sorunlarını ortadan kaldırmak için yeni roller ve yeni kurumlar oluşturarak, toplumda yeni bir denge meydana getirir (Cirhinlioğlu, 1999, s.56-58).

İsmail Coşkun'a göre smelser'in, endüstrileşme-ekonomi bağıntısında toplumsal değişim dört süreçte kendini gösterecektir.

1. Teknolojide gelişen toplum, basit ve geleneksel teknikler yerine bilimsel bilgiye dayalı uygulamalara geçer.

2. Tarımda gelişen toplum, kendine yetecek tarım yerine, ticari üretime dayalı tarım yaparak, para ile alınıp satılan ürünlerde uzmanlaşma oluşturur, pazardan tarımsal olmayan ürünlerde satın-alma yaygınlaşır. Genellikle tarımda ücretli işçi kullanımına gidilir.

3. Endüstride gelişen toplum, insan ve hayvan enerjisinden faydalanma yerine, üretimin yapıldığı alanın dışında pazarlanacak ürünler üreten endüstri enerjisine ihtiyaç duyar. Veya enerji ile çalışan makineler yerine ücret ile çalışan insan gücüne doğru bir gidiş olur.

4. Çevresel düzenlemelerde gelişen toplum, çiftlik ve köylerde yaşam tercihi yerine kentsel yaşam tercihine doğru kayar (Coşkun, 1989, s.300).

5. Smelser'e göre bu dört süreç yeni oluşan bir ulusta şu alanlarda köklü değişimlere yol açar:

6. Siyasal alanda, basit kabile ya da köy yetkisinin yerine, seçim, siyasal partiler, temsil ve kamu görevlisi bürokrasisinden oluşan sistemlere geçilir.

7. Eğitsel alanda, okuryazar olmayanların sayısının azaltılmasına ve ekonomik açıdan üretken becerilerin artırılmasına çalışılır.

8. Dinsel alanda, gelenekse dinlerin yerine laik inanç sistemleri tercih edilir.

9. Aile alanında, geniş akrabalık birimleri yaygınlığını yitirir. Doğumla belirlenen hiyerarşik sistemler, coğrafi ve toplumsal hareketlilikler zayıflar (Coşkun, 1989, s.300).

2.3.2. Modernleşmeye Farklı Yaklaşımlar

Anthony D. Smith, Modernleşme kavramlarını çeşitli anlamlarda kullanıldığını belirterek bunlardan ikisini kısaca açıklamıştır. Birincisi, modernleşmenin “çağdaş” veya “en çağdaş” anlamıyla eş kullanılmıştır. İkincisi ise “ilerleme” ve “ilerleyici” ile ilişkili kullanılmıştır. İkisi arasında şöyle bir farka dikkat çekmiştir. Birinci anlamıyla çağdaş, görelî bir anlam taşırken, ikinci anlamında ise gözlemcinin değer tercihine bağlıdır (Smith, 1998, s.66).

Smith, modernleşmeyi üç temel yaklaşım ve üç tür tanımı ile ayırt edilebileceğini söylemiştir. Analitik, tarihsellik ve gelişmekte olan ülkelerin liderleri veya elitlerince izlenen politikalara verilen isim şeklinde saymıştır. Analitik oluşu, modernleşmenin, toplumsal yapı ve sürecin soyut özelliklerini ifade ederek, bu özellikleri taşıdıkları ölçüde toplumlar modern olarak nitelenirler. Modernleşmenin tarihsel olması, öncüllerinden ayrılmış zamansal olarak Rönesans ve Reform hareketlerine kadar dayanan; laikleşip, Fransız devrimi, endüstriyalizm ve kapitalizmle kendini belli etmesidir. Üçüncü tür tanımıyla modernleşme, gelişmekte olan ülkelerin lider veya elit tabaka tarafından icra edilen politikalar bütününe verilen isimdir. Yani toplumsal değişimi sağlamaya dönük yenilikçi liderlerin verdiği mücadeleyi tanımlar (Smith, 1988, s.66-67).

2. Dünya savaşından sonra ABD'nin başını çektiği Batı Avrupa ülkeleri kendilerini merkeze alarak yeniden şekillendirdikleri dünyada modernleşme kuramının etkisi olmuştur. Bu kuram, ABD'nin teknoloji, ekonomi, siyasal ve diğer alanlarda kendini dünyanın lideri ve önderi olarak kabul ettirmiştir. Bu kuramın temel iddiası olan Batı değerlerin tüm dünyaya yayılmasını sağlama, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırarak geri kalan ülkelerin modernleşmesine bir çare bulmaktır. Bu amaçla, gelişmekte olan ülkelerin ve geri kalmış ülkelerin de Batı'yı kendilerine örnek almak suretiyle aşamalı bir şekilde modernleşebileceklerine kendilerini inandırmışlardır. Modernleşme kuramları ile Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin her alanda özlenen ideal hayat sunduğuna dünyanın geri kalan ülkelerine kabul ettirmek istemişlerdir (Çapcıoğlu, 2013, s.296-297). Coşkun bu kuramların, Batı dışı toplumların, Batı'nın üstünlüklerini kabul etmelerini sağlamaya yönelik olduğu tespitinde bulunmuştur (Coşkun, 1989, s.302).

Ancak 1960'lı yıllardan itibaren modernleşme kuramcılarının savundukları tezlere, bazı kuramcılar tarafından eleştiriler yapılmıştır. Modernleşme kuramcılarına göre toplumsal değişme, ABD ve Avrupa'nın geçtiği evreleri geçerek tek taraflı ve evrimsel bir süreç şeklinde olabilmektedir. Modernleşme kuramcılarının yapılan eleştirilerde bunun nedeninin ispatlanmadığını, modernleşme kuramcılarının kendi psikolojik yaklaşımlarından böyle bir tez ileri sürdüklerini ve aynı zamanda bu kuramcılarının çoğunun ABD ve Avrupa doğumlu olduklarına bağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde modernleşme kuramcılarının kendi toplumsal değer ve normlarıyla birlikte kendi ülkelerinin sosyo-ekonomik ve sosyo- politik çıkarlarını merkezi önemde göstererek, tek doğru olarak kabul etmelerinin bilimsel olarak doğrulanabilecek bir durum olmadığına dikkat çekmişlerdir. Yine getiren eleştirilerden biri de Batı kuramcılarının gelişmemiş toplumların toplumsal geri kalmışlıklarını ortadan kaldırmaları için bir nedenin olmadığına dikkat çekerek, bunun altındaki iyi niyet sebebinin sorgulamışlardır. Aynı şekilde kendi toplumlarını üstün görerek, dünyanın geri kalan toplumlarını alta görmeleri de modernleşme kuramcılarının eleştirilebilecek yönleri olarak ortaya koymuşlardır (Cirhinlioğlu, 1999, s.91).

Modernlik kavramıyla Batı-dışı toplumlara empoze edilen bütün kurum ve değerler (Laiklik, demokrasi, piyasa ekonomisi gibi), modern Batı toplumunun nitelikleridir. Bu suretle, Batı-dışı toplumlar kendi toplumsal değer ve kurumları dışında başka bir toplumun (Batı toplumu) kurum ve değerleri etrafında kendilerini konumlandırmışlardır. Modernleşmenin, Batılılaşmanın son aşaması olarak dikte edilmesi ve geleneksel toplumların yeninden şekillendirilmesi doğrultusunda, modernleşmeci reformlara gidilmesi gerekliliğinin vurgulanması, modernleşmemiş toplumların, Batının kendilerine müdahale hakkının olduğuna boyun eğmelerine razı etmiştir (Coşkun, 1989, s.302-303).

Piotr Sztompka, modernleşme kuramını, deneysel, tarihsel bulgular ve kuramsal temel açısından eleştirmiştir. Sztompka, bazı az gelişmiş ülkelerin modernleşme çabalarının etkisizliğini deneysel kanıtlarla ortaya koymuştur. Ona göre az gelişmiş ülkelerin yoksulluğu süreklidir ve bu ülkelerde milliyetçilik, bölgecilik ve dini köktencilik yaygındır. Sztompka'ya göre, geleneksel kurumların ve yaşam tarzlarının tahrip edilmesinin toplumsal örgütsüzlük, kaos ve anomi yaratması, modernleşme

kuramının tarihsel açıdan temelsiz olduğunu gösterir. Kuramsal düzeyde ise Sztompka, modernleşme kuramcılarının savundukları temel evrim fikirlerinin kabul edilemez olduğunu, çünkü iddia edildiği gibi gelenek ile modernliğin katı bir şekilde birbirine zıt olmasının yanlıcılığının ortaya çıktığını savunmuştur (Cırhinlioğlu, 2013, s.310).

Sztompka modernleşmenin bir toplumda oluşturabileceği “kültürel travma”yı kavramsallaştırarak sosyolojide kullanan sosyologlardandır. Kültürel travmayı, modernleştirilen ülkelerde meydana gelen büyük toplumsal değişimler sebebiyle, travmatik değişimin yan etkilerinin, işsizliklerinin ve sorunlarının acı vererek baş göstermesi şeklinde açıklamıştır.. Durkheim’in “anomi” olarak kavramsallaştırdığı anlamda “travma”, bir toplumda karşı reaksiyonlar sonucunda meydana gelebilecek bir sosyal gerçekliktir. Modernleşmenin Batı tarafından planlı bir şekilde bir toplumda kültürel değişimi dayatmak, toplumun geçmişten süre gelen sahip olduğu değerleri ve toplumsal kuralları ile bağdaşmaması durumunda toplum içinde bazı kesimlerin bunalım ve tepkisine yol açması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu durum kültürel açıdan travmatik bir hal alarak yıkıcı ve yıpratıcı bazı sonuçların meydana gelmesini kaçınılmaz kılacaktır. Kültürel travma sadece bireysel bir sorun olarak ele alınmayıp, toplumsal bütünlüğü etkileyecek bir boyuta bürünerek daha büyük etki yaratır (Tekin, 2011, s.93-94).

Yukarıda da değinildiği gibi, Sztompka’ya göre modernleşme kuramlarında, kültürel travma gibi sosyal anomi, kimlik bunalımı ve kolektif suçluluk duygusu gibi kuramsal yaklaşımlar göz ardı edilmektedir. O’na göre travma toplumu şok eden olaylar sonucunda meydana gelerek iki şiddet şeklini ortaya çıkarabilir. Birincisi, toplumsal değişimin olduğu alandaki düzenin yüksekliği ile yeni durumun zıtlığının farklılık derecesi, ikincisi değişimin, toplumun sahip olduğu korucu değerlik temel ilkelerine ve temel beklentilere aykırılık derecesidir (Tekin, 2011, s.94).

Anthony Giddens, modernleşme kuramcılarının, toplumsal değişimin kaçınılmazlığını savunduklarını, değişimde insanın aktörlüğüne yer verilmediğini, böylece insanı tarihin “öznesi olmayan”, edilgen bir varlık olarak ele alındığını eleştirmiştir (Çapcıoğlu, 2013, s.311). Modernliğin oluşturduğu yaşam tarzı, insanoğlunu tüm geleneksel toplumsal düzen türlerinden uzaklaştırdığını, modernliğin yaygınlıkları ve yoğunlukları açısından önceki değişim biçimlerinden daha etkili ve

hızlı olmakla birlikte, geleneksel ile modern arasında bir süreklilik olduğunu, birbirinden tamamen ayrılamayacağını ve bundan dolayı ikisini karşılaştırmanın yanıltıcı olduğunu savunmuştur. Yaptığı eleştirilerden biri de modernleşme kuramlarının özü ile ilgili olup, Devletlerin siyasal sistem olarak, üretimin cansız güç kaynaklarına bağımlı olarak düşünülmesi, üretilen ürünlerin ve ücretli emeğin metalaştırılması modern önceki tarihsel dönemlerde hiç görülmediği şekilde etkinleşmiştir. Giddens'in yaptığı eleştirilerden biri de güvenlikle ilgilidir. Modernliğin güvenliğe karşı tehlike, güvene karşı da risk taşıdığına işaret etmiştir. Modern kurumların gelişmişliği ve dünya çapında yaygınlaşmış olmaları, insanoğlunun güvenli ve güzel bir hayat yaşamaları konusunda geleneksel toplum zamanına göre çok daha fazla fırsat sunmasına rağmen, güvenlik ve güven noktasında modern öncesi topluma göre daha çok tehlike ve riskle karşı karşıya olduğunu savunmuştur. Kullandıkları araçların oluşturdukları tehlikeden ekonomik ve sosyal ve hukuksal haklardaki risk durumu buna örnek verilebilir. Giddens, modernleşmenin endüstrileşme ile ilgili boyutunun çevreye yönelik yıkıcı etkisine de dikkat çekmiştir. Modernleşme kuramcılarının ekolojik kaygılar taşımadıklarına, dolayısıyla günümüzdeki doğa tahribatını göz ardı ettiklerine, bu konuda meydana gelen yıkıcı etkileri önemsemediklerine işaret etmiştir (Giddens, 1994, s.14-15).

Giddens'in modernleşme kuramcılarına yaptığı bir diğer eleştiri de siyasal iktidar ile ilgili olmuştur. Toplumbilimlerin kurucularına göre siyasal iktidarın keyfi kullanımı asıl olarak geçmişe dayanmaktadır. Yani despotizm daha çok geleneksel toplum devlet yapılanmasının bir özelliği olarak görülmüştür. Modern toplumda, özellikle yirminci yüzyılda totalitarizmin dışlanmaktan çok modern kurumlar tarafından kullanıldığını iddia etmiş ve buna Faşizm, Yahudi soykırımı ve Stalinizmi örnek vermiştir. Totalitar yönetim siyasal, askeri ve ideolojik güçleri geleneksel devlet döneminde mümkün olmayacak kadar yoğun bir biçimde bir araya getirebilirliğini dikkate sunmuştur. Giddens, bazı sosyologların barışçı ve bütünleşmiş bir endüstriyel düzene endüstrileşme yoluyla kolayca erişilebileceğine dair tahminlerinin doğru çıkmadığını, modern toplum döneminde iki dünya savaşının olduğunu ve birçok tüyler ürpertici sonuçlarına herkesin şahit olduğuna dikkat çekmiştir. Klasik sosyologlardan hiç birinin savaşın endüstrileşme olgusuna yönelik bir öngöründe bulunmadığını, sadece nükleer cepheleşme tehlikesi değil, askeri alandaki çekişmelerin süregelmesi gerçeği de modernitenin yüzyılımızdaki olumsuz yönünü oluşturduğunu ifade etmiştir.

Yirminci yüzyılın savaş yüzyılı olduğunu ve önceki iki yüzyılın her birinden daha fazla can kaybına yol açan askeri savaşların olduğuna dikkat çeken Giddens, aynı şekilde feodalizmin çöküşünden sonra tımara dayalı ve kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olan tarımın ulusal ve uluslararası pazarlar için yapılmaya başlandığını, insan gücünün böylece metalaştırıldığını söylemiştir. Modernliğin toplumsal düzeninin ekonomik ve diğer kurumlar açısından kapitalist olduğunu, temel hedefin yatırım- kar- yatırım döngüsü olduğunu ve karın yükseltilmesinin ana hedef olduğunu bunun neticesinde insan odaklı bir bakış açısının zayıfladığını vurgulamıştır (Giddens, 1994, s.16-17).

Modern toplumun kendinden önceki topluma göre daha çok riskle karşı karşıya olduğunu buna nükleer savaş, küreselleşmenin her alanda oluşturduğu riskler, insanların dahli sonucunda oluşturmuş çevresel veya teknolojik riskler, milyonların yaşamını etkileyebilecek kurumsal riskler (yatırım pazarları), ve bunun gibi pek çok riskin modern insanı beklediğini söylemiştir (Giddens, 1994, s.114).

Burada modernleşme kuramına yapılan birkaç farklı eleştirilere yer vermekte fayda vardır. Eleştirilerden biri modernleşmenin, neden sadece Batının izlediği yönde olacağına dair tatmin edici bir cevap bulunmadığı halde, gelişme veya değişimin tek yönlü olacağı ve bu da ancak batı toplumlarının içinden geçtikleri süreçle mümkün olacağı düşünülmesidir. Modernleşme kuramcılarının hemen hepsi Batı toplumlarında yaşamakta olup, kendi doğup büyüdüğü toplumların sahip oldukları kültürü üstün gördüklerinden, hem tarihsel olarak toplumlarının başarılı olduklarına inanmaktalar, hem de gelişmemiş toplumların ancak bu değerlere erişmeye çalışmaları gerektiğine inanmaktalar (Cirhinlioğlu, 1999, s.91-92).

Modernleşme kuramcıları tüm toplumların sahip oldukları değerler benzermiş gibi, kendi toplumsal değerlerinden hareketle genel bir kuram geliştirmeye çalışmışlar. Bu kendi toplumlarının her alandaki çıkarlarını merkeze almak anlamını taşımaktadır. Bu durum kuramların bilimsel tarafsızlıktan yoksun ve uluslararası çıkarıcı siyasetin bir parçası anlamına gelmektedir. Aksi takdirde, modernleşme kuramcıları neden bir başka ülkenin modernleşmesini isteyebilecekleri sorusuna mantıklı bir cevap bulmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü gelişmiş bir ülkenin bilim insanı, geri kalmış bir ülkenin gelişmesi ile ilgilenmesinin geçerli bir sebebi olmamakla birlikte, gelişmemiş ülkelere ait bilgileri kendi çıkarlarına hizmet ettirme durumu söz konusu olabilmektedir. Modernleşme kuramcıların, sahip oldukları değerler sisteminin gereği olarak, Batı

ülkelerini gelişme çizgisinin üst noktasına, geri kalan ülkeleri ise alt noktalara yerleştirmektedirler. Yani kendi ülkelerini merkeze alma hissiyatından kurtulamamaktadırlar. Bu şekilde kendi ülkelerinin ideolojisini geri kalan ülkelere ihraç etme güdüsüyle hareket etmektedirler. Aynı zamanda Batı ülkeleri, kendi dışında kalan ülkeleri geri/ az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkeler şeklinde kategorik bir sınıflamayı kendi ölçülerine göre yaparak, örtük veya açık bir şekilde kendilerini gelişmiş olarak kabul ettirmekle üstünlüklerini kabul ettirmeye çalışmak ve kendilerini kurtarıcı olarak göstermek istemektedirler (Cirhinlioğlu, 1999, s.92-93).

Modernleşme kuramcıları şöyle bir algı yaratmaktadırlar. İki kutuplu olan dünyada geri kalmış ülkeleri ya gelişmeyi, ilerlemeyi ve modernliği temsil eden Batı'nın yanında yer alıp dost ve çıkar birliği içinde gelişmeyi düşünürler veya geri kalmışlığı temsil eden, başta SSCB'nin olduğu kutupta kendilerini konumlandırırlar. Böylece hem bir dayatma hem bir algı ve hem de kendileri ile organik bir bağ oluşturmaya yönelik etkiye bulunurlar. Bireysel bazda da modern ülkelerde yaşayan bireylerin sahip oldukları olanaklardan etkilenip imrenmesini istedikleri, az gelişmiş ülkelerin bireyelerine de etki etmeye çalışmaktadırlar. Yani gelişmekte olan ülkelere bazı birey ve grupların kendi toplumlarını Batı toplumu gibi dönüştürmek için cesaretlendirmekte hatta kahramanlaştırma düşüncesini kendilerinde oluşturmayı hedeflemektedirler. Bunun sonucunda az gelişmiş toplumların aydınlarını Batı çıkarlarına hizmet ettirme ve değerlerini savunmasını sağlamaktadır. Modernleşme kuramcıları gelişmenin veya değişimin tek yönlü olduğunu iddia etmeleri, Batı dışı toplumlar için olabilecek birçok diğer gelişme olasılığının önünü kapamaktalar. Modernleşme kuramcıları, geri kalmış ülkelere, modernleşme sürecinin çok zor olamadığı yönünde bir inanış oluşturup; bunun için yapılması gereken geleneksel değerleri terke etmek, onun yerine Batılı değerleri koymak ve Batı bunu daha önce tecrübe ettiğinden gelişmekte olan ülkelerin işlerinin kolay olduğunu da hissettirmektedirler. Ama aslında bu sürecin çok da kolay olmayacağını kendileri yaşamadıkları için önemsememektedirler (Cirhinlioğlu, 1999, s.95-96).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

Aydınlanma ile Avrupa'da akıl merkezli bilgi sistematığının kabul edilmesiyle, başta devlet yapılanması olmak üzere toplumun her kesiminde değişime neden olmuştur. İngiltere'de Sanayi Devrimi, Fransa'da siyasi devrim, en büyük toplum olan imparatorluk devlet yönetiminden en küçük topluluk olan aileye kadar, her alanda toplumsal değişim kendini göstermiştir (Kırkpınar, 2001, s.3). Batıdaki bu yeni yaşam tarzının modernlik olarak adlandırılması, geleneksel ile modern toplum diye bir yönüyle kutuplaşma oluşturarak, tüm toplumları etkilediği gibi Osmanlı imparatorluğunu da yakından etkilemiştir. İmparatorlukta, Doğu-Batı kültürel çatışmasının oluşturduğu kutuplaşma, modernleşme ile birlikte başlamıştır. Öncesinde Osmanlı imparatorluğu; kurtuluş savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti, devleti modernleşmenin oluşturduğu sorunlarla karşılaşan tek ülke değildir. Ortaylı, modernleşmeyi daha farklı bir perspektiften açıklamaktadır. Ona göre, “modernleşme her ne kadar, gelişmiş olan toplumların toplumsal özelliklerinin gelişmemiş toplumlar tarafından alınması olarak tarif edilse de, modernleşme var olan değişim seyrinin değişmesidir. Yani toplum belli bir ölçüde değişim içindeyken ani ve hızlı bir değişim dönemine girmesidir” (Ortaylı, 2008, s.15).

Sancar, Türk modernleşmesinin 19.yy ortasından başlayarak, 20.yy ortasına kadar devam eden sürecini “erken modernleşme” dönemi olarak kabul edildiğini dile getirmiştir. Tanzimat reformları ve Meşrutiyet hareketlerinin yarattığı özgürleşme dinamikleri ve bu süreçlerin evrildiği Cumhuriyet modernleşmesi erken modernleşme sürecinin önemli dönemeçleri olmuştur. Bu süreçlerin Avrupa'da faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı'nın tetiklendiği otoriterleşme eğilimleri etkisiyle modernleşme hareketlerinde önemli bir içe kapanma ve muhafazakârlığın başladığı 1930'lu yıllara kadar sürdüğü söylenebilir (Sancar, 2012, s.81-82).

3.1. Osmanlı Dönemi Modernleşme Süreci

3.1.1. Tanzimat Öncesi Modernleşme Süreci

Sanayi Devrimi, Avrupa'da modernleşmenin oluşması için en etkili dönemdir. Kimi toplum bilimcilerin modernleşmeyi, Sanayi Devriminden sonra ifade edilen bir

kavram olarak kabul etmektedir. Çünkü bu dönem, ekonomide ve çalışma koşullarında büyük değişikliklere ve gelişmelere yol açmıştır. Bu gelişme ve değişmeden kaynaklanan faktörler, siyasi ve sosyal yapılarda ve bu yapıları etkileyen diğer alanlarda değişikliklere neden olmuştur. Kısaca değişim yönünde bir dizi zincirleme faktör meydana gelmiştir. Değişim zincirinin halkaları farklı nitelik ve nicelikte olduğu için yeni karakterler yaratma sürecinde değişmiş ve tamamen farklı tepkiler üretmiştir. Bu Avrupa ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda birçok farklı bölge ve ülkeyi de etkilemiştir. Avrupa ile yakın ilişkileri olan Osmanlı İmparatorluğu bundan etkilenen başlıca ülkelerden biridir.

Mardin, Osmanlı İmparatorluğunun Batı uygarlığı ile hiçbir zaman ilişkisini kesmediğini, yükselme döneminde İmparatorluk; kendi uygarlığını, Batı uygarlığından üstün saydığı için o dönemde bir kopukluk olduğunu söylemektedir. İlaveten, İmparatorluğun gerileme sebepleri arasında devlet yönetiminin bozulduğu iddiası ile birlikte Sanayi Devriminin, Batının askeri üstünlüğüne yansımaları İmparatorluğun yüzünü Batıya daha güçlü çevirmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı'nın Batıdan etkilenmesinin farklı zaman ve süreçleri olduğunu görmek mümkündür. Mardin'e göre bu etkilenme, III. Ahmet zamanından sonra, özellikle Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yönlendirmesiyle etkin bir şekilde görülmüştür. Bu devirde, Batıdan gelen bir mülteci olan İbrahim Müteferrika'nın Batının askeri teknolojisi hakkında bilgiler vermesi ve aynı şekilde Avrupa'nın durumunu öğrenmek için gönderilen elçilerle de imparatorluk yüzünü Avrupa'ya çevirmiştir (Mardin, 1991; s.12). Avrupa'dan etkilenme sonucunda, bazı alanlarda yapılan yenilikler zincirleme başka alanların etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Örneğin, askeri veya ekonomi halkasındaki gelişmeler ve değişimler, zincirin diğer halkaları olan eğitim, sağlık, devletin kurumsal yapısı gibi toplumsal, siyasal ve kültürel alanları da etkilemiştir (Kırkpınar, 2001, s.8-9).

Kaplan, 19. Yüzyılda Osmanlı'nın bir kültür değişimine mecbur kaldığını ifade etmektedir. Türk toplumunun yüzyıllarca yaşamakta olduğu bir yaşayış tarzından farklı bir kültüre doğru kaymaya başladığına, ister istemez eski ve yeni arasında bir çatışma meydana geldiğine dikkat çekmektedir. Avrupa'da Rönesans hareketi hemen yanı başında olan Osmanlı'yı da etkilemiş olup, III. Selim zamanında başta ordu bünyesinde bir Avrupalılaştırmanın başladığı görülmektedir. Avrupa tarzı bir ordu

yapılanması için (Osmanlı ordularının Avrupa orduları karşısında yenilmesinden dolayı), Avrupa'dan getirilen eğitimciler sonucunda bir etkileşim ve Avrupa'ya benzeme meydana gelmiştir. Ordudaki modernleşmeye ilaveten, Avrupa tarzında okulların açılması meydana gelmiş olup, aynı şekilde eğitim için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Avrupa'nın ilim ve tekniği getirilerek, başta askeri alanda olmak üzere farklı alanlarda teknik imalathaneler açılmıştır (Kaplan, 2015, s.78-79).

Ortaylı Osmanlı modernleşmesi için 18. yy sonundan itibaren 19.yy'a bakmak gerektiğine dikkat çeker. Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa'da meydana gelen sosyal, siyasal ve ekonomik değişim Osmanlı Devletini de derinden etkilemiştir. Gerilemekte olan ülke savaşlarda yeniler alırken içerde de sorunlar yaşamıştır. Osmanlı Devletinde birey, mensubu olduğu topluluklara tabii olduğundan, bu da geniş topraklara ve farklı etnik, dinsel ve kültürel özelliklere sahip olan imparatorluğun içinde kaynamalara neden olmuştur. İçinde bulunan sorunlara çözüm bulmaya yönelik başta askeri alanda olmak üzere sosyal, siyasal ve hukuksal alanda Avrupa'yı ölçü alarak modernleşmeye dönük girişimlerle çözüm bulmaya çalışmıştır" (Ortaylı, 2008, s.16).

Mardin, Batının askeri kuruluşlarından örnek alma çabaları I. Mahmut, I. Abdülhamit ve özellikle III. Selim zamanında hızlandığını söylemektedir. Geleneksel Osmanlı kültürünün buna tepkisi ve bu geleneksel devlet yönetimi kültürü içinde belli bir ayrıcalığa sahip olanların karşı akımı ile bu dönemde sekteye uğradığını, Batıda kalıcı Osmanlı elçiliklerinin kurulması, Batı ile sürekli diplomatik ilişkilerin geliştirilmiş olması bu döneme rastladığını ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu için Batının genel bir model olarak kullanılmasına dayanan "Tanzimat" teklifleri de buradan kaynaklandığına dikkat çekmektedir (Mardin, 1991, s.12-13).

Modernleşme sürecinde II. Mahmut'tan itibaren Avrupa'ya yönelik ilgi daha çok artmıştır. Savaşların kaybedilmesi ile orduyu modernize etmeye yönelik Avrupa'dan getirilen subaylar ile başlayan süreç, daha sonra Avrupa'ya gönderilen devlet adamlarının (elçi ve ataşeler gibi), Eğitim sistemine de yansımıştır. Abdülmecit ve sonrasında muhaliflere karşı tutum ve sürgünler sonunda yönetime karşı Avrupa'da muhalif bir güç oluşturmuştur (Züngher, 2002, s.31-32).

II. Mahmut kendinden önce III. Selimin askeri alanda yaptığı reformları (çağdaş askeri birlikleri), ordunun esas birimleri haline getirmiş ve yeniçerileri hedefe almıştır.

Batının, sadece askeri kuruluşların modernleşmesi sayesinde yükselmediğini, diğer kurumlarda da reformların gerekliliğini düşünmüştür (Züngher, 2002, s.31-32). Askerisistemin modernize olabilmesi için maliye işlerinde de reformlara gerek olduğunu düşünen II. Mahmut, başta vergilendirme sistemi olmak üzere, madeni parada gümüş miktarı azaltarak para politikasında da değişikliklere gitmiştir. Aynı şekilde, taşranın yönetimde daha etkin olması için ve başkent dışındaki şehirlerden de vergi toplayabilmek için, yol yapım çalışmaları başta olmak üzere, posta ve haberleşme modernizasyonuna başlamıştır (Züngher, 2002, s.14).

II. Mahmut, düşündüğü reformları yapabilmek için, yani Avrupa'nın bilim ve teknolojisinden istifade edebilmek için özellikle, Avrupa'nın dilini bilen kadrolara ihtiyaç duymuştur. Modernizasyonun, sadece ordu ile sınırlı kalmasının yeterli olmadığını düşünen padişah, Modern Tıbbın öğretildiği bir tıp okulunu 1824'de kurmuştur. 1831 yılında askeri Müzik Okulu, 1834 yılında harp okulu kurarak, yine aynı yılda Avrupa başkentlerine elçilerin yeniden gönderimini sağlayarak yüzünün Batıya dönük olduğunu ortaya koymuştur. Avrupa'dan etkilenmek suretiyle, başta askeri giyim-kuşam olmak üzere, askeri teçhizat konusunda modernizasyona gidilerek, bu kapsamda 1839'da fabrika ve atölyeler kurulmuştur. Osmanlı Devlet yönetimi, askeri ve teknik alanlarında bu reformlar yapılırken, II. Mahmut devrinin sonlarına doğru, Batıda devlet yönetimi alanında da bir değişim gözlenmiştir. Bu değişim, kralların yetki ve otoritelerinin bir miktarından vaz geçip, bunu bir temsilciler meclisiyle paylaşımı, milli devlet kurmak isteyen hükümdarların teb'anın mülkiyet haklarının garanti altında alınmasıyla ilgili değişimlerdir. Eğitimi halka yaymanın gerekliliği, orta sınıfı güçlendirecek politikalar üretmenin zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki bu gelişmelerden esinlenen Osmanlı devleti, Gülhane hattı hümayununun ilanıyla, bu alanda da yenilik hareketleri yönüne gitmiştir. Bu süreçte Avrupa'ya karşı ilgi sadece teknik ve devlet idaresi alanlarında değil aynı zamanda günlük yaşantıda da kendini göstermiştir (Züngher, 2002, s.75-77).

3.1.2. Tanzimat Sonrası Modernleşme Süreci

Osmanlı devletinin ordu ile başlayan Avrupa modernizmi ile tanışıklığı; eğitim, siyaset ve diğer kurumlara kadar modernleşmeye doğru değişim girişimlerini devam ettirmiştir. Kaplan, devletin modernleşmeye dönük bu çabalarla beraber, III. Selim'den önce III. Ahmet döneminden itibaren Osmanlı aydınların Avrupa ile

tanıştığını ve “yeni aydınlar” zümresinin oluştuğunu ifade etmiştir. Subaylar, elçiler, memurlar ve yüksel rütbeli memurların Avrupa’yla olan irtibatları neticesinde bir kültürel etkileşim olduğunu, 1839 Tanzimat fermanın bunun neticesinde devlet yönetiminde (siyasi olarak) ilan edildiğini, saraya karşı yönetimde etkisi olacak yeni güçlerin (mebussan meclisi) meydana geldiğini söylemiştir. Kaplan, 1860’dan itibaren ise Avrupa düşünce tarzında olan, gerek subaylar, gerek yüksek mevkilerdeki devlet memurlarından oluşan bir grup, “genç Osmanlılar” adında gizli bir teşkilat oluşturmuş, böylece, Tanzimat’tan önce orduda yenileme hareketi, sonrasında ilim ve teknik alanında başlayan Batılılaşma, politik alana yansıdığına dikkat çekmiştir (Kaplan, 2015, s.79-83).

Osmanlı imparatorluğunun yüzünü Batıya çevirerek birçok alanda Avrupa’yı model almasına, pek tabii başka karşı çıkanlar da olmuştur. Özellikle Tanzimat ve sonrasında, hukuksal ve yönetim şekliyle ve mülkiyet hakkındaki değişmelerle beraber, Batı’nın günlük kültürünün Osmanlı Devletine girmesi yönünde bir dönüm noktası olarak görmek mümkündür. Giyim- kuşam, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler Avrupai tarza bürünmüştür. Tabii bu yaşam tarzı, yönetim kademesinde olan yöneticiler başta olmak üzere, toplum içinde belli bir konumda olanların tepkisine yol açmıştır. Bu kesimdekiler, Tanzimatçıların Avrupa’nın sömürü olayını anlamadıklarını, yeni bir üst tabaka oluşturduklarını, kendi kültürlerini yok etmekte olduklarını, sadece yüzeysel anlamda “Batılı” olduklarını ileri sürüyorlardı. Bunun yanında, Batının ruhunu oluşturan “hürriyet ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları da yüzlerine söyleniyordu. Yeni Osmanlılar diye adlandırılan bu kesim Osmanlı gazeteciliği noktasında önemli bir rol almıştır (Mardin, 1991, s.15-16). Böylece imparatorluk içinde Avrupa’nın modernleşme! Yaşantısını model alanlar ile buna karşı olanlar diye bir çekişme, hatta bir mücadele meydana gelmiştir.

1839 sonrasındaki padişahların, Avrupai okullar kurma çalışmaları özellikle Abdülhamit döneminde, fabrikaların kurulmasıyla sanayiye doğru bir gidişat olmuştur. Kıyı ve liman kentlerini kırsal tarım ve sanayi ile birleştirmeye yönelik olarak demir yolları yapımına hız verilmiştir. Aynı şekilde paytahtın etkisini güçlendirmek için, gerek demiryolu yapımı ve gerek telgraf tellerinin çekilmesiyle, merkezden yönetimi güçlendirmeye yönelik yapılan çalışmalar, hem

modernizasyonun olmasını hızlandırmış, hem de taşra ile merkez arasındaki etkileşimi fazlalaştırmıştır.

Kadri Tuna, siyasal sistemde devletin Batılılaşması ile ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır. 1876 da Kanun-i Esasi'nin ilanı ile Osmanlı ailesi egemen güç olmakla birlikte, Meclisi Umumi adı verilen Osmanlı Parlamentosu, Meb'usan Meclisi ve Ayan meclisi ile anayasal ve parlamenter bir monarşiye gidilmiştir. Kanuni Esasinin yürürlüğe girmesinden sonra Aralık- Ocak aylarında seçim yapılmış ve Osmanlı Devleti'nin ilk meclisi olan Meclis-i Umumi 1877 de toplanmıştır (Turan, 2012, s.41-42). Her ne kadar kısa bir zaman sonra, Osmanlı Rus savaşından dolayı Meclis kapatılmış olsa bile, Batı tarzı devlet yönetimi anlayışı yönünde ciddi bir adım olarak görmek mümkündür (Kırkpınar, 2001, s.7-8-). 1878 yılında yaşanan fesih olayından sonra, devlet yönetiminden eskiye dönmenin yaratmış olduğu durum, Devlet yönetimine karşı bir muhalefet geliştirmiştir. Son yüzyılda gerek devlet baskısından Avrupa'ya giden muhalifler, gerek devletin görevlendirdiği kişilerin Avrupa'dan etkilenmeleri, aynı zamanda içerde de aydın kesimin çalışmaları ile yönetime baskı yapan başta Jön Türk olmak üzere muhalefet oluşturmuştur. 1908 de ikinci meşrutiyetin ilanı İttihat ve Terakki fırkasının kurulması, sonrasında balkanlar savaşı I. Dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile bir yandan İmparatorluk savaş mücadelesi verirken, diğer taraftan alt yapı, haberleşme başta olmak üzere, küçükte olsa sanayileşme çabaları görülmüştür.

Tanzimat dönemi sadece siyasal ve mali anlamda yenilikler getirmedi aynı zamanda kültürel alanda da birçok yeniliğe kapı açmıştır. Kalemeye sınıfı (bürokratlar) bilgi ve tarzları da yeniydi, toplantılara katılmaları, halk içindeki mevkileri ile farklı bir kültürel davranış şeklini ortaya koymuştur. II. Mahmut döneminde ilk çıkarılan gazete Takvim-i Havadistir. Sonrasında mülkiyeti ve yayını özel olan, aynı zamanda Osmanlı Türkçesiyle yayınlanmış ilk gazete, bir İngiliz göçmeni olan Churchill adlı birinin 1840'ta çıkardığı Ceride-i Havadis gazetesidir (Züngher, 2002, s.100-105).

Özetlersek; 1839'de ilan edilen Tanzimat Fermanı ile gerek Abdülaziz dönemi gerek Abdülmecit dönemi ve sonarında II. Abdülhamit döneminde, yönetimin Avrupa'daki modernizmi bilim-teknik kapsamında getirmeye çalıştığı görülmüştür. Gerek payitahtın taşraya nüfuzunu artırmak için haberleşme ve ulaşımdaki (demiryolu

dâhil) etkinliği, gerek muhaliflerin (jön Türkler gibi) sürgünle veya kaçmaları sonucunda, özellikle Fransa'da birleşip yönetime karşı çalışmaları, gerek Avrupa ülkelerinin sömürge ve yayılmacı politikaları kapsamında Osmanlı içinde yaptıkları çalışmalar, Osmanlı Avrupa arasında ciddi bir etkileşim yaratmıştır. Eğitim alanında açılan okullar, yabancı tebaanın İstanbul'da açtıkları okullar ve bu okullarda Osmanlı çocukların okutulup devlet yönetiminde etkin bir rol almaları da Osmanlı modernleşme çalışmalarının birçok yönde olduğunu gözler önüne sermiştir. Fransa'ya sığınan mülteciler, aynı zamanda ittihat ve Terakki Cemiyetini kurarak, gerek II. Meşrutiyetin gerek sonraki süreçte I. Dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşında büyük etki göstermişlerdir. Selanik'te kurulan Cemiyet ile Fransa'da kurulan cemiyetin birleşmesiyle hem siyasal anlamda hem askeri alanda (Kurtuluş Savaşında üstlendikleri rol ile Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında) yegâne güç haline gelmişlerdir (Züngher, 2002, s.132-137).

3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Süreci

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğunun külleri üzerinde oluşturulmuştur (Durgun, 2018, s.73). Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki Batılılaşmaya yönelik, özellikle Tanzimat'tan sonraki çabaları toplumsal yapıda değişim meydana getirmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye, ancak Batının model alınıp, geçtiği yollardan geçmek suretiyle modernleşmenin mümkün olabileceğine inanmıştır (Durgun, 2018, s.29). Değişimin etkin yaşandığı siyasal ve kültürel alan başta olmak üzere, pek çok alanında devrimlere gidilmiştir.

Devlet yönetimi, gerek sosyo-politik alanında, gerek ekonomi alanında, gerek eğitim ve kültürel alanda yeni bir perspektif ve işleyiş tercih etmiştir. Taner Timur, pozitivist felsefe perspektifi, modernleşmenin en önemli etkenlerinden biri olarak görmektedir. Osmanlının son döneminde Tanzimatla, Batılılaşma çabalarıyla Batı pozitivism felsefesine yüzünü döndürdüğünü, özellikle Jön Türklerden itibaren aydınların bu etki ile ciddi mücadele verdiğine dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal'in II. Meşrutiyetten sonra Batıcı fikirler akımını yakından tanıdığını, başta Ziya Gökalp olmak üzere, İttihatçılardan Batı felsefe ve sosyologlarından etkilendiklerini, devrimleri bu doğrultuda değerlendirmek gerektiğini söylemektedir. Mustafa Kemal'in temel amacı "çağdaş medeniyeti" getirmek olduğunu, bunun ancak iktisadi kalkınma ile mümkün olabileceğini düşündüğünü (Timur, 2008, s.117-118), bu doğrultuda laiklik

başta olmak üzere kılık-kıyafet, harf devrimi, iktisadi alanda da Devletçi politikalarla devleti yönettiğini ifade etmektedir. Timur, Cumhuriyetin kurucu gücünün perspektifinin pozitivist Avrupa olduğunu, bu yüzden devletin modernleşmeye dönük ‘devrimsel’ kararlar aldığını savunmaktadır (Timur, 2008, s.143).

Cumhuriyet, modernleşmeyi yeni bir devlet yapılanması, yeni bir sosyal yaşam ve tamamıyla bir dönüşüm hareketi olarak savunmuştur. Batının kültür, bilim ve yaşantısıyla şekillenmiş bir toplum yapısı dışındakilerin kabul edilemeyeceğinden hareketle, bu dönemde sadece Batıcılık ideolojisi muteber sayılmış; önceki dönemlerde, kurtuluş için, bazı kesimlerce savunulan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ideolojilerinden farklılık göstermiştir. Batı dışında üretilen değerlere aykırı her türlü düşüncenin ret edilmesi gerektiğinden hareketle, yaşanan birçok sorunun sebebi olarak da Osmanlı imparatorluğunun ‘gelenekselci’ yaklaşımı gösterilmiştir. Cumhuriyet dönemindeki ilerlemeci devrimler, yüzyıllar boyunca Osmanlı devlet yapılanmasının dayandığı kültürel arka planın oluşturduğu toplumsal hafızanın, geçmişi unutmaya yönelik ve yeni modern kültürün kabulüne dönük değişim sağlayacağı düşüncesiyle yapılmıştır. Şenol durgun, Cumhuriyet döneminin başlangıcında, modernleşmeye yönelik yapılan çalışmaların, kendinden önceki dönemin tamamen geleneksel bir yapıda direnme anlamına gelmediğini, Osmanlı’dan başlayan modernleşme sürecinin altyapısıyla, Cumhuriyet’le birlikte daha kapsamlı bir sosyal dönüşüm hareketi olarak hayata geçirildiğini iddia etmektedir (Durgun, 2018, s.73).

Hasan şen, Cumhuriyet döneminde yapılan devrimleri, temelde iki ana hedefin gerçekleştirilmesine dönük olduğuna dikkat çekerek şöyle detaylandırmaktadır. Birincisi, sosyal alanda yapılan devrimler olup, dinsel değerlerin kamusal ve sosyal alanın dışına itilerek, Batıdaki gibi pozitvizmin ilkeleri doğrultusunda bir kamu alanının inşa edilmesidir. Bu bağlamda, sosyal yaşamın her alanında ‘laik’ prensipler ışığında dönüştürülmeye çalışılarak, bir nevi Osmanlı döneminde (Tanzimat) hukuksal ve eğitim alanında tesis edilmeye çalışılan “Laik” uygulamaların tesisine, daha keskin geçişlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet, kurumsal bir laikliğin ve sekülerleşme için geleneksel düzeyde olan toplumun, eğitimsel çalışmasını önemli görerek bu noktada çabalarını ortaya koymuştur. Daha açık bir ifadeyle, Cumhuriyetin ilk yılları, Batılı yaşam tarzının ve kültürel kodlarının toplumun her kesimine

öğretilmek, benimsetilmek istendiği yıllar olmuştur. Cumhuriyet Devrimlerinin ikinci hedefi, siyasal alanda yapılan devrimlerdir. Gelenekselci Cemaat (topluluk) yaşantısı yerine modern cemiyet (toplum), yani modern yurttaş bağı inşa edilmesidir. Bu bağlamda, Osmanlının oluşturduğu devlet-toplum ilişkisi bağına karşılık, Cumhuriyet, milliyetçilik bağıyla yapılandırmaya çalışmıştır. Yani, Osmanlı toplumunda, yüzyıllarca hüküm sürmüş olan geleneklerin kültürel ve siyasal alandaki başat rolünü, Cumhuriyetle birlikte, milliyetçilik ve laiklik gibi seküler tasarıma devretmiştir (Şen, 2012, s.59-62).

Birinci dünya savaşından sonra İstanbul başta olmak üzere birçok noktadan ülkenin işgal edilmesi ve Kurtuluş savaşında yeni bir dönem başlatmıştır. 19 Mayıs 1919 da M. Kemal'in Samsun'a, oradan da Anadolu'da ki çalışmaları sonucunda Ankara'ya gelmesi ile Kuruluş savaşının seyri değişmiştir. 23 Nisan 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanması ve başkentini Ankara yapılması ile yeni devlet yönetim şekli oluşmaya başlamıştır. Kurtuluş savaşı sonrasında devletin yönetim şekli tamamen değiştirilip, Avrupa tarzı modernleşme sürecinin daha da hızlanmasını sağlamıştır (Dinçer, 2012, s.116-118). Milli Kurtuluş savaşının ve Lozan'ı izleyen yıllarda yapılan köklü değişiklikler, birbirinden ayrılmaz bir bütünlük teşkil etmektedir. Türkiye'nin modernleşmesini bu bütünlük içinde değerlendirmek gerekmektedir. Taner Timur, kuruluş savaşı yıllarında iki iktidara dikkat çekerek, biri Batı emperyalizmine boyun eğen İstanbul burjuvazisinden oluşan Batı işbirlikçisi İstanbul hükümeti, diğeri dincilere karşı devrimci küçük burjuva kökenli asker, sivil aydın ve Anadolu eşrafına sırtını dayayan Ankara yönetimi (Timur, 2008, s.69). Bu iki iktidarın çekişmesi daha sonra Ankara yönetimi lehine sonuçlanmıştır.

3.3. Tek Parti Dönemi Modernleşme Süreci

3.3.1. Atatürk Dönemi Modernleşme Süreci

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Devletin işleyiş kodları yeniden oluşturulmuştur. Ekonomi, kültür, eğitim alanları başta olmak üzere bir dizi devrim yapılmıştır. Bu yeniliklerden biri de ulaşım ile ilgilidir. Osmanlı Devletinin son döneminde, merkezi hükümetin taşımayı daha etkin yönetmek için gerekli gördüğü demir yollarının yabancılardan alınmış, ilave demir yolu yapılarak yaygınlaştırılmasına ve geliştirilmesine devam edilmiştir (İnönü, 1998, s.36).

Haberleşme ve ulaşım, hem merkezi Ankara yönetiminin taşraya hâkimiyetini sağlayacağı düşünülmüş, hem de ülke içinde etnik ve kültürel farklılık gösteren bölgelerin entegrasyonunu sağlaması amaçlanmıştır. Ankara yönetimi, Osmanlı devletinde olduğu gibi devlet vergi gelirlerinin tarımdan elde edilebileceği düşüncesiyle, vergi gelirlerini artırmak için tarımda modernizasyona gidilmesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda, sanayileşmeye yönelik adımlar atılmış olup; geleneksel Tarım toplumundan, modern Sanayi toplumuna geçişi hızlandırmıştır. Öncelikle tarımda sanayileşme sağlayıp, sonrasında Batı tarzı sanayi üretimine geçmekle (Timur, 2008, s.84-86), bir yandan Batı modernleşmesini kendine hedef alırken diğer taraftan devlet vergi gelirlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Rusya başta olmak üzere, dışarıdan getirilen uzman kişilerden bilgi almak suretiyle, demir-çelik başta olmak üzere fabrikalar kurmak için çalışmalar yapılmıştır (İnönü, 1998, s.47-48). Yine ekonomi alanında, 1924' te iş bankasının kurulması ve 1931'de merkez bankasının kurulması da atılan önemli adımlardandır (İnönü, 1998, s.52).

Tarım politikası rasyonel bir eğitim politikası ile desteklenmiş, Latin harflerinin kabulünden sonra ulus okullar teşkil edilerek geniş bir eğitim seferberliğine gidilmiştir. Eğitim, bilim ve kültürle ulusun yaşam düzeyini yükseltmek, devrimleri en uç köylere değin yaymak Mustafa Kemal'in başlıca hedefiydi (Kaplan, 2002, s.15). Gerek Türk eğitimcileri gerek yabancı eğitimciler Avrupa'dan davet edilerek eğitim sisteminde Avrupalı dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır (Timur, 2008, s.150-151). Halk evleri, eğitmen örgütünden Köy Enstitüleri gerçeğine, teknik öğretimden köy eğitimi atılımına değin hepsi aynı bütünün parçalarıydı. Halk evleri ile sosyal, kültürel etkinlikler, konferanslar, temsiller, gece dersleri, okuma, yazma kursları ile gelişme amaçlanmıştır (Timur, 2008, s.15).

Türkiye Devletinin Modernleşme sürecinde en hızlı ve keskin dönemin Kurtuluş savaşı sonrasında meydana gelen devrimler olarak değerlendirmek mümkündür. Kurtuluş savaşı mücadelesi devam ederken bir yandan TBMM de bir dizi kararlar alınıp uygulamaya geçirilmiştir. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Halk Fırkasının kurulması, Ankara'nın Başkent olması, halifeliğin kaldırılması ve kurutuş savaşı sonrasında oluşan isyan ve ayrılıkların bastırılması, Devlet yönetimi şeklinin ana hatlarının belirlenmesini sağlamıştır (Aysal, 2012, s.161-170).

1923'te ilk bilim kurulu toplanmış, ilk ekonomi kongresi bu tarihte yapılmış, ulaşımda kara yollarında, demir yollarında ve deniz yollarında, kooperatif ve şirketlerde gelişme olmuştur. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetimine geçilmiş, egemenlik halka verilmiş, mahalle okulları, ortaokullar ve liseler, yabancı dille öğretim yapan Müslüman olmayan aile çocuklarının gittiği okullar birleştirilerek, ulusal eğitim bakanlığına bağlanmıştır. 1924 Mart'ında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim öğretim tamamıyla laikleştirilmiş, aynı zamanda medreseler kaldırılmış, bunların yerine imam hatip okulları ve İstanbul darülfünunda kurulan ilahiyat fakültesi açılmıştır (Züngher, 2002, s.71-72). 1925'te, Mustafa Necati ulusal eğitim bakanı olmuş, tekke ve zaviyeler kapatılmış, aynı yılda Fes yasaklanıp, Batı tarzı şapka zorunlu hale getirilmiştir. İnançlarından ötürü bu değişimlere (gayri Müslim giyim şeklidir diye özellikle şapkaya) karşı çıkanlar olmuş, ama istiklal mahkemelerinde (Takrir-i Skün kanunu) yargılanmışlardır. 1926 da Avrupa Takvimi, zamanın değişimi, İsviçre medeni yasası aile hayatı ve İtalya yasası getirilmiş (Züngher, 2002, s.252),yurttaşlık yasası yürürlüğe girmiş; eğitimde yenilikler yapılmıştır. 1927'de genel nüfus sayımı yapılmıştır. 1928'de Türk eğitim derneği kurulmuş; Arap harfleri yasaklanmış; Türk Dili sözlüğü hazırlama kurulu kurulmuş; Anayasadan dinle ilgili hükümler çıkarılmış; Batıda kullanılan bu günkü rakamlar kabul edilmiştir. 24 Kasım 1928'de M. Kemal'in başöğretmenliği kabul edilmiş bu yıl Batı rakamları kabul edilmiştir. 1929' da ortaokullarda, liselerde okutulan Arapça ve Fransızca dersleri kaldırılmış; Ulus okulları açılmış ve okuma-yazma atılımı başlatılmıştır. İlk kez yeni harflerle Türkçe gazete yayımlanmış; dil kurulu kurulmuş; halk dersaneleri tüzüğü çıkarılmıştır. Esnaf bir sabah işyerlerine gittiğinde eski yazılı dükkân tabelalarının siyah boya ile karalanmış olduğunu görmüş; herkes kısa sürede işyeri adlarını yeni yazıyla yazdırmıştır. 1930'da kadınlara yerel yönetimlere girme, seçme, seçilme hakkı verilmiştir. 1931'de 1778 sayılı yasa ile öğrenim çağındaki çocuklara okul zorunluluğu getirilmiş; ine aynı yıl, Batı ağırlık ve uzunluk ölçüleri getirilerek, Batı dünyasıyla olan iletişimi kolaylaştırmıştır. 1932'de Türk Dil Kurumu toplandı ezan Türkçe okunmuştur. 1934'te bey, paşa gibi unvanlar kaldırılmış; soyadı yasası çıkarılmış; hafta tatili Cuma'dan Pazar'a alınmış; iskân kanununu çıkarılmıştır (Timur, 2008, s.145), 1996 sayılı yasa ile giyim-kuşam uygarlaştırılmıştır. Kadınlara milletvekili seçilme hakkı tanınması ve soyadının kabulü de modernleşmeye yönelik adımlar olarak düşünülmüştür (Züngher, 2002, s.272-273). 1935'te laiklik yasalaştırılmış;

1936'da teknik öğretmen okulları açılmıştır. 1937' de okulsuz küçük köyleri eğitimsiz bırakmamak için 3298 sayılı yasa birçok yerde köy enstitüleri kurulmuştur (Kaplan, 2002, s.35). 17 Nisan 1940'da ise köy enstitülerine dönüşecek olan köye uygun köy öğretmen okulları açılmıştır. Eğitim, bilim ve kültürle, ulusun yaşam düzeyini yükseltmek, devrimleri en uç köylere değin yaymak Mustafa Kemal'in başlıca hedefiydi (Kaplan, 2002, s.9-15). Gerek Türk eğitimcileri, gerek yabancı eğitimciler, Avrupa'dan davet edilerek eğitim sisteminde Avrupalı dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Halk evleri eğitmen örgütünden, Köy Enstitüleri gerçeğine, teknik öğretimden köy eğitimi atılımına değin hepsi, planlanan devletin dönüşümü konusunda aynı bütünün parçalarıydı. Halk evleri ile sosyal, kültürel etkinlikler, konferanslar, temsiller, gece dersleri, okuma, yazma kursları ile dönüşüm ve gelişme amaçlanmaktaydı (Timur, 2008, s.150-152).

3.3.2. İnönü Dönemi Modernleşme Süreci

10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra sistemin devamı adına, Cumhuriyet'in ikinci adamı, uzun yıllar başbakanlık yapmış olan İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kısa bir zaman sonra II. Dünya Savaşı çıktığı için, ülkenin tüm dikkatleri savaş üzerinde yoğunlaşmış ve siyasal sisteme aynen devam edilmiştir. 1938'ten 1945'e kadar ülkede önceki politikalarla çelişen bir durum yoktur. Bununla birlikte, 1940 yılında 3803 sayılı yasa ile köy enstitüleri kurulmuş; bu enstitülerde öğretmen, sağlık memurları ve eğitmenler yetiştirilerek, toplumun eğitilmesi ve dönüştürülmesi için görevlendiriliyorlardı. Geniş araziler üzerine ilk etapta çadırlarda kurulan bu enstitüler kentlerden uzak kıraç, fakat verimsiz yerlerde kurulması uygun görülmüştü. Amaç, öğretmen, yönetici, işçi, usta, öğrenci ile o kıraç toprakları verimli hale getirmektir. Kız ve erkek öğrencileriyle, marangoz ve demircisiyle (Kaplan, 2002, s.48-51), modern çalışma alanları yaratmak gayesi güdüldüğü gibi, toplumsal değişme de amaçlanmıştır. Yine bu yıllarda, Dünya Klasikleri Türkçeye çevrilerek eğitimsel anlamda Batıyı örnek alan bakış açısı devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndaki son gelişmelere bağlı olarak 1944'ten sonra, ülkede demokrasi taleplerine dönük sınırlı bir hareketlilik ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı gazetelerde, hükümet tarafından uygulanan sıkı politikalardan şikâyetle, daha özgür bir sistemin oluşturulması gerektiğini ifade eden köşe yazıları görülmüştür. İsmet İnönü yaptığı bazı konuşmalarda değişim sinyallerini vermiştir. 1945' te savaşın bitmesi ile

Türkiye önemli bir karar eşiğine gelmiştir. Faşizm karşıtı demokrat cephe olarak kendini konumlandıran, dünya siyasetine yavaş yavaş ağırlığını koyan ABD'nin destek verdiği Batı ittifakının galip çıkması ile Türkiye bu yöne yaklaşmaya başlamıştır. 1945' te II. Dünya Savaşı'nın sonuçlanması, dünya siyasetini yeniden şekillendirmiştir. Türkiye bu durum karşısında siyasal yapısını yeniden biçimlendirme ihtiyacını hissetmiş ve liberal Batı yönünde tercihini yapmıştır. Bu bağlamda, tek partili bir sistemden çok partili bir siyasal sisteme geçmeye karar verilmiş; Önce CHP içerisinde partilerinden ayrılan bazı milletvekilleri tarafından muhalefet hareketi başlatılıp yeni bir parti (MKP) kurulmuştur. Sonrasında ise 1946'da kurulan DP, Cumhuriyetin kurucu gücü olarak kendini kabul ettiren otoriter tek partili devlet yönetiminin Batılılaşma ve modernleşme söylemine karşı, geleneksel/inançsal bakış açısında ısrar eden toplumsal tabanı etkilemeye yönelik geliştirdiği siyasi söylemle ciddi bir etki oluşturmuştur. Aynı zamanda sanayileşme öncelikli hedeflerle, bir taraftan toplumsal dönüşüm sağlarken, diğer taraftan toplumsal örgütlenmenin oluşumuna katkı sağlamıştır (Kahraman, 2002, s.71-72).

3.4. Çok Partili Dönemde Modernleşme Süreci

Modernizmin başını çeken ABD ile ilişkiler, ikinci dünya savaşından sonra etkin bir şekilde sürmüştür. Yüzünü tamamen modern ülkeler diye tabir edilen başta ABD ve Avrupa'ya çeviren Türkiye, gerek askeri stratejilerde, gerek yönetsel anlamda liberalizm ve kapitalizm anlayışını kabul ederek kendini Batı ekseninde konumlandırmıştır (Aydın, 2013, s.85). Her ne kadar Türkiye II. Dünya savaşına girmemiş olsa da oluşan iki kutuplu dünyada yerini seçme ihtiyacını his edip, Batıdan yana tercihini yapmıştır. 1949 da kurulan NATO ya üye olup, tarafını pekiştirmiş; Biraz da konjonktürel etkenlerin sebebiyle, 1946'da kurulan Demokrat parti ile çok partili dönemde, siyasal anlamda farklılaştığını göstermeye çalışmıştır. Demokrat parti döneminde, ekonomik anlamda liberal politikalar benimsenmiş olup, tarımda yapılan ilk modernizasyon sonrasında, sanayileşmeye yönelik adımlar atılmıştır. Dış ilişkilerde de yüzünü Avrupa'ya döndüren ülke, ikinci dünya savaşından sonra uluslararası topluluklara katılmakla, tamamen Avrupa vizyonu oluşturmuş, modern Avrupa ile hareket etmeye yönelmiştir. Batı ile yapılan ittifakın temel sebeplerinin başında, SSCB ye karşı kendini korumaya yönelik iken; Batı için ise -özellikle ABD için- Türkiye ile müttefik olmanın, soğuk savaş döneminde SSCB ye karşı bir blok ve

güç oluşturma isteği güdülmüştür (Züngher, 2002, s.332-342). Türkiye'nin mi Batıya yaklaştığını Batının mı Türkiye'den istifade etmek istediğini anlayabilmek pek kolay görülmemektedir. Sonuçta, Türkiye'nin yüzü hep Batıya dönük olup, bu durumdan bir sapma hissedildiğinde, yapılan ihtilallerin de ABD eksenli olduğu, tartışılan bir konu olarak hafızalarda yerini korumaya devam etmiştir.

Türkiye, gelişmiş Batı devletleri ile aynı ölçekte kendini konumlandırmaya yönelik, 1949 yılında Avrupa konseyi, 1952 yılında NATO (kuzey Atlantik ittifakı örgütü), 1959 da AB ortaklık başvurusu, 1964 yılında AB ortaklık ilişkisi başlatmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1930'larda olsun, 1950'lerde olsun ve 1960'larda olsun temel arayışlarından birisi sanayileşmedir. Temel üretim kurumlarının oluşturulmasıyla başlayan bu süreç, bir dönemden sonra niteliğini değiştirmiş; özellikle devletçilik kavramıyla bütünleşerek çok daha farklı bir noktaya gelmiş; geleneksel tarım toplumundan sanayi topluma geçme arzusunu ortaya koyarak, sanayi toplumunun kültürel yapısına geçişin sinyallerini de vermiştir (Kahraman, 2002, s.71).

3.4.1. 1950-1960 Arası Modernleşme Süreci

Tek partili dönemin otoriter modernleşme sürecinden sonra (Kahraman, 2002, s.54), Demokrat Parti (DP)'nin yüksel oyu almasının sebebi hem muhafazakâr kimlikle, hem de demokrasiye olan vurgusuyla gelmiş olmasıdır. İktidara geldikten sonra DP, birey ve toplum için yeni bir bakış ve kimlik oluşturmaya yönelik, ilkokullarda yurttaşlık dersinin okutulması ile yeni kuşakların devlete karşı sorumluluklarını öğrenmesi sağlanırken, toplumsal değişme ve modernleşme konusunda gazete ve yaygınlaşmakta olan radyo etkin kullanılmıştır. Yazılı basın ve radyo başta dönemin seçkinleri olmak üzere topluma, Batı ile ilgili özendirici bakış açısı oluştururken, davranışlar ve münasebetler ile ilgili toplumu eğitmeye yönelik bir çalışma yerine getirilmiştir (Sancar, 2012, s.230). Dönemin mevcut iletişim araçları; cinsiyet, coğrafi, zamansal ve mekânsal zıtlıklar içinde bocalayan toplumsal kesimleri etkileyerek, Batıya dönük modernleşme kurgusuna etkin unsurlar olarak katkıda bulunmuşlardır.

1950-1954 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle liberal ekonominin etkin şekilde uygulanması sonucunda, ekonomik anlamda büyümeye gidilmiştir. DP'nin 1950 deki ezici seçim zaferinin, modern Türk siyasal tarihinde bir dönüm noktası olduğuna dair yaygın bir mutabakat vardır (Züngher, 2002, s.310-327). Türkiye 1952

yılında NATO'ya girmiş; özellikle tarım sektöründe yapılan modernizasyonda Amerikan yardımlarından yararlanmış; Batı bloğunun ekonomik ve siyasal örgütlerine katılmıştır. Traktörün gelişiyle tarım modernizasyonunda, DP döneminde gerek kredi ile çiftçiyi destekleme, gerekse sanayileşmeyle ilgili yabancı yatırımın teşvik edilmesi, başta Amerika olmak üzere, Avrupa'ya yüzünü çevirdiği görülmektedir. DP iktidarı döneminde modernleşmenin, üretim alanında ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

Modernleşmeye dönük dönüşmekte olan Türkiye'nin, bu dönemde önem verdiği unsurlardan biri de ulaşımdır. Özellikle ABD'nin teşvik ve yardımı ile mevcut olan kara yollarının ıslahı ve yeni yolların yapılması ile karayolu ağı geliştirilmiş, otomobil ithalatında yüksek artışlarla birlikte, kamuya ait olan demiryollarının geliştirilmesinde bir durgunluk yaşanmış, özel mülkiyet taşımacılığı olan karayolu önemli hale gelmiştir (Züngher, 2002, s.327).

Tarım kesimindeki modernizasyon (traktörün gelişi), nüfusun büyümesi ve sanayileşme yavaş yavaş kendini göstermesinden kaynaklı, kırsal kesimden kentlere hızlı bir göç durumunun ortaya çıkmasına, neden olmuştur. 1950'lerden sonra köyden kente doğru hızlanan göç ayrıca, giderek geleneksel geniş aile yerine küçülmüş çekirdek aile şekline bürünmüştür. Bu, aynı zamanda aile içindeki işbölümünü de farklılaştırıp, büyüyen ve gelişen ailelerin kırsaldaki tarım arazilerinin bölünmesi ile emek fazlalığı oluşturmuştur. Bu emek fazlasının oluşmasıyla Kent'e göç ile çare aranarak, kırsal ile kent arasında devamlı bir ilişki meydana getirmiş; Köyde kalanlar ile Kent'e göç edenler arasında hem ekonomik alanda karşılıklı bir destek sigortası, hem de kültürel değişimin etkin bir nedeni olmuştur. Aileler her ne kadar bölünerek, fiziksel anlamda bir uzaklaşma yaşanıp, geleneksel ataerkil ailede bir zayıflama meydana gelmiş gibi görülse de, karşılıklı yardımlaşma ve iletişim devam ettiği için, ataerkil aile ilişkileri biçim değiştirerek sürdürüldüğü görülmüştür. Bu ilişki kırsal toplumun da kültürel değişime uğramasına neden olmuştur (Özbay, 2015, s.57-58).

Serpil Sancar, ekonomide kapitalistleşmeye doğru evrilen ülkede, kentlere yapılan hızlı göç ile kentlerde çoğalan köylü gerçekliği, modern orta sınıf ile kırsal kültür arasında bir soğukluk oluşturduğunu, kentler; modernliğin temsili iken, bu hızlı göçün modernliğe engel olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Devamla, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında modernleşmenin ispatı olan kentlerin, zaten zayıf olan modern

görünümü ve kentin modern ailesi! Köyden kente göç olgusu ile karşı karşıya kalmış, hayalindeki medenilik halinin tehdit edildiği hissiyatına kapılmıştır. Sancar, ‘bu dönemde köy ile kent arasındaki duvarlar yavaş da olsa çöktüğünü, köy-kent arasındaki çizginin bulanıklaştığına dikkat çekmiştir. Sancar devamla; bir milyonu aşkın insan topraklarını terk etmiş, yıldan yıla köy ile kent arasındaki nüfus dengesini farklılaştırmıştır. Daha önce, mevsimlik olarak sanayii kentlerine yapılan göçe karşın, artık sürekli kalmak üzere gedilmiş; iş ve yaşam koşullarını kaldıramayacak olan kentlerde yığılmalara neden olmuş; Kentlerde yüksek derecede gecekondulaşma oluşmuş ve sosyal sorunlar yaşanarak köy-kent arasındaki açık ve belirgin olan sosyal sınırlar değişmiştir. 1950 -1960 yılları arasında karmaşıklaşan bu modernleşme sürecinin sorunsalı, sonraki dönemlerde ülkenin siyasal yapısı üzerinde ciddi etkisi oluşmuştur. Kentlere alışmaya çalışan ve kırsal kimlik ve kültürleri ile kente yerleşen bu toplum sorunları ile kente adapte olmaya çalışırken, bir taraftan da kentli seçkin yurttaşların yaşam sınırları da yeniden tanımlanmıştır (Sancar, 2012, s.235-236). Şeklinde eleştirel bir yorum yapmaktadır.

3.4.2. 1960-1980 Arası Modernleşme Süreci

1960 ve 1970 yıllarda Türkiye siyasal olarak bazı sorunlar yaşadığı görülmüştür. Bu tarihe kadar ABD ve Avrupa eksenli yürütülen dış politika, bu tarihlerde sorgulanmaya başlamış, özellikle öğrenci hareketleriyle belirgin hale gelmiştir. Bir taraftan modern olarak tanımlanan ABD ve Avrupa’nın kapitalist ekonomik yapılanmasının etkilediği siyasal bakış, bir taraftan SSCB sosyalist bloğun oluşturduğu çift kutuplu dünyanın çekişmesinden Türkiye de nasibini almıştır. 27 Mayıs 1960 yılında ülke darbelerle tanışmış, siyasal ve ekonomik alanda ülkede durgunluk yaşanmıştır. 1963 ve 1974 te yaşanan Kıbrıs sorunları ile her ne kadar Batıya karşı bazı problemler yaşamış olsa da, özellikle askeri anlamda Batının yanında yer almış, Batının gerek Rusya ya karşı gerek Ortadoğu’ya karşı yürüttüğü dünya siyasetinde Türkiye’yi yanında tutmayı başarmıştır (Alptekin, 2012, s.35). Darbe sonrasında, 1961 Anayasası ile Türkiye bu yıllardan itibaren modernleşme ve demokratikleşme açısından yeni bir döneme girmiş, hukuksal alanda ve demokratikleşme yönünde inişli-çıkışlı bir dönem yaşamıştır.

Kırsal kesimden kentlere doğru göçün hızlanması ile kentli nüfusun kalabalıklaşması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik talepler, montaj

sanayinin gelişmesi, dayanıklı tüketim mallarının yaygınlaşması ulaşım olanaklarının artması, modernleşme anlayışının ve çeşitli siyasal görüşlerin daha da belirgin ve açık olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1960'lardan itibaren dünyada gelişen teknolojik aletler özellikle televizyonun Türkiye'de de yavaş yavaş yaygınlaşması, daha önce sözü edilen yazılı basın ve radyonun yanında, toplumsal değişimde daha etkili olmaya aday olarak kendini göstermiştir. Türkiye sanayileşmesinde az da olsa özel teşebbüs görmekle birlikte, ülkenin ileriye dönük kalkınmasında kamusal bakışı da bu yıllarda görmek mümkündür. Ülkenin kalkınmasına yönelik yapılacak olan çalışmaların sistemli yürütülebilmesi için devlet planlama teşkilatının (DPT) kurulmuştur (Kahraman, 2002, s.72-74).

İkinci dünya savaşında oluşan işgücü kaybını dışardan temin etmeye yönelik Batı ülkelerinin isteğine karşılık, 1960 yılında Almanya başta olmak üzere daha sonraki yıllarda, Avrupa'nın diğer ülkeleri ile işgücü anlaşmaları yapılmıştır (Suyağcı, 2018, s.17). Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ile kitlesel temas sağlanmış olup, Anadolu'dan Batı Avrupa ülkelerine giden insanların oradaki kültürle tanışarak, gidiş-gelişer sonucunda Türkiye'de sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel alanda değişime etkileri olmuştur.

1960'lı yıllarda Türkiye kentleşmeye ve kentlerin etrafında gecekondulaşmaya devam etmiştir. Kentleşme oranı %60'lara dayanmış ülkedeki bu yapısal değişimler halkın tüketim alışkanlıklarını, dayanıklı tüketim araçlarına duyulan ihtiyacı beklenmedik biçimde artırmıştır. Kentleşme, sanayileşme; hizmet sektöründeki şişme ülkenin sosyal durumunu, geleneklerini, yaşam tarzını, aile yapısını önemli boyutlarda etkilemiştir. Nüfusu büyük kentlere yönlendiren faktörler arasında, ekonomi dışında, eğitim, sağlık, kültür, eğlence olanakları da etkili olmuştur. Gelirler dağılımındaki farklılıklar, alt ve üst gelir grupları arasındaki makasın açılmasını sağlamasına rağmen, orta gelir gurubunda da kent kültürüne yönelik anlayış hem günlük yaşamın, hem siyasal bilinçlenmenin ve bu bilinçlenme de farklı siyasal görüşlere sahip parti, dernek sivil toplum kuruluşlarının canlanmasını sağlamıştır (Boratav, 2005, s.118-119).

3.4.3. 1980-2000 Arası Modernleşme Süreci

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, sınırlı demokrasiye geçilmesi ile yapılan seçimleri yeni kurulan ANAP kazanmış ve tek başına iktidara gelmiştir.

ANAP'ın iktidara gelmesi ve uyguladığı liberal ekonomik politikalar, Türkiye'de modernleşmenin tabana daha da yayılmasını sağlamıştır. Bunda iktidarın uyguladığı ekonomik politikalar ve kentlerin alt yapılarına yönelik olarak belediyeler aracılığı ile yaptığı çalışmalar etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye genelinde köy ve mezralara yol, elektrik götürülmesine yönelik çalışmalar hızlanmış köy kent arasındaki iletişim ve etkileşimi artırmıştır. Bütün dünyada mal hizmet ve sermaye dolaşımı artmasına paralel (Çağlı, 2006, s.3), Hükümetin yürüttüğü liberal ekonomi politikaları ile pek çok faaliyet alanına serbestlik getirilmiştir. İthalatın önü açılmış, ihracat teşvik edilmiş, bunun sonucu olarak gelişmiş ülkelerde üretilen lüks tüketim ürünleri bolca bulunmaya başlamış, artık belli bir alım gücüne sahip olan herkes istediği mala ulaşabilmiştir. Renkli ve özel televizyon yayınları da yine bu dönemde başlamıştır. Çok kanallı TV'ler başta yeni tüketim anlayışı olmak üzere sosyal ve siyasal alanda değişime etkisi olmuştur (Kahraman, 2002, s.78). 1990'lı yılların başından itibaren, özel televizyonların çoğalması ile toplumun TV izleme alışkanlığını farklılaştırmış, gerek haber ve tartışma programlarının çoğalması gerek film ve dizilerin çoğalması TV'nin toplumsal değişişime üzerindeki etkisi daha fazla ortaya çıkmıştır (Kahraman, 2002, s.163). Siyasal anlamda 80 darbesinden sonra ANAP'ın daha katılım yeni ve yenilikçi siyasal söylemi, TV'lerin yaygınlaşması sebebiyle kırsal kesimin de siyasal bilinçlenme ve katılım sağlaması önemlidir (Kahraman, 2002, s.78-79).

Bu bağlamda, 1980'lı yıllar Türkiye'nin yapısını, görüntüsünü, tüketim alışkanlıklarını baştan aşağı değiştirmiş daha önce lüks tüketim içerisinde algılanan ve kitlenin önemli bir kesiminin ulaşamadığı pek çok araç, gereç, malzeme ihtiyaç haline gelmiş, insanların tüketim anlayışları hızla değişmiş ve Türkiye modern bir toplum görüntüsüne doğru yol almaya çalışmıştır. Modernleşmenin göstergelerinden bir olan tüketim ürünleri, tüketim şekli, kültürel ve kimliksel bir orta sınıf toplumsal alan oluşturmuştur.

Hasan Bülent Kahraman, 1980'lı yıllar ülkenin merkezi devlet mantığından sıyrılarak sivilleşmeye doğru gittiğini, geçmişe göre daha çoğulcu bir demokrasinin oluştuğunu savunmaktadır. Kitle iletişim araçlarında yazılı kültürden, yaygınlaşan görsel kültüre geçerek, dünya çapında kültürler arası bir etkileşim sağlandığının altını çizerek bu yılları, Türkiye'nin geç dönem modernleşmesi olarak tabir etmektedir (Kahraman, 2002, s.44).

12 Eylül 1980 darbesinin arkasında ABD'nin olduğu düşünülmeyle beraber, darbe sonrasında da özellikle ABD için Türkiye önemli bir müttefik konumunda olup, ABD'nin orta doğu ve Rusya'ya karşı önemsendiği Türkiye'yi özellikle askeri modernizasyon noktasında işbirliği yapıldığı görülmüştür (Aydın, 2013, s.89-91). Türkiye'nin özellikle 2. Dünya savaşından sonra kendini konumlandığı ABD'nin başını çektiği Batı, 1989 da SSCB'nin dağılmasından sonra Körfez savaşının başlaması, 1991 siyasal ve askeri alanda Batı ile hareket etmeye devam ettiği görülmüştür. 1990'lı yıllarda ABD yatırım destekli başta GAP projesi olmak üzere enerji yatırımı hamlesi yapıp, ulaşım enerji ve haberleşme çalışmalarının hız kazandığı bilinmektedir. Ekonomik yardımlarla Batıdan medet uman Türkiye, Dünya siyasetinde genellikle modern Batı ile hareket etmiştir. Modern Batı ile olan yaklaşması, Türkiye'nin arzusundan daha çok özellikle ABD'nin Dünya siyaseti kapsamında istediği bir durum olarak değerlendirmek mümkündür. Bunu gözler önüne seren en önemli ispat, gerek darbelerde olsun gerek 1997'deki 28 Şubat muhtırası başta olmak üzere, muhtıraların ABD parmağıyla yapılmış olması gösterilmektedir (Aydın, 2013, s.94-101). 1980-2000 arasında da Türkiye'nin bakışı yine gelişmiş Batı dünyası yönünde olup, kendini o ekseninde konumlandırmıştır.

3.4.4. 2000-2020 Arası Modernleşme Süreci

Modernleşmede, modern ülkelerin merkez, geri kalan ülkelerin de çevre ülke olarak kabul edildiği ifade edilmişti. ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin kendilerini merkeze alıp çevre ülkeleri de modernleştirme gibi bir yaklaşım olduğu gibi, modernleşme adı altında sömürme amacını güttüklerini de düşünmek mümkündür. İkinci dünya savaşından sonra özellikle askeri güç başta olmak üzere, ekonomik ve siyasi anlamda çift kutuplu bir dünya söz konusudur. 1990'lara dağılmış SSCB ile tek kutuplu kalan Dünya'nın 2000'li yılların başında yeni bir düşman yaratıldığını görmek mümkündür. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de bazı noktalara eş zamanlı saldırıların yapılması sonrasında dünya siyasetinin, özellikle Türkiye'nin yakın coğrafyasında sıcak gelişmelerin olduğu görülmüştür. Cumhuriyet kurulduktan sonra, gerek Batı tarafından gerek Türkiye'yi yönetenler tarafından sıkça dile getirilen modern Batı yaşantısı ile İslam'ı bir arada yürütebilme başarısı gösteren örnek ülke olarak gösterilen Türkiye'nin, özellikle Batı tarafından farklı bir misyon verildiği düşünmek mümkündür. İslami teröre karşı siyasal İslam'ın tercih edilebileceğine vurgu

yapılırken Türkiye'nin örnek verildiği ve gelişmiş Batıya yakınlaşması devam ettiği görülmüştür.

1959'da Avrupa Birliği için başvuran Türkiye'nin AB ilişkileri 1970'li yıllardan 1980'li yılların ikinci yarısına kadar siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir gelişim sergilemiştir. 1996 tarihinde gümrük birliğine girmesi ile Türkiye AB ilişkileri ayrı bir boyut kazanmıştır. Ama 1997 de açıklanan rapor da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik nedenlerden genişleme sürecine dâhil edilemeyeceği ifade edilmiştir (Aydın, 2013, s.151). Gelişmiş Batı ülkelerin Türkiye'yi, ekonomik ve siyasal anlamda AB'ye girecek derecede gelişmediğine vurgu yaparken, Türkiye ise AB'ye girecek kadar gelişip modernleştiğine inandırmak için gayret ettiğini söylemek mümkündür. Nurullah Aydın, Türkiye'nin üye olarak kabul edileceği ihtimali sıcak tutularak karşıt bir güç haline gelmesini önlemek ve ülkenin politikalarını denetim altında tutmak olarak değerlendirmektedir (Aydın, 2013, s.133). 2000'li yılların hemen başında Türkiye'nin Avrupa serüveninde umutların dorukta yaşandığını görmek mümkündür. 8 Mart 2001'de, yenileme ve yapılan revizyonlar ışığında katılım ortaklığı belgesi, 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren AB' uyum yasalarının müzakere edilmesi süreci, ülkenin modern dünyaya girmeyi hak edecek kadar geliştiği yönünde bir düşünce yaratarak, gerek siyasi anlamda, gerek toplumsal anlamda büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu dönemde yoğun bir reform sürecine girilerek, AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla çok sayıda yasa ve mevzuat düzenlenmesini içeren uyum ve anayasa değişikliği paketleri kabul edilmiştir.

Gelişmiş olarak kabul edilen Batı devletlerinin devlet kurumlarındaki yapıların, Türkiye'de de oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmış olup, geleneksel toplum devlet yapılanmasında görülen bazı sorumlulukların aileden alınarak devlet görevi haline getirilmiştir. Gelecek nesilleri yetiştirme adına çocukların, başta eğitim ve öğretim olmak üzere, geleceğe yönelik yetiştirme sorumluluğuna ulus devlet modelinin yüklendiği daha önce ifade edilmiştir. Sosyal devlet rolünün geliştirilmesi ile toplumsal özel alana daha çok müdahil olduğu, hatta çocukların sahip oldukları hakları gerekirse aileye karşı koruma sorumluluğu da devlet üslenmiştir. Gerek çocuğa şiddet, gerek kadına şiddet gibi durumların önlenmesi sorumluluğu devlete verilirken, sosyal devlet sorumluluğu geliştirilerek yaşlıların ve kendine bakamayacak durumda olan kişilerin bakımını ya devlet üslenmiştir ya da yakınlarına bakım karşılığında ücret

ödenmiştir. Bu durum, aile yapısı başta olmak üzere toplumsal yapıda değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye'nin gelişmiş modern Batı toplumuna girebileceği kadar geliştiği düşüncesi oluşturularak modernleşmenin bir ispatı olarak düşünülmüştür.

2000'li yıllarda Türkiye'deki değişimlerden biri de kentleşme ile ilgili olarak görmek mümkündür. Köyden kente göç neticesinde uzun yıllar kentlerin çeperlerinde oluşan gecekondu yapılanması sosyal ve kültürel olarak sorun oluştururken, kent mimarisinde de gelişmişliğe bir engel olarak görülmüştür. Özellikle bu yıllarda gecekondu yapılanmasından düşük gelirli toplumun ekonomik imkânlarına göre apartman yapılanmasına gidilmiştir. Bu yıllarda da gerek tarımda istihdamın azalması ve gerek nüfusun çoğalması sonucu kente göçün devam ettiği (Özbay, 2015, s. 36), bir yandan da ekonomik olarak belli bir seviyeye sahip olanların, kendi köylerinde kısmi zamanlı kalmaya yönelik evler inşa ettiğini görülmüştür.

Ekonomik alanda, 1980 ile başlayan liberal ekonomi ve ihracat-ithalat serbestliği özellikle 2000 den itibaren küresel sermayenin ve uluslararası şirketlerin yoğun dolaşımı ülkeler arasındaki etkileşimden Türkiye de nasibini almıştır (Özbay, 2015, s. 36). Küreselleşen dünyada, kendi kendine yeten ülke anlayışının önemini kaybettiği, ülkeler arası ihracat-ithalat'ın yaygınlaştığı, özellikle teknolojik ürünlerin yaygınlaştığını görmek mümkündür. Yine son yıllarda ulaşım araçlarından uçakla seyahatin yaygınlaştığını zaman ve mekân algısının değiştiği, daha hızlı bir şekilde yer değiştirme olanağının olduğu, bunun neticesinde hızlı iletişim ve ulaşım ile toplumsal hareketlilik yaygınlaşmıştır.

2000'li yıllarda Türkiye'de dünyada olduğu gibi bilgisayar ve iletişim teknolojisinde büyük bir gelişme meydana gelmiş olup, yeni bir toplum tipini oluşturmuştur. Daha önce yazılı basın, radyo ve TV'lerle yapılan tek taraflı bilgi akışından farklı olarak, her birey veya grubun sesini duyurabileceği bir iletişim şekli meydana gelmiştir (Yazıcı, 2016, s.7-10). Gelişmiş bilişim ve iletişim teknolojisi başta medya olmak üzere her alanda kendini göstermiştir. Türkiye'de son yirmi yıl içinde cep telefonların ve internet ağlarının dönüşmesi ve yaygınlaşması her bireyin istediği bilgiye ulaşması, dünyanın herhangi bir yeri ile iletişime geçmesini sağlamıştır. Daha önce okullarda formel eğitim şeklinde alınana eğitim ve öğretiminin artık bilgisayar ve cep telefonlardan internet üzerinden alınıyor olması, e-posta ve benzeri iletişim ve haberleşme platformlarının yanı sıra sosyal iletişim platformlarının

yazılı (Yazıcı, 2016, s.33-34), sesli ve görüntülü olması toplumsal değişim alanında büyük bir gelişmedir yaşatmıştır. Bilgi teknolojilerinde ilerleme sadece eğitim ve sosyal iletişim kanallarında değişim değil, aynı zamanda ticaret anlayışında bir değişim meydana getirmiştir. İnternet üzerinden yapılan alışverişler başta olmak üzere, bankacılık işlemlerinin de bireysel olarak yönetilebilmesi (Züngher, 2002, s.36), hatta 2019 sonu, 2020 başında dünyada pandemi salgının olması ile kamusal ve özel birçok alanda uzaktan çalışma başta olmak üzere toplumsal kültür ve iletişimde birçok yenilik meydana getirmiştir.

İletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişme ve yaygınlaşma yeni sosyal ağların gelişmesini sağlamış, bununla beraber yeni kavram ve simgelerin toplumun hayatına girmesini ve bu noktada evrensel bir dijital iletişim şeklini oluşturmuştur (Züngher, 2002, s.7-10). Yeni medyanın interaktif katılım yapısı, bir taraftan kişilerin düşüncelerini ifade etme olanağını sağlarken, bir taraftan da ideolojik olarak grupların, güdümlenme ve baskı aracı olarak; boş zaman, alış-veriş şekli, beden tanımlaması vb. etkiler yaratarak planlı kültürel değişimlerin oluşmasına yol açabilmiştir. Sosyal ağ siteleri toplumsal değişim ve yaşamın karakterini kişiler ve toplum bazda değiştirme gücüne sahip olarak görülmüştür (Züngher, 2002, s.71-72).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar, Bingöl Solhan İlçe merkezi, beş farklı köy ve üç farklı mezrada ikamet etmektedirler. 22 kadın 22 erkek olmak üzere 44 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. En yaşlı katılımcı 88 yaşındaki erkek katılımcı olup en küçük yaşta olan katılımcı bir erkek ve iki bayan 28 yaşında olup tablodaki sıralama yaş olarak büyükten küçüğe doğru yapılmıştır. Görüşme yapılan 65 yaş üstü katılımcıların 3. Kuşaktan torun sahibi olmalarına ve tüm katılımcıların evli ve çocuklu olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerini Göstertir Tablo

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Kaç Yıllık Evli	Evlilik Yaşı	Eğitimi	Mesleği	Çocuk Sayısı	İkamet	Mülakat Dili
Katılımcı-1	E	88	72	15	Okumamış	Köy işl.	13	Köy	Zazaca
Katılımcı-2	K	87	70+	15	Okumamış	Ev hanımı	13	Köy	Zazaca
Katılımcı-3	E	80	61	19	Medrese	Köy işl.	12	Köy	Zazaca
Katılımcı-4	K	80	61	19	Okumamış	Ev hanımı	12	Köy	Zazaca
Katılımcı-5	K	77	60	17	Okumamış	Ev hanımı	7	Köy	Zazaca
Katılımcı-6	E	70	42	28	Okumamış	Hayvancılık	5	İlçe-ilçe	Zazaca
Katılımcı-7	K	70	53	17	Okumamış	Ev hanımı	9	Köy	Zazaca
Katılımcı-8	K	70	55	15	Okumamış	Ev hanımı	6	Köy-ilçe	Zazaca
Katılımcı-9	K	66	37	29	Okumamış	Ev hanımı	3	Köy	Zazaca
Katılımcı-10	E	65	54	15	Okumamış	Köy işl.	7	Köy	Zazaca
Katılımcı-11	K	65	50	15	Okumamış	Ev hanımı	7	Köy	Zazaca
Katılımcı-12	E	65	43	22	İlkokul	Serbest	7	Köy	Zazaca
Katılımcı-13	E	60	37	23	Okumamış	Emekli işçi	5	Köy-ilçe	Zazaca
Katılımcı-14	E	58	37	21	Lise	Memur	6	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-15	K	58	44	15	Okumamış	Ev hanımı	6	Köy-ilçe	zazaca
Katılımcı-16	E	53	35	18	Ön lisans	K. emekli	5	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-17	E	51	33	18	Lise	Serbest	4	İlçe	Türkçe
Katılımcı-18	K	+50	38	15	Okumamış	Ev hanımı	6	Köy-ilçe	zazaca
Katılımcı-19	K	50	35	15	Okumamış	Ev hanımı	4	Köy-ilçe	zazaca
Katılımcı-20	E	43	9	34	Lisans	Tekniker	3	İlçe	Türkçe
Katılımcı-21	K	43	18	25	Lise	Ev hanımı	1	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-22	E	42	19	23	Lisans	Memur	5	Köy-İlçe	Türkçe
Katılımcı-23	E	41	20	19	Lise	G. Korucu	2	Köy	Türkçe
Katılımcı-24	E	41	13	29	Lisans	Öğretmen	4	Köy-İlçe	Türkçe
Katılımcı-25	K	40	20	20	İlkokul	Ev hanımı	7	Köy-ilçe	Türkçe

Katılımcı-26	E	39	20	19	Lise	Serbest	5	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-27	E	39	3	36	Lise	İşsiz	1	Şehir-Köy	Türkçe
Katılımcı-28	K	38	19	19	Ön lisans	Ev hanımı	2	Köy	Türkçe
Katılımcı-29	E	37	11	26	Y. Okul terk	Esnaf	3	İlçe	Türkçe
Katılımcı-30	E	35	13	22	Lise	Esnaf	4	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-31	K	35	14	21	Lise	Ev hanımı	4	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-32	K	35	15	20	İlkokul	Ev hanımı	2	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-33	K	35	12	23	Lisans	Öğretmen	2	Köy İlçe	Türkçe
Katılımcı-34	K	35	7	28	Lise terk	Ev hanımı	2	İlçe	Türkçe
Katılımcı-35	E	34	7	27	Lisans	Öğretmen	2	İlçe	Türkçe
Katılımcı-36	K	34	14	20	Ortaokul	Ev hanımı	2	İlçe	Türkçe
Katılımcı-37	E	32	10	22	Ortaokul	Serbest	2	Köy-Şehir	Türkçe
Katılımcı-38	E	30	9	21	Lise	G. Korucu	2	Köy	Türkçe
Katılımcı-39	E	29	7	22	Lise	Serbest	2	Köy-Şehir	Türkçe
Katılımcı-40	K	29	9	20	Ortaokul	Ev hanımı	2	Köy	Türkçe
Katılımcı-41	K	29	5	24	Ün. Terk	Ev hanımı	2	İlçe	Türkçe
Katılımcı-42	E	28	6	22	Lisans	Serbest	1	Köy-ilçe	Türkçe
Katılımcı-43	K	28	9	19	Ortaokul	Ev hanımı	3	İlçe	Türkçe
Katılımcı-44	K	28	7	21	Ön lisans	K. K.Öğr.	1	İlçe	Türkçe

4.2. Doğum Adetlerinde Değişme

İnsanın hayatındaki önemli dönüm noktalarından bir tanesi de çocuk sahibi olmasıdır. İnsan türünün devamı için yeni bir insanın dünyaya gelmesi gerekmektedir. Yeni bir insanın dünyaya gelmesine ise bireyler ve toplum tarafından farklı anlam atfedilmiştir. Yeni bir insanın doğum ile dünyaya gelmesi her toplumun kendine özgü kültürel değerleri içinde bir karşılık ve paylaşım şeklini barındırmaktadır.

Bu ana başlık ve alt başlıklarda görüşme yapılan katılımcılara çocuklarının doğum öncesi, doğum süreci ve doğum sonrasında ne gibi adetlerin uygulandığına yönelik sorular sorulmuş, kendi toplumlarındaki adetleri anlatmaları istenmiştir. Katılımcıların üç yaş grubunda olduğu ve bunların genel anlamda üç kuşak olarak düşünüldüğü daha önce ifade edilmiştir. Üç yaş grubu (üç kuşak) katılımcılardan 65 yaş üstü katılımcıların (1. Kuşak) çocuk sahibi olduğu dönem göz önüne alınarak geleneksel toplum adetlerinin hâkim olduğu düşünülmüştür. Türkiye'deki ekonomi, haberleşme, ulaşım ve diğer gelişmelerin etkisiyle 35- 65 yaş arasındaki grup (2. Kuşak) ve 35 yaş altı grupta (3. Kuşak) bir değişim olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Katılımcılara öncelikle kaç yıllık evli oldukları, kaç çocuklarının dünyaya geldiği ve nerede (ev mi? hastane mi?) dünyaya geldikleri sorulmuştur. Aynı şekilde kız ve erkek sayısı, kız ve erkek çocuğu hakkındaki fikirleri ve çocuklarının doğumları öncesinde ve sonrasında ne gibi adetler uygulandığı hakkında sorular sorulmuştur.

Alınan cevaplar üç kuşak üzerinden değerlendirilerek ülkedeki gelişme ile olan ilintisi yanında kuşaklar arasındaki değişim ortaya çıkarılarak yorumlanmak istenmiştir.

4.2.1. Katılımcıların Hamilelik ve Çocuk Sahibi Olma Deneyimleri

4.2.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

65 yaş üstü katılımcıların (1. Kuşak aynı zamanda kendilerinin 3. Kuşaktan torunlarının var olmasına dikkat edilmiştir) çocuk sahibi olmak ve çocuklardan beklentileri ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Katılımcılardan 88 yaşında olan Katılımcı-1,72 yıllık evli olup; 7 kız, 6 erkek olmak üzere 13 çocuğu dünyaya gelmiştir. Toplumun, hamile olan kadına ayrıcalıklı bir gözle bakmadığına, hatta doğum yapan kadının toplum tarafından özel bir ilgi görmediğine vurgu yapmıştır. Bütün çocuklarının evde dünyaya geldiğini, şöyle ifade etmiştir. “O zaman hastane yoktu, herkes evde doğum yapardı. Evde bile kimse bilmezdi, duymazdı”. Katılımcının Kız ve erkek çocuk hakkındaki düşünceleri ise şöyledir. “Kız zaten millet götürüyor, kimseye faydası yok, elin evine gidiyor. Erkek çocuklar kalıyor, hangi erkek çocuk kişiye severse kişi de o evladını sever onun yanında kalır” (K-1, E, 88). Yaşı itibari ile katılımcı, anne babayı sahiplenme noktasından çocukları değerlendirdiği, kız çocuğunun evlenip evden gittiğini, erkek çocukların ancak anne-babaya bakabileceklerini düşünmektedir. Geleneksel geniş aile bakışını yansıtan katılımcı, ebeveynin yaşlılık zamanında erkek evladın bakımına muhtaç olduğuna vurgu yapmıştır.

Katılımcı-3, 61 yıllık evli olup evliliğinden 8 kız, 4 erkek, toplam 12 çocuk dünyaya gelmiştir. “Hiçbir çocuğumuz hastanede doğmadı. Hepsi evde doğdu”. Katılımcının kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi şöyledir “Bütün evlatlar evlattır. Sevgim hepsi için eşit, hepsini seviyorum. Ama doğrusu kız evlat anne-babayı erkek evlattan daha çok seviyor. Kız evlat anne-babasına karşı daha çok merhametlidir”. Ve şunu da ilave etmiştir. “Erkek evlat evlendikten sonra, eşlerini gördükten sonra anne-babaya çok kulak asmıyorlar” (K-3, E,80). Bu katılımcı, kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi, geleneksel toplumun erkek çocukları daha çok önemsendiği kabullüden farklılık gösterdiği söylemek mümkündür. Geleneksel toplumda her ne kadar soyun devamı olarak erkek çocuk önemsendiği düşünülüyorsa da katılımcı, kız

çocuklarının ebeveynlerine karşı daha merhametli, daha şefkatli olduklarını söylemiştir.

Katılımcı-2, kendi zamanında doğumların evde yapıldığını, kendisinin hiç hastaneye gitmediğini ifade etmiştir. Kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi ise şöyledir. “Benim için ikisi de aynı, ikisine de değer verdim” (K-2, K, 87).

61 yıllık evli ve 12 çocuğu olan Katılımcı-4 benzer ifadelerle kendi zamanlarındaki doğumu dile getirmiştir. “Hiçbir çocuğumu hastanede doğurmadım. Hepsi evde doğdu”. Geçmişte hastane olmadığı gibi Ebe'nin de olmadığını, doğum yapan kadına ya kayınvalidesi veya komşulardan tecrübeli olan bir kadın yardım ettiğini söylemiştir. O zamanki doğumları da şöyle anlatmıştır. “Ot getirilip serilir, üzerine çarşaf gibi bir şey örtülürdü. Kadın onun üzerinde doğum yapardı. Üç gün kadar kadın o otun üzerinde yatarı. Eski bir elbise parçalayıp bebeğe sararlardı. O zaman öyle elbise filan yoktu”. Neden otun üzerine doğum yaptırılırdı? Sorusuna “Bir şey yoktu, yoksulluk vardı, düşünün naylon bile yoktu. Birde yataklar kirlenmesin diye üç gün anne o ottan yapılan yatakta kalırdı. Üçüncü günden sonra kanaması durduğu için banyo yaptırılıp yatağa yatırılırdı” (K-4, K, 80). Katılımcı, çocuklarını dünyaya getirdiği dönemde yaşadığı toplumda yoksulluk olduğunu, yoksulluğun doğum sürecine bile yansıdığını ifade etmiştir.

65 yaş üstü evli olan katılımcıların çocuk sayısının 10'dan fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1950 ve 1960'lı yıllarda evlenmiş olan bu katılımcılarda çocuk sayısının çok olması şöyle değerlendirmek mümkündür. Kapalı toplum yapısının hâkim olduğu o dönemde, toprak ve hayvancılığa dayalı hayat şartları, bir ailede nüfusun çok olması ile daha fazla emek ve üretim anlamını taşımakta; kuramsal olarak geleneksel toplumun kendi kendine yetme özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda geleneksel toplumda devletin kurumsal etkinliği yaygın olmadığından, ailede kişi sayısının fazlalığı, toplum içinde güvenliğin sağlanması noktasında da önemli görülmektedir.

Geleneksel toplumda kadın, erkek ve çocukların iş gücüne ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Doğum yapması yaklaşan bir kadın doğumdan kaç gün önce ve kaç gün sonra günlük iş faaliyetlerinden uzak durur, artık ev işlerini yapmazdı? Şeklinde sorulan soruyla, hem ailede iş kaybının süresi hem doğum yapan kadının tam sağlıklı olmama durumunda ne kadar dinlendiği öğrenilmek istenmiştir. Katılımcı-4 şöyle

cevap vermiştir. “Valla doğum gerçekleşeceği zamana kadar iş gücü yaparlardı. Bakın yaptığım doğumlardan bir tanesini söyleyeyim. Köyün dışına hayvan sağmaya gittim; dönüşte doğum yapmam yaklaştı, eve yetişebileceğime inanmıyordum. O korkuyla eve geldim evin kapısından içeri girer girmez doğum yaptım bir kızım doğdu”. Katılımcının bu ifadesi doğum yapmak üzere olmanın çevresi tarafından, sağlık veya duygusal olarak farklı bir hassasiyetle karşılanmadığını düşündürmektedir. Katılımcının kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi ise şöyledir. “Eskiden birisinin oğlu olmasaydı. Şöyle söylenirdi, filan kesin hiç oğlu yok. Yani erkek çocuk daha kıymetliydi. O düşünce şimdi yok. Fakat şimdi kızlar bizi daha çok seviyor” (K-4, K, 80). Toplumda erkek çocuk daha çok tercih edildiğini ama günümüzde kız çocukların ebeveyni daha çok sevdiğini dile getirmiştir.

77 yaşında ve 60 yıllık evli olan Katılımcı-5, 5 erkek, 2 kız olmak üzere 7 çocuk annesidir. Kendi yaşadığı toplumun doğum olayına bakışını şöyle dile getirmiştir. “o zaman kadınlar derlerdi ki aman hamile olduğumuzu, doğum yaptığımızı kimse duymasın, kimsenin haberi olmasın. Şimdi ise utanma yok. Kadın hamile kalınca hemen memleket duyuyor. Yemin ederim eskiden, kimisi doğurduktan sonra henüz insanlar öğreniyordu. Ar ve utanma çoktu”. Doğum yapan kadının doğumu çevre tarafından bilinmesini istemediği anlaşılmaktadır. Katılımcı, bir kadının doğum yapacağı/yaptığının çevredeki insanlar tarafından duyulmasını ve hastanede doğum yapılmasını utanmazlık olarak değerlendirmektedir. Katılımcının bu bakış açısı, alışlagelmiş davranışlarda farklılık olması toplumsal değerlere aykırılık olarak değerlendirdiği anlamına gelmektedir. Tüm çocuklarını evde dünyaya getirdiğini söyleyen katılımcının kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi şöyledir. “Derler ki erkek çocuğun muştusu peygambere, kız çocuğun muştusu Allah’a gidiyor. Eskiden derlerdi ki Allah bize bir erkek evlat versin yatağa düştüğümüzde bize hizmet etsin. Allah bana 7 çocuk verdi birçoğu kişi bunların az olduğunu düşünüyordu. 16 -17 çocuğu dünyaya gelen aileler vardı. Ama şimdi ise öyle değil. İki üç çocuk doğduktan sonra ilaç filan kullanıyorlar ve artık doğurmuyorlar” (K-5, K, 77). Katılımcının ifadesinden, geçmişte kendi çevresi tarafından erkek çocukların daha çok tercih edilmekle beraber, ikisinin de hayırlı ve aile için müjde kabul edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca kendi döneminde yaşadığı toplumun, ailedeki çocuk sayısına bakışı hakkında bilgi vererek; Ailelerin çok çocuk sahibi olmak istediklerini, kendisinin ise dünyaya getirdiği 7 çocuk bile birçok aile tarafından az kabul edildiğini ifade etmiştir.

Katılımcı-6, 42 yıllık evli olup 3 kız ve 2 erkek çocuk babasıdır. Evlilik sonrasında ilçeye yerleştiğini söyleyen bu katılımcı, “O zaman hastane filan yoktu. Bütün çocuklar evde dünyaya geldiler”. Diyerek ilçede ikamet etmesine rağmen tüm çocuklarının evde dünyaya geldiğini söylemesi dikkat çekicidir. "Hastane yoktu" demesi, hastaneye gidip doğum yapmak yoktu anlamında söyleyen katılımcının, ilçe merkezinde ikamet etmesine rağmen çevresindeki geleneksel yaşantının bireye etkisini anlamaya yönelik önemli bir veridir. “Benim için kız ve erkek çocuk fark etmiyor. Hatta benim için kız çocuğu daha çok sevilir. Neden dersiniz? Kız çocuğun erkek çocuğa göre, anne babaya şefkati daha çoktur” (K-6, E, 70). Şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-7, “6’sı kız, 3’ü erkek, 9 çocuğumun hepsi evde dünyaya geldiler. O zaman kesinlikle hastane yoktu”. Erkek ve kız çocuk hakkındaki düşüncesini, “Kız çocuk biraz daha şefkatlidir” şeklinde beyan etmiş, bu düşüncenin sadece kendi ailesinde mi? yoksa çevresindeki ailelerde de olup olmadığı katılımcıya sorulmuştur. Bütün toplum öyle düşünülüyor. Kızların tümü iyidirler, erkek çocuklar da iyidirler ta ki evleninceye kadar, erkek çocukların, eşlerine gücü yetmiyor” (K-7, K, 70)“, şeklinde genelleyici bir cevap vermiştir. Katılımcı-8, takriben 55 yıllık evli olduğunu, 3 kız, 3 erkek olmak üzere 6 çocuğunun evde doğduğunu söyleyerek, “Ben hiç hastaneye gitmedim” (K-8, K, 70), şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı-9, 35-36 yıllık evli; 1 erkek, 2 kız annesi olduğunu söyleyip, “Evde doğdular” ifadesiyle şöyle devam etmiştir. “o zamanki doğumlar evde olurdu. Çok zahmetler görürlerdi. Doğum esnasında yataklar kirlenmesin diye ot getirilip yere serilirdi, kadın otun üzerine yatardı, bir kadın da yanına gelirdi (doğumda yardımcı olan kadın) doğum yaptırılırdı. Bebeği yıkanırđı.”. Bu katılımcı ifadesinde de doğumların ot üzerinde yapıldığı, bunun sebebinin ise yatakların kirlenmemesi olarak göstermiştir. Katılımcının kız-erkek çocuk hakkındaki düşüncesi ise şöyledir. “Benim için kız erkek fark etmez, fakat inancı tamam olmayan bazı insanlar fark koyarlar” o tarz insanlar hangisini tercih ederler? Sorusunu, “erkek çocuk tercih ederler” (K-9, K, 66), şeklinde yanıtlamıştır. Bu katılımcının yaşı itibariyle diğer katılımcılara göre çocuklarının az olması, 29 yaşında evlenmiş olmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi, 1980’lı yıllarda evlendiği göz önünde tutulursa, doğum kontrolü ile ilgili yönlendirme ve bilinçlenme olmasından kaynaklı olduğunu yorumlamak mümkündür.

Katılımcı-10, 54 yıllık evli olduğunu beyanla, şu an 4'ü erkek 3'ü kız olmak üzere 7 çocuğunun yaşamakta olduğunu söylemiştir. Bu ifade şekli, ölmüş olan çocukların da olabileceğini düşündürmekle beraber, bununla ilgili soru sorulmamıştır. Kız ve erkek evlat hakkındaki düşüncesini, “O zaman da erkek çocuğun doğumuyla seviniliyordu, şimdi de öyle. Benim düşüncem böyle” şeklinde açıklamıştır. Hastanede doğan çocuğunuz oldu mu? Sorusuna cevabı şöyle olmuştur. Ne hastanesi? O zaman hastane yoktu. Evde doğum yaparlardı. Hasta olunduklarında ne hastane vardı, ne doktor vardı, hiç bir şey yoktu. Allah şifa veriyordu” (K-10, E, 65). Allah şifa veriyordu ifadesi, kavramsal bölümde geleneksel toplumun din odaklı bir kültüre sahip olduğunu düşündürür mahiyettedir.

Katılımcı-11 ise 50 küsur yıldır evli olduğunu, 3 kız ve 4 erkek, toplam 7 evlat dünyaya getirdiğini söylemiştir. Evlendikten sonra 2 kız 1 erkek çocuğun köyde, yani evde dünyaya geldiğini diğer çocukların ise eşinin işi nedeniyle Suudi Arabistan'a yerleştiklerinden dolayı orada hastanede dünyaya geldiklerini söylemiştir. Katılımcının aile olarak göç ettiği yerin farklı bir ülke ve kent olması, yaşadığı toplumsal kalıplardan farklı bir değişim meydana getirdiği görülmektedir. Yani köy-kent davranış farklılığı şeklinde anlamlandırmak mümkündür. Katılımcının kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi şöyledir. “Zazalar fark ediyorlar (geleneksel Zaza toplumunu kastediyor) diyorlar ki bu Kız'dır, el âleme gidiyor buna bir şey yok, her şeyden men ediyorlar. Erkek çocuklara daha değer veriyorlar”. Peki, siz ne düşünüyorsunuz? Sorusuna, “Ben kızlarımı daha çok seviyorum. Yani gizlemiyorum; erkek çocuklarıma da, kızlarımı daha çok sevdiğimi söylüyorum” (K-11, K, 65).

Katılımcı-12, 43 yıllık evli olup 4'ü erkek 3'ü kız olmak üzere 7 çocuk babasıdır. Çocuklarınız nerede dünyaya geldi sorusuna “En küçüğü hariç diğerleri evde doğdular”, şeklinde cevap vermiştir. Neden sadece en küçüğü hastanede doğdu? Şekline bir soru sorulmamış ama 1977 yılında evlendiği ve 7 çocuğu olduğu göz önüne alındığında, son çocuğunun 1990'lı yıllarda doğduğu şeklinde düşünmek mümkündür. Çocuğun hastanede dünyaya gelmesi, o yıllarda hastanelerin yaygınlaşmaya başlamasının yanında, katılımcının hastalık durumunda hastaneye gitmesini sağlayacak bilinçlenme ve ulaşım kolaylığına sahip olduğu şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Kız ve erkek çocuk hakkındaki görüşlerini ise şöyle ifade etmiştir. “Toplumda kız ve erkek evlat arasında bir ayırım var; âmâ günümüzde pek ayırım

konmaz. Benim için fark etmez; şahsım ben kızları daha çok seviyorum, ama memleketimizde eskiden erkek ve kız arasında çok fark vardı. Erkek çocuk daha çok seviliyordu; kız çocuk “elin’dir”, erkeler evde aileye bakar gibi düşünce vardı” (K-12, E, 65).Katılımcı, kendi toplumunda kız çocukla ilgili olumsuz bir düşüncenin varlığına karşın kendisinin farklı düşündüğü dile getirmiştir.

65 yaş üstü katılımcılar geleneksel toplum özelliklerinin olduğu varsayımından hareketle mülakat yapıldığı daha önce vurgulanmıştır. Geleneksel toplumda toplumsal değerlerin birey üzerindeki etkisinden dinin toplumsal kültürdeki etkisine, çocuk sayısından kız-erkek çocuk hakkındaki düşüncelerine ve köy-kent davranış kalıplarının test edilmesine kadar toplumun katılımcıları nasıl şekillendirdiği anlamaya çalışılmıştır.

Katılımcıların çocuk sayısına bakıldığında, yaşı 70 ve üstü olan katılımcıların çocuk sayısı 10’dan çok olduğu görülürken, bu katılımcıların evlilik sürelerinin 55 yıldan fazla olduğu dikkat çekicidir. 55 yıldan az evli olan katılımcılardan birinin çocuk sayısı 9, diğerlerinin çocuk sayısı 7 ve yedinin altında olduğu görülmüştür. Bir katılımcının kendi zamanlarında 7 çocuğun bile az görüldüğünü söylemesi, geleneksel toplumun fazla çocuk sahibi olma özelliğinden kaynaklanıyor olabileceği gibi, o dönemde katılımcının yaşadığı çevrede fazla çocuk sahibi olma isteğinden kaynaklı da olabilmektedir. Aynı zamanda aile planlaması hakkında eğitimsel ve haberleşme yoksunluğundan dolayı bilinçlendirilemedikleri şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

Doğumların nerede gerçekleştiğini öğrenmeye yönelik soruya, 65 yaş üstü tüm katılımcılar, kendi zamanlarındaki doğumların tümünün evde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Doğum için hastaneye gitme kültürünün sadece köyde yaşayan katılımcılarda değil ilçe merkezinde yaşayan katılımcılar için de pek olmadığı, bunun ötesinde doğum yapan kadının toplum tarafından bilinmesi de ayıp ve utanma olarak değerlendirdikleri dikkat çekmiştir. “Kadın doğum yapardı evdekiler bile sonra duyardı” (K-5, K, 77) şeklinde ifade edilmesi, birey rol ve davranışlarının toplum tarafından belirlendiği tipik bir geleneksel yapı özelliği şeklinde anlamak mümkündür. Sonradan oluşan bir davranışın katılımcılar tarafından ahlaksal değerlere aykırı olarak nitelendirildiği görülmüştür. Doğumlar, toplumun kendi yaşam olanakları içinde, uygun görülen yerde ve yöntemlerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Ot serilerek

üzerine bir çarşaf atılmak suretiyle kadının üzerinde doğum yaptığı ve üç gün boyunca orada kaldığı söylenmiş olup; katılımcıların, karşılaşılan sorunlarda içinde yaşadıkları toplum tarafından pratikleşen çözümler bulunduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu yönetimin kullanılmasındaki temel sebep o günkü şartlarda yatakların korunmasına yönelik alternatif bir çözümün bulunamadığı şeklinde yorumlansa da doğum yapmış bir kadının üç gün kadar ot üzerinde yatmasının doğal karşılanması, çalışmanın yapıldığı alanda kadına karşı bir yaklaşım veya kadının toplum içindeki yerini anlama bakımından dikkat çekici bir durumdur.

Geleneksel toplumda erkek çocuk sahibi olma tercihten hareketle, 65 yaş üstü katılımcılardan gerek erkeklerin gerek kadınların, kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncelerinde bir değişim olduğu şeklinde anlam çıkarmak mümkündür. Kendi dönemlerinde her ne kadar aileler erkek çocuk sahibi olmayı daha çok tercih etmiş olsalar bile, günümüzde kız çocuklarına bakışlarının daha pozitif görülmüştür. Günümüzdeki çekirdek aile yapısının yaygınlaşması sonucu 1. Kuşak olan bu katılımcılar yaşları itibariyle yardım, bakım ve ilgiye muhtaç bir dönemde olduklarını hissettirmiş olup, neredeyse tümünün kız çocuklarını daha merhametli ve şefkatli gördükleri gözlenmiştir. Kendi evliliklerinin ilk dönemlerinde hakim olan geleneksel ailede iş gücü, prestij ve saygınlık kazanmak nedeniyle, erkek evlat sahibi olmanın önemsendiği; günümüzde ise kendilerine yönelik ilgi konusunda, kızların daha çok duyarlı oldukları şeklindeki bakış açılarının değiştiği görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı, erkek evlatların ilgisizliğini gelinlerin tutumuna bağlamaları, katılımcıların kendi çevresinde ataerkil aile yapısından, kadının da etkin olduğu bir aile yapısına yönelik bir değişimin olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Bu gruptaki tüm katılımcılar görüşmeyi kendi anadilleri olan Zazaca yapmışlardır.

4.2.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Katılımcı-13,36-37 yıldır evli olduğunu, 3 erkek, 2 kız olmak üzere 5 çocuğunun dünyaya geldiğini ifade etmiştir. 60 yaşında olan bu katılımcı tüm çocuklarının evde dünyaya geldiğini belirtmiş; kız ve erkek hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir. “Benim görüşüm ben onların kalbini kırmam onlarda beni kırmazlar kız-erkek fark etmez, ikisini de severim, benim için ikisinin farkı yoktur. Bence malı

olanlar kıza da eşit haklarını vermeliler. Kızlar yazıktır” (K-13, E, 60).Katılımcının “malı olanlar kıza da eşit haklarını vermeliler” ifadesi dikkate değer bir bakıştır. Çünkü katılımcının ifadesi kız çocuğa eşit mal verilmediğini gösterir mahiyette olup, katılımcı toplumda hâkim olan âdeti eleştirel bir ifadede bulunmuştur.

Katılımcı-15, 44 yıllık evli, 6 erkek çocuk annesi, kızı olmayan bir katılımcıdır, evlendikten sonra kısa bir süre köyde yaşadıkdan sonra ilçeye yerleşmiş olmasına rağmen tüm çocukları evde doğmuştur. Kız çocuğunun olmasını çok istediğini ama nasip olmadığını dile getirmiştir.

Katılımcı-14, 37 yıllık evli olup, 4 kız ve 2 erkek çocuk babasıdır. Bir veya iki çocuğunun hastanede, diğerlerinin evde dünyaya geldiğini söylemiştir. “Bizim memleketin örf, adetlerine göre erkek evin direği, evin devamı ama bana göre kız çocukları daha tatlı daha iyidir. Yani anne babaya yardım açısından daha iyidir. Ben öyle görüyorum”. Katılımcı başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır. “Bir zamanlar doğan erkek çocuklarım ölüyordu. Babam birisiyle bana haber göndererek söyleyin evlendirelim onu, erke çocuğu yok bari erkek çocuğu dünyaya gelsin. Tabi ben bunu kabul etmedim” (K-14, E, 58). Katılımcının anlattığı bu olay daha önceleri aileler erkek çocuk sahibi olmayı önemsediklerine bir vurgudur. Kendisi de erkeği, evin (soyun) devamı olarak nitelendirmekle beraber, kız çocuklarının daha tatlı olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı-18, 38 yıllık evli, 4 kız, 2 erkek, 6 çocuk annesidir. 2 çocuğunun hastanede, diğerlerinin evde dünyaya geldiğini söyleyen katılımcı, kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi sorulduğunda, “Kızlar daha farklı” (K-18, K, +50) şeklinde cevap vermiş ancak kızların farklılığının ne olduğu hakkında açıklama yapmamıştır. Katılımcı-19, 35 yıllık evlidir. Katılımcı, “4 çocuk, 2 erkek 2 kız var. ; 2 tanesi hastanede doğdu, 2 de evde doğdu. Benim için kız erke fark etmiyor, eskiden erkeklere daha çok değer veriliyordu. Kız elindir erkek çocuk soyumuzu devam ettiriyor diye düşünülürdü. Ama benim için fark etmiyor. Kız çocuk ve erkek çocuk benim için eşittir fark etmiyor” (K-19, K, 50), şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.

35 yıllık evli ve 2 si kız 3 ü erkek 5 çocuk babası olan Katılımcı-16da, birinci ve sonuncu çocuklarının hastanede, diğerlerinin ise evde dünyaya geldiğini söyleyerek, “Şimdi toplumsal olarak düşündüğümüzde geçmiş insanlar yaşlılarımız erkek çocuğunun olmasını istiyordu; çünkü erkek çocuğu güçtür. Bir güç sembolü olarak görülüyordu. Kimin kaç tane evladı varsa o kadar bir güç sahibi ya da bir söz sahibi

olma şansını kendisinde görüyordu. Fakat bizde böyle değil yani şahsen ben kendim, ilk çocuğumda hep kız olsun diye Allaha yalvardım, dua ettim, erkek oldu. Gerek benim olsun gerek çevrem olsun, kız çocuklarını erkek çocuklarından daha çok sevmişimdir” (K-16, E, 53), şeklinde kız ve erkek çocuğa bakışını ortaya koymuştur.

Katılımcı-17, 2 kız 2 erkek toplam 4 çocuk babası olup, hepsinin evde dünyaya geldiğini söylemiştir. Kız ve erkek çocukları ile ilgili düşüncesi sorulduğunda, kendisi için fark etmediğini ikisinin aynı derecede ve eşit olduklarını söylemiştir. Katılımcı-32, 22 yıllık evli olduğunu, çocuklarının hastanede dünyaya geldiğini şöyle dile getirmiştir. “2 oğlum var. Kızım oldu öldü, iki oğlum var. Hani kız farklı, kız çocuğu gerçekten farklı”, Nasıl farklı açar mısınız? Diye sorulduğunda “Mesela herkes bir kızının olmasını ister” (K-32, K, 35), şeklinde kısa cevap vermiştir. Katılımcı-25, “20 yıldır evliyim, 5 çocuğumuz var 3 kız 2 erkek hepsi evde dünyaya geldi. Kız erkek çocuk asla fark etmiyor ikisi de aynı” (K-25, K, 40) şeklinde ifade ederken, Katılımcı-23 da 20 yıllık evli olup, biri kız biri erkek 2 çocuğunun olduğunu ve hastanede dünyaya geldiklerini, kız çocuğunu daha çok sevdiğini vurgulamıştır. Katılımcı-26 ise 20 yıllık evli, 5 çocuğu olup 3 kız 2 erkektir. Hastanede doğduklarını söylemekle beraber, “Ayrı gayrı yok, evlattır, her ikisi de aynıdır. Ayrım koyulmuyor” (Katılımcı-26, E, 39) demiştir.

19 yıllık evli olan Katılımcı-22 ise 1 erkek 4 tane kız çocuğunun hepsinin hastanede dünyaya geldiğini ve kendisi için kız- erkek kesinlikle fark etmediğini söylemiştir. Evli olan kardeşlerinin ve bir amcasının hiç çocuğunun olmadığını, bir amcasının sadece bir çocuğu olduğunu söyleyerek, “Aslında bu sigorta sistemi insanların bakış açısını değiştirdi. Eskiden adam, erkek çocuğu geleceğin yatırımı olarak görürdü. Ben yaşlandığımda bu bana bakar biz daha çalışırız biz güçlü oluruz. Güçlü olan o zaman kazanırdı. Ama şu an güçlü olan değil haklı olan kazanır. Ciddi manada bir hukuk devleti varsa çok erkek çocuğun olmasına gerek yok. Birde bu sigorta sistemi var sosyal devlette yaşlılar genelde yerde kalmaz. Bu bakışı çok etkiledi. Bu nüfusun düşmesine de neden oldu bir kötü tarafı da budur” (K-22, E, 42), farklı bir bakış ortaya koymuştur.

Katılımcı-28’in düşüncesi şöyledir. “19 yıldır evliyim. Bir kız bir erkek olmak üzere 2 çocuğum da hastanede dünyaya geldi. Kız erkek kesinlikle hiç fark etmiyor” (K-28, K, 38). Katılımcı-21, 18 yıl önce evlenip, evlendikten dört yıl sonra boşandığını

ifade etmiştir. “Bir tane kızım var ve evde doğdu. Ben kız çocuğum olduğu için çok şanslı bir anneyim Allah’ın vergisi diyelim ama benim bir kızım var çok şükür, kız erkek fark etmez” (K-21, K, 43).

Katılımcı-31, “14 yıllık evliyim, 4 çocuğum var, 3 oğlan 1 kız; çocuklarım hastanede doğdular. Geleneklerde, insan fitratında, bizim toplumumuzda erkek çocuklara daha değer verilir. Ama benim için hiçbir farkı yok, kızın da erkeğin de aynı şekilde eğitim olsun bakım olsun ikisi de aynı şekilde devam ediyor” (K-31, K, 35) şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Katılımcı-30, 13 yıllık evli, 2 kız 2 erkek çocuk babası, çocuklarının hastanede dünyaya geldiğini kız erkek evlat olarak fark etmediğini söylemiştir. Katılımcı-24, 13 yıllık evli, 1’i kız olmak üzere 4 çocuğunun hastanede doğduğunu, kız çocuğun kendisini çok sevdirdiğini, ilgilenmemesi durumunda bile kendisini sevdirdiğini, erkek çocuğun daha soğuk olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcı-33, “12 yıllık evliyim, 2 çocuğumuz var. Biri kız, biri erkek. İkisi de hastanede dünyaya geldi. Benim kendi görüşüm ben kız çocuğuna daha düşkünüm. Ama çevre baskısı olsun, aile baskısı olsun ister istemez erkek çocuğunun olmaması da bir nevi eksiklik gibi görülüyor. Maalesef bizde olmasa bile çevrede bu olduğu için, yani (erkek çocuk) olsun istenir. Ama kendi açımdan hani üçüncü bir çocuk olsa kız olsun isterim” (K-33, K, 35), şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Katılımcı-29, 11 yıllık evli olduğunu, 2 kız, 1 erkek, 3 çocuğu da hastanede dünyaya geldiğini, kız ve erkek çocuk hakkında “Şu an günümüzde kız çocukları daha şefkatli, anne babalarına daha düşkünler; toplumda öyle gözlemleniyor, erkek çocuğu biraz şımartılıyor mu? Baba parasına baba malına baba servetine... Öyle olabilir. Erkek çocuğu biraz daha şımarık oluyor” (K-29, E, 37), ifadesiyle toplumda kız çocukların biraz daha sevildiğini söylemiştir.

Katılımcı-20, da 9 yıllık evli, 1 kız 2 erkek çocuğunun hastanede dünyaya geldiğini, kendisi için ikisinin de güzel olduğunu, belki kızlar daha farklıdır şeklinde ifade de bulunmuştur. Katılımcı-34, “7 yıllık evliyim ve 2 tane kızım var. İkisi de hastanede dünyaya geldi. Kızlar daha hayırlı evlat diye düşünülür bizim burada doğuda şöyle erkekler daha ön planda tutuluyor ama bizde öyle değil. Biz kız çocuğunu seviyoruz” (K-34, K, 35), diye ifade etmiştir.

(Katılımcı-27, E, 39), 3 yıllık evli, bir erkek çocuğunun hastanede dünyaya geldiğini şu ilave ile anlatmıştır. “Aslında soruya bir parantez açarak söylemek istiyorum. Geçmiş geleneksel yapıya baktığımızda aşiret olgu daha ön planda olduğu için soy sürdürme bazında ele alırsak erkek çocuk daha önemlidir. Ancak 21. Yüzyılın ilk çeyreğini devirdik. Ortaya çıkan sonuç, gözlemlerim kız çocukları erkek çocuklarından daha çok aileyi sahipleniyorlar. O yüzden ben araya fark koymamakla birlikte kız çocuklarını daha çok severim” (K-27, E, 39).

İkinci kuşak katılımcıları , iki grupta değerlendirmek daha isabetlidir. 50-65 yaş grubunda olanların doğum adetlerine bakışı ile 35-50 yaş grubunun bakışı arasında bariz bir farklılık olduğu gözlenmiştir. Kamu işçisi ve sosyal güvencesi olan Katılımcı-13 ve 58 yaşındaki Katılımcı-15 ilçe merkezinde yaşamalarına rağmen, daha çok 65 yaş üstü katılımcıların bakışına sahip oldukları gözlenmiştir. Ortalama 5 ve 6 çocuk sahibi olmaları, çocuk sayısı bakımından kendilerinden bir önceki kuşaktan farklılık göstermekle birlikte, çocuklarının çoğu ilçede dünyaya gelmesine ve ilçede hastane erişimi mümkün olmasına rağmen doğumları evde gerçekleşmiştir. Bu gruptaki katılımcıların yaşı küçüldükçe doğumlar daha çok hastanede gerçekleşmiştir. Nitekim 58 yaşındaki Katılımcı-14 ve 53 yaşındaki Katılımcı-16 ve diğer kadın katılımcılardan 50 yaşlarında olanların kültürel anlamda bir geçiş dönemi içinde oldukları şeklinde yorumlamak mümkündür. Hem kamu görevlisi hem şehir kültürü içinde olmalarına rağmen bu iki katılımcının çocuklarından birer tanesinin hastanede doğmuş olması bunu göstermektedir. 50 küsur³ yaşında olduğunu ifade eden Katılımcı-18’in çocuklarından birisinin hastanede doğmuş olması ve 50 yaşındaki Katılımcı-19’un çocuk sayısının 4 olup 2 sinin hastanede doğması, geleneksel toplumdaki çok çocuk sahibi olma tutumunun azaldığı ve hastanede doğum adetlerinin toplumda yerleşmeye başladığını göstermesi açısından önemli görülmüştür.

35- 50 yaş arası katılımcıların hem çocuk sayısında düşüş olması, hem neredeyse tüm doğumların hastanede gerçekleşmiş olması, bu konuda ciddi bir adet değişimi olduğunu göstermiştir. Bu yaş aralığındaki 13 katılımcıdan 12 sinin tüm çocuklarının hastanede, sadece bir katılımcının 1 çocuğunun evde dünyaya gelmesi, hastanede

---

³ Tam yaşını kendisi söylememiştir.

doğum adetlerinin iyice benimsendiği ve yerleştiği gözler önüne sermiştir. Katılımcıların çocuk sayısının ortalama 3 olması da hem istedikleri sayıda çocuk sahibi olma bilincinin geliştiği, hem bunun için bilimsel ve teknolojik bilgiye sahip oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Bu yaş grubundaki katılımcılar gerek hamilelik döneminde gerek doğum yaparken hastaneye gitmeyi eleştirecek bir değerlendirmede bulunmamıştır. Bu durumu 65 yaş üstü katılımcılardan farklı bir bakış olarak yorumlamak mümkündür.

35-65 yaş grubundaki katılımcıların hemen hepsi, kız ve erkek çocuk hakkındaki düşünceniz nedir? Sorusuna çok azı “fark etmez” demekle birlikte, çoğu kız çocuğun erkek çocuğa göre daha sevimli olduğunu dile getirmişlerdir. 65 yaş üstü katılımcıların, yaşları itibariyle yardım ve bakıma ihtiyaç duymaları yanında, ilgi ve alaka beklentilerinden dolayı kız çocuğunu tercih ettikleri şeklinde yorumlamak mümkünken, böyle bir beklenti dile getirmedikleri halde, 35-60 yaş grubundaki katılımcılardan çoğunun kız çocuğu sevimli bulması; katılımcı ifadelerinden, erkek çocuk avantajının kalmadığı, maddi beklentiden çok duygusal, sevgi temelli bir bakışın oluştuğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Bu yaş grubundaki katılımcıların doğum evlilik ve çocuk sahibi olma dönemleri incelendiğinde gözlemlenen değişimler, Türkiye'nin bu dönemdeki gelişimine paralel olarak köy kent arasındaki iletişim ve ulaşımın nispeten yaygınlaştığı, görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı çevrede bazı kalıpların değiştiği, devlet kurumlarının yaygınlaştığı ve başta eğitim olmak üzere sağlıkta ve diğer kurumlarla topluma ulaşımın sağlandığı, bu değişimlerde eğitimin rolünün büyük olduğunu söylemek mümkündür. İfade edilen bu etkenler, bu yaş grubu katılımcılarda çok önemli bir değişim daha oluşturduğu ortaya çıkarmıştır. Bu yaş grubunda 50 yaş üstü okul okumamış 3 kadın ve 1 erkek mülakatı kendi ana dilleri olan Zazaca yaparken geri kalan tüm katılımcılar Türkçe yapmışlardır.

4.2.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

14 yıllık evli ve 2 kızı, 1 oğlu olan Katılımcı-36, Çocukların hastanede dünyaya geldiğini söylemiştir. Katılımcının kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi ise, “Kızlar benim için değerlidir” (K-36, K, 34) şeklindedir. 10 Yıllık evli olan Katılımcı-37, 2 çocuk babası olduğunu ve ikisinin de hastanede dünyaya geldiğini dile

getirmiştir. Kız ve erkek çocuğu hakkında ki düşüncesi ise şöyledir. “2 çocuğum var ikisi de erkek. Kız olmadığı için belki o duyguları bilmiyorum olabilirim ama kızlar daha cana yakın daha tatlı olur. abimin iki kız çocuğu var, ev içindeki oyunu olsun hareketi olsun, kendini sevdirmeye tarzı olsun, kız çocukları erkek çocuklara göre biraz daha güzel, daha iyi sanki ama iki erkek çocuğum var Allah bağışlarsa tabii duygular farklı” (K-37, E, 32).

Katılımcı-40, 9 yıldır evli, 2 oğlu var ikisi de hastanede doğmuştur. Kız-erkek çocuk hakkındaki düşüncesi şöyledir, “Aslında ben daha çok kız istiyordum. Bilmiyorum bana öyle daha çok sevimli geliyor. Tabii ki evlat olduğu için (fark etmiyor)” (K-40, K, 29). Katılımcı-43, 9 yıllık evli; 2 erkek 1 kız olmak üzere 3 çocuğu da hastanede dünyaya gelmiştir. Katılımcımız kendisi için kız çocuğun daha değerli olduğunu ifade etmiştir.

9 yıllık evli olan Katılımcı-38, 2 erkek çocuk babası olduğunu, ikisinin de hastanede dünyaya geldiğini söylemiştir. Kız ve erkek çocuk hakkında şunları söylemiştir. “Şimdi benim sadece erkek olduğu için kız çocuğunu bilmiyorum. İllaki o da erkek kadar kıymetlidir. Belki daha da kıymetlidir. Görmediğimiz için o konuda bir şey söyleyemiyorum” (K-38, E, 30). 7 yıllık evli olup 2 tane kız çocuğu olan, İki çocuğunun da hastanede dünyaya geldiğini ifade eden Katılımcı-35’in de kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesi ise şöyledir. “Ben evlendiğim zaman, hatta evlenmeden önce hep kız çocuğumun olmasını istedim. Kız çocukları bana daha tatlıdır, daha sevimli olur erkek çocuğuna göre. Ama yine de kız erkek fark etmez, sağlıklı olsun yeter diyorum” (K-35, E, 34). Katılımcı-39, 7 yıllık evli olup 2 çocuğu da hastanede dünyaya geldiğini söylemiştir. Kız ve erkek çocuk hakkındaki düşünceleri, “Bir kız bir erkek 2 çocuğum var. Kız 5 yaşında erkek 2 yaşında. İkisi de birbirinden ayırt etmek mümkün değil, ikisi de bir elmanın iki yarısı” (K-39, E, 29), şeklindedir.

Katılımcı-42, 6 yıldır evli ve 1 erkek çocuğu olup hastanede dünyaya geldiğini söylemiştir. İlk çocuğun erkek olması hem toplumda önemsendiğini hem de kendilerinin bunu istediğini ifade etmiştir. Katılımcı-41, 5 yıldır evli 1 kız, 1 erkek iki çocuğu da hastanede dünyaya gelmiştir. Kız ve erkek çocuk hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir. “Bir anne olarak benim için fark etmiyor kız erkek olması, sonuçta anneyim evlat evlattır. Ama çocuklar arasında fark şu şekilde; kız daha çok

utangaç, daha çekingen daha çok kendini sevdire ama erkek öyle değil daha girişken oluyor bence erkek çocuğu ama benim için fark etmiyor” (K-41, K, 29).

35 yaş altı katılımcıların oluşturduğu grupta diğer iki gruba karşılaştırıldığında çocuk sayısının azlığı dikkat çekmektedir. 8 katılımcının 2’ser çocuğu, 2 tanesinin 3’er çocuğu, birinin de 1 çocuğu dünyaya gelmiştir. Evlilik süreleri 6 ile 14 yıl arasında değişen katılımcıların çocuk sahibi olmayı planlı ve kontrollü gerçekleştirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Eğitim durumlarının da göz önünde bulundurulduğunda az çocuk tercihlerinin bilinçli olduğunu düşünmek mümkündür.

Köyde ikamet etmiş olsun, ilçede ikamet etmiş olsun bu gruptaki tüm katılımcıların çocuklarının hastanede doğmuş olması, önceki iki gruba göre bu yönelimin daha etkin olduğu, kanıksandığı ve gerektiği şeklinde kabul edilmektedir. Köy-kent arasındaki ulaşım ve iletişimin daha çok yaygınlaştığını, sağlıkla ilgili katılımcılarda bilincin oluştuğunu, geleneksel yöntemlerin tamamen unutulduğunu veya yeni kuşaklara aktarılmadığını göstermektedir.

Bu gruptaki katılımcıların evlenme yaşlarının yükseldiği, kendileri ile ilgili bilgiden görmek mümkündür. Kız ve erkek çocuk hakkındaki düşünceleri ise iki katılımcının kız çocuklarının daha sevimli olduğunu, bir katılımcı toplumda erkek çocuğunun daha itibar gördüğünü, kendisinin tek çocuğunun erkek olmasının bu konuda şans olduğunu, diğer katılımcılar ise kız erkek çocuğun kendileri için fark etmediğini, dile getirmişlerdir. Bu yaş grubunda kız çocuğu daha farklı bulan katılımcıların 65 yaş üstü katılımcıların kız çocuğu daha merhametlidir, ifadelerinden farklı olarak, kız çocuğu daha sevimlidir şeklinde dile getirmeleri dikkat çekmiştir. 35 yaş altı katılımcıların, kız çocuğu daha tatlıdır diye değerlendirmesi, ebeveynin kendi duygu yoğunlukları ile yaklaşım sergiledikleri şekline yorumlamak mümkündür.

Önceki gruplardan bir diğer farkları ise eğitim durumlarının 35-65 yaş grubuna göre daha yüksek olmasıdır. Tamamı mülakatı Türkçe yapan ve 1985 sonrasında doğan bu grup, 2000 ve sonrasında gençlik dönemlerini yaşadıklarından, 3. Bölüm olan Türkiye’de modernleşme 2000-2020 dönemi başlığı altında ifade edildiği gibi teknolojik ve haberleşme kanallarının yaygınlaştığı dönemi etkin yaşayan katılımcılar, önceki gruplardan farklılık yaşamaktadırlar.

4.2.2. Doğum ve Sonrası Adetler

Doğum ve sonrasındaki adetleri anlamaya yönelik, doğum sonrasında aile ve çevrenin ilgisinin nasıl olduğu, hediye getirildiyse ne tür hediyelerin getirildiği, getirilen hediyeler katılımcılar tarafından nasıl yorumlandığı, Doğum ve sonrasında anne ve bebeğe bakışın nasıl olduğu, bebeğe isim verme âdeti, sütanne ve varsa diğer ritüeller ile ilgili sorular sorularak üç kuşak arasında oluşan değişim ve değişimin sebepleri ortaya çıkarılmıştır.

4.2.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Katılımcıların tümü, kendi zamanlarında bir çocuk dünyaya geldiğinde, insanların hayırlı olsun dediklerini, yakın komşu kadınların “geçmiş olsun” ve “fazlalığımız hayırlı olsun” diye ziyarete gittiklerini, giderken de evde pişirilen yemekten götürdüklerini dile getirmişlerdir. Katılımcı-4, “Doğum yapan bir kadın olduğunda geçmiş olsuna giderdik, evde yapılan yemek tarzı bir şeyler götürürdük. Yani bu doğum yapılan eve karşı bir adetti, o zaman yaptığımız yemeklerimiz, börek veya pilav vb. gibi şeyler götürürdük” (K-4, K, 80). Katılımcı-7 de “Geçmiş olsun’a gelinirdi. Komşular geldiklerinde yemek (yöresel börek türü ve tahıl türü yemekler sayarak) tarzı şeyler getirirlerdi” (K-7, K, 70). Katılımcı-10 “Doğum olduğunda derlerdi ki biz (Diyrai)⁴ görmeye gidiyoruz. O zaman bebek bezleri filan yoktu. Kimisi basmalıktan bir parça bez kesip götürürdü. Kimisi bir elbiselikten zıbnlık kesip götürürdü. Fakirlik vardı. Evde bir şeyler pişirip götürürdü. Günlük yiyeceklerden bir şeyler yani” (K-10, E, 65). Katılımcı-9, “Komşular, akrabalar ziyarete gelirlerdi. Bir şeyler getirirlerdi. O zaman hediye filan yoktu, yiyecek bir şeyler, yemek tarzı bir şeyler getirirlerdi. Ne giyecek ne para getirilmezdi. Yöresel börek yemek tarzı şeyler getirilirdi. O bir adetti; Zaza’ca (diyari) denirdi buna” (K-9, K, 66). Katılımcı-11 “komşulardan ‘hayırlı olsun’a gelenler oluyordu ve geldiklerinde yemek getiriyorlardı” (K-11, K, 65) diye ifade etmiştir. Katılımcı-8, “Görmeye gidilirdi. Giderken bir şeyler götürülürdü. Fakir olan biri olduğunda bir parça elbiselik

---

⁴ “Diyrai” zazaca bir kavram olup, Yakın komşuların, doğum yapan kadın ve çocuklarının yemesi için götürdükleri yemek şeklinde söylenebilir.

götürülürdü. Ekmek yapılıp götürülürdü (muhtemelen yemek kastediliyor)” (K-8, K, 70).

Katılımcı-5, doğum ile ilgili yaşananları şöyle açıklamıştır. “Doğurur doğurmaz bebeği kundaklanıp yanına bırakılırdı. Hayriye teyze (köyün yaşlısı ve tecrübelisi) hemen bulgur pilavı pişirip sahanlara doldurup gelirdi. Pide yapıp getirirdi. Elbise, çörek, helva yoktu. Unla, buğdayla yapılabilecek basit yemekler yapıp getirilirdi. Günlük sıradan yemekler, yani bizim zamanımızda öyleydi”. Bu katılımcı toplumdaki bu âdetin önemini bir örnekle şöyle anlatmıştır. “Birkaç yıl önce burada bir kadın doğum yaptı. Doğumdan birkaç gün sonra ziyaretine gittim dedi ki; doğum sonrasında birkaç gün nerdeyse açlıktan ölecektim, hiç kimse kapıyı açıp bir yemek vermedi, kimsesiz kaldım burada, diye serzenişte bulunmuştu. Çocukları küçüktü, eşi de sabahtan akşama kadar dışarda çalışıyormuş, akşam kocası gelip de bir lokma bir şeyler veriyormuş. Kadına bir lokma ekmek hazırlayıp veren bir komşu olmamış” (K-5, K, 77). Katılımcı, geçmişteki âdetin kalmamış olması toplumda bir duyarsızlık olarak görmüş; kendi zamanlarındaki adetlerin komşuluk ilişkilerindeki önemine dikkat çekmiştir. Doğumun gerçekleştiği eve yiyecek tarzı bir şeylerin götürülmesi hediye den çok, başta doğum yapan kadın olmak üzere ev halkının zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir duyarlılık şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Katılımcı-12, kendi zamanlarında doğum adetlerinde hediyeleşmenin olmadığını; ancak, özellikle ebeveynin sahip olduğu ilk çocukta, çocuğu dünyaya gelen annenin kendi anne babasının bazı hediyelerle ziyarette bulunduğunu, bebek için yorgan, yatak veya tahtadan bir beşik gibi hediyeleşmeye rastlandığını söylemiştir.

Doğum yapıldığı zaman ne gibi adetler yerine getirilirdi. İsim koyma âdeti nasıldı? Veya mevlit gibi toplumda yerleşmiş bir adet var mıydı? Sorularına katılımcıların cevapları şöyle olmuştur.

Katılımcı-3, “Bunu hatırlıyorum ilk çocuğum doğduğunda babam kulağında ezan okudu. Bir kulağına ezan okudu diğerine de kamet getirdi. Bunu yapmamı kayın babam söyledi dedi. Babam, eğer çocuğunuz doğarsa sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okuyun ki çocuklarınız Salih evlat olsunlar demişti. Çocukların ismini anne baba koyardı. Yani doğan bebeğin dedesi ve ninesi isim koyardı. Benim çocuklarımın isimlerini babam ve annem koydu. Biz isim vermeye utanıyorduk. Annemizin,

babamızın yanında çocuklarla ilgilenmeyi ayıp sayıyorduk. Bakın şu kadarını söyleyeyim ben, Arabistan'a gittim ve dört yıl orada kalıp döndüğümde, kızım ...⁵ İstanbul'da evlidir şimdi, o kızım büyümüştü (5-6 yaşlarında). Evde akraba ve komşular yaşlılar vardı. Oturuyorduk kızım yanıma geldi ben... Kardeşimin çocuğu sandım. Koçağıma aldım. Kardeşim kıza çıkışarak, hadi çık oradan dışarı çık dedi. Kardeşim, çocuğum olduğunu anlamadığımı bildi. Kardeşim ona çıkışınca kızcağız hemen dışarı çıktı” (K-3, E, 80). Katılımcının anlattıklarından, gerek isim koyma olsun gerek aile ve çevredeki büyüklerin yanında, ebeveynin çocuklarıyla ilgilenme konusunda toplumsal adetler olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcı-9, “O zaman çocuk doğduğunda hocalar çocuğun kulağına ezan okurlardı. Bunu yapanlar da vardı, yapmayanlar da vardı” (K-9, K, 66), söyleyerek toplumda yaygın bir adet olmadığını ifade etmiştir. Katılımcı-6 “Genellikle bebeğin anne ve babasının bebeğe isim vermesi biraz ayıplanırdı. Yani utanırlardı”. Mevlit veya başka bir şey yapılır mıydı sorusuna “Yok, bizde yoktu. Şu vardı; diyelim ki bir adamın uzun süre çocuğu olmayıp daha sonra Allah ona evlat verdiğinde, o aile belki bir hayvan kurban keser veya bir mevlit veya bir hayır yapardı” (K-6, E, 70), şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-1, “Bizimkiler (çocukların isimlerini) annem ve babam taktı; genellikle hepsini babam ve annem koydu” (K-1, E, 88). Katılımcı-12 “benim hatırladığım, iki üç çocuklu bir aile yoktu. Her ailede, 8 çocuk, 10 çocuk ve daha fazla çocuk vardı. Doğum olayları çok önemsenmediğinden mevlit verme konusu da, kurban kesme konusu da önemsenmiyordu. Nadiren akika kesilirdi. Ancak çok uzun zaman çocuk sahibi olmayıp, 8 – 10 yıl sonra bir çocuk sahibi olanlar belki kurban keser veya mevlit verirlerdi. Toplumun genel âdetinde öyle bir şey yoktu, ben görmedim” (K-12, E, 65).

Katılımcı-2, “Doğan çocuğa anne-babası isim koyması çok ayıplanırdı. Büyük babalar dedeler koyardı. Adlarını genelde dede koyardı. Kayın babam çocuklarımın ismini taktı. Sadece bir kızımın ismini babası taktı” (K-2, K, 87) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-5, “Bizim zamanımızda kayınbaba ve kayın annenin isim koyması gerekiyordu. Evet, onlar koyar anne baba da kabul ederlerdi” (K-5, K, 77).

---

⁵ katılımcıların kullandıkları isim yerine ... (üç nokta) kullanılmıştır.

Çocuğunuzun sütannesi var mıdır? Veya sizin süt çocuğunuz var mıdır? Sorusuna, çoğunlukla evet cevabı verilmiştir. Katılımcı-10, sütanne olayını şöyle ifade etmiştir “Diyelim ki biz burada komşuyduk. O zaman kadınlar hayvan sağmaya giderdi, hayvanları güderlerdi. E tabi evde bebeği acıkıp ağlardı. Diyelim ki burada iki kadın var biri hayvan sağmaya gittiğinde diğeri evde olurdu. Hayvan sağmaya hangisi giderse, evde kalan bebeği diğeri emzirirdi” (K-10, E, 65). Katılımcı-6, “Bizim pek yoktu ama sanırım benim çocuklarla kardeşimin çocukları arasında öyle bir sütkardeşlik vardır. Yani eşimle kardeşimin eşi birbirlerinin çocuklarını emzirmişlerdi” diyerek, sütanne âdetinin sebebini şöyle açıklamıştır. “Çünkü kadınlar hayvanları sağmaya giderlerdi. Dışarda işleri olurdu. Uzun sürdüğü zaman birbirlerinin çocuklarını emzirirlerdi” (K-6, E, 70). Hem kadın hem erkek tüm katılımcılar sütanne âdetini iş bölümü çerçevesinde değerlendirip, bebeği olan anne ev dışında çalışıyorsa, o günkü şartlarda bebeği beslemek için mama gibi bir alternatif olmadığından, aile içinde veya komşulardan başka kadınlar tarafından emzirildiğini dile getirmişlerdir. Geleneksel toplumda sütanne âdetinin yaygınlığının temelinde bu sebep yattığını katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır.

65 yaş üstü bu gruptaki katılımcılardan gerek erkek ve gerek kadınlar, doğum yapan birine karşı ilginin olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılar, doğumun gerçekleştiği bir evde, akraba ve komşuların hem anneye geçmiş olsun dileklerinde bulduklarını, hem de hasta olduğundan dolayı ev işlerini yapamama nedeniyle yardım ettiklerini vurgulamışlardır. “Diyari” olarak araştırmanın yapıldığı çevrenin kendi anadilinde kavramlaşan ve “sormaya gitmek” şeklinde tercüme edilebilecek bu eylem, o dönemin önemli toplumsal adetlerinden olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bazı katılımcıların, “o zaman hediye götürmek yoktu, gidenler yiyecek bir şeyler götürüyordu” ifadeleri, bu âdetin bebeği görmeye gitme değil, hasta ziyareti olarak kastedilmektedir. Gidenlerin bir kısmının yemek tarzı bir şeyler götürmeleri ise, doğumun gerçekleştiği ev halkının beslenme ihtiyacını gidermeye yönelik dayanışmanın adet olmuş şeklidir. Bir katılımcının, doğum yapan komşu kadını günler sonra ziyarete gittiğinden yemek hazırlayamadığından dolayı evde sıkıntı yaşandığını söylemesi, buna anlamlı bir örnek olarak vermek mümkündür.

Katılımcıların kullandıkları ifadelerle bakıldığında, doğum esnasında ve sonrasında her ailenin düzenli olarak yerine getirdiği bir ritüelin bulunmadığı

görülmüştür. Bir katılımcının beyanından, mevlit veya akika kurbanın her doğan çocuk için verilmediği, ancak uzun zaman çocuk sahibi olmayıp sonra çocuğu dünyaya gelen kimi ailelerin akika kurbanı veya mevlit verdiği anlaşılmıştır. Bir taraftan da katılımcının şöyle bir tespiti dikkat çekicidir. Her ailenin 8-10 veya daha çok çocuğu olduğu için doğum olayı çokça karşılaşılan günlük sıradan bir durum olarak görülmektedir. Bundan dolayı her doğumda ve sonrasında belli adetler yerine getirilmesi gibi bir alışkanlık olmadığı katılımcı ifadeleriyle ortaya çıkmıştır.

Doğan çocuğa isim bulmak ve isim vermek her zaman önemsenen bir konudur. Çalışma alanında mülakat yapılan katılımcıların bebeğe isim verme âdeti ile ilgili bir değişim yaşanıp yaşanmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu yaş grubundaki katılımcıların hemen hemen tümü kendi çocukları doğduğunda isimlerin aile büyükleri tarafından konulduğunu ifade etmişlerdir. Kendi dönemlerinde ebeveynin çocuğuna isim vermesi toplum tarafından hoş karşılanmadığı dile getirilmiştir. Bu durum aile büyüklerinin aile içindeki rollerinin etkinliğini ortaya koymakta ve kavramsal çerçevede dile getirilen tipik geniş aile özelliği şeklinde kendini göstermektedir. Bireyin aile içindeki konumu etkin olmayıp, her bireyin aile üyesi olmasıyla anlam kazandığı da bu özelliğin bir parçasıdır.

65 üstü katılımcıların anlattıklarından, kendi zamanlarında sütanne âdetinin yaygın olduğu görülmektedir. Bu yaygınlığın sebebi, çalışma yaşamı ve sorumluluk alanları ile alakalı olduğu ortadadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraştığından dolayı kadınların günlük işler için ev dışında da çalıştığı ve bu nedenle bebeklerinden ayrıldığı katılımcılar dile getirmiştir. Hem geniş ailenin bir arada olması hem de komşuluk ilişkilerinin karşılıklı olarak güçlü olması, özellikle köy yerlerinde sütannelik kültürünü zorunlu olarak geliştiğini katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Annesi, ev dışındaki sorumluluklarını yerine getirirken, beslenme ihtiyacı olan bebeğin, evde bebek emzirecek durumunda olan akrabadan biri tarafından emzirdiği, evde emzirecek kimsenin olmaması durumunda komşulardan bir kadın tarafından emzirildiği katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. O dönemde bebeklerin beslenmesine yönelik anne sütü haricinde hazır mama gibi bir alternatifin olmadığı düşünüldüğünde sütanne geleneğinin yaygınlığının nedeni daha iyi anlaşılmaktadır.

65 yaş üstü grubun dini ritüellerle ilgili ifadeleri ise şöyledir. Katılımcı-4, doğum sonrasında kimileri nazar olmasın diye birçok yörede olduğu gibi, bebeğin alnına baca

isi sürerek veya nazar boncuğu takarak engelleneceğine inanıldığını dile getirmiştir. Bir katılımcı kendi çocuğu doğduğunda kulağına ezan okunduğunu söylerken, bir başka katılımcı ise kendi zamanlarında doğan çocuk için mevlit veya akika kurbanının verilmediğini, bunun sebebinin ailelerde doğumların çok sayıda ve olağan olduğunu, her doğan çocuk için bunların yapılmasına ekonomik imkân olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı, akika kurbanın ve mevlitin ancak uzun süre sonra çocuğu olan aileler tarafından verildiğini söylemiştir.

4.2.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Doğum gerçekleşikten sonra aile ve akrabanın ilgisi nasıldı şeklinde sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplar şöyledir. Katılımcı-15, “Komşular görmeye ziyarete gelirdi. Kimisi “zervet” (Yerel börek), kimisi pide pişirip getirirdi”. Hediye getirilir miydi? sorusuna katılımcı şöyle cevap vermiştir. “Hayır, o zaman elbise ve hediye getirmek yoktu. Altın takı yoktu o zaman. Sadece ilk çocuğum doğduğunda annem bebek için bir yatak yapıp getirdi” (K-15, K, 58). Katılımcı-14 “O zaman örf adet şöyleydi, kadın doğum yaptığı zaman komşular helva yapardı, pasta yapardı getirirdi, yumurta, yağlı ekmek yaparlardı getirip verirlerdi. Yaklaşık 7-8 gün devam ederdi” (K-14, E, 58). Katılımcı-16, “Geldiler, tabi göz aydınlığına geldiler, geçmiş olsun dileklerinde bulundular, çok güzel bir şey oldu, bir sevinç bir muhabbet çok güzel bir duygu hediyeleşme o güzel şeyi de yaşamış olduk” (K-16, E, 53). Katılımcı-18, “Yiyecek pişirip getirilirdi ve çocuklara elbise getirilirdi çocukları görmeye gelinirdi” (K-18, K, +50).

Katılımcı-20, “Tabi gelenler oldu sağ olsunlar. Hayırlı olsun’a gelenler oldu” (K-20, E, 43). Katılımcı-21, “Herkes çok sevindi, yani bir çocuğun dünyaya gelmesi tabi ki sevindirir. Solhan’da teyzemin kızının evinde doğum yapmıştım, benim ailem hepsi oraya geldi sonra beraber buraya köye geldik, burada da eş dost akraba herkes hediyelerle geldi, hatta kocaman bir koli doldurdum, yani hediyeler o kadar çoktu” (K-21, K, 43). Katılımcı-22, “Benim babam on beş yaşındayken evlenmiş on altı yaşında ben doğdum. Babamla aramızda çok fazla yaş yok 35 yaşında dede oldu. 35 yaşında dede olmak onun için farklı bir gururdu. Hatta çok sevindiler gelip gittiler, çok da abartılı bir şey yoktu. Akrabalar ziyarete geldiler. Tabi dayıları, amcaları hediye getirdiler, altın takanlar oldu. Herkes ekonomik gücüne göre elbise, o tür şeylerle geldiler, yani boş gelmediler. Hatta köyden gelip bize yağ getirenler oldu” (K-22, E,

42). Katılımcı-23, “Bizimkisi ilk torun olduğu için bakış açıları biraz daha farklıydı, çocuklara karşı daha bir ilgiliydiler. Hediyeler de oldu” (K-23, E, 41). Katılımcı-26, “çevrenin ilgisi iyiydi, yani gelip gitmeleri, kendi çocuklarından ayrı koymamaları, ziyaretleri, güzeldi, hediyeler vardı, tabi ki halen de var...” (K-26, E, 39).

Katılımcı-29, “Yani burada toplumda bir örf adet var. Doğumlarda yakın akrabalar gücü yetenler çeyrek altın takar, gücü daha az olan para takar hediye getirir üst baş alır” (K-29, E, 37). Şeklinde ifade ederken, Katılımcı-33, “Çocuk farklı bir şey, her ailede olduğu gibi çocuk mutluluk getirir. Mutluluk, sevinç demektir. Her yerde olduğu gibi burada da çocuğu görmeye gelme olayı var. Tanıdık, eş dost akraba hepsi de çocuğu görmeye geldi. Önce bir hasta sormaya gelinir. Sonra ikinci bir defa tekrar hediyelerle filan çocuk görmeye gelinir” (K-33, K, 35) diyerek görüşünü bildirmiştir. Bu yaş grubunda, bir önceki yaş grubuna göre doğum adetlerinde bir değişim olduğu, bebek görmeye gitme, hediye götürme adetlerinin yer etmeye başladığı görülmektedir. Katılımcı-25, “Tabi ki geldiler” (K-25, K, 40) demesi, Katılımcı-28 “Hepsi ziyarete geldiler” (K-28, K, 38). Katılımcı-31, “Yani geleneklere göre ziyaret olsun hediyeler geldi hayırlı olsun demeye geldiler onun dışında çokta bir şey olmadı” (K-31, K, 35). Katılımcı-32, “İlgileri gayet güzeldi”. Doğum sonrasında hediyeler ziyaretler oldu mu? Sorusuna “Evet” (K-32, K, 35) diye cevap vermesi, Katılımcı-34, “İlgi oldu, ziyaretleri oldu, hediye de getirdiler, hem kayınvalidem tarafı, hem kendi aile tarafım” (K-34, K, 35) demesi, doğum adetlerinin değiştiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Doğum sonrasında yerine getirilen herhangi bir adet oldu mu? Mevlit verildi mi veya başka bir şey yapıldı mı? Örneğin isim takma adetleri var mıydı? Sorularına verilen cevaplar ise şöyledir:

Katılımcı-19, Ama o zaman mevlit vardı. Çocuklar dünyaya geldiklerinde hayvan kesilirdi. Akika kurbanı kesilir eti komşulara dağıtırdı. Mevlit verilirdi. Şimdi ise evde kutlama yapılıyor. Hediyeler götürülüyor. Altın veriliyor. Geçmişte bunlar yoktu” (K-19, K, 50). Katılımcı-14, “... Bizimki dini adetler sadece sağ-sol kulağına ezan kamet okunuyor. Oydu” (K-14, E, 58). Katılımcı-16, “Aile büyüğü tarafından yapıldı. Babam da imam ve âlim biriydi. Hani sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet getirme, ismini koyma ve dua etme, bu tabi aile büyüğüne...” (K-16,

E, 53). Katılımcı-18, “Hiçbir adet yoktu”. Çocukların isminiz siz, ebeveyn mi koydunuz? Sorusuna veren cevaplar “Hayır, çocukların isimlerini aile büyükleri koydu” (K-18, K, +50). (Katılımcı-21, K, 43), “Valla ben onu bilmiyorum. Teyzemler vardı annem vardı teyzem çocuğu emzirme dedi. Ezan okundu ismini Dilan koydum sonra bebeği verdiler emzirdim” (K-21, K, 43), şeklinde olmuştur.

Katılımcı-17, “Adetler, aile akraba gelirdi”. Çocukların ismini kim koyardı sorusuna, “Aile büyükleri koyardı” (K-17, E, 51). Şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-28, “Kulağa ezan okunarak ad kondu. İkisini de büyüklerimiz koydu” (K-28, K, 38). (Katılımcı-13, E, 60)’ya sizin zamanınızda çocuklarının isimlerini kim koyardı? Toplumda bununla ilgili bir adet var mıydı? Diye soruldu. “Bir kısmını anne baba koyardı, bir kısmını akraba köylüler koyardı, bizimki... adını köye öğretmeni ve eşi köydeydi, evimize gelip oturdular, ... Küçüktü adını ben koyacağım dedi (öğretmen) ... ismini koyuyorum dedi kabul eder misiniz dedi tabi dedik ve ismini ...koydu”. Katılımcı-14, “Genelde kim sevdiyse, o çocuğu kim sevdiyse adını o koydu. Benim kendi ailemde öyle bir şey yok, mesela benim büyük kızımın ismini kız kardeşim koydu. Yaylada doğdu, çadırımızın içinde memba vardı su kaynağı vardı yani, ondan dolayı kız kardeşim ...ismini koydu. İkincisini de kız kardeşim koydu, bu da ...olsun dedi. ... ismini de köyde öğretmen vardı öğretmenin hanımı koydu. Yani öyle” (K-13, E, 60).

Katılımcı-14, “Şöyle isim, doğal olarak önceden düşünüldü tabi anne baba tarafından, eskiden birden çok çocuk olursa bunu annem koysun bunu babam koysun, dedem koysun denirdi. Şimdi maalesef öyle bir şansımız çok fazla yok. Ya bir çocuk olur ya iki çocuk olur. Anne baba da şöyle düşünür ismini ben koyayım diye, isimleri önceden biz belirledik ve kendimiz koyduk. Dini törenler yerine getirildi. Kulağa ezan okunması, ismi konulurken bu şekilde dini adetlere uyuldu” (K-14, E, 58). Katılımcı-22, “Eskiden cinsiyet filan bilinmezdi şimdi teknoloji ile aylar öncesinden cinsiyeti biliyorsun erkek mi kız mı diye. Ben aslında iki kuşak arasında bir yerdeyim; hem oradan faydalandım hem buradan faydalandım. Adlarını ben taktım; hatta kardeşlerimin adlarını da ben taktım; millet itiraz etmedi ama bende güzel isim olsun toplumda çok kullanılmayan farklı, özellikle İslami isimler koydum” (K-22, E, 42).

Katılımcı-31, “İsmini doğumdan sonra taktık, yaşlıların pek etkisi olmadı, onlar bize bıraktı eşim karar verdi” (K-31, K, 35). Katılımcı-34, “Yapılıyor, bizde çok

yapılmadı ama birkaç şey yapıldı. Eve gelince bebeği yıkadılar. Sonra ziyaret olayları, anneye tatlı şeyler yedirilir. Özellikler helva tarzı tatlılar”. Ad koyma süreci nasıl oldu? Çocuklarınızın adlarını kim koydu? Sorusuna, “Kendimiz koyduk” (K-34, K, 35). Katılımcı-30, “Mesela ilk doğum esnasında çocuk doğduğu zaman babaya gelir sağ kulağına ezan sol kulağına kamet getirilirdi o şekilde bir şey geçirdik. Çocuklarımız adların isimlerine gelince, ilkinde bir rüya gördüm o rüyaya istinaden isim koydum diğerlerinde aile içinde irtibat halinde olarak o şekilde karar verdik” (K-30, E, 35)“.

35-65 yaş grubunda katılımcılar doğum yaptıklarında akraba ve komşuların ziyarete geldiklerini dile getirilmişlerdir. 50-60 yaş aralığında olan katılımcılar, ziyarete gelenlerin yemek tarzı şeyler getirdiklerini daha çok ifade ederken, 35-50 yaş aralığında olan diğer tüm katılımcılar doğum yaptıktan sonra çevrelerindeki insanların bu mutluluğu paylaştıklarını ve ziyarete gelindiğini, gelenlerin hediye getirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu ifadeleri hem 65 yaş üstü katılımcıların ifadelerinde bir farklılık olduğu, hem de bu grubun 50-65 yaş aralığında olan katılımcıların söyledikleri adetlerde bir değişimin olduğu görülmektedir. Katılımcıların bebek görmeye gelindi ifadesi anlamlı bir ifadedir. Önceki gruplardaki katılımcılar “geçmiş olsun gelindi” derken, bu katılımcıların “bebek görmeye gelinde” demesi farklı anlamlar taşıdığı yani anne odaklı bir ziyaretten bebek görmeye dönük ziyarete dönüştüğü şeklinde yorumlamak mümkündür. Katılımcıların ifadelerinden değişimin olduğu bir başka alanda getirilen hediyelerdir. Önceki katılımcılar, “yiyecek bir şeyler getirilirdi veya bebek sarmak için bir bez parçası getirilirdi” derken, özellikle 50 yaş altı katılımcılar, “hediye getirilirdi, çeyrek takılırdı” şekilde ifade etmişlerdir.

Çocuğunuz doğduktan sonra ne tür adetler yerine getirildi? Sorusuna Katılımcı-14, Katılımcı-19, Katılımcı-21, Katılımcı-26, Katılımcı-28 Katılımcı-29, Katılımcı-30 ve Katılımcı-33 sadece sağ kulağına ezan sol kulağına kamet getirildiğini söylemişlerdir. Katılımcı-20, akika kurbanı kestğini başka bir adet yerine getirmediğini, Katılımcı-23, çocuğu dünyaya geldiğinde mevlit verdiğini; Katılımcı-24 herhangi bir toplumsal âdetin olmadığını bir şey yapılmadığını ifade etmişlerdir. Önceki grup katılımcılara göre dini ritüellerde az da olsa, kulağa ezan okuma, akika kurbanının kesilmesi ve mevlit verme olarak kendini göstermektedir.

Çocukların isimlerini kim koyardı sorusuna, Katılımcı-13, bir kısım annesi babası koyardı, bir kısım da akraba köylüler koyardı ve ilk çocuğunun adını köy

öğretiminin koyduğunu söylemiştir. Katılımcı-14, çocuklara ad koyma âdetinin çok önemli olmadığını, iki çocuğunun ismini kız kardeşinin koyduğunu bir çocuğunun ismini köy öğretmeni koyduğunu söylemiştir. Katılımcı-29, Katılımcı-18, Katılımcı-19 ve Katılımcı-28, çocuklarının isimlerinin aile büyüklerinin koyduğunu söylemişlerdir. Katılımcı-19, “çocuklarımızın isimlerini dedeleri koydu, o zamanki gelenek böyleydi, büyükler dururken anne baba çocukların isimlerini koyamazdı” (K-19, K, 50) diye ifade etti. Katılımcı-22, “ad koyma işinde ailem hiç müdahale etmedi biz koyduk” (K-22, E, 42) dedi. Katılımcı-23, ise “kız çocuğunun ismini kardeşim koydu diğerinin ismini ise amcamın eşi koydu” diye ifade etti. Geriye kalan diğer katılımcılar, “çocuklarının isimlerini ebeveyn olarak kendilerinin karar vererek taktık” (K-23, E, 41) şekline ifade etmişlerdir.

Çocuklarınız doğduğunda isimlerini kim koydu sorusuna, 65 yaş üstü katılımcıların, kendi çocukları dünyaya geldiğinde aile büyüklerinin isim verdiğini söylemelerine karşın, 35-65 yaş grubundaki katılımcılarda bu adette bir değişim olduğu görülmektedir. 50 yaş üstü katılımcılardan bazıları, aile büyüklerinin çocuklarına isim taktığını söylerken gruptaki diğer katılımcıların ifadelerinden, çoğunlukla isimlerin ebeveynler tarafından planlandığı, hazırlandığı ve konulduğu görülmektedir. Bu durum ailede birey ve grup rollerinde bir değişim olduğu şeklinde anlamak mümkündür.

35-65 yaş kuşağındaki katılımcıların çocuklarının sütanesi var mıydı? Sorusuna 50 yaş üstü olan üç katılımcı, köy yerinde iş gücü olduğunu, çocuklarda sütanne âdetinin yaygın olduğunu dile getirmişlerdir. 35-50 yaş aralığında olan katılımcılardan köyde ikamet eden Katılımcı-23 bir çocuğunun sütannesinin olduğunu, Katılımcı-18, Katılımcı-33 birer, Katılımcı-19, ikişer çocuğunun sütanesi olduğunu, diğer kadın katılımcılar çocuklarının sütannesinin olmadığını söylemişlerdir. Katılımcı-20, Katılımcı-22, Katılımcı-26, Katılımcı-27, Katılımcı-29 ve Katılımcı-30 da çocuklarının sütannesinin olmadığını söylerken; bu katılımcıların tümünün ilçede ikamet ediyor olmalarının etkili olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Yani araştırmanın yapıldığı alanda, sütanne âdetinde katılımcıların ikamet ettikleri köy ile ilçe arasında bir farklılık olduğu görülmektedir,

Özetlenecek olursa, 65 yaş üstü katılımcılar ile 35-65 yaş arası grubu katılımcılarda doğum ve doğum sonrası adetlerde bazı değişiklikler olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır.

4.2.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Doğum ve sonrası adetlerin değişimini anlamaya yönelik sorulan sorulara 35 yaş altı katılımcılardan alınan cevaplar şöyledir. Katılımcı-37, “Birincisi doğumlar sevinçle karşılanıyor. İkincisi millet tebrike geliyor, ziyarete geliyor”. Hediye getirme oldu mu? Varsa ne tarz şeyler hediye getiriliyor? Sorusuna, “hediye getiriliyor tabi. Çocuk kıyafeti olsun, oyuncağı olsun, çocukla ilgili hemen hemen her şey var. Hediyeleşme gayet iyi” (K-37, E, 32) şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcı-41, “Burada çocuk görme olayı var; komşular olsun, akrabalar olsun, hatta hediyeli geliyorlar bu arada. O bayağı bir uzunda sürüyor, hemen hemen çocuk bir yaşına basıncaya kadar gelenler oluyor. Kimi mesela, uzakta olan dost akraba bile çocuk görmesine geliyor. Buranın kültüründe bu var” (K-41, K, 29). Katılımcı-35, “Tabi ki hem eşimin ailesinden hem benim ailemden bir araya geldiler, tebrik ettiler, yanımızda oldular. Bu süreç içerisinde gayet de iyiydi” (K-35, E, 34). Katılımcı-36, “Evet, ziyaretler oldu”. Hediyeleşme oldu mu? Diye soruldu, “Evet oluyordu” (K-36, K, 34) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-40, “Eve geldiğimizde (hastaneden) de köylüler olsun komşular olsun gelip gördüler, hediyeler getirdiler” (K-40, K, 29).

Doğum sonrasında akraba ve çevrenin ilgisini anlamaya yönelik sorulara bazı katılımcılar da “...ilk torun olduğundan dolayı aile içinde çok sevildi. Yediden yetmişe her kes benim ilk çocuğumu hala çok seviyor. Allah herkesten razı olsun” (K-38, E, 30). “Onlar (çevre, dost, aile) da bizim mutluluğumuza ortak oldular”. Ziyaret ve hediyeleşme oldu mu? Sorusuna. “Evet oldu. Eskiden elbise getirilirdi ama şimdi takı olarak hediyeleşme yapılıyor, yani para takanlar da oldu” (K-39, E, 29), “Buralarda adet olan işte çocuk doğduğu zaman aile tarafından birinci derecede akrabalar ziyaret eder. Hediye varsa hediye verilir. Giysi-kıyafet getirilir. Bazen takı takılır” (K-42, E, 28), şeklinde cevaplar vermiştir.

35 yaş altı katılımcıların, doğum ve sonrasında, mevlit, akika kurbanı kesme veya örneğin Ad koymada herhangi bir titüel yerine getirildi mi sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir.

Katılımcı-37, “Yanlış hatırlamıyorsam şöyle bir kırk gün sonra mevlit vermiştik”. Adlarını kim koydu? Herhangi bir ritüel uygulandı mı? diye soruldu. “Ad koymada bizim halaoğlu geldi, çocuğun kulağına ezan okudu. Tabi dini ritüeller oluyor. Adlarını kendim koydum, tabi ilkinin adını hanım belirledi. Yani kendimiz koyduk” (K-37, E, 32), Katılımcı-36 Doğum ve sonrasında herhangi bir etkinlik ve tören yapıldı mı? İsimlerini kim koydu? sorusuna “Hayır, etkinlik yapılmadı. Kızımın adını babam koymuştu” (K-36, K, 34) şeklinde cevapladı. Katılımcı-40, “Çocuk doğduğunda bizimkiler kulağına ezan okudular” (K-40, K, 29) derken, Katılımcı-43, “Beşik, beşiğine gelindi. Annem tarafından beşiğe gelindi”. Ne demek? Bir görme şekli midir? “Evet”, Orada bir hediyeleşme var mıdır? “Takı takılır yani altın takılır. Yatak yorgan, filan beşik getirilir” , (K-43, K, 28) diye açıklamıştır. Katılımcı “beşiğe gitmek” diye kendi çevresindeki bir toplumsal adetten bahsetmiştir.

(Katılımcı-44, “Dini boyutu kulağına ezan okundu, adet olarak çocuk görmesi filan oldu”, Adını siz mi koydunuz aile büyükleri mi? “Ben ismi kimseye sormadım aslında, kızın adını ben koydum, erkeğin ismini eşim koydu” (K-44, K, 28). Katılımcı-35, “Her hangi bir adet yerine getirilmedi” (K-35, E, 34) derken, Katılımcı-38, “Adetler; kendi adıma şunu söyleyeyim, ilk çocuk babamın ilk torunu olduğundan hem kayınlarım tarafından hem babamlar tarafından herkes birer altın taktı. Beşik alındı, gayet güzel, örf adet usulü ile oldu”. Çocuklarınızın ad koyma konusu nasıl doldu, siz mi karar verdiniz? Yoksa aile büyükleri mi karar verdi? “Kendim karar verdim; niçin karar verdim söyleyeyim. Kendi ismimi sonradan değiştirdim. ... diye geçiyordu, ismim bayağı bir uzundu. Okul sürecinde askerlik sürecinde ya da arkadaşlar, köy dışında ismim çok uzun olduğundan yanlış telaffuz ediliyordu. Onun için çocuklarımın isimlerini kendim koydum. Kısa dört harfli olarak kendim koydum” (K-38, E, 30).

Katılımcı-39, “Mevlit verdik. İkisinde de mevlit verdik... Erkeğin adını ben koydum. Kızın adı da teyzesi koydu”. Ad koyma esnasında din bir adet yerine getirildi mi? “Kulağına ezan okundu” (K-39, E, 29). Katılımcı-42, “Bizim toplumumuzda ilk çocuk doğduğu zaman kulağına ezan okunur, kamet getirilir. İsim verilir biz de öyle yaptık” (K-42, E, 28), (K-44, K, 28), “Özellikle eşimin ailesi anne ve babası çok sevindiler, uzun bir zamandan sonra çocuk sahibi olduğumuz için onlar da torun sahibi oldukları için çok sevindiler. Adını eşimle ikimiz birlikte karar verdik” (K-44, K, 28).

35 yaş altı grubundaki katılımcıların ifadelerine bakıldığında önceki yaş gruplarına göre akraba ve çevre ziyaretinin adet olarak daha çok yer ettiğini görmek mümkündür. Doğum yapan kadın için ‘geçmiş olsun’ a gelmekten daha ziyade dünyaya gelen çocuğa ziyaret şeklinde âdetin katılımcılar tarafından ifade edildiği dikkat çekmiştir. Önceki kuşaklara göre, hediyeleşmenin bebeğe hediye alma ve altın takma âdeti şeklinde kendini gösterdiğini, bu anlamda çevrenin ilgisinin farklılaştığını görülmektedir.

Bir diğer husus dünyaya gelen çocuk için herhangi bir dini ritüel yapıp yapılmadığı sorusunun sorulmasıdır. Akıka kurbanı verildiğini hiçbir katılımcı ifade etmezken, birkaç katılımcı mevlit verildiğini ifade etmiştir. Bu anlamda bu iki ritüelin pek görülmediği ancak kulağa ezan okumanın ise yaygınlaştığı görülmektedir. Hemen hemen tüm katılımcılar doğduktan sonra çocuklarının kulağına ezan okutulduğunu söylemişlerdir. Önceki gruplarla karşılaştırıldığı 35 yaş altı grupta bu âdetin daha çok uygulandığı söylemek mümkündür.

Bu gruptaki katılımcıların tümü çekirdek aile şeklinde yaşadıkları gözlenmiştir. Tarım ve hayvancılığın hâkim olduğu geniş ailede görülen sütanne âdetinden bir katılımcı haricinde söz edilmediği, bu âdetin araştırma yapılan çevrede yaygınlığını kaybettiğini katılımcıların konuşmalarından çıkarmak mümkündür.

Nitel alan çalışmalarında kullanılan yöntemlerden biri de bireylerin veya grupların sosyal dünyalarını aktörlerin bakış açısıyla anlamaya çalışmaktır (Burcu Sağlam, 2018, s. 116). Her bölümde görüleceği gibi doğum adetleri bölümünde de katılımcılara geçmişten günümüze adetlerde bir değişim olup olmadığı sorulmuş, katılımcıların kendi gözlemleri değerlendirilmek istenmiştir. 65 yaş üstü katılımcıların, geçmişten günümüze doğum adetlerindeki değişim ile ilgili ifadeleri şöyledir:

Katılımcı-3, “Geçmişten günümüze doğum adetlerinde dağlar kadar fark var. O zaman bir kadın doğum yapacağı zaman gidip bir miktar ot getirip altına sererlerdi. Otunu üzerine bir çarşaf serip doğum yapan kadın iki üç gün o otun üzerinde yatar (evdeki yatak yorganın kirlenmemesi için). Şimdi ki doğum olayların hemen hemen tümü hastanelerde oluyor” (K-3, E, 80). Katılımcı-4, “Şimdi doğan çocuğa elbise götürüyorlar altın takıyorlar, bizim zamanımızda bunlar yoktu. Bizim zamanımızda herkes gitmezdi. Sadece birkaç komşu doğum sonrasındaki üç- dört gün yiyecek bir

şeyler götürülüyorlardı. Bu sonrada, artık çeyrek takma âdeti oluştu. Bizim zamanımızda hastane yoktu, şimdi doğumlar hastanelerde yapılıyor. Bizim zamanımızda evde doğum yapılıyordu” (K-4, K, 80).

Katılımcı-1, “Şimdi bir doğum olduğunda köy hatta memleket duyuyor. O zaman evin içinde bile kimse duymaz bilmezdi” (K-1, E, 88). Katılımcı-2, “Benim bildiğim, o zaman doktor yoktu. Doktora gidilmezdi çok nadiren olurdu. Şimdi hemen doktora gidiyorlar daha doğurmadan gidiyorlar. O zaman hiç bez yoktu, doğum yapan kadın için ot getirip yere seriliyordu ve kadın onun üzerinde doğum yapıyordu. Yani yatak veya çarşaf veya bezlerin içinde yatmazdı ot üzerinde doğum yapardı. Doğumdan sonra yatağa geçerci. Şimdi elbiseler alınıyor, para takılıyor, altın takılıyor. O zaman fakirlikti, hiç bir şey yoktu” (K-2, K, 87). Katılımcı-5, “Şimdi hamile kalır kalmaz hemen doktora gidiyorlar, defalarca gidip geliyorlar. Daha doğurmadan bebeğin erkek mi? kız mı? olduğunu öğreniyorlar. Hastanede doğum yapıp, iki gece de hastanede kalıp bebeklerini alıp eve geliyorlar” (K-5, K, 77).

Katılımcı-6, “Geçmişle günümüz arasındaki farklardan biri hayâ utanma kalktı. O zaman doğumlar evde, hatta dışarda tarlaya veya hayvanlara giderken bile doğum yaparlardı. Şimdi bir kadın doğuma kadar elli sefer hastaneye gidiyor. Şimdi alete vuruyorlar, cinsiyetini karnında öğreniyorlar, eskiden ancak doğduğunda bebeğin cinsiyeti anlaşılırdı” (K-6, E, 70). Katılımcı-7, “Şimdi artık kimse evinde doğum yapmıyor kesinlikle. Hamile olduğunu anladığı andan itibaren doktorlara gidiliyor, tedaviler yapılıyor. Doktor ne dese o yapılıyor, gidip hastanede doğum yapıp bebeklerini alıp geliyorlar. Görmeye gitme yine var ama farklıdır. Bu bebek görmeye gitme daha güzeldir”. Katılımcı aradaki farklı şöyle ifade etmiştir. “Şimdi elbiseler götürülüyor. Çeyrekler götürülüyor yarım altınlar götürülüyor. Hediyeler değişti” (K-7, K, 70). Katılımcı-8, “Maalesef doğum yapan kadın hiç dinlenmiyordu. O zaman otların üzerinde yatıyordu. Öyle döşekler yastıklar yoktu. Çok fakirlikti. Ama şimdi şu varlık şu israfa bakın. Allah burnumuzdan getirmesin. Bu bize kalmaz” (K-8, K, 70). (Katılımcı-9, “Çok değişme var. O zaman doktor yoktu, şimdi kadınlar ayda bir doktora gidiyorlar, ultrasyondan geçiyorlar, ilaçlar veriliyor, o zaman ilaçta yoktu. Kadın doğum esnasında ölseydi de kalsaydı doktora götürülmezdi. Doktora gitmek ayıplanırdı. Şimdi ise bebek görmeye gidenler altın götürülüyor, bilezik götürülüyor, para takılıyor. Adetler değişti” (K-9, K, 66).

Katılımcı-11, “Değişim var, var. Şimdi dağlar kadar fark var. Şimdi hastaneye gidiyorlar, orada doğum yapıyorlar. Yerleri ne güzel, ranza var, her şey var, doktorlar var, eskide öyle bir şey yoktu. O zaman hamile olanlar hiç doktora gitmiyordu. Hiç kontrol filan yoktu ta doğuma kadar, evde doğum yapıyordu. Şimdi öyle değil” (K-11, K, 65). Katılımcı-10, “Çok ama çok değişti, Şimdi ise hamile kalır kalmaz doktora gidiyorlar. Karınlarında erkek mi var nasıl olacak diye araştırıyorlar, hastanelere götürüyorlar. Artık doğru dürüst emzirmiyorlar da mama veriyorlar bebeklere. Günümüzde kimisi gidip hediye takıyor. Kimisi takmıyor. Çeyrek veya altın takanlar da var. Kimisi de bir şey götürmüyor” (K-10, E, 65),

Katılımcı-12, “Geçmişte kadın doğum zamanında hayâsından kocasına bile söylemezdi. Ne doğum öncesinde ne doğum sırasında kocasının sancım var doğumum yaklaştı diye bile söylemezdi ve kocasının haberi olmazdı. Evdeki bir çocuğa veya görüncesine, doğum yapıyorum diye, kayın validesine söylemesini isterdi en çok. Kocasının haberi ancak bebek ağlaması gelmiş olsaydı olurdu. Şimdi ise daha bir, bir buçuk ay kala ne zaman doğum yapacağı biliniyor. Devamlı doktor kontrolündeler iki üç aylık hamileyken cinsiyetini öğreniyorlar, 20 günde 30 günde bir kontrole gidiyorlar” (K-12, E, 65).

35-65 yaş grubundaki katılımcıların, geçmişten günümüze doğum adetlerindeki değişim ile ilgili ifadeleri ise şöyledir. Katılımcı-13, “O zamanlar kadınlar affedersiniz sancıları tutunca, doktor olmadığından, bazı kadınlar bir hafta on gün hastalık sürdükten sonra iyileşirdi, ziyarete gidilirdi yemek, yiyecek götürülürdü o zaman para götürme filan yoktu. Şimdikiler çok nazikler. Şöyle bir şey anlatayım; köyde buğdayı dögmeye (havanda buğday dövmek) gittik annemle, bir miktarını ben aldım bir miktarını o aldı, onunki çok, benim azdı. Gidecek yolumuz 1-2 km kaldı, annemin doğum sancıları tuttu; oturdu, oracıkta doğumunu yaptı, küçüktüm ne olduğunu anlayamadım, dünyaya gelen bebeğini bir bez parçasına sardı. Oradan dönüp eve geldik. O zaman öyleydi, şimdiki kadınlar çok nazikler, kontrollere giderler, günlerin takip ederler. O zaman öyleydi” (K-13, E, 60).

Katılımcı-15, “Değişim oldu. Şimdi kolaylıktır. Çocuk doğduğunda hazır bebek bezleri var. Her şey var. O zaman hiç bir şey yoktu. Çocuğun altını saracak bir şey yoktu. Fakirlik vardı. Eski bezlerin arasına naylon koyarak bebeklerimizi kundaklıyorduk. Gelen birisinin eski bir bez parçası getirmesi için dua ederdik. Şimdi

her şey var. Şimdiki çocuklar daha farklıdır. O zaman hastane yoktu. Evde doğum yapılırdı. İyi olsaydı, kötü olsaydı, hasta olsaydı veya olmasaydı, evdeydi; kendi halinde kalırdılar, ta ki Allah şifa verip iyileşinceye kadar. Şimdi ise biraz sancılı tutsa hastaneye gidiyorlar” (K-15, K, 58),

Katılımcı-14, “Önce kadın doğum yapıyordu hiç kimse duymuyordu. Şimdiki kadınlar bir günlük hamileyken doktor doktor gezer, kız mı? Erkek mi? Her şey belli; doğacağı saate kadar bellidir. Benim şu an altı çocuğum var, üç dört tanesi de öldü, hiçbir tanesinde, doktora git, doktordan gel, kız mı? erkek mi? öyle bir şey yoktu, şu an öyle değil. Kadın daha bir günlük hamileyken; koca, ben bugün hamileyim yarına doktora gidelim der” (K-14, E, 58).

(Katılımcı-16, E, 53), “Şimdi, eskiden mahalle ebeleri, tanınmış ebeler vardı, Herkes onları biliyordu. O ebelerin yardımıyla doğum oluyordu. Aynı ebeler doğurtuktan sonra da iki, üç gün çocuğun yıkaması olsun, bezlerinin yıkaması olsun, annesine bir yemek veya bir çorba yapmak konusunda faydası oluyordu. Tabi, herkes de gönlünden geçen bir miktar ücret ödüyordu ki gayet de güzel bir şeydi, ama şimdi doğumlar evde ve mahalli ebeleriyle değil, tamamen hastane ortamında oluyor. Eskiden aile büyüklerinin yanında çocuğun annesi babası çocukla ilgilenmiyordu, bu ayıp sayılıyordu. Mesela ilk çocuğum dünyaya geldi; annem ve babam evde oldukları için ilk gün göremedim. İnanın ertesi güne yakın ben kendi çocuğumu görebildim, anne ve baba odada olmadığına fırsat kollayıp görebildim. Tabi şimdi her şey çok farklı, yani baba başında, doğar doğmaz hemen kendi çocuğunu göre bilme şansları var şimdi. Bizim o da yoktu. Aile büyüklerinin olduğu yerde bayağı böyle bir sınırlama vardı. Utancımızdan içeri gidemiyorduk, evlilik bahsi olduğunda hemen odayı değiştiriyorduk. Evden çıkıp arkadaşların yanına gidiyorduk” (K-16, E, 53).

Katılımcı-17, “Doğumlar hastanede oluyor. Hastane kapılarına çiçekler asılıyor. Süsler yapılıyor değişiklikler bunlardır” (K-17, E, 51). (Katılımcı-18, K, +50), “Şimdiki daha güzel, fark çok, şimdi daha çok ziyarete gidiliyor, daha çok hediye götürülüyor; kıymet, değer daha çok, o zaman fakirlik daha çoktu. Şimdi hep hastanede doğumlar yapılıyor. Şimdi kimse evde doğum yapmıyor” (K-18, K, +50). Katılımcı-19, “Şimdiki en yakın akraba teyze, nine, halalar altın hediye ediyorlar. Geçmişte bu yoktu. Geçmişte ilgi vardı. Bana göre geçmişle günümüz mukayese edildiğinde, şimdi doğumlar hastanelerde yapılıyor. Evi süslüyorlar kapıyı, yatağını

süslüyorlar. Geçmişte böyle şeyler yoktu. O zaman böyle bilgi yoktu ki” (K-19, K, 50).

Katılımcı-21, “Mesela kendi annemizi kıyaslarsak bayağı bir değişiklikler olmuştur ki her geçen yıl daha farklı oluyor. Eskiden bir çocuk doğduğunda sadece sarmak için bir bez götürüyorlardı. Birkaç yıl öncesine kadar da kıyafet götürülüyordu. Şimdi bir genç kız doğum yaptığı gibi para takılıyor, çeyrek takılıyor, daha büyük hediyelerle gidiliyor” (K-21, K, 43). Katılımcı-20, “Geçmişte, yani ben kendi üzerimde söyleyeyim. Evde doğmuşum, imkânlar ona elveriyordu. Köyde doğmuşum, şehre yetiştirmek zordu çünkü yol bile yokmuş. Şu an iyi, en azından hastaneler yanı başımızda hemen hemen evde doğum yapan yok gibi. Son dakikaya kalıp yolda doğuranları saymıyorum” (K-20, E, 43).

Katılımcı-21, “O zaman doğumlar köyde olurdu. Hatta benim yakın akrabalarımın bir bayan doğumdan dolayı ölmüştür. Bu teknoloji olsaydı o zaman belki birçok insan ölmeyecekti. İnsanların bilmediği basit nedenlerden dolayı ölen kadınlar oluyordu” (K-21, E, 43). (Katılımcı-24, E, 41) ise “Yani pek bir değişiklik görmüyorum”, şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Katılımcı-26, “Geçmişten günümüze doğum adetleri, yani şöyle söyleyeyim. Eskiden doğumlar evde yapılırdı, şimdi hastanelerde yapılıyor, yani fark odur. Onun dışında bir fark görmüyorum” (K-26, E, 39). Katılımcı-25, “Hayır, bir değişiklik yok, hemen hemen aynı. Ama şöyle bir farklılık var. Doğumdan önce cinsiyet öğreniliyor; doğumdan önce kıyafetler alınıp hazırlanıyor. Eskiden bunlar yoktu; biz bunları bilmezdik” (K-25, K, 40).

Katılımcı-27, “Geçmişten günümüze çok büyük değişimler oluyor. Örneğin at sırtında yaylada koyun keçi inek peşinde koştururken yaylada doğum yapan kadınlar biliyoruz. Kızak üzerinde hastanede yetiştirilmek istenirken yolda doğum yapmanı duyduk. Şu an itibariyle ebe geleneği tamamen ortadan kalkmış olmamakla birlikte bitmek üzeredir. Daha çok modern tıp tercih ediliyor, hastaneler tercih ediliyor. Hatta hamileliğin ilk sürecinden doğuma kadar sürekli kontroller gerçekleştiriliyor. Eskiden böyle bir şey yoktu” (K-27, E, 39). Katılımcı-28, “Bir değişim olduğunu pek bilmiyorum. Eskiden daha bir ilgi vardı. Şu an kimse pek gitmiyor yani çocuk görmeye artık pek fazla gidilmiyor” (K-28, K, 38).

Katılımcı-31, “Yani doğumda pek değişiklikler olmadı, tabi ki kadınların sağlığı için şu anda hastanelere gidiliyor. Orada doğum yapılıyor. Yani devlet daha fazla hizmet veriyor ama pek de değişen bir şey yoktur. Yine çocuk görmeye geliyorlar” (K-31, K, 35). Katılımcı-30, “Değişme oldu ama eskiyi tam hatırlamamakla beraber illaki değişmeler oldu. Şu anda sadece doğum esnasında bir ilgi var, doğum yapıldı budur yani. Gidip-gelmeler, hayırlı olsun veya hediyeleşme şu anda tamamıyla kesildi” (K-30, E, 35). Katılımcı-32, “Doğum adetlerinde çok değişimler oldu. Mesela, hepsi beraber doğuma girebiliyorlar, Yani eşler de doğumhaneye girebiliyor. O zaman böyle bir şey yoktu, mesela şimdi bebek doğduğunda yazılar yazılıyor (kapıya), odalar süsleniyor, o zaman böyle şeyler de yoktu” (K-32, K, 35).

Katılımcı-33, “Eskiden daha çok annelerimizin anlattıklarından biliyoruz, hastanelere gerek duymuyorlardı. Bu da güzel bir şey bir şans (şu an ki durumu kastediyor). Evde doğum yapıyorlardı. Evde ebelerle, köylerde ebeler olurdu. Onlar yardımcı oluyorlardı. Onların olmadığı durumlarda” Ebe dediğiniz resmi ebeler mi? “Resmi ebeler de vardı, onların olmadığı durumlarda köyde tecrübeli bayanlar yardımcı oluyorlardı. Ama günümüzde kimse buna kalmıyor. Şimdi doğumdan bir ya da iki gün öncesinden hastaneye yatanlar oluyor. Doğum daha çok hastanede oluyor” (K-33, K, 35). Katılımcı-34, “Eskiden doğumlar evde hatta tarlada gerçekleşiyormuş, annem öyle anlatıyor. Şimdi doğumlar hastane ortamında oluyor” (K-34, K, 35).

Katılımcı-23 soruyu anlamadığını, Katılımcı-29 da aklına bir şey gelmediğini ifade etmiştir.

35 yaş altı katılımcıların geçmişten günümüze doğum adetleri ile ilgili ifadeleri ise şöyledir:

Katılımcı-35, eskiden doğumların evde gerçekleştiğini, şimdi ise hamilelik döneminden itibaren hastanede kontrollerin yapıldığını ve doğumun hastanede gerçekleştiğini söylemiştir. Geçmişte ise kendisinin iki kardeşinin de eve getirilen bir mahalle ebesi ile doğumlarının gerçekleştirildiğini hatırladığını ifade etti. (Katılımcı-36, “Bayağı bir değişiklik oldu. Örneğin şuan hastanelerde doğum yaptığında hastane odasını süslüyorlar. Bizim zamanımızda böyle bir şey yoktu” (K-36, K, 34). Katılımcı-37, “Çocukluğumdan biliyorum, Doğumlarda, köyde komşular arasında daha bir sanki rağbet görüyordu. Daha bir sevinç yaratırdı” (K-37, E, 32). (Katılımcı-40, K, 29), “Bence fark var; çünkü eskiden her şey daha zordu, doğumlar evde

yapılırdı, erkek hiçbir şekilde yaklaşmazdı. Utandıklarından dolayı. Şimdi daha farklı, mesela doğumlar hastanelerde yapılıyor. Erkekler de gelebiliyor” (K-40, K, 29).

Katılımcı-39, “Doğum adetlerinde, daha önce büyüklerimizin anlattığına göre, onlar hiç hastanenin yüzün görmediler hep köyde doğum yapıyorlardı. Şimdi de iki üç gün öncesinden doğum için hastaneye gidenler oluyor” (K-39, E, 29). Katılımcı-41, “Ya ben mesela sağlığı ele alayım. Mesela daha önce doğumlar evde yapılıyordu. Ondan sonra şimdi mesela günümüzde ise hastanelerde daha temiz daha hijyen koşullarda yapılıyor” (K-41, K, 29). Katılımcı-43, “Eski kadınlar maddi durumlarında dolayı, sıkıntılarında dolayı çok şeyler yoktu. İmkânlar olmadığı için, Çocuk bakımı ile ilgili ve aile görmeye gidildiğinde, eskiden hediyeleşme bulunmuyordu. Günümüzde oluyor” (K-43, K, 28). Katılımcı-44, “Eskiden daha çok evlerde oluyordu şimdi daha çok hastaneler tercih ediliyor, bundan dolayı anne ve bebek ölümlerinde azalma oldu. Anneler hastanede oldukları için daha çok güvende hissediyor kendilerini” (K-44, K, 28).

Katılımcı-38 ve Katılımcı-42 ise geçmişteki doğum adetleri hakkında bir bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

65 yaş üstü hemen hemen tüm katılımcılar, geçmişten günümüze doğum adetlerindeki en büyük değişimin artık hastanelerde doğumun yapılmakta olduğunu söylemeleridir. 65 yaş üstü katılımcılar, bir kadının hamile olduğunu belli etmemeye çalışması ve doğumun çevreye duyurulmamasını hayâ ve utanma ile bağdaştırdıkları görülmüştür. Günümüzde hamilelik öncesinden başlamak üzere hastaneye gidilmesi, her aşamasının takip altında geçirilmesi ve bebeğin cinsiyetinin doğmadan öğrenilmesi, geçmişten günümüze değişim olarak yansıtmışlardır. Bu yaş grubunun kendi zamanlarında, toplumda kadınlar ile erkekler arasındaki toplumsal yaşam alanlarında bir farklılık görülmekle birlikte, farklı yaş grupları arasında disiplinli bir yaklaşım olduğu göze çarpmaktadır.

Katılımcılar tarafından dikkat çekilen değişimlerden bir kaç da şöyledir. Eskiden üç dört gün komşular tarafından yemek götürülme âdetinin artık olmadığı, günümüzde ise çocuk görmeye gidildiği, bebek için hediyeler götürüldüğü, altın takıldığı şeklindedir. Günümüzdekinin aksine doğum sonrasında annelerin dinlenme fırsatı bulamadığı, günlük işlere dönmek zorunda oluğu anlaşılmaktadır. Vurgulanan hususlardan biri de geçmişteki doğum şartlarının zorluğudur. Doğum yapan kadının ot

üzerinde birkaç gün yatmak zorunda kaldığını söylemeleri, hasta, gerektiği gibi dinlenecek bir imkânının olmadığını, yaşam koşullarından dolayı günümüzde sahip olan birçok araç ve gerecin geçmişte olmadığını gözler önüne sermektedir.

35-65 yaş arası katılımcılarda ise ikisi hariç diğer tüm katılımcılar, doğumların artık hastanede olmasını, hamilelik döneminin de hastane kontrolünde geçmesini, geçmişten günümüze değişim olarak ifade etmişlerdir. Bu gruptaki 50 yaş üstü katılımcılardan bazılarının, geçmişteki doğumların saygı ve utanmadan dolayı çevre tarafından duyulmadan gerçekleştiğini söylemesi 65 yaş üstü katılımcıların düşüncesine paralellik göstermektedir. Katılımcılardan birinin günümüzde hazır bezlerin olduğunu, geçmişte ise çocuğa saracak bir parça bez veya naylon sıkıntısını yaşadıklarını dile getirmesi, araştırma yapılan alanda bebek bakım ürünlerine ve takviye mamaya ulaşımın sıradanlaştığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Bir katılımcı hastane odasının süslendiğini biri erkek katılımcı ise hediyeleşme ile ilgili değişen adetler dikkat çekmektedirler. Bu yaş grubundaki kadın katılımcıların çoğu bebek görme ve hediye konusundaki değişimi dile getirmişlerdir. Günümüz bebek ziyaretlerinde elbise ve altın hediye edildiğini, bunun geçmişe göre değişim olduğunu söylemişlerdir.

35 yaş grubu katılımcılar, geçmişten günümüze doğum adetlerini kendi çocukluklarındaki veya kendilerine anlatılan doğum adetleri ile mukayese ederek artık hastanede olduğunu ifade etmişlerdir. Hamilelik döneminden itibaren hastanede kontrol ediliyor olmaları, hatta yavaş yavaş hastane odasının süsleniyor olması, doğum adetlerinde geçmişten günümüze değişim olarak anlatılmaktadır. İki katılımcının geçmişten günümüze doğum adetleri hakkında bilgilerinin olmaması da dikkat çekici olarak değerlendirmek mümkündür.

Üç yaş grubunun doğum adetleri üzerinden katılımcı karşılaştırılması yapıldığında, bazı adetlerde modernleşmeye dönük değişim olduğu, bazı adetlerde gelenekselliğe doğru değişim olduğu, bazı adetlerde ise değişimin olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Katılımcıların hamilelik ve çocuk sahibi olma deneyimleri ile ilgili adetlerde değişim: Modernleşme kuramlarında ifade edilen eğitimin ve haberleşme araçlarının yaygınlaşması, toplumsal yönetimde kurumsallaşmanın, teknolojik ve ekonomik gelişmişliğin, doğum adetlerinde bazı değişimler oluşturduğunu söylemek

mümkündür. Katılımcıların, hamilelik dönemi ve doğum sürecinde hastane ile olan irtibatları, köy-kent arasında bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Daniel Lerner' in modernleşmeye yönelik değişimin göstergesi olarak, eğitim oranında yükselme ve kent ile olan irtibatın fazlalaşması gibi özelliklerin, 35-65 yaş arası katılımcıların birçoğu ve 35 altı katılımcıların tümünde kendini gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda tedavide, geleneksel yöntemlerden bilimsel yöntemlere doğru bir yöneliş olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

65 yaş üstü katılımcıların, hamilelik döneminde ve doğum sürecinde hastaneye gidilmesini, kendi toplumsal değerlerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirmeleri konusunda da bir değişim göze çarpmaktadır. Geleneksel kapalı toplumda mevcut olan dinsel ve kültürel normların veya yaşlı kuşakların sonraki kuşaklar üzerinde olan etkinliklerinin bazı konularda azaldığı veya değiştiği şeklinde yorumlanabilir.

Doğum ve doğum sonrasındaki adetlerde değişim: kuşaklar arasındaki en bariz farklılık doğumların hastanelerde yapılıyor olmasıdır. Üst kuşak katılımcıların tümü çocukların evde doğduğunu söylerken, sonraki kuşak katılımcılar da doğumların hastanelerde olduğunu ifade etmişlerdir. Doğum sonrasındaki ziyaret ve hediyeleşme konusunda üç kuşak karşılaştırıldığında, daha çok popüler kültüre yönelik bir değişim göze çarpmaktadır. Doğan çocuğa götürülen hediyeler, takılan takılar, bebeğe isim verme ve sütanne adetlerinin, önceki kuşak adetlerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu durum, zaman içinde eğitim, haberleşme ve ulaşımın yaygınlaşmasıyla farklı kültürlerle teması sonucu, güçlü olan kültürün zayıf olan kültürde değişim sağladığı kuramsal yaklaşıma uygun bir değişim şeklidir.

Araştırma alanında değişimin bir kısmının dinsel ritüellerin fazlalaştığına yönelik olduğu gözlenmiştir. Örneğin, 65 yaş üstü katılımcılara göre sonraki kuşaklarda kulağa ezan okuma ritüelinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum, araştırma yapılan alanda değişimlerin sadece modernleşmeye dönük olmadığı, bazı değişimlerin geleneksel veya dinsel yönde olduğu anlamına gelmektedir.

4.3. Sünnet Adetlerinde Değişme

Sünnet, kavramsal çerçeve başlığı altında işaret edildiği gibi birçok kültürde farklı anlamlar atfedilen, içinde çeşitli ritüeller barındıran, dine dayalı tarihsel bir arka

planı olup, yaygın olduğu toplumlarda önemli bir geçiş dönemi olarak kabul edilen toplumsal adetlerden biridir.

Araştırma yapılan alanda, üç kuşak katılımcı grubu üzerinden sünnetin, kendi hayatlarındaki önemi ve ne gibi değişime uğradığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Katılımcılara, varsa erkek çocuğunuzu sünnet ettirdiniz mi? ettirdiniz ise kaç yaşında nerede ve nasıl ettirdiniz? Sünnet merasimi yapıldı mı? Yapıldıysa nerede ve nasıl yapıldı? Hangi sünnet adetlerini yerine getirdiniz (mevlit, kirvelik vb.)? sizce geçmişten günümüze sünnet adetlerinde ne gibi bir değişim oldu? Şeklinde sorularla, üç kuşak üzerinden karşılaştırma yapılarak meydana gelen değişimler ve değişimi etkileyen sebepler, kavramsal ve kuramsal analizlerle yorumlanacaktır.

4.3.1. Sünnet İle İlgili Katılımcı Deneyimleri

4.3.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Bu yaş grubundaki katılımcılar kendi döneminde yılın belli bir mevsiminde elinde çanta ile sünnetçilerin köy köy dolaştıklarını, çocukların o sünnetçiler tarafından sünnet edildiklerini söylediler (bu kuşaktaki tüm katılımcılar). Bu durum geleneksel toplumda köy kent arasında bağın zayıf olduğu, insanların ihtiyaç duyduğu ev ve kişisel araç gereçlerin çerçiler⁶ tarafından köylerde dolaşarak sağlandığı gibi sünnetçilerin de köyleri dolaşarak çocukları sünnet ettikleri anlaşılmaktadır⁷

65 yaş üstü katılımcıların tümü, kendi zamanlarında çocukların sünnet edilmesinin toplum içinde önemli bir yere sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcı-9 evde çocukları sünnet zamanına gelen aileler, sünnetçi geldiğinde eve çağırdıklarını, birisinin de kirve olduğunu ve çocukları sünnet ettirdiklerini ifade etmiştir. Katılımcı-7, “Köye sünnetçi geliyordu, çocuklarımızı sünnet ettiriyorduk

---

⁶ Şükran Taşçı: “Diyelim ki köye çerçi gelirdi. Kayınbabam veya büyük kayınbiraderim gelip bize çerçi geldi hadi gidip size elbise alalım giderdik basma keserdik, lazım onlar şeyleri kestirip alıyorduk alıp eve geliyorduk”.

⁷ Bu yorum “inşacı araştırma” yöntemine dayanılarak yapılmıştır ve çalışma içinde yer yer buna başvurulmuştur. “inşacı araştırmada; araştırmacı açık uçlu sorularla, katılımcıların ne dediğini anlayarak özümseyerek sormalıdır. İnşacı araştırma tümevarımsal akıl yürütür. Anlam çoğu zaman tarihsel ve sosyal köklere sahiptir. Bu yaklaşımın temelinde araştırmacı inşaların yaşadığı ve işlediği zamanlardaki özel bağlamı anlamaya çalışır. Bu çerçevede araştırmacının amacı bireyin tarihsel/kültürel deneyimlerini anlamaktan öte bu deneyimlerin yarattığı içeriği anlamak olmalıdır. Araştırmacının kendi geçmişi olaylara bakışını ve yorumlarını etkiler (Burcu Sağlam, 2018, s.113).

kirvelik kuruyorduk, ziyafet veriyorduk” (K-7, K, 70) şeklinde sünnet adetlerini dile getirmiştir. Benzer bir durumu Katılımcı-4 ve Katılımcı-5 de anlatmıştır. “... evde sünnet ettik. Sünnetçi geldi kirveler belirledik ve çocukları sünnet ettirdik. Benim üç dört oğlum ve kayınbiraderimin çocukları ile hepsini birlikte sünnet ettirdik; odaya yataklar attık; üç dört gün yatakta kalıp kalktılar” (K-4, K, 80). “O yıl benim ... oğlum büyümüşü, ..., ..., ..., üçü birlikte sünnet edildi...” (K-5, K, 77). Bu ifadeler doğrultusunda ailede birkaç çocuğun, bir arada sünnet edildiği, hatta kardeş çocukların bir arada sünnet edildiği anlaşılmıştır.

Katılımcı ifadelerinden, erkek çocuklarının 3 yaş ile 10 yaş arasındaki dönemde sünnet edildikleri, anlaşılmıştır. Katılımcı-1 çocuklarının 9-10 yaşlarında yaylada sünnet ettirdiğini söylemesi, yarı göçebe bir hayat şeklinin olduğu, hayvancılıkla uğraşıldığından belli mevsimlerde yaylaya çıkıldığını ortaya koymuştur. Katılımcı-2 “çocuklar sünnet edildiğinde hayvan kesilir, köylüler davet edilirdi, mevlitler okunurdu, çocuklar sünnet edildi diye bunlar yapılırdı” (K-2, K, 87) şeklinde kendi yaşadığı çevrenin adetlerine dikkat çekmiştir. Katılımcı-3 çocuklarının 6-7 yaşlarında sünnet ettirdiğini söylerken, Katılımcı-6 de bir çocuğunun sünnet olduğunda büyük olduğunu, nerede nasıl sünnet olduğunu bilmediğini ama diğer çocuklarının 6-7 yaşlarında sünnet edildiğini ifade etmiştir. Katılımcı-12 ise üç çocuğunu bir arada sünnet ettirdiğini, yaşlarının 3, 7 ve 10 civarında olduğunu dile getirmiştir.

Katılımcı-7, çocuklarını sünnet ettiren bazı ailelerin ziyafet verdiği söylerken, Katılımcı-3, çocuklarının sünnetini şöyle anlatmıştır. “Annem yemekler yaptı evde kalabalık bir topluluk vardı onlara ziyafet verildi. Çocuklarımızı sünnet ettirirken kirvelerimiz vardı. Onlar hediyeler getirdi” (K-3, E, 80). Katılımcı-4, Katılımcı-7 ve Katılımcı-9, çevrelerindeki sünnet adetleri ile ilgili şunları söylemişlerdir. “Mevlit vermek isteyenler verirdi. Ama hediye getirme yoktu” (K-4, K, 80). “...isteyen mevlit verirdi, isteyen ziyafet verirdi, hatta oyunlar oynayan halaylar çekenler bile olurdu. Ama en önemlisi mevlitti” (K-7, K, 70). “Evet, mevlit verilirdi” (K-9, K, 66).

Katılımcı-10’un “sünnet esnasında mevcut olan cemaate yemek verilirdi” (K-10, E, 65) ifadesi ve Katılımcı-12’nin “dost akrabayı davet ettik ziyafet verdik” demesi, toplumda sünnet adetlerinin kültürel bir arka planı olduğu anlaşılmaktadır. Bu katılımcının “Evi müsait olmayanlar komşuya getirip sünnet ettirenlerde olurdu” (K-

12, E, 65) şeklindeki ifadesi, geleneksel toplumunda cemaat tarzı dayanışma kültürünü gözler önüne sermektedir.

Sevinçlerin ortak paylaşımı gibi, erkek çocuklara has bir önemseme veya sünnet ile yeni bir evreye geçişi simgelenmesi düşüncesinin var olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ifadelerinden, yaşadıkları çevrenin adetlerden ikisi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birinin toplumsal sevinç ve dayanışmanın göstergesi olan ziyafet ve ikramların olması, ikincisi mevlit okutulmasıdır. Toplum geleneklerinin oluşumunda en etkili olan unsurlardan birinin din olduğu bilinmektedir. Kavramsal çerçevede ‘sünnet’ kültürünün dinsel boyutunda anlatıldığı üzere; toplumda, mevlit gibi dini ritüellerle, sünnet gibi önemli bir olayın pekiştirilmesi söz konusudur.

İlçe merkezinde oturan 65 yaş üstü katılımcılardan Katılımcı-6, sünnet merasimleri veya mevlit gibi dini adetler var mıydı sorusuna “Bizim toplumumuzda öyle şeyler yoktu” (K-6, E, 70) şeklinde cevap vermiştir. Bu durum, katılımcının ilçe merkezinde oturuyor olmasından kaynaklı farklı sünnet adetlerinin varlığı şeklinde yorumlanabileceği gibi, sadece bir katılımcının beyanı ile ilçedeki tüm toplumun adetleri ile ilgili sağlıklı bir yargıda bulunmanın yanlış olabileceğini düşündürmüştür. Bu gruptaki gerek erkek, gerek kadın katılımcılardan biri hariç, sünnetlerin evde yapıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcı-11 ise, iş gereği Suudi Arabistan’a gittikleri dönemde çocuklarını orada ve hastanede sünnet ettirdiklerini ifade etmiştir. Katılımcı, “...Yok, hiç bir şey yapılmadı” (mevlit ve ziyafet kastediyor). Ziyarete gelme, hediyeleşme oldu mu? Sorusuna “Hayır, Suudi Arabistan da hiç bir şey olmadı” (K-11, K, 65) şeklinde ifade ederken, geleneksel toplum içinden çıkıp farklı bir topluma giren bu ailenin kendi yaşadığı toplumun adetlerini uygulamadığını göstermektedir.

65 yaş üstü katılımcıların tümü, eve sünnetçi çağırmak suretiyle çocuklarını evde sünnet ettirmişlerdir. Sünnet yaşının genellikle 3-10 yaşları arası olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğu çocuklarını sünnet ettirdiklerinde mevlit okutup ziyafet verdiklerini ifade etmişlerdir. Kendi zamanlarında çoğunlukla bu tarz adetler olduğunu, gücü yetenlerin eş, dost, akraba, komşu davet etmek suretiyle yemek verildiğini söylemişlerdir. Katılımcılar sünnet âdeti olarak mevlit ve kirvelik kurmanın çok önemli olduğunu, özellikle kirvelik âdetinin kendi çevrelerinde çok önemsendiğini dile getirmişlerdir. Bu kuşak katılımcıların geçmişten günümüze sünnet adetlerindeki değişimi, artık sünnetlerin evde yapılmadığını, herkesin çocuklarını hastane veya

kliniğe götürerek sünnet ettirdiğini, kirvelik kurma âdetinin yok olduğunu, sünnet olan çocuğa ziyarete gidenlerin hediye götürdüğünü şeklinde ifade etmişlerdir.

4.3.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Erkek çocukların sünneti ile ilgili 35-65 yaş arası katılımcıları 50 yaş üstü ve 50 yaş altı şeklinde iki kategoride değerlendirmek uygun olacaktır. 50 üstü katılımcılardan Katılımcı-13, “Köye sünnetçi gelirdi bazı çocuklar büyük bazıları küçük yaşta sünnet olurdu... Sünnetçiler köye geldi oğlum... ..emekliyordu, sünnet ettirdik. Çocuklarımızı köyde sünnet ettirdik” (K-13, E, 60). Katılımcı-14 “6-7 yaşlarında evde sünnet ettirdim. Sünnetçiyi çağırdım bizim burada sünnetçi var, sünnetçiyi çağırdık getirdik evde yaptırdık” (K-14, E, 58). Katılımcı-18, “5-6 yaşlarında sünnet ettirdik, Evde sünnet ettirdik sünnetçi eve geldi...” (K-18, K, +50). Katılımcı-17, “Kaç yaşlarında sünnet ettirdiğimi hatırlamıyorum. Çocuktular. Köyde sünnet ettirdik” (K-17, E, 51). Katılımcı-19 “Büyük oğlum küçüktü dedesi ve amcaları götürüp hastanede yaptırdılar. (muhtemelen sağlık probleminde dolayı). Diğer oğlum 12 yaşlarındaydı sanırım, onu evde sünnet ettirdik kirvesi vardı” (K-19, K, 50). Köyde olsun şehirde olsun bu katılımcıların tümünün çocuklarını evde sünnet ettirmişlerdir. Katılımcı-14, “Sünnet merasimi, ben normal milleti çağırdım mevlit okuttum yemek verdim” (K-14, E, 58). Katılımcı-19, “Evde sünnet ettirdiğimiz çocuk için mevlit verdik. Büyüğü için de dedesinin evinde mevlit verildi. Mevlit ve ziyafet verdik. Akrabaları çağırıp mevlit verdik” (K-19, K, 50), Katılımcı-17, “Yapıldı, köy halkını çağırdık, sünnetçi geldi yemek verdik mevlit verdik” (K-17, E, 51).

53 yaşındaki Katılımcı-16 ise, sünnetçiye götürmek suretiyle sünnet ettirdiğini söylemesi, kamuda çalışan biri olduğundan, muhtemelen şehirde yaşadığı için bu şekilde çocuklarını sünnet ettirmiştir. Ayrıca bu katılımcı toplumun, sünnet adetlerini yerine getirip getirmediği sorusuna “yok bizde böyle kirvelik veya merasim filan olmadı. Yapanlar vardı ama biz yapmadık” (K-16, E, 53).

35-65 katılımcı kuşağın 50 yaş altı olan katılımcıların ise sünnet adetleri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar ise şöyledir. Katılımcı-20, “İlk erkeği sünnet ettirdim, diğeri daha dokuz aylık ettirmedim. Hastanede çocuk cerrahisinde sünnet ettirdim” (K-20, E, 43). Katılımcı-22, “Sünnet ettirdim... hastanede sünnet ettirdik” (K-22, E, 42). Katılımcı-23, “Evet sünnet ettirdim, 9 yaşında sünnet ettirdim, Solhan’da ben

sünnetçiye götürdüm” (K-23, E, 41). Katılımcı-25, çocuğunun altı aylıkken hastanede sünnet ettirildiğini söylemiştir. Hastanede mi klinikte mi şeklindeki soruya, “Klinikte” (K-25, K, 40) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-24, “Sağlık personelinin olduğu bir yerde sünnet ettirdik. Bir tanesini hastanede bir tanesini sünnetçide, o da sağlık personeliydi, küçük yaşlarında sünnet ettirdik. 2 yaşında 4 yaşında sünnet ettirdik” (K-24, E, 41). Katılımcı-26, “Küçüktüler yani bir yaşlarında, o civarda. Sünneti burada Solhan’da yaptırdık, Solhan’da özel klinikte yaptırdık” (K-26, E, 39). Katılımcı-27, “Aslında doğumdan hemen sonra sünnet ettirmek istedim hastane izin vermedi, çocuğun kırk gününü geçirmesi gerektiği söylendi. Kırk günden sonra imkân bulamadım ancak üçüncü ayında, yani çocuk üç aylıkken sünnetini hastanede yaptırdım” (K-27, E, 39). Katılımcı-28, “Evet, Çocuklukta Solhan’da yaptırdık” (K-28, K, 38). Katılımcı-29, “Özel bir klinikte sünnet ettirdim 5 yaşlarında filan” (K-29, E, 37). Katılımcı-31, “Büyüğünü iki yaşında sünnet ettirdik diğerlerini birkaç aylıkken sünnet ettirdik. Sünnetlerini hastanede yaptırdık” (K-31, K, 35).

Katılımcı-32, “Evet, ... 3 yaşındaydı... 4 yaşındaydı. Evde sünnet ettirdik”. (Katılımcı-30, E, 35), “Evet, İlkini bir buçuk yaşındayken yaptırdım, evde yaptık. Diğerini sıkıntı yaşadık daha henüz yapmadım, o da şu an dört yaşında” (K-32, K, 35).

35-65 yaş grubu katılımcılardan 50 yaş üstü olanların sünnet adetlerinde hem geleneksel adetler kullanan katılımcılar, hem hastanede veya klinikte sünnet ettirmek suretiyle modern yöntemler kullanan katılımcılar olduğu görülmektedir. Bir yönüyle geçiş dönemi şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu yaş grubundaki katılımcılar Katılımcı-13, Katılımcı-14, Katılımcı-17, Katılımcı-18 ve Katılımcı-19, eve getirilen sünnetçi tarafından çocuklarını sünnet ettirdiklerini ifade ederken, sünnette hem mevlit veya ziyafet verdiklerini hem de kirvelik kurduklarını görmek mümkündür. Katılımcı-15, kamuda çalışan biri olarak o dönemde şehirde yaşıyor olmasından kaynaklı olarak çocuklarını sünnet kliniğine götürmek suretiyle sünnet ettirmiştir. Araştırma yapılan alanda, köyde doğmuş büyümüş ve evlenmiş, köy ile devamlı irtibatı olduğunu ifade eden katılımcının ilçede yaşadığı süreçte çocuklarını sünnet ettirirken köy adetlerini uygulamayıp kent adetlerini uygulaması köy-kent arasındaki farklılık olarak değerlendirmek mümkündür.

50 yaş altı katılımcıların tümünün ya hastanede ya da özel sünnet kliniklerinde çocuklarını sünnet ettirdiklerini, sadece Katılımcı-30 ve Katılımcı-32, sünnetçi çağırmak suretiyle evde çocuklarını sünnet ettirdiklerini; Katılımcı-30 yemek verildiğini; Katılımcı-32 ise mevlit okutulduğunu ifade etmiştir. Bu iki katılımcı ilçe merkezinde oturmalarına rağmen eski geleneklere uygun çocuklarını sünnet ettirmişlerdir. Bu yaş grubundaki bayan katılımcılardan ikisinin erkek çocuğu olmayıp, bir katılımcı henüz erkek çocuğunu sünnet ettirmediğini, diğer katılımcıların tümü herhangi bir merasim yapmadıkları ifade etmişlerdir. Tüm katılımcıların ifadelerine bakıldığında 2 ile 10 yaşları arasında çocukların sünnet edildiği görülmektedir.

35-65 yaş arası kuşakta katılımcıların yaşı küçüldükçe geleneksel adetlerin terkedildiği, yeni adetlerin uygulandığı görülmektedir. Bu gruptaki katılımcıların çok azı çocuklarını evde sünnet ettirip çoğunlukla hastane veya sünnet kliniğinde sünnet gerçekleştirdikleri görülmektedir. Birinci Kuşak katılımcıların ifade ettikleri mevlit veya ziyafet verme âdetinde ciddi bir eksilme görülüp, aynı şekilde kirvelik kurma âdeti de çok zayıflamıştır.

4.3.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Katılımcı-35 erkek çocuğu olmadığını söylerken, çocuğunu ilçede klinikte uzaman sünnetçiye sünnet ettiren 35 yaş altı erkeklerden Katılımcı-37, 8 ve 3,5 yaşında olan iki erkek çocuğunu da henüz sünnet ettirmediğini ifade etmiştir. Katılımcı-38, çocuklarının sünnetini şöyle anlatmıştır. “Büyük çocuk şu an 8 yaşında küçüğü 3.5 yaşında. Büyüğünü sünnet ettiremedim daha önce, fırsatımız olmadı sünnet ettirmek için, ikincisi de doğunca daha küçükken ikisini beraber babamın evinde mevlit vererek sünnet ettirdim” (K-38, E, 30). (Katılımcı-39, E, 29), oğlunu klinikte sünnet ettirdiğini, sünnet sonrasında mevlit verildiğini şöyle dile getirmiştir. “... 1 yaşında köyde sünnet ettik. Mevlit verdik”. Sünnetçi mi köye geldi, siz mi sünnetçiye götürdünüz? Sorusuna “Biz götürdük, kliniğe götürdük” (Katılımcı-39, E, 29) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-36, çocuğun sünnetini hastanede yaptırdığını ifade ederken, Katılımcı-40, çocuklarının sünnetini büyüğü 5 küçüğü 1 yaşındayken eve sünnetçi çağırmak suretiyle evde yaptırdıklarını şöyle anlatmıştır. “... 5 yaşındayken diğeri henüz 1 yaşındaydı, Evet, mevlitle yaptık; Kayınbabamlarda, işte kayınbabam hayvan kesti millet geldi, yemek verdik”. Bu katılımcı ayrıca köyde yaşıyor olmasına

rağmen, diğer tüm katılımcıların dile getirmediği farklı bir şeyi dile getirmiştir. “ Biz etkinlik yaptık, çocuklara sünnet kıyafetleri giydirdik. Fotoğraf çektirdik. Arkadaşlarıyla eylendi, arkadaşlarını da davet ettik. Kalabalık bir ortamdı yani” (K-40, K, 29). Farklı kültürleri gözleme yoluyla içinde bulunduğu toplumdaki farklı davranış sergilediği dikkat çekmiştir. Katılımcı-42 ise tek oğlunu henüz sünnet ettirmediğini ifade etmiştir.

35 yaş altı kadın katılımcılardan. Katılımcı-41 ise sünnetçiye götürerek çocuğun sünnetini 1,5 yaşında yaptırdıklarını dile getirmiştir. Katılımcı-43, iki oğlundan büyüğünü 1 yaşındayken hastanede sünnet ettirdiklerini söylerken, Katılımcı-44 ise çocuğunu henüz sünnet ettirmediklerini, 5 yaşında yaptırmayı düşündüğünü ifade etmiştir. Bu yaş grubundaki katılımcıların çocuklarını genellikle 5 yaş ve altında sünnet ettirdikleri dikkat çekmiştir.

4.3.2. Kirvelik

Katılımcı-8, “Sünnet adetleri vardı” (K-8, K, 70) şeklindeki ifadesi, katılımcının yaşadığı çevrede sadece basit bir sünnet olayının gerçekleştirilmediği, kültürel olarak bir anlam atfedildiği gösterilmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi erkek çocuklar için bir geçiş dönemi olan sünnet olayının dini bir boyutunun kendini hissettirmesi yanında toplumsal birlik ve dayanışma yönü de olduğu görülmektedir. Erkek katılımcılardan Katılımcı-6, Kirvelik nedir sorusuna, “Kirvelik çocuk sünnet ettirildiği zaman çocuğu kucağına alıp sünnet ettiren kişiydi” (K-6, E, 70) şeklinde açıklamıştır. Burada araştırmanın yapıldığı alanda üç yaş grubu katılımcıların kirvelik adetlerine bakışları değerlendirilecek, geçmişten günümüze sünnet adetlerindeki değişim ve değişimi etkileyen sebeplere dikkat çekilmiştir.

4.3.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Katılımcı-5, kirvenin sünnetteki rolünü şu şekilde ifade etmiştir. “Çocuk sünnet ettirdiklerinde, kirve sünnet çocuğunu kucağına alırdı ve o şekilde sünnet ettirilirdi” (K-5, K, 77). Kirvenin çocuğu kuşağına alarak sünnetçinin sünnet etmesi ile kirvelik bağının başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadelerinden akrabalık derecesinde değerlendirilen ‘kirvelik’ için aile seçiminin neye göre ve nasıl yapıldığını anlaşılır kılmak önemlidir. Katılımcı-2, “önce kirve belirlenirdi” (K-2, K, 87) ifadesi, kirvenin sünnetten önce belirlenerek kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Kirvenin ne

şekilde belirlendiğini katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir. Katılımcı-1, “Diyelim ki ben birisini seviyorum, sünnetçi köyü geldiğinde o sevdiğim kişiyi çağırıp oğlumun kirvesi olmasını istiyordum” (K-1, E, 88). Şeklinde ifade ederken, Katılımcı-6, “Çocuğun ailesi kiminle bir dostluğu veya sevgisi olsaydı onu kirve olarak belirlerdi. Ona çocuğumun kirvesi sensin denirdi” (K-6, E, 70). Katılımcı-4, “Kirveleri belirleme, kim kimi severse benim çocuğumun kirvesi sensin veya kişi ben senin çocuğunun kirvesi olmak istiyorum derdi ve kirvelik gerçekleşirdi” (K-4, K, 80). Bu ifade kirvelik kurma isteği sadece çocuğunu sünnet ettiren aile tarafından değil, kirve olmak isteyen aileden de gelebildiğini göstermiştir. Katılımcı-7, “Bizim zamanımızda sevdiğimiz birisini kirve olarak tayin ediyorduk. İster fakir olsun, ister zengin olsun tamamen sevgiye dayalıydı. Çocukların sünnet edileceği gün haber gönderip getirtirdik” (K-7, K, 70). İfadesi kirvenin sünnetten çok önce belirlenebildiği, çocukların sünnet edilmeye karar verildiği zaman davet edildiğini ve çocuğun sünnet edildiğini göstermektedir.

Sünnet olayı gerçekleştikten sonra kirvelikle ilgili, belli kurallar çerçevesinde adetlerin yerine getirildiği katılımcıların şu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcı-3, “Birbirini seven ve sayanlar davet edilip yemek ikram edilirdi. Kirveler arasında gitme gelme ziyaretler oldurdu. Sünnet olayından sonra önce sünnet olan çocuğun kirvesinin ailesi hediyelerle ziyarete gelir, daha sonra da sünnet olan çocuğun ailesi hediyelerle ziyaretlerine giderdi. Bunu yapmayanlar da vardı tabii” (K-3, E, 80).

Katılımcı-7, “...dokuz on gün sonra kirveler gelirdi, ailesiyle birlikte ve hediyelerle gelirlerdi. Altın gibi hediyeler de getirilirdi, bir bavul doldurup getirirlerdi, genelde giyecek getirilirdi. Evli Hala (sünnet olan çocuğun halası) olsaydı ona bile, dede nine dâhil herkese hediye getirilirdi”. Yiyecek bir şeyler de getirilir miydi? Sorusuna “Tabii o da vardı, helva kete (çörek) gibi şeylerle gelirlerdi. Yemek yenirdi çay içilirdi oturulurdu ve onlar giderlerdi. Aradan birkaç gün geçtikten sonra biz de aynen o şekilde hediyelerle giderdik” (K-7, K, 70).

Katılımcı-12, “Çocuk sünnet ettirildikten sonra sünnetçinin ücretini kirve verirdi. ... sünnetten sonra, önce kirve çocuğun ailesini ziyarete gelirdi. Çocuğa elbise tarzı hediyeler getirirdi, çocuğun annesine babasına evdeki büyüklere hediyeler getirirdi. Bizimde öyle oldu önce çocuklarımmın kirvesi ailece geldiler, sonra biz ailece onları ziyarete gittik; giyim eşyası şeklinde hediyeler götürdük” (K-12, E, 65). Katılımcı-2, “sünnet sonrasında hediyeler alıp kirvenin evine giderdik. Onlar da bizi

ziyarete gelirdi. O da bir adetti, şimdi o da kalktı, yok artık” (K-2, K, 87). Katılımcı-6, “Ziyarete gidilir karşılıklı elbise hediye götürülürdü. Anneye babaya veya çocuklara genellikle giyecek türü hediyeler götürülürdü. Bunların hepsi adetlerimizde vardı” (K-6, E, 70).

Katılımcı-8, “Çocuğunu sünnet ettiren, kiminle kirvelik kursaydı onu ziyarete giderdi... Karşılıklı olarak. Elbiselik basma götürülürdü veya bir hayvan hediye edilirdi, giderken bahçede meyve varsa meyve götürülürdü. Veya bir parça tarlada bir şeyler eksin diye verilirdi tarla mülkiyet değil de bir veya birkaç yıl sadece ürün alsın diye geçici verilirdi, o zaman öyleydi” (K-8, K, 70) şeklinde ifadesi hediyeleşmenin şekli, toplumdan topluma veya köyden köye değişebileceğini göstermektedir. Katılımcı-5, “...Sonra kirve, kirveliğe gelirdi. Kimisi kirveliğe gelene tarla hediye verirdi, at verirdi, öküz verirdi. ‘Kirve olduk’ derlerdi. Şimdi öyle bir şey yok tabi” (K-5, K, 77). Katılımcı-4, “Sünnetten sonra önce kirve tarafından, sünnet edilen çocuğun ailesi, ailece ziyaret edilirdi. Hediyeler, elbiseler, kumaşlar götürülürdü. Sonra sünnet edilen çocuğun ailesi aynı şekilde hediyelerle ziyarete giderlerdi” (K-4, K, 80). Katılımcı-9, “Önce kirve sünnet edilen çocuğun ailesine gelirdi, hediyelerle gelirdi, sonrada da sünnet olan çocuğun ailesi giderdi” (K-9, K, 66). Katılımcı-10 da kirvelerin kendi imkânlarına göre birbirlerini ziyaret ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcı-3, “Sünnetçiye sünnet etme ücretini sünnet olan çocuğun kirvesinin vermesi âdeti vardı” (K-3, E, 80). Toplumsal adetteki bu detay da önemlidir.

Kirveler arasındaki yakınlık derecesini şu ifadeler açıklamaktadır. Katılımcı-1, “Tabi tabi diyelim ki kirvesi olan nasıl kardeşinin evine gidiyorsa, kirvesinin evine de öyle gidiyordu. Nasıl amcalarımızın evine gidiyorduk, öyle kirvelerimizin evine de gidiyorduk. Akrabalık gibi oluyordu. İnanın ki benimki hala devam ediyor” (K-1, E, 88). Katılımcı-3, “Benim ikinci oğlumun kirvesi biraz önce görüştük yarım saatten fazla konuştuk. Yani hala birbirimizle dostluğumuz devam ediyor” (K-3, E, 80). Kirveler arasındaki münasebet zamanla biter miydi sorusuna, Katılımcı-2, “Yok, hayır kirvelik hep devam ederdi. Yani sağ oldukları müddetçe devam ederdi” (K-2, K, 87). Katılımcı-4, “Benim bir oğlumun kirvesi hala eşimle görüşüyor. Ömür boyu devam edenler de oluyor” (K-4, K, 80). Bir iki katılımcı dışında kirveliliğin hep devam ettiğini ifade ettikleri görülmüştür.

Katılımcıların ifadelerinden kendi zamanlarında kirvelik âdetinin, kendi yaşadıkları çevrede yerleşmiş önemli sosyal bir adet olduğu görülmektedir. Kirve seçiminin aileler arasında sevgiye, dostluğa dayalı bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bu âdetin arka planında güvenlik, sosyal ve ekonomik bazı etkilerin olduğu düşünmek mümkündür. Geleneksel toplumda, toplum içinde geniş akrabalık ve dostluk ağlarının, toplum içinde prestij ve güç sahibi olma amaçlanarak önemsendiği, üretim ve beden gücüne dayalı çalışma koşullarında, insan kaynağına olan ihtiyacın yanı sıra, güvenlik kaygılarının da düşünüldüğü; dolayısıyla, kirvelik gibi bir âdetinin geliştirildiğini söylemek mümkündür.

4.3.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Katılımcı-17, kendi çevrelerinde kirvelik âdeti olduğunu, kişinin samimi olduğu, sevdiği kimselerle kirvelik kurduğunu, bunun bir şekilde akrabaymış gibi bir bağ oluşturduğunu vurgulayarak şunları söylemiştir. “En samimi bir dostum arkadaşım olabilir. Diyorsun ki çocuğumun kirvesi olmanı istiyorum, kanım sana ısındı diye veya karşı taraf çocuğunu sevdim kirvesi olmak istiyorum, kirvelik o şekilde başlıyordu” (K-17, E, 51). Katılımcı-13 ve Katılımcı-14, toplumsal âdet gereği kirve belirlediklerini, sünnet sonrasında, önce kirvenin ailece sünnet edilen çocuğun ailesini ziyaret ettiğini, sonra da sünnet edilen çocukların kirvenin ailesini ziyaret ettiğini ifade etmişlerdir. Katılımcı-13, “Sünnet ettirildiğinde kirve olan aile sünnet edilen çocuğa giyecek alırdı. Evdeki her kişiye bir parça giyecek alınırdı. Eve davet edilir yemek yenirdi. Önce onlar bizi ziyarete gelirlerdi. Yemek ikram edilirdi hediye getirirlerdi. Birkaç gün sonra aynı şekilde hediyelerle biz giderdik” (K-13, E, 60). Katılımcı-14 de, “Kirve vardı, benim kirvelerim de vardı. Biz de millete kirve olduk. Kirvelik olayı şöyle bir şey, kirve olduğun zaman sünnetçi parasını sen veriyorsun. Bir hafta, on gün, bir ay bittikten sonra o evde kaç kişi varsa onlara birer parça (elbiselik), sebze meyve alıp ziyarete gidiyorsun. Çocuğa bir takım (elbise) bir şeyler alıyorsun, oradan dönüyorsun geliyorsun, bu sefer onlar geliyorlar, bunlar vardı. Şimdi bilmiyorum ama bizim zamanımızda vardı” (K-14, E, 58).

Katılımcı-16, kendi çocukluğunda köyleri gezen sünnetçiler vasıtasıyla sünnetlerin gerçekleştirildiğini, ama kendi çocuklarını sünnetçi kliniğine götürmek suretiyle sünnet ettirdiğini, hastanede yaptırılan sünnetin daha sağlıklı olduğunu ifade etmiştir. Çocuklarının sünnetinde hangi bir toplumsal âdet yerine getirilmediğini ve

kirvelik kurmadığını ifade edip, önceki sünnetlerde bütün köy davet edilerek mevlitlerin verildiğini, kirvelik bağının akrabalık bağı gibi önemsendiğini dile getirmiştir. “Bir akrabalık halini alıyordu. Kirvelikten ziyade, bu gün dayım geldi amcam geldi nasıl kucaklayıp seviyorsak, kirvem geldi diye aynı sevinç yaşıyordu. O günün kirvesi de artık aileden bir parça olmuş oluyordu. Akraba olmadığı halde akraba gibi sevilmiş oluyordu. (K-16, E, 53)” Bu katılımcının, kendi çocuklarının sünnetinde herhangi bir toplumsal adet yerine getirmemesi ve kirvelik kurmaması, o dönemde şehirde yaşamasından kaynaklı olabilmektedir.

Katılımcı-32, erkek çocuğunu evde sünnet ettirdiklerini, mevlitle okutularak ziyafet verdiklerini, eşinin bir arkadaşı ısrarla kirve olmak istediğini, geçmişte olduğu gibi kirveler arasında gidiş gelişin ve hediyeleşmenin odluğunu dile getirdi. Ama şu an için kirveyle, kirvelik devamına yönelik bir bağ olmadığını, yani akrabalık şeklinde bir duygunun olmadığını özellikle belirtmiştir. Katılımcı-30 ise sünnetçiyi eve çağırmak suretiyle çocuklarını sünnet ettirdiğini, mevlit verdiğini ama kirvelik kurmadığını dile getirmiştir. Diğer bütün katılımcılar çocuklarının sünnetinde herhangi bir merasim yapmadıkları gibi kirvelik kurmadıkları da ifadelerinden anlaşılmıştır.

65 yaş üstü katılımcı grubu ile 35-65 yaş arası katılımcı grubu karşılaştırıldığında, araştırma yapılan alanda sünnet adetlerinde bazı değişimler olduğu görülmektedir. 65 yaş katılımcı grubunda geleneksel dayanışmanın etkin olduğu, topluluk ortak adetleri ile hareket ettikleri yani sevinç ve mutlulukların çevre ile ortak yaşandığı görülmektedir. 35-65 yaş katılımcı grubun 50 yaş üstü olan katılımcıların bir kısmının önceki kuşak geleneklerini devam ettirdiği, bir kısmının da o adetleri terk ettiği görülmektedir. Grubun 50 yaş altı katılımcılarında ise kirvelik âdetinin yok denecek kadar azaldığı, olan bir iki tanesinin de önceki kuşak katılımcıların kirvelik kurma amacı ve boyutundan farklı olduğu görülmektedir.

4.3.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Katılımcı-35, kirvelik âdetinin günümüzde pek kalmadığını ifade ederken, Katılımcı-38 ise toplumsal adet olmamasına rağmen kimileri mevlit verdiğini, onun dışında kirvelik âdetinin yaygınlığını kaybettiğini, kendisinin de kirvelik âdetine karşı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı-36, sünnet adetleri olarak toplumda davetlerin

yapıldığını, mevlitlerin verildiğini ifade ederek, kendisinin sünnet düğünü yapmadığını söylemiş, bunun nedeni ise kızı vefatını göstermiştir. Katılımcı-39, imkânı olanlar mevlit gibi adetleri yerine getirdiğini, ama herkesin bunu yapmadığını dile getirmiştir. Katılımcı-37, sünnet adetleri ile ilgili bir bilgisinin olmadığını ifade ederken, Katılımcı-39, çocuğunun kirvesinin olduğunu söyledi. İlçede klinikte sünnet ettirdiğinde kirvenin çocuğu tuttuğunu sünnet sonrasında hediyelerle karşılıklı aile ziyaretlerinin yapıldığını, bunu sadece eski gelenekleri yaşatmak için bilinçli yaptıklarını şöyle ifade etmiştir. “Arkadaşım... hoca çocuğun kirvesi oldu. Sünnet sonrasında onlar bizi ziyarete geldiler, çocuğun kirvesi olduğu için ailece geldiler. Belli bir zaman sonra biz gittik”. Bu karşılıklı geliş gidişlerde hediyeleşmeler oldu mu? Neler yapıldı sorusuna; “Tabi hediyeleşme oldu. Onlar çocuk için hediyeler getirdiler ve bizim için hediye getirdiler, biz de aynı şekilde onlar için hediyeler götürdük. Eski adetleri biraz yaşatmak istedik” (K-39, E, 29).

Katılımcı-40, “kayınbabam istemediği için kirvelik kurmadık” (K-40, K, 29) şeklinde dile getirirken, benzer bir ifadeyi Katılımcı-44 de kullanmıştır. Sünnet sonrasında evde küçük bir etkinlik yapıldığını söyleyerek, kirvelik kurmayı ise sıcak bakmadığı için yapılmadığını söylemiştir. Katılımcı-43, çocuğun sünneti sonrasında herhangi bir merasim, bir adet yerine getirilmediğini, Katılımcı-42, başlıca sünnet âdetinin kirvelik olduğunu dile getirip, akrabalık gibi bir yaklaşım olduğunu, sünnet olan çocuğun kirvesi bir sorumluluk hissiyle hareket ettiğini hatta kirveler, okuyan çocukların eğitim masrafını bile karşıladıklarına vurgu yapmıştır.

Toplumsal tüm adetlerde zamanla değişim olduğu gibi, sünnet adetlerinde de değişim olması kaçınılmazdır. Katılımcılar, geçmişten günümüze sünnet adetlerindeki değişimleri kendi gözlemleri ile şöyle ifade etmişlerdir.

65 yaş sütü katılımcılardan Katılımcı-10, “... Şimdi çocuklarını Bingöl’e götürüp sünnet ettirip getiriyorlar. Her şey çok değişti” (K-10, E, 65). Katılımcı-2, “Şimdi çok değişti, herkes şefkatsiz olmuş, kardeş kardeşe kardeş kız kardeşe bakmıyor artık. Çocukları hastanede sünnet ettirip getiriyorlar kimse duymuyor bile...” (K-2, K, 87). Katılımcı-7, “Çok değişti. Şimdi çocuklarını alıp hastanede sünnet ettirip geliyorlar. Kimsenin haberi olmuyor. Ama biz duyduğumuzda ziyarete gideriz. Gittiğimizde eli boş gitmeyiz” (K-7, K, 70). Katılımcı-9, “çocuklar hastanede sünnet ettiriliyor” (K-9, K, 66) Bu katılımcıların sünnet adetlerindeki değişimle ilgili dikkat

çektikleri ortak nokta, çocukların evde sünnet ettirilmeyip il veya ilçede sünnet ettirildiğidir.

Katılımcı-27, “O zamandan şimdiye çok çok değişti. İnanın ki düğünler nasıl değiştiyse kirvelik de değişti. Şimdi sünnet edilecek çocuğa sünnet kıyafeti giydiriliyor. Sünnet töreni yapılıyor”. Burada (köyde) bunlar yapılıyor mu diye sorulduğunda; “Tabi ki benim torunlarımın bile yapıldı” (K-27, E, 39). Katılımcı torununun hastanede sünnet edildiğini hatta kirvesinin olduğunu, ancak eskiden olduğu gibi kirveler arasında ev ziyaretleri ve karşılıklı hediyeleşmenin olmadığını dile getirmiştir. Katılımcı-8, “Evet, tabii fark ediyor. Şimdi sünnet edilince kız kardeşi veya teyzesi geliyor. Para takıyorlar, gücü olan altın veriyor, o zaman bunlar yoktu” (K-8, K, 70). Bu katılımcının ilçe merkezinde yaşadığı göz önüne alındığında hediyeleşme kültüründe bir değişimi dile getirdiği görülmüştür.

Katılımcı-11, “Burada köylerde sünnet yapılıyordu, yemek verilirdi. Kirve vardı biz ziyarete gidiyorduk, hediye götürüyorduk, ekmek helva yiyecek götürüyorduk bir akraba gibi oluyordu” (K-11, K, 65), şeklinde ifade eden katılımcı diğer katılımcıların ifade ettiği gibi, çocukların artık hastaneye götürülüp sünnet ettirildiğini, kimisinin yemek verip kimisinin vermediğini ifade etmiştir. Katılımcı-5, günümüzde eskisi gibi sünnetçilerin çocukları sünnet etmek için köy köy dolaşmadıklarını söyleyerek şöyle devam etmiştir “Yok, hayır; kendileri çocuğunu sünnetçiye götürüp, tutup sünnet ettiriyorlar” (K-5, K, 77). Şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-1, “O zaman kirvelik güzeldi. Kim çocuğunu birisinin koçağında sünnet ettirseydi o kişi evin bir evladı gibi olurdu. Kişinin kardeşi, akrabası gibi olurdu” (K-1, E, 88). Katılımcı-23, “Şimdi artık kirve olayı zaten yok. Sünnet de artık hastanede yapıp getiriliyor. Çevrenin haberi bile olmuyor. Bakın ben sünnet olduğumda yayladaydık. Küçüktüm, benden çok büyük gençlerden bile sünnet olmamış olanlar vardı. Hepimiz beraber sünnet ettirildik. Yirmi çocuk ve o gençlerle birlikte sünnet ettirildik” (K-23, E, 41).

35-65 yaş arası katılımcılardan Katılımcı-14, “Şu anda eski bir şey yok. Yani sünnet dediğin hem Resulüllah’ın sünneti idi hem de güzel bir şeydi eski vecibeler, bak eskiden kalan bütün şeyler hep dine yakındı. İnsanlar imam ve âlimlerden neyi gördüyse öyle hareket ederlerdi” (K-14, E, 58) şeklindeki yorumuyla, sünnetin toplum içindeki dini boyutuna dikkat çekmiştir. Katılımcı-17, günümüzde sünnetlerin düğün

merasimi gibi yapıldığını, sünnetlerin de artık hastanelerde yapıldığını dile getirmiştir. Katılımcı-18 ve Katılımcı-19, geçmişte kirvelik ve hediyeleşmenin olduğunu, günümüzde bunların pek kalmadığını; Katılımcı-21 ise geçmişte sünnetlerin, bir ailede birkaç çocuğun bir arada yapıldığını, şimdi ise her çocuğun özel olarak sünnet edildiğini ve artık sünnet düğünlerinin yapıldığını, hatta bunların bir kısmının düğün salonlarında yapıldığını belirtmiştir.

Katılımcı-22, “Dağlar kadar fark var. Kirve ailenin bir parçası olurdu. Hatta bazılarında o ailenin kızı ile evlenemez. Kardeş gibi olurdu ama şu an öyle bir şey yok. O zamanlar yemekler verilirdi. Hatta şu an da belli kesimler tabii o kültürde değil değişik sünnet törenlerini filan yaparlar; ama biz yapmadık” (K-22, E, 42) ifadelerini kullanırken; Katılımcı-23, “Şimdi çoğunun çocuğu sünnet oluyor, sünnet olduğunu dahi bile bilmiyorsunuz. Eskiden öyle değildi. Eskiden sünnetçi köye gelirdi, bir hafta on gün köyde kalırdı. Köydeki bütün çocukları sırasıyla ev ev gezer sünnet ederdi. Şimdi çocukları alıp sabah götürüyorlar hastane veya klinikte sünnet ediyorlar hiç kimse duymuyor” (K-23, E, 41). Katılımcı-28, geçmişte de şimdi de mevlit okutulduğunu, (Katılımcı-32, K, 35), geçmişten farklı olarak şimdi davetiyelerin dağıtıldığını, sünnetlerin düğün salonlarında yapıldığına vurgu yapmıştır. Katılımcı-33 ise geçmişten farklı olarak sünnetlerin artık hastanelerde yapıldığını dile getirip, günümüzde kirve olayının artık kalmadığını ama hediyeleşmenin aile ve akraba arasında devam etmekte olduğunu söylemiştir.

Katılımcı-24, Katılımcı-26, Katılımcı-27 ve Katılımcı-15 da, geçmişte sünnetlerin evde yapıldığını, sünnet merasimlerinin yapıldığını, kirveliklerin oluşturulduğunu, tanışma ve hediyeleşmelerin olduğunu dile getirerek, ama günümüzde bunlar neredeyse tamamen bitmiş durumda olduğuna dikkat çekmişlerdir. Katılımcı-29, sünnetlerin artık aileye bile duyurulmadan yapıldığını, Katılımcı-30, eskiden kirveliğe önem verildiğini, amca, dayı nasılsa onlar gibi bir akrabalık bağ varmış gibi algılandığını, günümüzde ise bunun kalmadığını dile getirmişlerdir. Katılımcı-34da, eskiden yemeklerin verildiğini, düğün gibi kirveliklerin olduğunu, kirvelerin sünnet olan çocuğa hediyeler getirdiğini, hayvanlar kesilerek yemeklerin ikram edildiğini ama günümüzde bu tarz şeylerin artık kalmadığını söylemiştir.

35-65 yaş grubunda tüm katılımcıların geçmişten günümüze sünnet adetlerindeki değişimlerle ilgili ifadelerinden şunlar anlaşılmıştır. En büyük değişim

kirvelik âdetinin artık pek kalmadığı görülmüştür. Bu yaş grubu, mülakat yapılan 65 yaş üstü grubun bir sonraki kuşağı olması, kendi dönemleri ile çocukları dönemi arasındaki farkı ortaya koyması bakımından önemli veriler sunmuştur. Katılımcılar, geçmişten günümüze değişen adetlerden birinin de mevlit veya yemekli ziyafet âdeti olduğunu söylemişlerdir. Geçmişten günümüze değişim olarak ifade edilen iki husustan biri, sünnetlerin hastanede veya sünnet kliniklerinde yapılıyor olması, ikincisi de sünnet düğünlerinin salonlarda ve eğlence şeklinde yapmaya doğru gidildiğidir.

35 yaş altı katılımcılar eski sünnet adetleri ile şimdiki sünnet adetleri arasındaki farkları şöyle dile getirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları, eskiden ziyafet ve mevlitler verildiğini şimdi ise düğün gibi merasimler yapıldığını, kimi katılımcılar da (Katılımcı-36, Katılımcı-41 ve Katılımcı-39), sünnetin eskiden (kendi çocukluklarında) köye sünnetçi gelmek suretiyle yapıldığını, günümüzde ise hastane veya sünnet kliniklerinde yapılmakta olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı-37, Katılımcı-35, Katılımcı-38, Katılımcı-42 ve Katılımcı-40, eskiden kirveliklerin kurulduğunu akrabalık gibi ziyaretlerin olduğunu, şimdi ise bunun hiç kalmadığını dile getirmiştir. Katılımcı-43, Şimdilerde artık düğün gibi yapıldığını şöyle bir örnekle anlatmaktadır, “Ablamın oğlunun sünneti olduğunda, sünnet düğününe gittiğimizde halaylı, mevlit, yemek dağıtıldı. Et, pilav yemeği ikram edildi” (K-43, K, 28). (Katılımcı-44 ise “Kültürümüzde eskiden kirvelik vardı, hatta kirvelere çok önem verilirdi, değer verilirdi. Şimdi biraz daha modernleşti düğün yapılıyor. Bayağı insanlar çağrılıyor. Yani bu şekilde yapılıyor. Daha şaşıklı yapılıyor, düğün takısı gibi merasimler yapılıyor” (K-44, K, 28) şeklinde, geçmişten günümüze sünnet adetlerindeki değişime dair gözlemlerini ifade etmiştir.

Sünnet adetlerindeki değişim, üç kuşak katılımcı ifadeleri temel alındığında şöyle yorumlamak mümkündür.

Katılımcıların sünnet adetleri ile ilgili deneyimlerinde değişim: Geçmişten günümüze erkek çocukların sünnet edilmesi dini bir vecibe kabul edildiğinden dikkatle yerine getirildiği görülmektedir. Üç kuşak katılımcılardan hiç biri çocuklarını sünnet ettirmeme düşüncesinde olmadığı anlaşılmaktadır. Geleneksel yaşantının hâkim olduğu bir toplumda yaşayan katılımcılar, kendi dönemlerinin adetleri çerçevesinde çocuklarını sünnet ettirdikleri görülmektedir. Kentle iletişimin çok az olduğu, ulaşım,

haberleşme ve hastane kültürünün pek olmadığı geleneksel toplumda, birçok ihtiyaçlarının giderilmesinde olduğu gibi çocukların sünnetlerinin, sünnetçilerin köyleri dolaşması suretiyle gerçekleştirildiği, derinlemesine gözlemlenmiştir. İkinci ve üçüncü kuşak katılımcıların anlattıklarına bakıldığında, sünnet adetlerinde bir değişim olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. 65 yaş üstü katılımcıların kendi dönemlerinde sünnetlerin tamamının geleneksel adetlerle yapıldığı görülmektedir. 50 yaş üstü katılımcıların, sünnet adetlerinde geçiş kuşağı, üçüncü kuşağa doğru yaş yaklaştıkça sünnetlerin yapıldığı yer ile sünnet adetlerinin yapılmasında farklılaşma göze çarpmaktadır. Üçüncü kuşakta ise kent ile olan irtibatları, sosyal ilişkilerin farklılaşması ve eğitim seviyelerinin yükselmesi ile adetlerin uygulanmasında daha çok değişim gözlenmiştir. Bu kuşata bir önceki kuşağa göre göze çarpan iki değişimden biri, sünnet edilen çocuğun ziyaret edilmesi ve hediye verilmesi, ikincisi ise düğün salonlarında sünnet törenlerinin yavaş yavaş yaygınlaşmasıdır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise çok az da olsa bir iki katılımcının eski gelenekleri devam ettirme düşüncesi ile sünnet sonrasında mevlit veya ziyafet vermesi ve geçmişteki gibi kirvelik âdetini uygulamalarıdır. Bu, geleneksel yaşantı etkisiyle yapılan bir adet olmayıp;- katılımcıların kendi ifadesiyle- geçmişteki kültürü yaşatma düşüncesiyle gerçekleştirilen bir adettir.

Kirvelik adetlerindeki değişim: Araştırma yapılan alanda birinci kuşak katılımcıların sünnet adetlerinde üzerinde durdukları en önemli nokta kirveliktir. Geleneksel toplum yapısının özelliklerine uygun olan bu adet, toplumun sosyal yapısındaki değişimi ve değişimi sağlayan sebeplerin anlaşılmasını sağlaması bakımından önemlidir. Atilla Barutçu'nun Kudat'a dayandırarak, geleneksel toplumda kirvelik ilişkisinin sosyal sermaye noktasında önemli bir işlevinden söz etmektedir. Kan bağı olmadığı halde aileler arasında çok güçlü akrabalık derecesinde bir ilişki oluşmaktadır. Ekonomik boyutundan sosyal boyuta kadar toplum içinde etkisi olan bir ilişki olup iki ailenin kurumlaşmış bir yakınlık içine girmeleri demektir (Barutçu, 5015, s. 150-151).

Her üç kuşak katılımcıların ifadelerinden, kavramsal çerçevede zikredilen evrimci kuram bakışına da dayanarak süreç içerisinde araştırma alanında sünnet adetlerinde değişim olduğu görülmektedir. Kapalı geleneksel toplumun, başta eğitim seviyesinin yükselmesi olmak üzere, ekonomi, haberleşme, ulaşım (modernleşme

kuramının ve kuramcılarının toplumsal değişimin etkilendiği başlıca etkenler) gibi alanlardaki gelişme sosyal yaşantıda değişime etki etmiştir. Başlıca değişim katılımcıların yaşadığı çevrede kapalı toplum davranışlarının azalması, farklı adetlerin yerleşmesi şeklinde görülmektedir.

4.4. Evlenme Adetlerinde Değişme

Geçmişten günümüze evlilik, her toplumda geçiş dönemleri içinde önemli dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Hemen hemen bütün dünya kültürlerinde şenlik mutluluk anlamlarını taşımakla birlikte (Tezcan, 2000, s.35), yeni kurulan çekirdek ailenin başlangıç aşamasıdır. İnsan soyunu devam ettirmesinin yanı sıra, toplumsal kültür ve adetlerini gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan kurumdur. Böylesi mühim bir dönüm noktası evlenenlerle beraber, çevrelerindeki birçok insan tarafından önemsenmektedir. Evlenme, gerçekleşme öncesi gerçekleşme anı ve sonrasında her toplumun kendine has normlar adetler ve sorumluluklar çerçevesinde düşünülmesi kaçınılmazdır. Burada görüşmecilerin mülakat sorularına verdikleri cevaplar doğrultusunda araştırma yapılan bölgede toplumsal adetlerin geçmişten günümüze değişimine ışık tutulacaktır.

4.4.1. Düğün Öncesi Adetleri (Eş Seçimi, Kız isteme, Nişan vb.)

Her kültürde olduğu gibi araştırma alanı olan Solhan ve çevresinde evlilik öncesinde bir dizi aşamanın gerçekleştirilmesi söz konusudur. Evlenecek kişilerin, bir ömür boyu hayatlarını paylaşacakları eşlerini seçmeleri, evlilik kararlarını vermeleri gibi, karşılıklı birbirlerini ikna etmeleri yanında, evleneceklerin aile ve yakın çevresindeki kişilerin de buna müdahil olmaları zorunluluk olarak görülmüştür. En gelenekselinden günümüz modern toplumlarına kadar, evlenme kararını verme, aday belirleme, söz kesme, nişan, düğün ve sonrası, birey ve ailede önemli değişimler meydana getirmiştir. Burada evlenme adetlerinin tüm aşamalarını en yaşlı katılımcıdan en genç katılımcıya doğru, eşinizle nasıl tanıştınız? Kız isteme süreci nasıl oldu? Nişan merasimi yapıldı mı? Düğününüz nerede ve nasıl yapıldı? Evliliğinizi değerlendirir misiniz? Sorularına verilen cevaplar üç kuşak üzerinden değerlendirilerek yorumlanmıştır.

4.4.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Erkek olsun kadın olsun bir insanın evlenme kararını vermesi, evlenecek kişiyi seçmesi önemlidir. Katılımcılardan yaşı en büyük olan 88 yaşındaki Katılımcı-1, kendi evliliğinin karar verme sürecini şöyle anlatmıştır. “biz evlenirken daha çocuktuk. Eşimin annesi babamın akrabasıydı. Babamı severdi. Evimizde annem babam haricinde kimse yoktu. Babam eşimin annesine demiş ki, ‘bu kızı ver götürelim de elimize bir tas su versin’, biz daha evlilik çağında değildik. Ben 15 yaşına girmiştım” (K-1, E, 88). Katılımcı, eşinin yaşının küçük olmasından dolayı dini nikâhın kıyılması ile ilgili bazı sorunların yaşandığını, bununda da evlendiklerinde küçük olduklarının bir kanıtı olduğunu dile getirmiştir. 1932 doğumlu olan Katılımcı-1, 15 yaşında evlendiği kabul edilirse, düğün süreci 1947’lerde gerçekleşmiştir. Tamamen kendi dahil dışında, babasının kendi inisiyatifi ile almış olduğu karar ve eşinin babası olmadığı için eşinin annesine söylemesi sonucunda bu evliliğin olması, kadının rolünün etkinliğini gözler önüne sermektedir. Katılımcı-1, evlilik ile ilgili kendi fikrinin alınmadığını ifade eden görüşmeci, “...Hayır hayır, Tövbeler olsun 15 yaşına girmiştım. Bir de baktım senin düğünüdür dediler” (K-1, E, 88) şeklinde dile getirmiştir. Katılımcı-2 de evlilik kararının kendisi dışında verildiğini şöyle dile getirmiştir, “Görücü usulü ile evlendik, birbirimizi hiç görmedik, çocuktuk” (K-2, K, 87). İki katılımcı da evlilik öncesinde eşleri ile görüşmediklerini ifade ederken, eşleri ile akraba olmaları ve farklı köylerde ikamet etmeleri, evlilik konusu ile ilgili mi görüşmedikleri yoksa birbirlerini hiç mi görmedikleri konusuna açıklık getirilememiştir. Katılımcılardan 80 yaşındaki Katılımcı-3da evlilik kararının ve eş seçiminin tamamen babası tarafından dostluk ilişkisine dayalı olarak verildiğini söylemiştir. “Babam ve eşimin üvey babasının kararıyla evlendik. Eşimin babası vefat edince annesi tekrar evlendi babam ve eşimin annesinin evlendiği kişi ile babam birbirini çok severlerdi. Eşimin babalığı (üvey babası) kendi köyünden bizim köye geldiğinde, kardeşleri bizim köyde yaşadıkları halde önce babamın evine gelip sonra kardeşlerine giderdi. Yani o kadar birbirlerini severlerdi. O münasebetle babam ona ‘üvey kızımı oğluma vermeni isterim’ demiş, Annem de eşimin annesine öyle bir istekte bulunmuş, Onlarda kabul etmişler. Kendi yakın akrabalarından isteyenler olmasına rağmen onlara vermeyip bana verdiler” (K-3, E, 80). Katılımcı-4 de, evlilik kararını ailesi tarafından verildiğini, daha önce eşini görmediğini söylemiştir. “... Görücü usulü ile evlendik. Bizim zamanımızda evlenmeden önce görüşmek yoktu.

Yalnız biz nişanlıyken bir kere gördüm ama saklandım” (K-4, K, 80) (muhtemelen tesadüfen görmüş ama nişanlısı görmesin diye saklanmış o zamanki toplumsal ayıplanmadan dolayı).

Katılımcı-5, “Bizim zamanımızda anne-baba istediği gibi yaparlardı. Erkeğin annesi babası beğenip gelip istiyorlardı. Gelinle damat, düğün yapıp gelin eve gelinceye kadar hiç birbirlerini görmüyorlardı. Ben buraya geldim, dört beş gün bitti hala tanımıyordum (eşini kastediyor)” (K-5, K, 77).

70 yaş üstü bu dört katılımcının evlilik kararı, o dönemdeki aile ve toplum yapısı ile ilgi bilgi vermesi açısından önemlidir. 70 yaş üstü 1950 ve öncesi doğum tarihi anlamına geliyor ki, katılımcıların yaşları göz önüne alındığında, 1950 ile 1960 yılları arasında evlendikleri anlaşılmaktadır. O dönemde, Bingöl İli Solhan İlçesi ve çevresindeki toplumda, birey ve aile ilişkisinde, aile ile ilgili karar almada (evlilik dâhil), aile reisi otoritesinin etkinliğini gözler önüne sermektedir.

Önceleri İlçeye yakın bir köyden olduklarını ve ilçeye münasebetlerinin çok yoğun olduğunu belirten Katılımcı-6, sonradan ilçeye yerleştiklerini, hem köy hem ilçe hayatını birlikte yaşadıklarını söylemiştir. “Kardeşlerim çoktu ve babama yardım etmek için çalışmalıydım” diyerek geç (28 yaşında evlenmiş) ve berdel usulü ile evlendiğini, söylemiştir. Evlilik kararı öncesinde eşini görmediğini, evlenmeyi düşünmemekle beraber buna zorlandığını anlatan katılımcı, o dönemde toplumsal adet olarak hoş karşılanmamakla beraber kızı görmeye gittiğini, uzaktan tam olmasa da gördüğünü ama hiç konuşmadıklarını şöyle dile getirmiştir. Katılımcı “Evlilik öncesinde hiç görüşmedik. Bizde eşim tarafını tanımıyorduk, onlar da bizi tanımıyorlardı. Tabi başta Allah’ın takdiri vardı. Bizim bir köylümüz, hanımın amcası ile asker arkadaşıydı. Amcası hayvan ticareti ile uğraşıyordu. Bizim yaylaya geliyor, bunlar göçerdi. Yaylada bizim köylüye misafir oluyor bayanlar hayvanları sağmaya giderken kız kardeşimi görüyor ve misafir olduğu köylümüze kız kardeşimizin hangi aileden olduğunu soruyor. Öğrendikten sonra acaba kardeşime vermezler mi diye kız kardeşimi erkek kardeşi için düşünüyor. Komşumuz da “siz bize bir kız verin biz de kızı veririz” diyor. Bir müddet sonra Ağustos ayıydı onlar kız kardeşim için istekte bulunuyorlar. İlk etapta bizimkiler pek yanaşmadı. Berdel düşünüyorlardı, ben de karşı çıktım. ‘ben her zaman evlenebilirim malım var durumum iyidir’ dedim. Berdele ihtiyacım yoktur dedim. 2-3 ay bu durum devam etti. Hatta bu durumdan dolayı bir

müddet ilçeyi de terk etmiştim. Özellikle berdel düşüncesinden dolayı çok rahatsız oldum. Sonrasında ilçenin hatırı sayılır kişileri bizi ikna etmeye çalıştı. 1968 yılıydı, onlarda burada bir bahçe kereste işi için almışlardı. Yani bir süre bu durum devam etmiştir. Beni ikna etmeye çalışıyorlardı. Beni ikna etmek için bayağı bir uğraştılar, sonunda ben ‘kızı görüp konuşmadan kesinlikle kabul etmem’ dedim. Allah’ın takdiri de vardı. Gittim, tabi o zaman saygı ve utanma vardı. Kıza da söylenmemişti, yani kızın da haberi yoktu. Gittim kız ev işleri ile uğraşıyordu evin kapısında. Gördüm ama utancımдан başımı kaldırıp kıza doğru dürüst bakamadım, kızın haberi bile yoktu. Döndüm geldim, onlar da gelip kız kardeşimi göreceklerdi. Kız kardeşime ‘gelirlerse kabul etmemesini’ tembih ettim, ama demek ki Allah’ın Takdiri varmış” (K-6, E, 70).

Katılımcı-7, evlilik öncesinde eşiyile görüşmediklerini, kendi köylerinde bulunan eşinin akrabalarının eşinin ailesine söylemesi sonucunda gelip istendiğini dile getirdi. Evlilik öncesi eşinizi gördünüz mü? sorusuna, “Hayır, hiç görmedim, o zaman devir öyleydi, utanma vardı. ...Buradan (evli olduğu köy) babamların köyüne gelen bir aile, dönünce kayınbabamlara benim ailemden söz edip, münasip bir kızları var demişler benim için. Allah’ın takdiri de vardı. Kayınbabamlar gelip benim için söz kestiler. Kız isteme yapıp davalarını yaptılar ve döndüler. Kayın babamlar ticaretle (hayvan ticareti) uğraşıyorlardı. Sonbaharda eşim Erzurum’a hayvan götürmüş, dönüşte bizim oraya (varto) gelip akrabalarına gitti. Abim ..., nişanlım köye geldiği için sinirlendi, neden geldi bu gece bu köyden gidecek dedi. Neyse sakinleştirdiler. Nişanlım bizim eve gelmedi sadece köye, kendi akrabalarına geldi ve ben görmedim tabi. Daha sonraki bir dönemde yine aynı şey oldu. Erzurum’dan dönüşte yine geldi. Benim haberim yoktu derede yün yıkıyordum, birinin geldiğini gördüm, orada bulunanlara, karşıya geçmek için derenin sığ yeri neresidir diye sordu. Kendisine derenin sığ yeri gösterildi, yine köydeki akrabalarına gidip o gece de orada kalmış. Sonra duyduk ki derede sığ yer soran oymuş. Haber gönderdi bana görüşmek istediğini söyledi. Bizim geline haber göndermişlerdi. Gelin de ben söyleyemem demiş. O zaman ayna vardı. Küçük aynalar. Erzurum’dan bir ayna ve bir de inci halka getirmişti. Onları bana hediye getirmişti. Gelinimiz aracılığıyla bana gönderdi. Ben almadım. Çünkü ayıp sayılırdı”, şeklinde cevap vermiştir. Görüşmeci, nişanlısının gelinleri aracılığıyla gönderdiği hediyeleri almanın bile ayıp olarak kabul edildiğini şöyle dile getirmiştir. “...aynen, çünkü o zaman bu gibi şeyler ayıp sayılırdı. Ayna ile inci halka gelinde kaldı. Geline, madem görüşmemiz için gelmeyecek, o zaman hayvanları sağmaya

gitsin ki ben görebileyim diye haber göndertmiş. Gelin de beni kandırdı ve beni sağmaya gönderdi. O, beni orada gördü, ben de onu tanıdım. Ama yan yana gitmedik ve konuşmadık. Oradan döndü, sonbahar da düğün yapıldı”. Katılımcının ifadesi nişanlısının kendi köylerine gelmesi, her ne kadar kendi evlerine gelmeyip akrabalarına gelmiş olsa bile, ısrarla kendisini görmeye çalışması o zamanki toplumsal değerlere aykırı bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Katılımcı, “Abim ..., nişanım köye geldiği için sinirlendi, neden geldi bu gece köyden gidecek diye kızdı”, diye ifade etmesi, ailelerin bu konudaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Eşinin ticaretle uğraştığını, Erzurum’a hayvan götürüp dönüşte uğradığını söylemesi, kapalı toplum olmasına rağmen ticaretle uğraşan, değişik şehir ve yerleri gören bir kişinin toplumsal değerleri esnetmeye yönelik farklı bir bakış açısına sahip olduğu anlamını taşımaktadır. Evlilik öncesi taraflar sözlü veya nişanlı olmuş olsalar bile toplum içinde birbirlerini görmeleri hoş karşılanmadığı gibi “o zaman adet öyleydi” “utanma vardı hayâ vardı” (K-7, K, 70) şeklindeki yorumları böyle bir durumun toplumsal değerlerle bağdaşmadığı anlamını taşımaktadır.

Şu an 70 yaşında olup on beş yaşında evlendiğini söyleyen; Katılımcı-8, “Biz babamız ve annemizle hareket ederdik, onların verdikleri kararlara uyardık” diyerek kendi zamanlarındaki evlilik kararında ebeveynin rolünü dile getirmiştir. Evlilikle ilgili kararının kendisine sorulup sorulmadığına, “Hayır, Eşimin kız kardeşi köyümüzde evliydi. Kız kardeşi beni ikna etmişti. Ben istemiyordum ama babamızdan utandığımız için onun karşısında isteklerimizi söyleyemiyorduk. Babamların geleni gidene çoktu (misafirperver) herkes yayladaydı, babam köydeydi bende ona hizmet ediyordum. Eşimin kız kardeşi babamın karşısına geçti, -dayı diye hitap ediyordu- Dayı sizinle akrabalık kurmak istiyoruz dedi, tabi bende utanıp babama istemiyorum diyemedim ve o şekilde başladı” (K-8, K, 70).

29 yaşında evlenen Katılımcı-9, görücü usulüyle ama kendi kararıyla evlendiğini dile getirmiş olup, geç evlenmiş olması, evlilik kararını kendi vermesinin yanında; dünyaya getirdiği çocuk sayısının üç olarak kalmasında da etkili olduğu düşünmek mümkündür. 65 yaşındaki Katılımcı-11, teyzesinin oğluyla evli olmasına rağmen evlenme kararının babası vefat etmiş olduğundan abisinin verdiğini ve bu konuda kendi fikrinin alınmadığını ifade etmiştir. “eşimle evlilik öncesinde görüşmedik, Abim Solhan’da kahvede masanın üstünde beni verdi. Lillahil Fatiha diyerek sözümü verdi

ve akşam eve geldiğinde anneme, kız kardeşimi verdim (sözlendirdim) dedi” (K-11, K, 65).

65 yaş üstü diğer iki erkek katılımcılardan Katılımcı-10, eşinin akrabası olduğunu, evlilik öncesinde görüştüğünü, evlilik kararını kendisinin verdiğini bunu ailesine söyleyip onların kabul ederek gidip istediklerini şöyle ifade etmiştir. “Eşim, babamın halasının torunudur. Önceden birbirimizi görmüştük, o bize gelmişti ben onlara gitmiştim, gelip bize halı yapmıştı, bende onunla evlenmek istedim, ailem de gidip istedi ve evlendik” (K-10, E, 65). Katılımcı-12, evliliğinin görücü usulü ile olduğunu ama gidip eşiyile görüştüğünü, onaylayarak evliliğinin gerçekleştiğini söyledi. “Şimdi bacanağım olan biri, babamla konuşarak tavsiye etmişti, sonra ben gidip tanışarak görüştük, olumlu karar vererek evlendik” (K-12, E, 65).

Son iki erkek görüşmecinin yaşları 65 olup, birinin evlilik kararının kendisinin vermesi, diğerinin görücü usulü ile evlenmiş olmasına rağmen eşini görmesi, bir değişim olarak değerlendirmek mümkündür.

65 yaş üstü olan katılımcılar, evlenme kararında olduğu gibi; kız isteme, nişan ve düğün sürecinin her bir aşamasının da kendi bilgileri ve kararları dışında olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcı-1, Katılımcı-3, Katılımcı-2ve Katılımcı-4, 80 yaş üstü olup, hatta bunlara 77 yaşındaki Katılımcı-5’i da dâhil edersek, bu katılımcıların evliliklerinin 1950’li yıllarda olması, o dönemdeki toplumsal adetlerde, ailenin evliliklerle ilgili karar almada etkinliğini gözler önüne sermektedir. 88 yaşında olan Katılımcı-1, kendi evliliğinde kız isteme ve nişan sürecinin olmadığını ifade etmiştir. Evlendiği kadının babasının ölmüş olması ve yakın akrabalık bağları, bu süreçlerin yapılmamasının nedeni olarak düşünmek mümkündür. Aynı zamanda, geçim şekli tarım ve hayvancılığa dayalı olup, erkeğin varlığının aile için çok önemli olduğu o dönemde, kadının babasının olmadığı da düşünüldüğünde, bu evlilik kadının ailesi için de cazip geldiği şeklinde yorumlanabilir. Katılımcının “İsteme yoktu; babam oraya gidip şu gün gelip gelinimizi götüreceğiz dedi ve o şekilde oldu. Oradan gelip düğün topladı (eş dost akrabayı düğün için davet etmiştir). Başka hiç söz kesme, kız isteme ve nişan gibi bir şey olmadı” (K-1, E, 88), şeklindeki ifadesi, aynı gruptaki diğer katılımcıların dile getirdikleri evlenme adetlerinden farklı olduğunu gözler önüne sermiştir. (Katılımcı-2, K, 87), kendisinin kız isteme sürecini. “Önce onun

babası gelip beni istedi. Sonra ‘dava’⁸ ya geldiler” (Katılımcı-2, K, 87) şeklinde anlatmıştır.

80 yaşındaki Katılımcı-3, kız isteme ve nişan sürecini şöyle anlatmıştır. “Babam ve annem kıza söz kestikten sonra; babam, amcam ve dayım gidip istediler. Nişan olarak bir altın bıraktılar” (K-3, E, 80). Kız istemeye kendisi gitmediği gibi aileden başka kadınların da gitmemiş olması, gelenekte kız isteme konusunda erkeklerin çok yetkin olduğu, kız isteme bir tür aileler arası anlaşma olduğu anlamına gelmektedir. Katılımcı-3, kız isteme sonrasında herhangi bir nişanın yapılmadığını söylemesi, o günkü nişan kavramının, istenen kıza o esnada takılan altın olarak algılandığını görmek mümkündür. Katılımcı-4, “Kayın babam ve abisi ilk etapta gelip nişan koydular. Evliliğimizin kararını büyüklerimiz verdiler. Sonra da istemeye geldiler. İstemede her iki tarafın ve çevrelerinden büyükler geldiler. Davayı yaptılar”. Kız isteme sonrasında nişan yapıldı mı sorusuna katılımcı şöyle cevap vermiştir. “Hayır, ondan sonra düğün yapıldı. Bizim zamanımızda gelin görmeye gelme olayı da yoktu. O da sonradan çıktı. Düğünümeye gelenler takı olarak ya bir lira ya iki lira takarlardı” (K-4, K, 80).

Katılımcı-5, “Önce gidip kızını görüp söz kesip bir nişan olarak altın bırakılıyordu. Birkaç gün sonra yaşlı ve hatırı sayılır erkekleri toplayıp kızın babasının evine gidip ‘dava’ yapılıyordu. Başlık parası isteniyorsa istenir ve geline alınacak altınlar ‘mihir’ ve diğer alınacaklar konuşulur karara bağlanır, döndükten sonra kararlaştırılanlar alınır ve belirlenen günde düğüne gider, gelini ata bindirip gelinirdi” (K-5, K, 77). Bu katılımcı da kendi dönemlerinde nişan ve gelin görmenin olmadığını dile getirmiş, Nişan merasimi yapıldı mı sorusuna; “Hayır, bizim zamanımızda gelin görme âdeti de yoktu” şeklinde cevap vermiştir.

Berdelle evlenen Katılımcı-6 de kız isteme ve nişan sürecini benzer şeyleri anlatmıştır. “Bizimkiler onların evine gittiler istemek için, onlar kız kardeşimi istemek için geldiler. Onlar biraz varlıklıydılar. Maddi durumları daha iyiydi. İstemeye gidildi gelindi”. Solhan’ın kanaat önderlerinden hocalar ve hatırı sayılı kişilerin gidip kızını

---

⁸ Dava; erkek tarafının akraba komşu ve çevresinde toplum içinde hatırı sayılır kişileri toplayarak belirlenen günde gelin tarafına gidip kız istemesidir. Kız tarafı da kendi akraba ve çevresinde hatırı sayılır kişileri toplayıp karşılıklı bu evlilikle ilgili karar alma sürecidir. Gelin ve damat aileleri davada kendi adlarına kimin konuşacağı kararını önceden belirlemiş olup, erkek tarafının gelin tarafına vereceği altın ki bu mihir olarak belirleniyor, varsa başlık parası varsa istenen başka hediyeler (bu genellikle damat tarafından istenen silah) üzerinden anlaşılır. Fatıha okunup şerbet içildikten sonra dava bağlanmış olur.

istediklerini dile getirmiş olup, nişan âdeti hakkında “Hayır bizim zamanımızda nişan diye bir şey yoktu. Kız isteme ve nişan hepsi bir aradaydı. Masrafı kestiler o sırada. Bir tane beşi bir yerde ve on altın üzerinde karar kılınarak kız isteme gerçekleşti” (K-6, E, 70), şeklinde söylemiştir.

Katılımcı-7, “..., bir sefer söz kesmeye geldiler, sonra kadınlar ve erkeklerle gelip beni istediler”. Nişan yapıldı mı sorumuza, “Hayır, kız istemeden (dava) sonra, düğün yapıldı. Dava’da bizimkiler hediye (xelat) ⁹ istediler”. Diyerek babasının yeğenin bir kol saati istediğini ve onun hediye olarak getirilip verildiğini belirtti. Düğünden önce kınaya gelenin olmadığını şöyle ifade etmiştir, “...kınaya gelen olmadı. Orada benim arkadaşlarım elime kına yaktılar. Buradan kimse gelmedi. Sonraki gün düğün geldi” (K-7, K, 70).

(Katılımcı-8, düğüne kadarki süreci şöyle anlatmıştır. “İstemeye sadece eşimin babası geldi”, (eşinin annesinin gitmediğini özellikle belirtmiştir). Söz kestikten sonra kız istemeye geldiğini söyleyen görüşmeci, Kız istemeye kalabalık mı gelindi sorusuna “Kız istemede çok kalabalık değildi. Babam o yönden çok sakindi bir şey istemedi (altın ve hediye kastediliyor). Sadece bir tüfek istedi. Ama eşyam filan babam masraf etmiştir yani babam bana eşya aldı. Eşimin ailesi maddi durum olarak düşüktü babam bana eşya aldı” (K-8, K, 70). Bu katılımcının babam o yönden çok sakindi demesi ve babam bana masraf etti eşya aldı demesi, daha önceki görüşmecilerin söylemediği bir durum olup, hem kız isteme aşamasının çok hararetli geçtiğine işaret etmekte, hem de kız tarafının eşya alması pek alışılmış bir durum olmadığı anlamını taşımaktadır.

Katılımcı-9, kız isteme ve nişan sürecini şöyle anlatmıştır. “Önce gelip istemek için gün belirlenirdi. Sonra bir minibüs kadar kişi gelip kız isteme gerçekleştirilirdi”. Damadın kız istemede bulunup bulunmadığı ve nişanın yapılıp yapılmadığı ile ilgili şunları söylemiştir. “O zaman kız istemede daman bulunmazdı. Bizim zamanımızda nişan diye bir şey yoktu. Önce, görücü ile uygun görüldükten sonra kız istemeye gidilir sonra, bizde ‘gelin görme’ denilen Damat’ın ailesinden sadece bayanların çeyizle gitmesi vardı, sonra da düğün yapılırdı”. Katılımcının, "bir minibüsle geliyorlardı" (K-

---

⁹ Xelat, zazaca bir kavram olup geleneksel toplumda kız istemeye gidildiğinde kız tarafından birisinin ki bu genellikle erkek kardeşi olurdu çoğunlukla silah (tabanca veya Çifte) bazen de at vb. isteme olayına denir.

9, K, 66) diye belirtmesi, katılımcının 1980'li yıllarda evlendiği göz önüne alındığında, bölgede ulaşım araçlarının yaygınlaştığı, bunun da toplumsal adetlerde bazı değişiklikler meydana getirdiğini göstermektedir.

Katılımcı-11, kendisinin kız isteme olayını şöyle ifade etmiştir. “Birkaç kişi geldi dediler ki el Fatiha Allah’ın emri peygamberin kavliyle Fatiha okundu. Köyde abimin evinde yapıldı”. Eşinizle düğün öncesi görüştünüz mü sorusuna, “Ne gezme vardı ne beraber yemek yemeye gitme vardı. Şimdi herkes gezmeye götürüyor Çay’a götürüyor ben hiç görmedim onun yanında oturmam onunla konuşmadım evleninceye kadar. Bırakın onunla konuşmayı, Kayın biraderim ve kayın validem ile de konuşmak ayıp sayılıyordu. Teyzem bize gelip gidiyordu, bana hediye getiriyordu”. Teyzesinin oğluyla evli olduğunu söyleyen katılımcı, evlilik öncesi eşiyile görüşme şöyle dursun, kayınvalidesi (öz teyzesi oluyor) ile de konuşmanın toplumda ayıp sayıldığını şöyle ifade etmiştir. “Evet, teyzem benim kayınvalidemdi, Akraba evliliği yaptık. Ben hiç onunla konuşmuyordum (kayın validesini kastediyor) geldiğinde saklanıyordum, vallahi öyle konuşmuyordum. Gelinlik yapıyordum. Ne teyzeme ne eşimin abisine ne kardeşlerine ne de kendi sevgilime kendimi göstermiyordum geldiklerinde saklanıyordum” (K-11, K, 65).

Bu görüşmecinin anlattıkları toplumsal âdetin çarpıcı bir yönünü gözler önüne sermektedir. Akraba ilişkisi olan kişilerin birbirleri ile olan diyalogları ve münasebetleri normal şekilde devam ederken, kız isteme sonrasında çiftlerin davranışlarında bir değişim meydana getirmiştir. Toplumda, söz kesildikten sonra düğün yapıncaya kadar hem erkekten hem kadından, karşı tarafın ailesine karşı belli davranış kalıpları içinde hareket etmeleri beklenir. Bu kalıplar, evlilik öncesinde görüşmemeleri, gelin adayının kayınvalidesi karşısında rahat hareket etmemesi, damat tarafının aile büyüklerinin karşısında konuşmaması gibi örnekler vermek mümkündür. Bunun aksine hareket etmek, toplum içinde saygısızlık, utanmazlık, hayâsızlık gibi nitelendirmeler şeklinde eleştirildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı-10, söz kesme ve kız isteme sürecini şöyle anlatmıştır. “O zaman oğlanın babası kızın babasının evine gider kızını isterdi. Benim babam da gidip kızın babasına Allah kısmet etmişse kızınıza talibiz dedi ve verdiler. Böylece söz kesildikten sonra belirlenen günde istemeye (Davaya) gidildi”. Bunun haricinde nişan yapılıp yapılmadığı sorusuna, “Bizim zamanımızda gelin görme yoktu. Nişan da yoktu.

Davaya gidildiğinde şerbeti içilirdi, sonra da düğün...” (K-10, E, 65) şeklinde cevap vermiştir.

Benzer bir durumu 65 yaşındaki Katılımcı-12 tarafından şöyle anlatılmaktadır. İstenecek olan kız belirlendikten sonra, önce kızın babası yalnız veya eşyle veya aileden bir kişiyi yanına alıp söz kesmeye giderdi. Söz kesme, ‘kızı bize verin’ denir, karşı tarafta kabul ederek o bölgenin âdeti olarak bir altın bırakılırdı. Yerine göre nadiren bir yüzük veya kolye bırakıldığı görülmekteydi. Aynı zamanda kız isteme günü de belirlenirdi. İsteme zamanında damat tarafı akraba ve komşu çevresinden genelde on on beş kişi kadar yaşlılardan; bunlar genelde her ailenin büyükleri ve kanaat önderi olan kişi ile nadiren de olsa aileden bir veya iki yaşlı kadının da olduğu grup ile istemeye gidilirdi. Tabii o zaman yollar ve araçlar olmadığı için atlarla gidilirdi. Bir gece orada kalarak konuşulup nişan bırakılırdı. Başlık parası veya hediye (genelde o dönemde silah özellikle tabanca) istenirse konuşulur, anlaşılır, bunlar karara bağlanırdı. İstenenler çok olup erkek tarafı için ağır olarak düşünülduğünde, azaltmaya yönelik ikna çabalarına girilir, mutabakat sağlandıktan sonra Fatiha okunur şerbeti içilir ve kız istenmiş olunurdu” (K-12, E, 65).

Kız isteme gerçekleştirildikten sonra Fatiha’nın okunması ve şerbetin içilmesi çok önemli ikiritüel olarak değerlendirmek mümkündür. Kız istemede dikkat çeken iki unsurlardan birincisi; evlenecek kişilerin (gelin ve damat) etkin olmaması; ikincisi, iki ailenin erkekleri arasında (kadınların olmaması) bunun konuşulup sonuca bağlanmasıdır. Bu, hem toplumsal örf-adet çerçevesinde uyulması ve ihlal edilmemesi gereken kuralların var olduğu, hem de kız tarafının erkek tarafına isteklerini kabul ettirmede daha etkin olduğu anlamına gelmektedir. Toplumda, hatırı sayılı kişiler ve kanaat önderlerinin vardıkları anlaşma ve vermiş oldukları karar; her iki taraf için bağlayıcı olduğu, aksi halde tüm toplum tarafından toplumsal normlar çerçevesinde karşı duruş oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı-12, kendi evlilik sürecini anlatırken araştırma yapılan alanda kimi katılımcılar tarafından yerine getirilen bir âdet dikkat çekmektedir. Bazı ailelerde, kız isteme ile düğün arasında, damat tarafının yakın kadın akrabaları gelin görmeye gittiklerini şöyle ifade etmiştir. “Kız isteme gerçekleştikten belli bir zaman sonra, aile yakınlarından özellikle kadınlar, damadın annesi, kız kardeşleri, halaları, teyzeleri, yengeleri gibi 20 kişi civarında kadın gelin görmeye giderlerdi. Şimdilerde gelin

görmeye gidildiğinde altın veya para takılır; ama o zaman genelde giysi, ayakkabı, başörtüsü veya basma tarzı ‘bohçalar’ geline götürülürdü” (K-12, E, 65).Katılımcı-12, o dönemde başlık parası ve hediye olarak silah alınması âdetinin yaygın olduğunu, kendi evliliğinde aileden üç tabanca alındığını ifade etmiştir. 65 yaş üstü beş erkek görüşmecinin tümü gerek söz kesme gerek kız isteme ve sonrasında düğüne kadar damadın kız tarafına gitmediğini, böyle bir davranışın toplum tarafından ayıplandığını özellikle dile getirmişlerdir.

65 yaş üstü katılımcıların anlattıklarından yola çıkıldığında, evlilik kararının tamamen aile tarafından verildiğini, evlenenlerin bu konuda etkisinin olmadığı görülmektedir. Evlilik talebenin erkek tarafından geldiği, istenecek kız belirlendikten sonra damadın ebeveyni (bazen sadece baba veya baba ile aileden başka bir erkekle) gidip söz kestikleri, o esnada çoğunlukla sözlendiğine dair “altın” bıraktıkları ve isteme için gün belirledikleri anlaşılmaktadır.

Kız isteme âdetinin çok önemli olduğu, sadece tarafların aileleri ile değil, her iki tarafın akraba tanıdık veya komşularından sözü geçen büyüklerin karşılıklı katılımıyla karara varıldığı anlaşılmaktadır. Kız isteme, iki ailenin evlilik bağı kurma niyetlerini topluma duyurulmaları anlamına gelmekte beraber, günümüzdeki gibi ulus devlet hukuk sisteminin yaygın olmadığı göz önüne alındığında, geleneksel toplumun aynı zamanda sorunları çözme yollarının kendi içlerinde geliştirdikleri anlamına gelmektedir. Yani bu tarz kız isteme şekli toplumsal yaptırımı etkinleştiren bir adet olarak önem arz etmektedir. Kız istemeye gidenin ve ikna etmeye çalışanın erkek tarafı, ikna edilmesi gereken kız tarafı olduğu düşünülürse, evlilik sonrası süreçte, eşler arasında sorumluluk alma ve olabilecek anlaşmazlıkların çözümünde, toplumun beklentilerinin yerine getirilmesi ve toplumsal değerlere uyumanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kız isteme esnasında (davada), kız tarafının gelin için altın istemesi (mihir), bazı yerlerde aileye başlık parası verilmesi ve çoğunlukla hediye olarak silah istenmesi de araştırma alanın adetleri hakkında bilgi vermektedir. İki tarafın ikna olup istenenlerde karar birliğine varmaları sonrasında, özellikle “Fatıha”nın okunması dini bir ritüel, “şerbetin” içilmesi de evlilik gibi mutlu bir olayın kutlanması, eşler ve aileler arasında sevgi ve tatlılığın olmasını simgelemesi açısından önemli bir adet olarak görülmektedir.

4.4.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

60 yaşındaki Katılımcı-13, evlilik öncesi eşiyile görüşerek evlilik kararı verdiklerini, ailelerin de kararlarını onayladıklarını söylemiştir. Bu katılımcının, köyden ilçe merkezine yerleştikten sonra kamuda işçi olarak çalışması; sosyalleşme açısından köye göre ilçe yaşantısının farklılığı, haberleşme, iletişim ve ulaşımın gelişmişliğinin yaşantısını etkilediği ve kendi hayatı ile ilgili karar almada bir adet değişimi olduğu şeklinde yorumlanabilir. 58 yaşındaki Katılımcı-15, eşinin kendisini gördüğünü ve ailesine söyleyerek gelip istediklerini ifade etmiştir. 58 yaşındaki Katılımcı-14, beşik kertmesi ile evlendiklerini, (Katılımcı-16, E, 53) akraba evliliği yaptığını ve ailenin kararıyla evlendiklerini şöyle dile getirmiştir. “Teyzekızıdır. Benim evliliğim genç yaşta oldu. Henüz daha lise sıralarındayken, ... Ailenin isteği ile işte, sana teyzenizin kızını getireceğiz dediler. Tabi bizde buna itiraz etmiştik, daha henüz erkendir, daha henüz öğrenciyiz diye. Ama bu demek değildir ki onlara karşı çıkıp, sizin istediğinizi ben istemiyorum; öyle deme şansımız yoktu. İstemeseydik dahi onları üzmemeye, onlara karşı çıkmama adına fikrimizi beyan etmezdik. Fakat benim bu uyarımı ciddiye almadılar, henüz öğrenciyim...” (K-16, E, 53). Katılımcıların ifadelerinden, bir kısmının evlilik kararları kendi taraflarından verilirken, bir kısmı da aileleri tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Geri kalan 9 erkek katılımcının 5’i, 9 kadın katılımcının 4’ü görücü usulüyle, 4 erkek ve 5 kadın katılımcı da tanışarak görüşerek evlendikleri görülmüştür.

43 yaşından küçük katılımcıların tümünün hayatları ile ilgili karar almada, eğitim almış olmalarının da etkisi olduğu düşünmek mümkündür. Gerek görücü usulü ile gerek tanışarak görüşerek evlenmiş olsunlar, tümünün evlilik kararının kendileri tarafından verildiği görülmektedir. Aynı zamanda mülakata katılan bu yaş aralığındaki katılımcıların 1980 ve sonrasında doğmuş olmaları, Türkiye’nin sosyo-ekonomik anlamda gelişmişlik düzeyi ile beraber, köy-kent arasındaki iletişim, haberleşme ve özellikle ulaşımın fazlalaşmasıyla, kültürel adetlerin değişimine etki ettiği şeklinde yorumlanabilir.

60 yaşında olan Katılımcı-13, “O zamanda kızın ve erkeğin birbirlerini beğenmemeleri söz konusu değildi. Kimisi bir birini görürdü kimisi de hiç görmeden aile gidip isterdi” şeklinde ifade etmiştir. Kendi kız isteme sürecini, babasının birkaç yaşlı alarak istemeye gittiği şeklinde anlatmıştır. Kendi zamanlarındaki nişan sürecini

“Önce söz verilir, sonra istenir, sonra gelin görmeye gidilirdi” şeklinde dile getirmiştir. Toplumdaki nişan âdetini, “ilk isteme anında kızın ailesi gider nişanlarını bırakırdı” (Katılımcı-13, E, 60) şeklinde ifade etmesi, günümüzde tarafların katıldığı nişan töreninden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı-15, “Babası birkaç kez geldi. Yanılmıyorsam 4 kez geldi. Babamda kabul etti. Nişan nasıl yapıldı bilmiyorum ama nişan yapıldı, köyde yapıldı. O zaman öyleydi, gelip anne-babadan isterlerdi, onlarda kabul ederdi. Ben eşimi hiç görmemiştim. Babam bir zamanlar eşimin köyüne gitmiş, eşimle aramızda akrabalık bağı var, ben beşikte o beşikte o zaman sözleşmişler. Bu süreç öyle devam etti. Ben kendi köyümde nişanlı o kendi köyünde nişanlı görünüyoruz, millet içinde öyle yani. Nişan merasimi, 82 de annem vefat etti, 82 sonbaharında babam, köyüler ve köy imamı gidip istediler (K-15, K, 58)”. Nişanda kendisinin bulunmadığını söyleyen görüşmeci, eşiyile akrabalık bağının olması ve ‘beşik kertmesi’ ile evlenmesi, toplumda bu tarz evliliklerin olduğunu göstermektedir.

Katılımcı-18, “Gelip beni istediler nişan yapıldı (K-18, K, +50)” şeklinde beyan etmesinden, toplumda düğün öncesi nişan ismiyle anılan bir âdetin varlığını göstermektedir. Görüşmeci o dönemde nişanların evde yapıldığını ve salonların olmadığını ifade etmiştir. Katılımcı-16 ve Katılımcı-17, kız istemenin aile büyükleri aracılığıyla olduğunu, ayrıca bir nişan merasiminin yapılmadığını ifade etmişlerdir. (Katılımcı-19, K, 50), “Amcasının eşi ile aracılar, beni istediler. (burada görücü dediği kişi olsa gerek, soruyu anlayamadı veya cevap veremedi), Nişan olmadı. Kendi aramızda aile arasında yapıldı... Evde yapıldı” (K-19, K, 50). Katılımcı-20, “Amcamlarım gitti, babam vefat etmişti. Amcamlarım gittiler, onlar istediler. Nişanım da evde, onların evinde yapıldı”. Nişanda siz de bulundunuz mu? Sorusuna; “Ben sonradan bir resim çektirmeye gittim o kadar. Geleneklerimize göre utanma durumu vardır. Ondan dolayı onların içerisinde bulunmadım. Onlar dağıldıktan sonra sadece resim çekmek için gidip döndüm” (K-20, E, 43). Katılımcıların ifadelerinden, önceki yaş aralığında olanlara göre bariz bir adet değişimi olduğu gözlenmektedir.

Katılımcı-21, “Eniştemle beraber bizim eve geldiler, oturup konuşmamız bile olmadı. Eniştem ve ablamla beraber oturdular, sadece bizi tanıştırdılar. Biz sonraki gün, ‘yüzük getirmiştin vereyim mi’ diye, bende aileme danıştım, ailem tamam dedi. Bir fırsat bulup konuşuruz diye düşündüm ona da fırsat olmadı. O şekilde söz yüzüğü

bırakıp gitti. Nişan, Bizim evimizde yapıldı söz yüzüğünü bıraktıktan bir hafta sonra annesi babası ve kız kardeşi gelmişti” (K-21, K, 43).

Katılımcı-22, “Ben o zaman çalışıyordum, Bayburt’taydım, babam ilk önce kızın amcasıyla konuştu, böyle bir niyetimiz var diye. Direk kayınbabama gidemedi. Kayınbabam köyün imamı olduğu için, hem bir akrabalığı vardı onunla, hem de babam yaşça ondan çok küçüktü, oğluyla yaşitti, onun için direk onun yanına gitmesi ayıp sayılırdı. Önce kızın amcası ile konuştu. Direk ona gidip oğluma kızını istiyorum diyemedi. Kızın amcası ile beraber kızın babasına gidip kızın amcası konuyu dile getirmişti”. Kız istemden sonra nişan yapıldığını şu sözlerle anlatmıştır. “Nişan Köyde yapıldı. Merasim şöyleydi. Kız istemeye giderken ‘dava’ dediğimiz bir şey var, aile ve köyün büyükleri, yaşlıları toplanıp giderler kızın evine, gelin için ne istiyorsunuz diye sorulur”. Nişanınız nerede ve nasıl yapıldı sorusuna “Aslında nişan daha önce bırakılıyor. Kız istemeye giderken bir nişan bırakılır. Daha sonra “dava” var köyün yaşlıları gider, aslında bir pazarlık gibi bir şey”. Toplumda başlık parası âdetinin olup olmadığını ise “Yok, bizde başlık parası yok. Geleneğimizde şerbet diye bir şey var. Dava dediğimiz şeyde kız evinde yemek verilir” şeklinde anlatmıştır. Katılımcı, kadınlı erkekli karşılıklı bir nişan merasiminin olmadığını, çünkü kendisinin nişanında bulunmadığını şöyle ifade etmiştir. “Hayır, ben bulunmadım. Bu olaylardan sonra eşimle görüştim, tanıyordum ama daha sonra görüştim. İsteme döneminde ben de burada değildim o da burada değildi ama telefonla görüşüyorduk. Ama daha önce birbirimizi görmüştük. Tamamıyla birbirimize yabancı değildik. Daha önce ben onu köyde görmüştüm o beni görmüştü ama olay olduktan sonra telefonla görüştük” (K-22, E, 42). Telefon iletişiminin yaygınlaşması ile evlenecek çiftlerin evlilik öncesinde birbirlerini tanımaya yönelik iletişim kurdukları görülmektedir. Bu durum bir önceki yaş kuşağında, evlilik öncesi görüşme kuralı ile karşılaştırıldığında, büyük bir değişim olarak göze çarpmaktadır.

Katılımcı-23, “Askerdeydim babam ve dedemi gönderdim gittiler istemeye. Nişan yapıldı gelinin köyünde yapıldı” (K-23, E, 41). Katılımcı-24, “Direk kendim tanıştığım için kimse aracı olmadı, Nişan merasimi yapıldı, kız evinde yapıldı, erkek evinde de kız evinde de yapıldı” (K-24, E, 41). Katılımcı-25, “Akrabayız zaten babası dayım oluyor. Devamlı geliş gidiş vardı. Onlar geldi ailesi yani. Nişan, eve geldiler, eşya getirildi, takı takıldı, yemek ziyafet verildi, köyde yapıldı” (K-25, K, 40).

Katılımcı-26, “Aile aracılık etmiştir. Nişan yapıldı, köyde yapıldı, normal bildiğimiz bir nişan töreni eski usul bir nişan yapıldı” (K-26, E, 39). Görüşmeci kendi nişanına katılmadığını ifade etmiştir.

Katılımcı-27, “Kız isteme süreci aslında bizimki biraz gelenekselliğin ötesine geçmiş bir durumdu, annemle eşimin babası görüşerek bu meseleyi çözdüler. Babam o dönemde yoktu, eşimin de annesi vefat ettiğinden dolayı hazır bulunamadılar, bu ikisi arasında gerçekleşti”. Yani görücü usulü ile mi oldu yoksa siz daha önce tanıştınız da sonraki aşama mı onlar müdahil oldular sorusuna, “Bizim kararımızla oldu. Daha önce biz tanışmıştık. Nişan merasimi olmadı. Söz şeklinde oldu, yani söz kesilerek yapıldı, ama nişan yapılmadı” (K-27, E, 39) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-28, “Dayım amcamdan istedi, nişan evde yapıldı” (K-28, K, 38) eşinin askerde olduğunu nişana katılmadığını söylemiştir.

Katılımcı-29, kız istemeyi şöyle anlatmıştır. “Yakın akrabalar dayım annem halam filan. Nişan merasimi yapıldı, kız evinde yapıldı, nişan elbisesi hazırlandı, takı filan götürdük, büyükler konuştu, çaylar içildi”. Nişanda siz de var mıydınız sorusuna ise “Ben de katıldım tabi, fotoğraf çektik, kız evinde yapıldı” (K-29, E, 37). Bu katılımcının doğma büyüme ilçe merkezinde ikamet ettiği göz önünde bulundurulunca, nişan adetlerinde köy ile ilçe arasında farklılığını ortaya koymaktadır. Geline nişan elbisesinin giydirildiğini söylemesi ve kendisinin de nişana katılması, geçmişe göre nişan adetlerinde bir değişimin olduğu, bunda ilçede ikamet edilmesinin de payının olduğu söylemek mümkündür.

Katılımcı-30Aile içinde, aile büyükleri ile kız istendi, nişan Köyde kendi aralarında yapıldı” (K-30, E, 35). Bu katılımcının kendisi, evlilik sürecin de ilçe merkezinde ikamet etmekte olup eşi ise köyde ikamet etmektedir. Bu nedenle nişanlarının köyde olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı-31, “Büyüklerimiz aracılık etmiştir. Kayınbabam geldi. Nişan, Evet, yapıldı, benim evimde yani kız evinde yapıldı. O taraftan büyükler geldiler, bizim büyüklerimizle bir araya geldiler. Konuştular, ondan sonra ‘mihir’ konuşuldu. Yani böyle”. (K-32, K, 35); “Kayınbabam, kaynanam benim ailem. Evet, nişan yapıldı, bizim evde yapıldı, bahçede yapıldı, minibüslerle kalabalık bir şekilde geldiler nişanımızı yaptılar ve gittiler”. Katılımcı-33, “İsteme süreci doğal olarak burada aileler arasında oluyor. Eşimin ailesi kendi yakın akrabaları ve kendi ailem arasında yapıldı” (K-33, K, 35). Katılımcı-34,

“Kayınvalidem kayınım aracılık etmiştir. Nişan Yapıldı, küçük bir şey yapıldı. Bizim evimizde yapıldı. Bizim kendi akrabalarımız ve eşimin akrabaları geldi az sayıda” (K-34, K, 35). Şeklinde söyleyen görüşmeci eşinin nişan merasimine katılmadığını söylemiştir.

Değerlendirme yapılacak olursa. 60 yaşındaki Katılımcı-13, kendi dönemlerinde evlilik kararında evleneceklerin kararının önemsenmemekle beraber, eşi ile evliliğini kendisinin istediğini bu kararını ailesine açıp onların da kabul ettiğini dile getirmiştir. 58 yaşında olan Katılımcı-15, evlilik kararını kendisinin vermediğini ama eşinin kendisini görerek ailesini göndermesi suretiyle evlendiklerini söylemiştir. 40- 50 yaş arasındaki diğer dört katılımcıdan Katılımcı-18, Katılımcı-19, Katılımcı-21 ve Katılımcı-25, görücü usulü ile evlendiklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcı grubunda 65 yaş üstü katılımcılardan farklı olarak kız isteme esnasında nişan şeklinde bir etkinliğin gerçekleştirildiği anlaşılmakta olup yaş olarak en büyük üç katılımcıdan Katılımcı-13, Katılımcı-16 ve Katılımcı-17 dışındaki diğer katılımcıların nişan yapıldığını belirtmeleri, bu anlama geldiğini göstermektedir. Bu kuşakta yaş küçüldükçe nişan merasimi yapıldığı ifade edildiği görülmekte, önceki yaş grubunda ‘nişan’, kız istemeye giderken bırakılan bir altın anlamında kullanılırken; bu yaş grubunda, gelin ve damadın bir araya gelmesiyle nişan yüzüklerinin takıldığı, sonrasında fotoğrafların çekildiği bir merasim olarak fark göstermektedir. Böylece, önceki kuşağın nişan kavramı ile bu kuşağın nişan kavramı arasında bariz bir değişim olduğu gözlenmektedir. Bu yaş grubundaki nişanların tümünün kız evinde yapılması dikkat çeken başka bir yöndür.

Kız isteme sürecinde 58 yaşındaki Katılımcı-15, eşini evlilik öncesinde hiç görmediğini, eşinin ailesinin gelip söz kestiğini ve daha sonra nişan yapıldığını ifade etmiştir. Katılımcı-18 ve Katılımcı-19 benzer ifadeleri kullanarak, önce eşlerinin ailesi tarafından istendiklerini, sonra da nişana gelindiğini ifade etmişlerdir. Üç katılımcının evlilik yaşlarını 15 olarak söylemeleri, görücü usulü ile olmuş olsa bile evlilik konusunda ailelerin rolünün hala ön planda olduğunu göstermektedir. Nişanın yapıldığını belirtmiş olmaları ve eşlerinin nişan merasimine katılmamış olmaları, toplumsal adet olarak ailelerin çevrelerinde hatırı sayılı birkaç kişi ile gidip istemeleri ve evlilik için erkek tarafının alacağı altınların (Mıhr) miktarı üzerinde anlaşmaya varmaları 65 yaş üstü grupla benzerlik taşıdığını göstermektedir.

35-40 yaş arasındaki katılımcıların doğumları 1980 ile 1985 arasında değişmekte olup, en erken yaşta evlenen Katılımcı-28'in 19 yaşında evlendiği görülmüştür. Bu katılımcı 38 yaşında olduğuna göre 82 doğumlu olup evlenme yılı 2001 olarak hesaplanabilmektedir. Bu katılımcıların hem eğitim görmüş olması, hem evlilik kararlarında kendi inisiyatifinin olması, 2000 sonrasında Türkiye'nin eğitim, iletişim ve köy-kent ilişkisinin bireysel karar almada etkinliğini gözler önüne sermektedir. Bütün katılımcılar; kız isteme, söz kesme, nişan merasimi etkinliklerinin, aile büyükleri ve onlara refakat eden akraba ve komşulardan oluşan bir grup tarafından gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Nişanınız nerede ve nasıl yapıldı sorusuna Katılımcı-31 "O taraftan büyükler geldiler, bizim büyüklerimizle bir araya geldiler. Konuştular, ondan sonra mihr konuşuldu" (K-31, K, 35), şeklinde verdiği cevap bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Eşlerinin nişan merasimine katılmadıklarını söylemeleri, kız evinde aile içinde, özellikle kadınlar tarafından yapılan bir merasim şeklinde yorumlanabilmektedir.

4.4.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Katılımcılardan ikisi, Katılımcı-42 ve Katılımcı-44 görücü usulü ile geri kalan sekiz katılımcı tanışarak-görüşerek evlendiklerini ifade etmişlerdir. Tüm katılımcıların evlilik kararlarının kendileri tarafından verildiği dikkat çekicidir.

Katılımcı-35, "Kız istemede annem aracı oldu. Aile büyükleri araya girerek, özellikle annem eşimin ailesi ile görüşmek suretiyle sözlendik" (K-35, E, 34). Katılımcı-36, "Kayım babam ve Dayım gelmişti. Sonra nişan merasimi yapıldı ve evde yapıldı. Yemekli, kalabalıktı ama şuan ki gibi salonda değildi". Nişanınız da o törene katıldınız mı? Sorusuna "Evet" (K-36, K, 34) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-37 "Kız isteme, tanıştıktan belli bir süre sonra orada (Bursa'da) dedemler yaşıyordu önce onları gönderdik. Daha sonra babamlar istemeye gittiler. Önce izin alarak istemeye gittiler" (K-37, E, 32). Görüşmecisi kız isteme kendisinin gitmediğini ifade etmiştir. Katılımcı-38, "Büyüklerimiz, dedem köy büyükleri aile büyükleri aracılık etmişti" (K-38, E, 30). Nişanının da köyde aileler arasında yapıldığını, kendisinin katılmadığını ifade etmiştir. Katılımcı-39, "İlk önce biz karar verdik. Sonra babam ve babamın amcaları gidip istediler. Kız isteme sürecinde ben bulunmadım" (K-39, E, 29). Katılımcı-41, "Aileler aracılık etmişti, eşimin ve benim ailem. Nişan merasimi yapıldı"

evde yapıldı, aileler hepsi hem erkekler hem bizler bir arada, kutlama şeklinde yapıldı” (K-41, K, 29), katılımcı eşinin de nişana katıldığını söylemiştir.

Katılımcı-40, ”İlk başta dedesi büyüklerimizle konuştu, biz karar verdikten sonra tabi. O şekilde oldu. Nişan ise Evimizde yani kız evinde yapıldı”. Nişanınız da nişan düğününe katıldı mı? Sorusuna “Hayır, o kendisi başka bir şehirde çalışıyordu, gelemediği için katılmadı” (K-40, K, 29). Şekline cevap vermiştir. Katılımcı-42, “Babam ve kayın babam aynı mesleği icara ediyorlardır. Önce babam gördü o vesileyle biz de tanıştık” (K-42, E, 28).Katılımcı-44, “Eşimin babası ve benim babam aracılık ettiler. Nişan merasimi annemin evinde yapıldı. Kendi ailem ve eşimin ailesinden üç beş kişinin toplanması ile oldu. Sadece aile bireylerinin toplanması ile yani” (K-44, K, 28).

35 yaş altı katılımcılardan Katılımcı-42 ve Katılımcı-44, görücü usulü ile diğer tüm katılımcılar ise görüşerek tanışarak evlendiklerini belirtmişlerdir. Görücü usulü ile evlenen katılımcılar dâhil tümü kendi kararları ile evlendikleri görülmüştür. Söz kesilmesi, aileler arasında görüşme sonucunda olduğu, kız istemenin aile büyüklerinin katılımıyla olduğu anlaşılmaktadır. Bu gruptaki katılımcılarda, söz kesme olayının geleneksel usulde yapıldığı; bir katılımcı dışında, kız istemenin aile büyükleri tarafından gerçekleştirildiği şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcı-38 istemeye aile ve köy büyüklerinin aracılık ettiğini söylemesi, diğer görüşmecilerin ‘aileler arasında oldu’ şeklindeki ifadeleri, iki isteme şeklinde farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel kız isteme usulü olan köyün büyüklerinin katılması burada önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Önceki kuşak (65 yaş üstü) katılımcıların, akraba ve köy büyüklerinin kız istemede buldukları sözlerine karşılık; bu kuşaktaki katılımcıların, kız isteme, merasim şeklinde olduğunu ve daha çok aile büyükleri tarafından gerçekleştirildiğini söylemişlerdir. Bu grupta kız isteme aynı zamanda nişan olarak da görülmektedir. Önceki yaş grubundan farklı olarak, bu yaş grubunun tüm katılımcıları, nişan töreninin yapıldığını ifade etmişlerdir. Köyde ikamet eden Katılımcı-38’in nişana katılmaması, köyde ve ilçede ikamet eden diğer dört erkek katılımcının kendi nişanlarına katılmaları, nişan adetlerinde bir değişim göstergesi olarak yorumlanabilir. Katılımcı-37, nişanın kız tarafında ama ev dışında farklı bir mekânda (okul konferans salonunda) yapıldığını, gruptaki diğer tüm katılımcılar ise nişanın kız evinde

yapıldığını belirtmişlerdir. Bu durum nişanların salonda yapılması âdetinin henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir.

4.4.2. Düğün Adetleri

Bu başlık altında alan çalışması yapılan çevrede üç kuşak katılımcı üzerinden düğün adetlerinde bir değişim olup olmadığı, değişim varsa nasıl bir değişim olduğu üzerinde durulacaktır.

Katılımcılardan ilk kuşak 65 yaş üstü katılımcılardır ki, bu grubun evlilikleri 1970 ve öncesine denk gelmektedir. Hatta bu grupta 1950’li yıllarda evlenenler olduğu görülmektedir. Katılımcılardan üçüncü kuşak, 35 yaş altı gruptur. Bu gruptaki katılımcıların düğünleri 2005 ve sonrasına denk gelmektedir. Bu detay, ülkede ve dünyada başta eğitim olmak üzere, ulaşım, iletişim ve haberleşmenin yanı sıra, ekonomi, teknoloji ve küreselleşmenin toplumsal değişime etki seviyesinin bilinmesinin göz önünde bulundurulmasına yöneliktir.

4.4.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

65 yaş üstü katılımcıların düğün adetlerine bakıldığı zaman, düğünün planlanması ve organizasyonu tamamen aile büyükleri tarafında yapıldığı görülmektedir. 88 yaşındaki Katılımcı-1, Düğününde oyun ve eğlencenin çok fazla olduğunu, gelin getirmeye gitmeden beş gün önce eğlencenin başladığını, eğlencelere katılan gençlere düğün evinin çay ve yemek ikramında bulunduğunu ifade etmiştir. Düğününüz nasıl yapıldı sorusuna “Babam büyük bir düğün topladı. Gidip getirdiler” şeklinde cevap vermiştir. Siz kendi düğününüze gitmediniz mi? sorusuna ise “İnanın ki ben ne yaptıklarını bilmiyordum. Kimin düğününe gittiklerini bile bilmiyordum” diye cevap vermiştir. Kız istendikten sonra gelin tarafına gittiniz mi? sorusuna, damadın gelinin ailesi tarafına gitmemesi gerektiğini şöyle dile getirmiştir. “Hayır, biz artık gelin ve damatlık yapıyorduk” (K-1, E, 88)gelin-damatlık toplumda kavramsal bir karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. İki genç sözlendikten sonra, birbirlerinin ailelerine karşı davranışlarında bazı sınırlamalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu kuralların neler olduğu daha önce anlatılmıştır.

Katılımcı-2 düğününüz nerede ve nasıl yapıldı sorusuna “Yine köyde yapıldı. Gelip beni oradan buraya getirdiler. Atlarla geldik. Akşamdan geldiler sonraki gün

beni alıp geldiler. Buradan düğüne gelenler bir gece orada kaldılar, gelenlere yemekler ikram edildi, atlarla geldikleri için atlarına yem verildi...” (K-2, K, 87). Şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-3, düğün sürecini şöyle anlatmıştır. “Gelin getirmeden önce üç beş gün evimizin önünde oyunlar oynandı. Akşamları da oyun oynandı, annem akşam yemeğini verdi (eve gelip oyun oynayanlara yemek ikramı). O zaman insanlar fakirdi. Makarna gibi, bulgur pilavı gibi yemekler ikram edilirdi. Güzel bir şekilde halk oyunlarını oynuyorlardı, verilen yemeği yiyip oyunlar oynayıp dağılıyorlardı. Üç beş gün öyle oyun oynandı; sonra atlarla gelin getirmeye gittiler. Bir gece gelin tarafında kaldılar...” (K-3, E, 80). Katılımcı-1 söz kesme, kız isteme ve düğününde kendisinin gelin tarafına gitmediğini, hatta düğün günü hayvan güttüğünü, uzaktan düğün alayının geldiğini gördüğünü şöyle ifade etmiştir “...Hayvanların yanında kaldım akşama kadar. Hayvanları köye getirip ağıla aldım. Eve gitmeye utanıyordum. Dedemin evine gittim. Ninem beni karşıladı. Üstün başın perişandır dedi. Bana yemek verdi. Yemek yedim. Dayım ve teyzemin eşi gelip dini nikâh kıymak için benden vekâlet aldılar. Gidip dini nikâh kıydılar. Ama eve gitmeye utanıyordum. Eve nasıl gideceğimi düşünüyordum. Teyzemin kızı ve amcamın kızı geldiler. Akşam geç vakitte beni eve götürdüler” (K-1, E, 88).

Katılımcı-4, “Atlarla geldiler; beni alıp döndüler. ... Ve beni getirdiler. Tabi gelip bir gece orada kaldılar. İkinci vakti oraya vardılar. O gece kalıp bir sonraki gün dönüldü. Kız tarafında düğün önceden kurulmazdı. Erkek tarafında birkaç gün öncesinden düğün kurulur oyunlar oynanırdı. Ama kız tarafında düğün alayı geldiğinde düğün başlardı. Bir gece orada kalınır ve sonraki gün gelini alıp dönülürdü ve düğün biterdi. Şu da vardı. Düğün gelmeden önce bir ulak gelirdi. Bu adet vardı. Erkek tarafı bir kişiyi gönderir, Yarın düğünümüz geliyor derdi. Düğün günü önceden belirlenmesine rağmen bu haberci göndermek adettendi. Haberci geldikten bir gün sonra düğün gelir gece kalır bir sonraki gün gelinle dönerdi” (K-4, K, 80), şeklinde düğün sürecini anlatmıştır.

Katılımcı-5, “Gün belirlendi akraba, eş dost toplandı, gelin için eşyalar alınıp geldiler. Bazen geline giydirmek için köyden başkasının giysisini götürüp geline giydirdikleri de oluyordu. Bir köyde bir mintanla 5-6 gelin getirdikleri olurdu. Fakirlik vardı, fakirlik, ar ve utanma çoktu o zaman”. Katılımcı, kendi düğününde erkek

tarafından gelen düğün alayının bir gece kaldığını, bunun sebebini, gelin ile damadın köylerinin uzak olması ve ulaşım araçlarının olmamasından kaynaklı olarak ifade etti. “Köy uzak olduğunda kalınırdı ama yakın olduğunda dönerlerdi” (K-5, K, 77). Katılımcı-6, “Biz o zaman köydeydik. Solhan merkezine gelmemiştik henüz. Düğün köyde yapıldı. Gelin getirilmeden önce birkaç gün düğün devam ederdi. Bir hafta süresince oyunlar oynandı. Sonrasında gelin getirildi” (K-6, E, 70). Gelin getirilmeden önce bir hafta boyunca köylülerin, komşuların her gün gelip oyunlar oynadığını, bu süreç içinde ev sahibi tarafından çay ikram edildiğini ifade etmiştir.

Katılımcı-7, “Evet, düğün kamyonla geldi. O zaman küçük araçlar pek yoktu. Kamyonla geldiler”. Damat tarafından gelen kadın ve erkeklerin bir kamyona bindiğini, düğüne gelenlerin çok fazla olmadığını ifade ederek, “... Oraya geldiler. Normalde o dönemde düğüne gelenlerin bir gece kalmaları gerekiyordu”. Gelin tarafında bir gece kalmak adetten miydi sorusuna “Evet, o dönemde bu adetti. Kamyon geldiğinde bizimkiler karşıladılar ve gelen misafirleri evlere dağıttılar. O zaman öyleydi. Düğün alayı gelince birileri karşıladı ve kişileri evlere bölerek dağıttılar”. Düğünlerde toplumda bir dayanışma olduğu görülmektedir. Düğünleri olan ailelerin akraba ve komşuları tarafından bir dayanışma sergilendiği, düğüne gelenlerin komşulara dağıtılarak gece konaklamaları sağlandığını şöyle detaylandırmıştır. “Şöyle, düğün geldiğinde komşu ve akrabalar düğünü karşılayıp her biri birkaç kişiyi alıp evlerine götürdü. Misafirler o gece götürüldükleri evlerde kaldılar. Sabah kahvaltılarını yaptılar. Tabi o gece babamın evinde oyunlar vardı halaylar vardı eğlence vardı. Sonraki gün de öyle ve sonra beni alıp kamyonla döndük... , ...Evet, beni, kamyonun önüne aldılar. Yanımda da kayın babam oturdu. Geldik köyün yol çatısında indik. Çünkü oradan buraya yol yoktu. At getirilmişti. Beni ata bindirdiler diğerleri de yayan, öyle geldik” (K-7, K, 70).

Katılımcı-8, Katılımcı-9 ve Katılımcı-11, Üç bayan katılımcı düğünlerinin köyde evde yapıldığını, ifade edip, kendi tarafında uzun süreli eğlencenin olmadığını, gelin alınıp dönüldüğünü ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların düğün alayının gelin tarafında bir gece kaldıklarına dair bilgi vermedikleri, Katılımcı-11’in, “Bir pic-kup a bindirilip buraya (koca evine) getirdiler” (K-11, K, 65) demesi ulaşım hususunda bir değişim olduğu anlamına gelmektedir. Bu katılımcıların 65-66 yaşlarında olmaları, 1970 ve 1980’li yıllarda evlendikleri bu dönemde Türkiye’de ulaşım araçlarının

yaygınlaşması anlamını taşımakta olup, bunun düğün adetlerinde değişim meydana getirdiğini göstermiştir.

Katılımcı-10, “Düğünümüz köyde yapıldı. Halay oynardık. Düğünden birkaç gün önce oyunlar başladı bir gece oynadık, civar köylerden birinde bir kadın öldü. Oyun bırakıldı ve sonrasında artık oyun oynanmadı. Birkaç gün sonra düğün yapıldı. Düğünden bir gün önce millet bizim köyde toplandı, o gece yemekler hazırlandı yendi, köyde kaldılar. Sonraki gün öğle yemeği de millete verildi, sonra gelinin bulunduğu köye gittiler. O gece de gelinin köyünde kaldılar. Sonraki gün orada kahvaltı yapıldıktan sonra gelini ata bindirip geldiler. Köye geldiklerinde öğle yemeği verildi. O zaman adetler böyleydi”. O kadının ölmesinden dolayı düğününüz ertelenmedi mi? sorusuna “Yok ertelenmedi. Ama düğünde oyun ve eğlence yoktu” (K-10, E, 65).

Katılımcı-12 ise “Düğün burada toplandı, gelin almaya gitmeden bir ay önceden düğün gününe kadar evimizin önünde her gün oyunlar oynandı (halk oyunları halaylar). Bir ay bitti düğün günü gidilip gelindi. Belli bir mesafe kamyonla sonra yayan gidildi”. Katılımcı kendisinin düğününe gitmediğini şöyle anlatmıştır. “Ben gitmedim. Yalnız şunu da söylemek istiyorum. Kız isteme olayından sonra hemen dini nikâhım kıyıldı ama sekiz ay sonra düğünüm yapıldı. O süre içinde nişanımı görmeye hiç gitmedim. Yani sekiz ay boyunca nişanlı ve dini nikâhlı olduğumuz halde gidip görmedim”. Bunun sebebini şu şekilde anlatmıştır. “Ayıp sayılırdı bu. Toplumda bu uygunsuzdu. Şöyle yaşadığım bir olay anlatmak istiyorum. Ben altı yaşındaydım, kirvemin köyü Bingöl’e yakın bir yerdeydi, kirvemin babası bize geldi köyümüzde okul yoktu, ona köyünüzde okul var mı diye sordum var olduğunu söyledi. Giderken beni de götürdü. Ve 7 ay onlarda kalıp okula gittim. O süre içinde ne babam ne kardeşlerim hiç kimse beni görmeye gelmedi. Ne dedem geldi. 7 ay orada kaldım; hatta hastalandım, kızamık hastalığı, ben hatırlamıyorum ama öyle hastalanmışım ki köyün imamı üzerimde Yasin bile okumuş. 7 ay bittikten sonra babam oraya geldi, babam o gece kaldı sonraki gün babamla Bingöl’e gittik. Bayram şekeri aldı babam ve bir köylümüz bayram şekeri hem kendileri için aldılar hem de köylülerin de satın alması için getirdiler. Gelip yol çatıda indik. Oraya hangi araçla geldiğimizi hatırlamıyorum ama köyümüzün yolunda indik. Köye araba yolu yoktu, köylü orada eşyaların yanında kaldı babamla biz geldik. Köye yaklaşınca artık köyün görüldüğü bir noktada bana, sen burada otur ben arayı açınca sonra arkamdan gel dedi. Beni oturttu. Babam biraz

uzaklaşınca korktum. Arakasından koşarak yetiştim geldiğimi görünce kızdı bana neden dediğimi yapmadın ve geldin dedi. Korktuğumu yalnız kalamadığım söyledim, seninle gelsem ne olur dedim. Bana, babam yani senin dedenle bir köylü kapıda oturuyorlar senin yanımda olduğunu görürlerse ayıp olur dedi. Derler ki utanmadan oğlunu yanına almış geliyor” (K-12, E, 65) şeklinde ifade etmiştir.

65 yaş üstü katılımcıların düğün adetlerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Söz kesme ve kız istemede olduğu gibi düğünler de tamamen evlenecek olan gençlerin inisiyatifi dışında gerçekleştiği görülmektedir. Hiçbir katılımcının kendi düğününde bulunmaması, damadın düğünde toplum içine çıkmasının, özellikle gelin tarafına gitmesinin ayıp sayıldığı anlaşılmaktadır. 70 yaş ve üstü katılımcıların düğünde bir gece gelin tarafında kaldığını söylemeleri, 70 yaş altı katılımcıların bir kısmının gelin alınıp dönüldüğünü söylemeleri, o günkü ulaşım imkânları ile bağlantılı olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Düğün alayının gece gelin tarafında kalması durumunda, düğüne gidenlerin köylüler ve komşular tarafından misafir edilmesi geleneksel toplumun dayanışma özelliğini gözler önüne sermiştir.

Bu yaş grubundaki katılımcıların anlattıklarından, damat tarafında düğünün günler öncesinden oyun eğlence şeklinde başladığını, gelin tarafında ise düğün alayı vardığı andan ayrıldığı ana kadar, eğlencenin yapıldığını anlaşılmıştır. Düğün günü belli olmasına rağmen Katılımcı-4, bir ulak gelerek düğünün geleceğini haber vermesinin adetten olduğunu söylemiştir. Düğünlerde damat ve gelin tarafının ziyafet verdiğini söylemesi de anlamlıdır. Araştırma yapılan alanda düğün yemeği şeklinde bir âdetin olduğu, düğünde bulunan herkese ikram edildiği anlaşılmıştır. Katılımcı-10, kendi düğününde civar köylerde bir vefat olayının olduğunu, bu yüzden düğünün iptal edilmemekle beraber eğlencenin yapılmadığına dikkat çekmesi önemlidir. Toplumsal ilişkiler içinde, acıları ve sevinçleri paylaşma kültürü çerçevesinde değerlendirilebilecek bu durum, ölüm olaylarının toplumsal yas oluşturduğunu, bu nedenle eğlence sayılabilecek davranışlardan uzak durulduğunu göstermiştir.

4.4.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

35-65 yaş arası katılımcıların kendi düğünlerini şöyle anlatmışlardır:

Katılımcı-1, kendi zamanlarında düğün salonlarının olmadığını, düğünlerinin köyde yapıldığını şöyle ifade etmiştir. “Köyde yapıldı, bizim zamanımızda salon

yoktu. O zamanki düğünler çok keyifliydi, düğüne bir hafta veya daha çok kala gençler oyun (halkoyunu) oynamaya başlardı. Bir iki hafta sonra gelin getirilirdi. ... O zaman hayvanlar kesilirdi insanlar toplanırdı yemekler verilirdi. Her evden bir kişi düğüne giderdi (gelin almaya). Şimdi çok kalabalık gidiliyor davet geldiği zaman şimdi bütün aile arabasına binip gidiyorlar” (K-13, E, 60).

Katılımcı-14, “Düğün, 1983 Aralık 15 de bizim köyden 2-3 minibüs onların köyüne gitti, o gece orada kaldılar; kına, yemek filan o gece orada kalıp ertesi gün sabah gelini alıp geldiler”. Kendi düğününe gitmediğini söyleyen katılımcı, düğünün kaç gün devam ettiğini şöyle anlatmıştır. “O zaman düğün on gün, on beş gün bazıları bir ay devam ediyordu, benim düğünüm bir hafta on gün devam etti. O zamanlar düğünler öyleydi” (K-14, E, 58). Katılımcı,18, gelin tarafında da gelin alınmaya gelinmeden önce düğünün başladığını şöyle dile getirmiştir. “Bir kaç gün devam etti. Burada (erkek tarafında) uzun sürmüş bizim tarafta (gelin evinde 3-4 gün sürdü” (K-18, K, +50). 65 yaş üstü katılımcıların; gelin tarafında, düğün alayının gelini almak için vardığı andan itibaren oyunların oynanmaya başlandığını, gelin alındıktan sonrada oyunların bittiğini ifade etmişlerdir. Bu kadın katılımcının, gelin alınmadan 3-4 gün önce gelin evinde oyunların oynandığını ifade etmesi, bu konuda istisnai durumların olabileceği anlamına gelmektedir.

Köyde ikamet eden birçok katılımcı, kendi zamanlarında düğünlerin köyde yapıldığını, tüm katılımcılar önceleri düğün salonlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Erkek katılımcıların ifadelerinden, damat tarafında düğünlerin düğün gününden “3 gün” (K-17, E, 51) ile “16 gün” (K-26, E, 39) öncesinden başladığı anlaşılmaktadır. Bu katılımcıların tümü düğünlerinin yemekli olduğunu, bir katılımcı da “mevlit ve yemekli” (K-17, E, 51) olarak yapıldığını söylemiştir. O dönemde lisede öğrenci olduğunu söyleyen Katılımcı-16, “Köyde oldu iki gün devam etti öyle pek fazla zaman şeyi de yoktu. Çünkü ben okuldaydım Cuma günü gittim cumartesi Pazar düğün yapıldı” (K-16, E, 53). Bu katılımcı lise öğrencisi iken düğünün ailesi tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

Kadın katılımcılardan Katılımcı-19,¹⁰Katılımcı-32 veKatılımcı-33,düğün öncesinde gelin tarafında düğünün üç gün yapıldığını, diğer kadın katılımcılar ise bir gün yapıldığını ifade etmişlerdir. Erkek katılımcılardan Katılımcı-10, kendi dönemindeki düğün adetlerini şöyle anlatmıştır. “Düğünümüz köyde yapıldı. O zaman geleneğimizde düğüne bir hafta kala gidilirdi düğün günü belli olurdu, genelde Pazar günlerine atarlardı. Pazartesi (bir hafta önce) her akşam gençler toplanır damat evinde halay çekilirdi. Cumartesi gününe kadar, cumartesi dışardaki akrabalar köye gelirdi. O akşam bir grup kınaya giderdi. O akşam kız evine gidip kına yakarlardı. Bir grup da köyde Damat’a hediye takardı. Ben sandalyeye oturtuldum, etrafımdan halay çekerken yöresel dilde türküler söylendi, o hediyeler de düğün külfeti ağır olduğu için damat’ yardım amacıyla yapılıyordu. Son gece bu merasimler yapıldı. Ertesi gün de gelin alınıp gelindi” (K-10, E, 65). Bu katılımcının düğünlerin hafta sonu yapıldığını söylemesi dikkat çekicidir. Daha önceki katılımcıların ifade etmediği bu durum, katılımcısının kamuda memur olmasından kaynaklı olabileceği gibi, 40 yaş ve altı katılımcıların düğünlerinin 2000 yılı ve sonrasında yapıldığı göz önüne alındığında, gerek düğün sahiplerinin gerek davet edilen eş-dostların kamu veya kurumsal iş ve mesleklerde olmaları göz önüne alındığı anlaşılmıştır. Burada kapalı geleneksel köy/kır toplumu yerine kent ile ilişkilerin oluştuğu, iş ve mesleklerde bir farklılaşma olduğu, bunun da toplumsal adetlere yansıdığını göstermiştir. Katılımcının anlatımından, gelin için kına gecesi yapıldığı gibi yer yer damat için de kına gecesi düzenlendiği anlaşılmaktadır.

İlçe merkezinde oturan Katılımcı-26, Katılımcı-29 ve Katılımcı-30da, kendi zamanlarında düğün salonlarının olmadığını, düğünlerin evde veya evin kapısında yapıldığını söylerken; Katılımcı-20, “Düğün salonu yoktu, en geniş alan belediyenin önünde bir yer vardı, orayı kiraladık orada gece yapıldı” (K-20, E, 43), şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-21, “Nişanlandıktan sekiz ay sonra evlendim. Babaannem hastaydı diye acele ettiler oradan (Malatya) bir minibüs geldi beni Malatya’ya götürdüler iki gün kaldım üçüncü gün düğün yapıldı. Bizim burada o zaman salonlarda düğün yapılmıyordu, 2002 de evlendim en şaşıla düğün benimdi; salonda yapıldı,

---

¹⁰ Bu kadın katılımcı, bu ana kadar mülakatı Türkçe olarak yapmış, kendini ifade etmede zorlandığı anlaşılınca, mülakata kendi anadili olan Zazaca devam edilmiştir.

gelinlik giymiştim. Bizim o zamanki toplumda ilk gelinlik giyen ben oldum” (K-21, K, 43). Bu kadın katılımcı, evlendiği kişinin memleketi olan Malatya’da düğünün salonunda yapıldığını ifade etmesi, o çevrede ilk gelinliği kendisinin giydiğini söylemesi, bölgeler arasındaki adet farklılığının olduğu anlamına gelmektedir.

Katılımcı-33 ve Katılımcı-34, 35 yaşında olup, biri lisans mezunu, öğretmen ve 23 yaşında, diğeri de 28 yaşında evlenmiştir. İlk katılımcının düğünü İl Merkezinde düğün salonunda yapıldığını söylemesi, ilçede düğün salonu olmadığından il merkezinde düğün salonunda yapıldığı şeklinde yorumlanabileceği gibi, meslek statüsünden dolayı da yorumlanabilir. İkinci katılımcı ise doğuma büyüme ilçe merkezinde ikamet edip 28 yaşında evlenmiştir. 35 yaşında olduğu göz önüne alındığında 2013 yılında evlendiği anlaşılmakta ve o tarihte ilçe merkezinde düğün salonlarının var olmaya başladığı, düğünlerin salonunda yapma âdetinin toplumda oluştuğunu göstermektedir.

35-65 yaş arası grubunda yaş küçüldükçe, düğünlerin evde veya evin önünde yapılması yerine, düğün salonlarında yapıldığı dikkat çekmektedir. Evde yapılan düğünlerde, gelin getirilmeden önce, birkaç gün -eski adette olduğu gibi oyunların oynanarak- düğün sürdüğü, düğün salonunda ise sadece bir gün sürdüğü anlaşılmaktadır. 65 yaş üstü grubun anlattığı düğün adetlerinden olan bir gece gelin tarafında konaklama, bu grupta dile getirilmediğine göre gerçekleşmemiştir. 35-65 mülakat grubunun düğünlerinin 1980 ve sonrasında yapıldığı, bu dönemde ulaşım araçlarının ve ulaşım yollarının yaygınlaşmasından dolayı, gece gelin tarafında kalma âdetinde değişim olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu kuşaktaki katılımcıların yaşı küçüldükçe, evde veya evin önünde yapılan düğünlerin, salonlarda yapıldığı dikkat çekmektedir.

4.4.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

35 yaş altı katılımcıların düğün süreci ile ilgili düşünceleri ise şöyledir. İlçede ikamet eden Katılımcı-35, düğün yapıldığı dönemde köyde ikamet ettiğini söyleyen Katılımcı-42 ve Katılımcı-37, düğünlerinin ilçede düğün salonunda yapıldığını ifade etmişlerdir.

Katılımcı-35, “Solhan’da düğün salonunda yapıldı bir gün sürdü” (K-35, E, 34)derken, (Katılımcı-37, E, 32), “Düğünüm salonunda yapıldı ama öncesinde köyde

dört- beş gün oyunlar oynandı”. Katılımcı-42, “Düğünüm de yine Solhan merkezde düğün salonunda yapıldı. Bir gün sürdü” (K-37, E, 32) şeklinde ifade etmişlerdir.

Diğer üç katılımcı ise “Salonda yapıldı, Kına gecesi ve düğün yapıldı yani iki gün” (K-41, K, 29), “Düğünümüz açık salonda yapıldı. Açık alanda yapıldı. Bir gün kına gecesi yapıldı diğer gün düğün yapıldı” (K-43, K, 28), “Düğünümüz düğün salonunda yapıldı, bir gün devam etti” (K-44, K, 28) şeklinde beyan etmişlerdir.

Altı katılımcının düğünlerinin düğün salonunda yapılmış olması, bir katılımcının düğün günü öncesinde birkaç gün oyun ve eğlencenin olduğunu söylemesi, nadiren de olsa geleneksel düğün adetlerinin gözlemlendiği; hem sadece düğün salonu ile yetinenlerin olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Köyde ikamet etmelerine rağmen bazı katılımcıların düğünlerinin ilçede düğün salonunda yapıldığını ifade etmeleri düğün adetlerinde salonların tercih edilme âdetinde yaygınlaşma olduğunu göstermektedir.

Katılımcı-39, “Düğün köyde yapıldı, salona gidilmedi. Üç dört gün öncesinden halaylar çekildi, oyunlar oynandı. Son gün düğün yapıldı” (K-39, E, 29).Katılımcı-38, “Düğünümüz köyde yapıldı. Normalde bazıları düğün salonları tercih ediyordu. Ben ise köyde yapmayı tercih ettim. Köyde bizim arsamız, ev ortamımız müsaitti, köyde yapıldı. Düğünümüz bir hafta devam etti” (K-38, E, 30). (Katılımcı-36, K, 34) “Düğünüm de evde olmuştu. 4 gün devam etti”.Katılımcı-40, “Kayınbabamların bahçesinde, halaylı oldu birkaç gün sürdü” (K-36, K, 34) şeklinde ifade etmişlerdir.

Ailesi köyde ikamet eden Katılımcı-38, Katılımcı-36,Katılımcı-39 ve Katılımcı-40 ise düğünlerini köyde eski geleneklerle yapmayı tercih ettiklerini dile getirerek, geleneksel köy usulü düğün âdetini tercih edenler olmakla beraber, salon düğünlerinin daha çok tercih edildiği şeklinde değerlendirmek mümkündür.

35 yaş altı katılımcıların anlattıklarına bakıldığında, on katılımcıdan dördünün düğünlerinin evde yapıldığı, altısının ise salonda yapıldığı; bu durumda düğün salonlarının yaygınlaştığı görülmektedir. 65 yaş üstü tüm katılımcıların ve 35-65 yaş grubundaki bir bölüm katılımcının ifadelerinden, kendi düğünleri yapıldığı dönemde Solhan ilçesinde, muhafazakâr ve geleneksel toplum yapısının düğün adetlerine etki ettiği anlaşılmaktadır. Bu adetlerde sonraki kuşaklarda değişim olduğu, düğün salonunda kadın ve erkeklerin bir arada olmaları artık normal karşılandığı

anlaşılmaktadır. Önceki kuşaklarda katı kural olarak görülen gelin ve damadın bir arada görünmemeleri, damadın birkaç gün toplum içine çıkmaması, gelinin belli bir dönem aile büyüklerinin karşısında serbest hareket etmemesi âdetinde bir farklılaşma dikkat çekmektedir.

4.4.3. Düğün Sonrası Adetler

Görüşme yapılan 65 yaş ve üstü gerek erkek gerek kadın görüşmecilerin hepsi, evlilik sonrasında ebeveynle beraber oturduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcı-1, “Ebeveynle kaldık. Ayrı eve çıkma yoktu. Yani üç erkek kardeş evlendik, üçümüz de aynı evde beraber yaşıyorduk. Uzun bir zaman geçti. Yirmi otuz yıl geçtikten sonra kardeşler ayrıldık”, ifadesiyle, geniş aile, birkaç evli kardeş ve ebeveynle birlikte aynı evi paylaştıkları anlaşılmaktadır. Kardeşlerin ayrılması sürecini “Biz ayrılmak istediğimizi söyledik, babamız da kabul etti” şeklinde ifade etmiştir. Ebeveynin kimin yanında kaldığını hakkında “Onlar kimi isteseydiler onun yanında kalırlardı... Kimi tercih etselerdi onun yanında kalırlardı. Eğer beni sevselerdi (tercih etselerdi) benim yanımda, başka bir kardeşimi tercih etselerdi onun yanında kalırlardı. Ama bizim ebeveynimiz benim yanımda kaldılar. Diğer iki erkek kardeşim ayrıldı” (K-1, E, 88) şeklinde dile getirmiştir.

Geniş aile, yani birkaç evli kardeş ve ebeveynin bir arada olduğu ailelerde, alışverişle yetkisi ve diğer konulardaki karar alma süreci ile ilgili sorumuza Katılımcı-1, “Evimizin ‘sermiyandarı’¹¹ babamdı. Annem de ev içindeki düzenle ‘keveni’¹²ilgilendir, karar verirdi. Eşim geldiğinde henüz gençti. Annemin elinin önünde öğrendi. Annem yetkisini eşime verdi. Babam da ‘sermiyandarlığı’ bana verdi. Yetki bize geçti”. Katılımcı yetki çocuklara verildikten sonra yaşlı anne babaya danışılıp danışılmadığını şöyle açıklamıştır. “Yok, onlar alakalarını kestiler, tamamen bizim kararlarımızla ev idaresi devam etti” K-1, E, 88).

Katılımcı-2, “Ebeveynle beraber kaldık, o zaman öyleydi. 20 kaşık bir araya geldik sonra ayrıldık. (20 kaşık bölgede halk arasında kullanılan bir evde yaşayan kişi sayısını ifade etmek için kullanılan bir deyim). O zaman fakirlik vardı, o zaman giysi

---

¹¹ Sermayedar, evin sermayesini, ekonomisini işleten.

¹² Geniş ailede ev içinde kadınların iş bölümünü sağlayan ve karar veren kadın.

pek yoktu, insanlar yeterince yiyecek bulamıyordu. Kahvaltımız ayran veya yoğurt, öğlen yediğimiz çökelek veya süt, akşam da aynıydı” (K-2, K, 87).

Katılımcı-3 da evlilik sonrasındaki geniş aile ile ilgili şu bilgiyi paylaşmıştır. “Evlendikten sonra evin sorumluluğu bendeydi, babam ‘sermiyandarlığı’ bana verdi. Alım-satım benim elimdeydi”. Ebeveynin sermayedarlığı hangi çocuğuna neye göre verdiğini şöyle anlatmıştır. “Baba kime verseydi sermiyan oydu. Zaten evin büyüğü bendim, kardeşlerim küçüktü. Kayınbabamla ortaklı ticaret yapıyordum, hayvan alım-satımı yapıyordum. Adana’ya, İslâhiye’ye, Erzurum’a hayvan götürüp satıyorduk. Ticaret yapıyordum”. Katılımcı geniş ailede kadınlar arasındaki kural ve düzeni şu sözlerle açıklamıştır. “Eşim geldiğinde annemle yani kayınvalidesi ile bir yıl civarında konuşmuyordu (gelinlik yapıyordu). Kırmızı örtüsü (eskiden düğün esnasında gelinin başına kırmızı örtü) başındaydı. Annem eşimin yüzünü bile göremiyordu”. Yeni gelinlerin ailenin ve toplumun sadece yaşlı erkeklerine karşı değil aynı zamanda aile ve çevrenin yaşlı kadınlarına karşı da ‘gelinlik’ yaptıkları anlaşılmaktadır. “Hemen hemen 5- 6 ay sürdü. Yani bu kadar süre sonra annem eşimin yüzünü görmek için bir gece eşim uyurken gizliden odasına girip yüzünü görebilmişti. Eşim sabah kalktığında annem ona, bu gece gelip senin yüzünü gördüm dedi ve sonrasında eşim annemin yanına yüzü açık gitti. Gelinler yüzlerini kayınbabalarına göstermezdi. Kayınbabalar gelinlerinin nerede yemek yediğini, gece nerede yattığını, nerede kalktığını, bilmezdi...”. (K-3, E, 80)

Katılımcı-4, “Ben ilk gelindim. Geldiğimde aileyle kaldım. Evimiz üç gözdü. Hep ebeveynle kaldık. Kayınbiraderler büyüdüler, evlendiler, onlar ev üstünden ayrıldılar. Kayın babam ve kayın validem rahmet edinceye kadar bizimleydiler” (K-4, K, 80). Katılımcı-5, “Ebeveynle kaldık, 18 yıl ben ve büyük elim, sonra küçük elim de geldikten sonra da üç yıl bir arada kaldık. Sonra ayrıldık. Her birimiz evin bir odasında yatıyorduk. Yaşlılarımız da bir odada yatıyorlardı” (K-5, K, 77).

Katılımcı-7, “Evin üstüne geldim, 20 yıl, 6 görümcem bir kayın biraderim, bir evdeydik. Kayınbiraderim evlendi ve o ayrıldı”. Katılımcı gelinin ev içindeki sorumluluğunu şöyle dile getirmiştir. “Yeni gelin olunduğu zaman kayınbabanız oturduğu sürece siz de durmak zorundaydınız, gidip yatamazdınız. O yattıktan sonra hizmeti için gerekenler yapılırdı. Elbisesi, ayakkabıları; hazırlanması veya yıkanması gerekenler yapılırdı. Sobasına odun doldurup yanmaya hazır hale getirilirdi. Karda,

kışta, soğukta her şey çok daha zordu. Sabah karanlıkta erkenden onlardan önce kalkardık. Kayınvalidesinden önce uykudan kalkmayan gelin iyi gelin değil denirdi. Ben kayınbabamdan önce, geceden kalkardım. Sobasını yakardım. Sobaya çay koyardım” (K-7, K, 70).

Katılımcı-8, “Ev üstüne gittim (yani ebeveynle oturdum)” Ne kadar sürdü? Sorusuna, “Hep öyleydi. Devamlı ebeveynle oturduk. (ebeveyn ölünceye kadar). O zaman utanma vardı, şimdi utanma kalktı. Şimdi bazı kişiliksizler var, kayınbabasının karşısında ayak uzatıp yemek yerler”. Katılımcı, gelinin kayınbabası karşısında saygısının ölçüsünü şu sözlerle ifade etmiştir. “O vefat edinceye kadar konuşmadım, ancak bana bir şey sorduğunda sessizce cevap verdim. Yoksa karşısına geçip gülmedim, bağırarak çağırarak konuşmadım. Kayınbabam beni severdi. Kayınvalideme, sen gidip geziyorsun gelin yazıktır derdi. Bende onlara kıymet verirdim”. Kayınvalidesine karşı ne kadar süre gelinlik yaptığı sorulduğunda, “Düğünden bir müddet sonra, babamın evine gidip geldikten sonra onunla konuşmaya başladım” diyerek, düğünden bir ay sonra babasının evine gittiğini, bu süre içinde sadece kayınvalidesinin sorduğu sorulara cevap verdiğini dile getirmiştir. Kayınbaba ve kayınvalide ile konuşmamayı da, “Saygı ve utanmadan dolayı konuşulmazdı” (K-8, K, 70). Şeklinde açıklamıştır.

Katılımcı-9 da “Kayın validem sağdı onunla oturduk, Bizim zamanımızda kaynanalar gelinlere hükmederdi” (K-9, K, 66). Şeklinde kayınvalidelerin geniş aile içindeki otoritesini dile getirmiştir. Katılımcı-11 da “Ebeveynle oturduk, teyzem ve kayınbiraderlerle oturduk. Onlar küçüktü. Ben geldikten bir süre sonra teyzem gitti evlendi” (K-11, K, 65).

Kimi geniş aileler, belli bir süre sonra kardeşlerin ayrılması ile farklılık gösterdiği katılımcıların anlattıklarından anlaşılmaktadır. Buna örnek Katılımcı-10, “Ebeveynle kaldık. Ben ev üstündeydim, iki erkek kardeşim evlendi, evde üç gelin ve annem bir evdeydi; birkaç yıl böyle devam ettikten sonra evin üstünden ayrıldık”. Siz mi evin üstünden ayrıldınız yoksa diğer kardeşleriniz mi ayrıldı? Sorusuna “Benim çocuklarım vardı, kardeşlerimin çocukları henüz yoktu. Kardeşlerim bana, senin için çalışıyoruz diye tepki koydular. Bende madem öyle ayrılalım dedim. Babam dedi ki beni de bir pay sayın kabul ettik. Ne kadar malımız varsa babamız önce kendi payını seçip aldı. Geri kalanı da kardeş sayısına göre böldüm ve kurayla herkesin payını eşit

bir şekilde verdim. Benim iki üç çocuğum vardı, onların henüz çocukları yoktu” (K-10, E, 65).

Katılımcı-10“sermayedarlığı” şöyle anlatmıştır. “Sermiyenlik, mesela ailede diyelim ki senin baban “sermayenlığı” sana verirdi. Sen ilçeye gittiğinde ihtiyaçları alırsın veya diyelim ki satılacak malı satarsın. Sermayenlik oydu. Diyelim ki Solhan’a gittin orada bir inek denk geldi, tabi telefon yoktu o zaman, inek hesabına uygun geldi, onu satın alıp getirip parasını verirdin”. Sermayedarlık sadece alış verişte mi yoksa evin ihtiyaçları için alınıp satılan her şeyde mi vardı? Sorusuna “Ev için ne alınıp satılsa her şey anlamına geliyordu, Yiyecek, giyecek, her şey” (K-10, E, 65).

Katılımcı-10 ev içindeki karar alma süreci ve yetki devri sadece erkekler arasında değil kayınvalide ve gelinler arasında da olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir. “... Kayınvalide evde bir gelinine ev işlerinin yetkisini verirdi. Gelinin bilmediği şeyleri ona öğretir, eğitirdi. Yemek konusunda, temizlik konusunda, çamaşır yıkma konusunda ona bilgi verirdi. ...Diyelim ki kayın valide bir gelinine sen yemek yapacaksın, sen hayvanlara bakacaksın; yani, her birisine ne yapması gerektiğini söylerdi”. Kayınvalidenin iş gücüne katılımını ise “...tabi kayınvalide de iş yapardı, o da çalışırdı. Kendisi de yapar, gelinlerden birine sen yün eğir sen yayık yay, birisine sen yemek yap derdi”. Geniş ailede katı bir disiplin olup olmadığını ise “Yok, öyle çok disiplin yoktu. O zaman fakirlik vardı. Sofra kurulup herkes etrafında toplanır, yerlerdi” (K-10, E, 65) şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-12, “Zaten ebeveynle birlikte oturuyorduk. Evlendiğimde 24 kişi bir evde kalıyorduk şimdiki gibi hatırlıyorum, 24 kaşık bir sofraya konuyordu”. Ebeveynle kaç yıl birlikte oturduunuz? Sorusuna “12 yıl” (K-12, E, 65) diye cevap vermiştir. 65 yaş üstü kadın ve erkek tüm katılımcıların evlendikten sonra ya devamlı veya belli bir süre ebeveynle oturdukları görülmektedir.

Araştırma yapılan alanda 65 yaş üstü katılımcıların evlilik sonrasında aile yapısı ile ilgili şu yorumları yapmak mümkündür.

Geleneksel toplumun karakteristik özelliği olan geniş aile yapısı etkindir. Evli olan birkaç erkek kardeşin aynı evi paylaştıkları ev içerisinde yaşayan kişi sayısının çok olduğu görülmektedir. Ailenin reisi evin büyük babası (birinci kuşak) olup aile içindeki çalışma düzenini koordine eden kişidir. Büyükanne de kadınların yapacağı

işleri organize eder ve iş bölümü yapmaktadır. Bir nevi hiyerarşik bir düzen mevcuttur. Aile büyükleri iş gücünden çekilecekleri zaman, yetkilerini evin büyük oğluna ve büyük geline verirler. Erkeğin yetkisi “sermiyanlık” kadının ev içindeki işlerle ilgili yetkisi “kevonı” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Gelinlerin aile büyüklerine karşı davranışlarında uymaları gereken kurallar vardır. Kayınbaba ve kayın anneye karşı konuşmasında, tavır ve davranışlarında, oturup kalkmasında ne yapacağı ile ilgili o toplumun değer ve kuralları çerçevesinde hareket etmesi beklenir; çalışma yapılan alanda buna “gelinlik yapma” denir. Geniş ailede kardeşlerin ayrılması durumunda sahip olunan mallar, ailenin büyükleri paylarını aldıktan ve yanında kalmak istedikleri oğullarını belirledikten sonra erkek çocuklar arasında paylaşılır.

35-65 yaş arası katılımcıların evlilik sonrası aile yapısı ile ilgili düşünceleri ise şöyledir.

Katılımcı-13, “Ev üzerinde yaşadık”. Kaç yıl ev üzerinde yaşadınız? Sorusuna “7-8 yıl aileyle yaşadık, abim evlendi, o esnada evin yanında ‘kiler’ olarak bir göz ev yapıyorduk; sonra onu eve dönüştürdük; ayrılıp oraya yerleştim” (K-13, E, 60) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-15, “Ebeveynle oturduk. Üç yıl ebeveynle kaldık” (K-15, K, 58) derken; Katılımcı-14, Katılımcı-16, Katılımcı-17 ve Katılımcı-20’in tümü, ebeveynleri hayatta oldukları müddetçe onlarla kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı-18, “kayınbaba evinde kaldım. 7 yıl kaldım” (K-18, K, +50) derken, Katılımcı-19, “Ebeveynle yaşadık. 9 yıl beraber kaldık” (K-19, K, 50) şeklinde soruları cevaplamışlardır.

Katılımcı-21, “On iki gün Malatya’da kaldık, ayrı oturuyorduk zaten, Malatya’dan sonra Çankırı’ya gittik” (K-21, K, 43). Bu katılımcının kendi çevresinin dışından, Malatya’dan birisi ile evlenmesi birçok konuda farklı bir evlenme âdeti yaşadığı dikkat çekmiştir. Katılımcı-23, “Köyde, her halde evlenir evlenmez ayrı eve geçen ilk kişi bendim” (K-23, E, 41) diyerek, toplumda yerleşik bir âdetin değişiminde öncülük yaptığını ifade etmiştir. Katılımcı-24, “Ayrı eve çıktık, yani iş icabı öğretmen olduğum için ayrı eve çıktık. Başka bir köyde çalışıyordum oraya gittik” (K-24, E, 41), Katılımcı-28, “Ayrı eve çıktık” (K-28, K, 38). Katılımcı-33, “Çalıştığımız için, farklı bir ilde çalıştığım için doğal olarak kendi evimize geçtik” (K-33, K, 35). Katılımcı-31, “Bir iki ay kayınbabamın evinde geçti sonra kendi evimize geçtik” (K-31, K, 35). Katılımcı-34, “Ayrı eve çıktık” (K-34, K, 35). İfade etmeleri, bu

katılımcılardan bir kısmı işleri gereği bir kısmı da kendi istekleri ile ebeveynle beraber oturmadıkları anlaşılmıştır.

35-65 yaş arası diğer katılımcıların, “Beraber oturduk” (K-26, E, 39). “Ebeveynle aynı evde yaşadık” (K-27, E, 39). “Babam vefat ettiği için annemle yaşıyoruz. Gelin adayıyla annem tek olduğundan onunla yaşayacağımız konusunda konuşup anlaştık. Sağ olsun, o da kabul etti” (K-29, E, 37). “Halen beraberiz” (K-30, E, 35). “Ebeveynle oturduk” (K-25, K, 40). “Ebeveynlerle yaşadım” (K-32, K, 35) demeleri; toplumda bu yaş grubunun, birkaç evli kardeşin bir arada olduğu geniş aile şekline değil de bakma sorumluluğu gereği ebeveynle birlikte yaşama âdetinin yaygın olduğunu göstermektedir.

35-65 yaş arası katılımcı grubunun 50 yaş üstü tümü, evlendikten sonra ebeveyn ile birlikte kaldıkları görülmüştür. 50 yaş altı katılımcıların bir kısmı belli bir zaman ebeveyn ile oturup ayrıldıkları, bir kısmı ise evlendikten hemen sonra ayrı eve çıktıkları dikkat çekmiştir. Bu durum, geniş aile yapısına bağlı yaşamın azaldığını, çekirdek aile yaşantısının yaygınlaştığını göstermektedir. Çekirdek ailenin kendi ekonomik bağımsızlığını kazandığı, tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel geçim şekli yerine, farklı iş alanları seçimleri ile hayatlarını devam ettirmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

35 yaş altı katılımcıların evlilik sonrası aile yapısı ile ilgili düşünceleri şöyledir.

Ayrı eve geçtik” (K-35, E, 34). “Evet, ayrı eve çıktık” (K-36, K, 34). “İlk önce aileyle oturduk kısa bir süre sonra ayrı bir eve çıktık” (K-37, E, 32). “Bir iki gün ebeveynle kaldıktan sonra kendi evimize geçtik” (K-39, E, 29). “Evlendiğimizde ben Tekirdağ’da amcamın yanında çalışıyordum, o süreçte Güvenlik korucusu değildim. O nedenle burada 20 günlük bir oturma durumu oldu. Ondan sonra evimi Tekirdağ’a taşıdım. Yani ayrı bir eve gittik” (K-38, E, 30). “Eşim başka bir şehirde çalıştığı için orada ev döşenmişti, biz de birkaç gün kaldıktan sonra oraya gittik, ayrı evde yaşadık” (K-40, K, 29). “Ayrı eve çıktık” (K-43, K, 28; K-42, E, 28; K-41, K, 29). “Eşimin işinden dolayı ayrı eve çıktık, başka memlekete gitmek zorunda kaldık” (K-44, K, 28), şeklinde beyan etmişlerdir.

35 yaş altı katılımcıların düğün sonrasında, hem erkek, hem kadın katılımcıların tümü ayrı eve çıktıklarını, ebeveyn ile oturmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu durumun

gerçekleşmesinde birkaç farklı sebep olabilir. Sebeplerden biri, bu yaş grubundaki bireylerin eğitim durumudur. Okumuş olan bireylerin geleneksel köy işleri yerine farklı işlerde uzmanlaşmaları veya köy işlerinde çalışma olanakları olmadığından farklı bir yere göç etmeleri şeklinde yorumlamak mümkündür. Haliyle çekirdek aile yaşantısını tercih etmişlerdir. Bir diğer unsur, bu kuşaktaki bireylerin kendi ebeveynlerinin ekonomik durumunun bunda etkili olmasıdır. 35 yaş altı grubunu oluşturan katılımcıların ebeveynlerinin, 55-70 yaş aralığında, dolayısıyla 1950 sonrası doğmuş olmalarıdır. Bu durumda katılımcılarla görüşmenin yapıldığı süreçte ebeveynin aktif çalışma içinde veya emeklilik, maaş gibi devletin sosyal yardım politikaları sonucu gelirlerinin olmasından dolayı, çekirdek aile yapısını kabullendikleri veya tercih ettikleri şeklinde yorumlamak mümkündür. Önceki iki kuşağa göre bu kuşağın evlilik sonrasında aile yapısında bir değişimin olduğu katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Katılımcıların, geçmişten günümüze evlenme adetlerindeki değişimlere bakışları şöyledir:

Katılımcı-1, “Geçmişle günümüz adetleri aynı değil. O zaman gidip kız istenir ve düğün günü belirlenirdi. Şimdi kız isteniyor, sonra milleti toplayıp söz kesmeye gidiliyor. Geçmişte insanlık vardı. Utanma arlanma vardı. Mesela diyelim eşim evimize geldi 20 yıl babamla konuşmadı gelinlik yapardı, utanırdı. Ben ve eşim çocuk sahibi olduk, babamız ve annemizin karşısında çocuklarımıza seslenmedik çocuklarımızla konuşmamız babamızın annemizin kulağına gitmedi. Çocuklarımız büyüdü hatta kızım evlendi, koca evine gitti, bir defasında bize gelmişti kızıma ismiyle seslendim eşim; bak anne burada diye beni uyardı. O bir sefer kızıma seslendim ve annem duydu, o zaman hayâ, utanma vardı” (K-1, E, 88).

Katılımcı-2, “Evlenme adetleri çok fark etti. Şu an utanma yok hayâ (arlanma) yok, şimdi gelin ve damat kol kola geziyorlar. Koca, gelinin alnından öpüyor, o zaman düğünden iki yıl sonra annem gelip beni ve eşimi götürdü, babamlarda üç gün eşimle birbirimizi görmedik. O kadar utanma vardı. Şimdi hayâ kalmadı. Götürüp alnından öpüyor sonra oturtuyor (düğün de düğün salonunda damadın gelinin alnından öpmesi ve sonra oturmalarını kastediyor)” (K-2, K, 87).

Katılımcı-3, “Bugünkü gelin damat daha istemeden bile kol kola giriyorlar. Gidip geziyorlar, birbirilerini yakından tanıyorlar, alış verişler yapıyorlar, gidip oturup

beraber yemek yiyorlar. Telefonları var, telefonlarda konuşuyorlar. Bizim zamanımızda kimse görüşemiyordu (sözlü veya nişanlılar). Telefon yoktu, ulaşım yoktu. Kimse kimseyi göremiyordu, gelin eve geldiğinde, ancak evin içinde birbirlerini görebiliyorlardı. Eşler güzel de olsaydı, çirkin de olsaydı ancak evin içinde birbirlerini görebiliyorlardı ve birbirlerini kabul ediyorlardı. Şimdi isteme olsa olmasa birbirlerine âşık oluyorlar, birbirlerini kabul ediyorlar, aylar sonra daha yeni gidip isteniyor” (K-3, E, 80).

Katılımcı-4, “Bizim büyüklerle konuşmamız yoktu. Son baharda geldim ilkbaharda babamlara gittim (adettendi gelin geldikten birkaç ay sonra baba evi gelip götürürdü). O zamana kadar hem kayınvalidem hem kayınbabamla konuşmadım. İki küçük kayın biraderim vardı, görümcelerim vardı, onların bakımını yapardım. Benim de çocuklarım doğdu. Yani hep bir arada yaşıyorduk. Ben onların sofrasında da oturmuyordum, gelin olduğum için ayıptı bu. Kayın validemle de yemek yemezdim. O zaman öyle bir şey yoktu. Hayâ ve utanma vardı. Ben eşimle veya çocuklarla konuştuğumda bile diğer tarafta kayınbabam varsa sesimin ona gitmemesi gerekiyordu. Bizim bir akrabamız eşiyile konuşup şakalaşmış büyükbabadan haberleri yokmuş ve sesleri ona gitmiş. Sopyayla hem gelinini hem oğlunu dövmüş” (K-4, K, 80).

Katılımcı-5, “Şimdi kız ile erkek birbirini beğenmedikçe evlenmiyorlar, onların rızası aranıyor. Önce gidip söz kesiyorlar, gelip bir müddet sonra gelin görmeye gidiyorlar. Sonra damat arkadaşlarını toplayıp gidip gelinle nişan yapıyorlar. Sonra düğün salonlarına gidiyorlar işte böyle. Bizim öyle değildi. Mesela damadın annesi babası gidip kızını beğeniyordu. Her şey bitiyordu hiç damat görmüyordu bile” (K-5, K, 77).

Katılımcı-6, “Farklılık çok tabi ki, birincisi kız ve erkek bir birlerini görüp beğeniyorlar ve kararlarını veriyorlar aile sadece gidip istiyor. Ama önceleri böyle değildi. Birçok evlilikte gelin eve gelinceye kadar bile erkekle hiç birbirlerini görmezlerdi. O zaman utanma vardı hayâ vardı, ayıptır söylemesi biz evlendiğimizde bir aya yakın babamıza annemize görünmeye utanırdık. Örneğin kız çocuğum 6-7 yaşına kadar anlamadığından, annem babamın karşısında yanıma geldiğinde, git diye elimle işaret ederdim uzaklaşırdı. O yaştan sonra anlamaya başladı, annem-babamın yanında bana yaklaşmazdı, yani utanma vardı, saygı vardı. 1978 de evlendim annem

de iki sene önce vefat etti (2018); annemin vefatına kadar, eğer çok mecbur kalmasaydım annemin yanında eşimle konuşmazdım. Yani annemin yanında eşimle sohbet yapmazdık. Bir ihtiyaç olduğunda sadece gerektiği kadar konuşurduk, bundan dolayı bile utanırdık. Yani annemize saygı gösterirdik. Düğünlerde pek farklılık yok, tabi şimdi artık düğün salonları var. Bir hafta öncesinden düğün oyun yok artık. O zaman herkesin düğünü kendi evinde veya evinin önündeydi. Yemeğini evinde verirdi” (K-6, E, 70).

Katılımcı-7, “O zaman daha güzeldi, utanma vardı, Hayâ vardı, şimdiki düğünler bir sefer istemeye gidiliyor, sonra görmeye gidiliyor, sonra nişan götürülüyor, gelin damat düğün öncesinde görüşüyorlar, şimdiki düğünler gençlerin kendi rızasıyla oluyor. Anne babamın rızası önemsenmiyor. Evlenecekler ne dese onların dediği yapılıyor. Anne ve baba gençlerin dediğine uymak zorundadır (K-7, K, 70)”.

Katılımcı-8, “Çok fark var. O zaman bilezik istenirdi, gelin görmeye gidilirdi, o zaman kolaydı, babam kolaylaştıran biriydi. Bu kadar insan gelecek veya bu hediyeler verilecek gibi bir zorluk çıkarmadı. O zaman düğünde hediye altın ve para atmak pek yoktu. O zaman kolaydı yani, sadece gelinin elinden tutup eve getiriliyorlardı. Şimdi oğlan kıza, kız oğlana âşık oluyor. Araştırıyorlar, karşıdakiler nasıllar zenginler mi fakirler mi? şimdi oğlan burada kız İstanbul’da veya Varto’da telefonlarla konuşuyorlar. Bizim zamanımızda hiç birbirlerini görmezlerdi, şimdi ise evlenmeden önce görüşüyorlar konuşuyorlar. Bizim zamanımızda bunlar yoktu; babamız ne derse o olurdu” (K-8, K, 70).

Katılımcı-9, “Evlilik adetleri çok değişti. O zaman damat gelin evine gitmezdi, damatlar saklanırdı, şimdi ise damat ve gelin kol kola geziyorlar. Şimdi düğün salonları var, bizim zamanımızda yoktu. Yani bu zamanla o zaman birbirine hiç benzemez. Gelinler kayınvalide ve kayınbabasına çok saygılıydı, hürmet ederdi. Gelin yıllarca kayınbabası ile konuşmazdı, gelinlik yapardı” (K-9, K, 66).

Katılımcı-10, “Bana sorarsanız o zaman daha güzeldi. Bakın diyelim ki o zaman burada köyde bizim düğün var, biz komşuyduk, köylüydük. Diyelim ki kızlar erkekler düğünde oynuyorduk. Kadınlar kapalıydı, örtülüydü. Şimdi ise düğün salonuna gidiyorlar hepsi çıplaktır (açık demek istiyor). Başları açık, eskinden daha güzeldi” (K-10, E, 65).

(Katılımcı-11, K, 65), “Eski düğünlerde hayâ vardı, utanma vardı, ne öpüşme vardı (günümüzde salonlarda yapılan düğünlerde damadın gelini öpmesini kastediyor) ne görüşme vardı, gelin getiriliyordu eve indiriliyordu. İki üç gün damadı görmüyordu. Sonra damat kendini saklıyordu, üç dört gün. Ama şimdi nerde! O zaman nerde! O zaman hayâ (utanma) vardı. Tabi şimdi ayrı o zaman ayrı, şimdi hayâ kalmamış. Her şey kalkmış o zaman daha güzeldi” (K-11, K, 65).

Katılımcı-12, “Ben 77 de evlendim o zamandan şimdiye bir asır kadar değişim oldu. Örneğin eşim istendi, hem nişanlımdı hem nikâhlımdı; 8 ay görmedim, yani düğünüm yapıncaya kadar görmedim; şimdi sözlenip kol kola geziyorlar. Kuaföre gidip boya yaptırılıyor. Gelinlik giydiriliyor. O zaman bu gibi şeyler aklımızdan bile geçmezdi. O zaman kırmızı bir örtü başına örtülüyordu, gelin getirildiğinde damat 3-4 gün saklanıyordu. Eve girip çıktığında gizli girip çıkıyordu. Yani düğünden sonra eşinin yanına girip çıkarken gizli girip çıkıyordu. Aksi halde ayıp ve utanmazlık olarak değerlendiriliyordu. Yani damat millete ailesine kendini göstermeye utanıyordu. Evlendikten sonra 12 yıl ebeveynimle kaldım sonrasında da 20 yıl kadar ayrıldım sonra eşim babamla konuştu. Yani eşim torun sahibi olduktan sonra babamla konuştu. Şimdi ise benim gelinlerim daha babalarının evindeyken düğün yapılmadan bile benimle konuşuyorlar. Ben gelinimle birlikte aynı sofraya oturup yemek yiyoruz, benim eşim hala babamla aynı sofrada oturup yemek yemiyor” (K-12, E, 65).

65 yaş üstü katılımcılar, geçmişten günümüze evlilik adetlerinde, öncelikle gelin damat davranışlarını olumsuz bir değişim olarak dile getirmişlerdir. Şimdiki evlenme kararının gençlerin kedileri tarafından verilmesi, ailelerin onlara göre hareket etmesi, gerek karar verme aşamasından önce, gerek söz kesme, nişan ve düğün esnasında evlenecek çiftlerin birbirleri ile görüşmesi, bir arada olmaları utanmazlık ve saygısızlık olarak nitelendirip, geçmişten günümüze değişim olarak görmüşlerdir. Düğünlerin artık salonlarda yapılması, kadın erkek bir arada eğlenmesi, gelin damadın kol kola olması, düğün sonrasında yeni evlilerin ebeveynle artık oturmayıp direk kendi evlerine geçmesi, değişim olan hususlar olarak ifade etmişlerdir. Eleştirel bakılan bir diğer değişim, gelinlerin, gerek düğün öncesinde, gerek düğün sonrasında kayınbabası ile konuşması hatta onunla aynı sofrada yemek yemesi, hem gelin hem damadın aile büyüklerinin yanında birbirleri ile veya çocukları ile ilgilenmeleri, utanma ve hayânın

kalmadığı anlamını taşıdığı, kendi zamanlarında olmayan davranışlar olarak dile getirmişlerdir.

35-65 yaş arası katılımcıların geçmişten günümüze evlilik âdetindeki değişimleri şöyle dile getirmişlerdir:

Katılımcı-13, “O zamanki düğünler atlarla gidiliyordu şimdi kuaförlere gidiliyor. Gidilip gelin ata bindirilip, silahlar sıkılıp kapıya getirildiğinde şeker veya ceviz başına dökülürdü, eve getirilirdi. Damat bir iki hafta hiç kimse nerede olduğunu bilmezdi, gizlenirdi. Şimdi gelin damat düğün salonuna gidiyor, damat herkesin içine gelinin alnından öpüyor. Hayâ kalmadı, el ele tutuşup oyun oynuyorlar. Kadın-erkek, yaşlı-genç gelin-damat hepsi bir arada, şimdiki düğünler uygun değil beğenmiyorum, şu anki düğünleri hiç uygun görmüyorum, fakat erkek kadın el ele oynayıp, o esnada ölürlerse imansız giderler. Düğünlerle ilgili bir şey hatırladım. Düğünlere gidenler giderken eli boş gitmezlerdi o zaman, yardım amaçlı bulgur götürülürdü, şeker götürülürdü, gıda yardımı yapılırdı, her giden bir şeyler götürürdü, küçükbaş hayvan götürülürdü. Akrabalar düğüne giderken düğün sahibine akraba ve köylüler eli boş gitmezlerdi. Yardım ederlerdi” (K-13, E, 60).

Katılımcı-15, “O zaman evlenenler birbirlerini görmeden düğün yapılırdı, şimdi ise kız ve erkek birbirlerini görüp beğeniyorlar o şekilde kız isteniyor. O zaman öyle değildi. Kız erkeği görmeden evlendiriliyordu. Bazen kızlar düğünden sonra erkeği görüyordu. Gerçi benim öyle olmadı. Benim kız isteme olduktan sonra uzaktan görmüştüm. O zaman 15-20 kişi gelip baba evinden gelini alıp dönerdi, şimdi insanlar çok, şimdiki düğünler daha kalabalık daha güzeldir. Şimdiki düğünler salonlarda yapılıyor, o zamanlar ise evde yapılıyordu. O zaman yemek veriliyordu, hem damat evi hem gelin evi yemek veriyordu. Ama benim düğünümde babamlar yemek vermediler” (K-15, K, 58).

Katılımcı-14, “Eski düğünler, evlilikler daha makuldü bana göre, dini vecibeler tam olarak yerine geliyordu. Yalnız o zaman bir yanlışlık vardı, kız ve erkek birbirini görmüyordu, kız ile erkek nikâh kıyıldıktan sonra genelde o zaman birbirini görüyorlardı. O zaman sadece bu yanlıştı. O şartlarda bana göre bu durum İslam’ı kurallara göre yanlıştı ama diğer her şey İslami terbiye üzerin yapılırdı, çok güzeldi. Şimdiki düğünler; ne şerefdir, ne namustur, ne terbiyedir. Hiç birey yok yani, domuz sıfatında bana sorarsan” (K-14, E, 58). Katılımcı, bu değişikliği iman zayıflığı olarak

değerlendirmiştir. Sonradan yaygınlaşan düğün salonlarında kadın-erkek karışık olarak yapılan düğünleri, gelin damadın bir arada olmaları, oyun oynamaları ve damadın gelini yüzlerce insan arasında öpmesi toplumun inanç, iman ve İslam zayıflığı olarak değerlendirmiştir.

Katılımcı-16, “Adetlerde çok değişim oldu. Aile büyükleri köylerinden birkaç kişiyi alarak kız tarafına istemeye giderdi. Yani, o günün saygınlığı, o günün o şartları, o lezzeti mi diyeyim, o tadı mı diyeyim; yani şu anki düğünlerde ne o kalmış ne de anne babaya bir laf düşüyor artık. Şimdi zaten bugünkü evliliklerde ilk başlarda birbirlerini sevdiler mi, gördüler mi, anlaştılar mı, anne babaya sorulduğunda hesaplarına gelmesede dahi karşı taraf, işte sizin oğlunuz kızımızı seviyor veya bizim oğlumuz kızımızı seviyor istesenez de istemesenize bu iş olacak, şeklinde yaklaşıyor. Burada aile zaten çocuklarına bırakmış her şeyi; onlar kabul etmişlerse, aile de bunu onaylıyor.” Düğünlerin yapılış şeklide de şöyle bir değişim olduğunu ifade etmiştir. “Eski zamanda düğünler evlerde oluyordu. Sonrasında sokak düğünleri dediğimiz, herkes mahallesinde, sokağında çalgı veya davul eşliğinde yaptığı düğünler yaygınlaştı. Daha sonra onlarda kalktı, tamamen düğün salonlarında yapıldı. Günümüzde, kınalar bir gün önce salonda, ertesi gün veya bir başka gün düğün salonunda düğün kuruluyor” (K-16, E, 53).

Katılımcı-17, “Çok değişiklik oldu, şimdi kendileri tanışıyorlar. Tanıştıktan bir iki sene sonra yavaş yavaş gidip geliyorlar, aileler birbirini tanıdıktan sonra oluyor. Ama eskiden görücü usulü ile evlenirlerdi. Mesela, şimdi kim evlense ayrı ev ister. Kimseyi istemezler, ne aileyi ne anneyi ne babayı, hiç kimseyi yanlarında istemezler. Gün geçtikçe eski çağlar unutuluyor. Eskide yaşamak daha güzeldi, insanlık vardı, sevgi-saygı vardı ama şimdi yok. Geçmişte düğünler evdeydi, kapının önündeydi, şimdilik düğün salonlarında lüks yerlerde, her türlü şey var” (K-17, E, 51).

Katılımcı-18,“Çok fark var. O zaman yeni gelirken saklanıyorduk 7 gün kayınbabamıza görünmüyorduk. Şimdi kayınbabanın karşısına geliniyor, düğün salonlarında düğün yapılıyor; şimdiki düğünler güzel” (K-18, K, +50). Katılımcı-19, “Geçmişteki gelenek görenek farklıydı, git gide kültür gelişti, millet kendini geliştirdi. O zaman utanma, hayâ, edep vardı. Gelin damat utanırdı. Aile utanırdı. Nişanda, düğünde insanlar serbest hareket etmezdi. Şimdi damat olmazsa gelin oturmaz. Gelinin oturması için damadın gelmesi gerekiyor. Şimdi söz kesildiği zaman damat

gidiyor, nişanda damat var, düğünde zaten damat ve gelin kol kola gidiyorlar. Geçmişte düğün evlerde yapılıyordu, şimdi ise düğün salonunda yapılıyor” (K-19, K, 50). Katılımcının günümüzde insanların kendilerini geliştirdiğini söylemesi, geçmiş adetleri eleştirecek şekilde yorumlaması dikkat çekicidir.

İki erkek katılımcıdan biri “Eskiden evlenenlerin ekseriyeti ev üzerine gidiyordu, onda yadırganacak bir şey yoktu. Şimdi kimse ev üstünde kalmak istemiyor. Herkes ayrı bir eve çıkmak istiyor. En büyük değişim belki de budur” (K-20, E, 43) derken, diğeri de “Emin olun yaklaşık yirmi yıl önce evlendim. Herhâlde bizim o yaşadığımızın son kişileri biziz. Daha sonra çok değişiklik oldu. Bizim toplumumuzda ilk etapta çok hoş karşılanmadı ama şu anda herkesin yaptığı bir şey, nişanda erkekle gelinin yan yana olması, onlar yeni oldu, daha önce yoktu. Hatta ilginç bir şey var. Köyde bir kadın anlatırdı. Evlendikten on beş gün sonra ailesi ziyarete gelmiş. Eşini sormuşlar, nasıl biri beğendin mi diye, ben daha görmedim demiş. Demişler ki, mübarek bir tek kibritle olsaydı yakar gece yüzünü görürdüm diye. O zaman damat gece gelip giderdi, bizimki o kadar da değildi; bizim biraz daha modernleşti ama şu andakiler çok farklı. Dağlar kadar fark var aramızda. Ben evlendiğim zaman milletin içine çıkamazdım. Çıktığım zaman ayıp sayılırdı. Ama şu an damat düğüne gelip milleti soruyor. Belki daha güzel budur ama bilmiyorum eskiden öyleydi. Eskinin her şeyi doğrudur diye bir şey yoktur. Bence Damat’ın gelip, düğünümüze hoş geldiniz demek doğru bir şeydir. Ama eskiden yapılmıyordu, mesela haftalarca kaçırdık (saklanırdık anlamında)” (K-22, E, 42) şeklinde yorumlamıştır.

Katılımcı-21, “Şimdiki evlilikler daha güzel daha farklı ama bence eski adetler daha güzeldi. Aile ile oturdukları zaman bence mutluluğun en güzel yönü orasıydı. Şimdi maalesef yalnız kalıyorlar daha kötü oluyor”. (Katılımcı-23, E, 41), “Kalite bakımından şimdiki düğünler daha kaliteli. Kültürel açıdan bakıldığında kültürümüze biraz ters şimdiki düğünler. Şöyle diyeyim ben size, eski düğünler bir hafta önceden toplanırdı erkek evinde. Bir hafta boyunca bütün aile, eşraf, köylü, konu-komşu hep bir arada olurdu, aynı yerde yatar-kalkar oyun oynayıp eğlenirlerdi. Bir haftanın sonunda belirlenen günde gelin alınırdı. Şimdi öyle değil; şimdi adam kartlarını basıyor, götürüp dağıtıyor, falanca gün düğünümüz var diye. Düğün saatinde millet bir araya geliyor, yemeğini yiyip iki saat halay çekiyor, gelini alıp dağılıyorlar. Kültür bakımından bence eskisi daha güzel” (K-21, K, 43).

Katılımcı-24, “Çok değişiklik oldu, daha önce evlenen direk ev üzerinde kalıyordu, ayrılmak pek fazla olmuyordu, şu anda günümüzde evlenenlerin yüzde doksan dokuzu ayrı eve gidiyorlar. Ev üzerinde kimse kalmıyor. Daha önce düğünler evlerde, evlerin bahçelerinde yapılırdı; köylerde yapılırdı, günümüzde yüzde yüz bütün düğünler düğün salonlarında yapılıyor” (K-24, E, 41). Katılımcı-25, “Tabi ki çok değişiklik oldu, günümüzde görücü usulü diye bir şey yok, artık düğünler evde yapılmıyor, salonlarda yapılıyor” (K-25, K, 40). Katılımcı-26, “Değişiklik var tabi ki nasıl olduğunu bilmiyorum ama değişiklik var. Yani eski usullerle yeni usuller hiçbir birine uymuyor. Eski düğünlerin tadı daha vardı, daha güzeldi, ama şimdiki! Yani karmakarışık. O zaman evlerin önünde yapılıyordu, şimdi düğün salonlarında yapılıyor, karışık yapılıyor. Halaylar karışıktır. Örf ve Âdete uymayan şeyler yapılıyor. Tabi o zamanki düğünle şimdiki düğünlerin mukayesesini mümkün değil, o zamanki düğün daha neşeli, daha eğlenceli, daha keyifliydi. Herkes bulunurdu. Yani şimdi ile o zamanki arasında dağlar kadar fark var” (K-26, E, 39). Katılımcı-28, “Değişim tabi ki oldu, eskiden köy yerinde toplanarak yapılırdı. Köy düğünleri oldurdu. Şimdi düğün salonlarına gidiyorlar, çoğu büyükler hiç katılmıyor düğüne, gençler arasında yapılıyor” (K-28, K, 38).

Katılımcı-27, “Aslında çok büyük değişimler oldu, eskiden bizim coğrafyamızda aşiret yapılanmaları çok geniş olduğu için genelde evlenecek kişilerin son ana kadar haberleri bilgileri olmamakla birlikte tamamen görücü usulü ile evlilikler oluyordu. Kimlerinde dayatmalar da oluyordu. Şimdiki mevcut süreçte gençler öncelikle tanışıyor, ailelere bildiriyor, aileler aracılığıyla evlilikler gerçekleşiyor. Ama hala mevcut yapılar kırılmadığı için bazen gençlerin tanışıp anlaşmaları sonuç getirmeyebiliyor. Onlarda eğer onay çıkmazsa ebeveynlerden yani evlilik olmayabiliyor” (K-27, E, 39). Katılımcı-29, “Şu anda salonlar var, salonlara gidiliyor. Kına gecelerinde bile salonlar tutuluyor. Artık evlerde kına çok nadir. Yüzde seksen düğün salonlarında yapılıyor. Nişanlarda bile düğün salonları seçiliyor. Geçmiş ile şimdiki evlilikler arasında dağlar kadar fark var” (K-29, E, 37).

Katılımcı-31, “Tabi arada fark var, mesela bizim orada gelin evden alınırdı direk damattın evine gidilirdi. Ama şu anda düğün salonları aşaması var, kuaför aşaması, fotoğraflar, dış çekimler aşaması var, düğün salonları ve kendi evlerine yani ayrı eve geçme var şu anda” (K-31, K, 35). Katılımcı-30, “Eskiden evlilikler görücü usulü ile

oluyordu. Şu anda şartlar koşuluyor; ayrı evdir, ayrı eşyadır, bu tür şeyler istenmekte, bir farklılaşma oluştu yani” (K-30, E, 35).Katılımcı-32, “Değişim çok oldu, eskiden düğün salonları yoktu, şimdi düğün salonları oldu, kalabalık çoğaldı, o zaman öyle değildi, mesela eskiden bir evden bir kişi düğüne gidiyordu, şimdi bir evden 6-7 kişi bir düğüne gidebiliyor. Eskiden öyle değildi” (K-32, K, 35).Katılımcı-33, “Yani şöyle eskiden daha çok büyükannelerle, annelerle kalınıyordu. Günümüzde daha çok çekirdek aile, doğal olarak anne baba kendi çocukları ile kalıyorlar” (K-33, K, 35). Katılımcı-34,“Değişiklikler mutlaka olmuştur. Şöyle ki, eskiden görüşmeden evlilikler oluyordu, daha doğrusu düğün günü birbirlerini görürlermiş, büyüklerimiz öyle söylüyor, nitekim o zaman günümüze göre daha mutlu oluyorlarmış. Günümüzde öyle pek yok, Ama çok şükür biz mutluyuz. Adetler, hala yemekler veriliyor; eskiden de yemek veriliyormuş. Bizim düğünümüzde de yemek verildi, eskiden düğün salonlarında yapılmıyormuş. Evde yapılmıyormuş, at üzerinde gelinler götürülüyormuş araba yokmuş. Çalgı filan yokmuş” (K-34, K, 35).

35-65 yaş arası tüm katılımcıların geçmişten günümüze düğün adetlerindeki değişime bakışları şöyle değerlendirilebilir. Günümüzde gelinin kuaföre götürülmekte, gelinlik giydirilmekte iken geçmişte bunlar yapılmamaktadır. Eskiden damadın düğünden itibaren birkaç gün aile dâhil toplum içine çıkmadığı, bunun toplumsal bir ayıp sayıldığı, buna karşılık günümüzde damat ve gelinin kol kola salonda girdikleri, oyun oynadıkları görülmekte, bu da ar ve utanmanın kalkmış olması şeklinde yorumlanmaktadır. Kimi katılımcılar, kadın-erkek el ele oyun oynanıyor olmasını inanç ve din ile bağdaştırmak suretiyle, toplumsal adetleri din ile ilişkilendirmiştir. Geçmişte düğüne davet edilen akraba ve komşuların düğüne eli boş gitmedikleri, şeker, yağ vb. gıda ürünleri veya bir küçükbaş hayvan götürmek suretiyle toplumsal dayanışma gösterdikleri anlaşılmaktadır. Geçmişte düğünleri evde veya mahallede sokakta yapılmakta iken, günümüzde düğün salonlarında yapıldığı, sadece düğünler değil aynı şekilde kına gecesinin de artık salonlarda yapıldığı şeklinde farklılık göstermektedir.

Evlilik kararının geçmişten farklı olarak günümüzde evlenecekler tarafından verilmesi, geçmişte hem damat tarafının hem gelin tarafının düğün ziyafeti vermesine karşın, günümüzde bunun artık olmaması, geçmişten günümüze değişim olarak ifade edilmiştir. Geçmişte gelin ve damadın milletten saklandıkları, yani toplum içine belli

bir süre çıkmadıkları, nişanda ve düğünde serbest hareket edemedikleri dile getirilip, utanma ve hayâ ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzde ise damat olmadan gelinin düğün salonunda oturmadığı, bunu geçmişten günümüze kötü bir değişim olduğu, hayâ ve utanmanın kalmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Evlilik kararının evlenecekler tarafından veriliyor olması, evlenenlerin hemen ayrı eve çıkmaları, düğünde gelin ve damadın masalar arasında dolaşarak davetlilerle sohbet etmeleri de katılımcılar tarafından değişim olarak görülmüştür. Bazı katılımcılar, kalite bakımından günümüz düğünlerinin daha güzel olduğunu ifade ederlerken; bazıları da geçmişte, gelinin getirilmesinden birkaç gün önce düğünün başlaması, oyunların oynanması ve gelin getirilmesinin hafta sonunda denk getirilmesini farklılık olarak ifade etmişlerdir. Günümüzde, düğün taraflarının davetiye dağıtmak suretiyle davetlilerin direk düğün salonuna gitmesi, düğünden sonra herkesin evine dönmesi bir diğer değişim olarak katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

35 yaş altı katılımcıların evlilik adetlerindeki değişim hakkında görüşleri şöyledir.

Katılımcı-35, “Kendimi kıyas edersem, ben eşimle tanışarak görüşerek evlendim, eski adetlerde görücü usulüyle evlenilirdi. Ben evlendiğimde ayrı eve geçtim, eskiden genelde baba evinde kalınırdı belli bir süre, daha sonra ayrı eve geçilirdi. Kendimle yaptığım mukayesede bu farkı görüyorum” (K-35, E, 34). Katılımcı-36, “Bayağı bir değişiklik olmuş, mesela bizim zamanımızda nişanlar evdeydi, düğünler evdeydi. Şimdi her şey dışarda yapılıyor. Yani düğün salonlarında” (K-36, K, 34).

Katılımcı-37, “Değişiklikleri pek detaylı olarak belki söyleyemiyorum ama yani eskiden daha bir muhafazakârlık vardı. Daha böyle bir tutumluluk vardı. Kız erkek görüşmeleri belki çok azdı. Daha sonraları tabi ki değişti. Şu an herkes rahatça tanıştıktan sonra gezebiliyor konuşabiliyor. Daha farklı şeyler var. Eskiye göre şu an daha rahat” (-37, E, 32). Katılımcı-39, “Eskilerden biz de yaşadık, biz de düğünü köyde yaptık ama şu an gençler hepsi düğün salonlarında yapıyorlar. Köy düğünleri artık tarihe karıştı diyebilirim” (K-39, E, 29).

Katılımcı-38, “Değişim oldu. Eskiden evlenen gençler bir utanma bir örf adet vardı. Büyükler aracılığıyla yapılırdı. Büyükler bir araya gelir düğünü usulü gereğince yapardı. Yani gelinle damat fazla milletin içine gelmezdi. Yani bir arada olmazdı.

Şimdi öyle değil. Şimdi düğün salonlarında açık saçık, bu şekilde oluyor” (K-38, E, 30). Katılımcı-40, “Tabi, mesela eskiden gelin evine sadece gidip alırlardı, şimdi ise herkes bir yerde düğün salonları olsun, dışarda da yapılsa herkes toplu bir yerde (kadın erkek bir arada anlamında söylüyor) gelin damat bir arada düğünler yapılıyor” (K-40, K, 29). Katılımcı-40, “Farklılık var tabi; Önceleri, kız istemeye veya düğünlere gidildiği zaman akşam kalınırdı. Düğünler birkaç gün sürerdi. Şimdi kısa sürüyor. Şu an salonlarda yapılıyor” (K-40, K, 29).

Katılımcı-42, “Eskiden evlendiğiniz zaman ailenizle beraber yaşadınız, bugün bizim toplumumuzda da ayrı evlere çıkma usulü var. O değişti. Düğünlerde değişiklik oldu. Eskiden düğün salonları yoktu, kırdan yapılırdı düğünler, şimdi düğün salonlarında yapılıyor. Bunlar değişiklikler” (K-42, E, 28). Katılımcı-41, “Çocukluğumda mesela salon kültürü yoktu; şimdi işte düğünler salonlarda yapılmaya başlandı; daha kalabalık olmaya başladı. Önce sadece kız tarafından ve erkek tarafından birkaç kişi gidip gelini alıp gelirken, şimdi ise daha kapsamlı bütün aile bütün tanıdıklar, eş dost katılmaya başladı”. Katılımcı-41. Katılımcı-44, “Eskiden evlenildiğinde aile üzerine gidilirdi, şimdi daha çok gelinler kendi düzenlerini kurmak istiyorlar, eşleri ile daha çok aile yani bir arada olmak istiyorlar. Her iki taraf da bu şekilde daha mutlu olmak istiyor. Ayrı olsalar bile aile bireyleri atılmıyor onlara da değer veriliyor. Daha çok ayrı eve çıkma isteği oluyor” (K-44, K, 28).

35 yaş altı katılımcıların geçmişten günümüze evlilik adetlerindeki değişime bakışlarını şöyle değerlendirmek mümkündür. Evlilik kararının evlenecekler tarafından veriliyor olması değişim olarak görülmektedir. Düğünün yapılış şekli ile ilgili değişime tüm katılımcılar dikkat çekmiştir. “Eskiden düğünler evdeydi şimdi ise düğün salonlarında yapılmaktadır” diye belirtmeleri bu değişime işaret etmişlerdir. Düğünlerini köyde eski geleneksel usulle yapan iki katılımcı; salonlarda kadın-erkek karışık, gelin ve damadın bir arada el-ele olduğu düğünleri ayıplanacak bir durum şeklinde değerlendirmişlerdir. 35 yaş altı katılımcılardan bazıları “düğün esnasında gelin damat toplum içinde bira arada oluyorlar ve açık saçık giyiniyorlar” demeleri, örf ve âdete ters olduğunu düşünmeleri, geleneksel aile yapısının değer ve normlarının etkinliği şeklinde değerlendirmek mümkündür. Yine, eskiden düğünlerin köyde yapılıp günümüzde salonlarda yapılıyor olması, gençler arasında da olsa bölgede toplumsal

normlara dikkat çeken, gelenek dışı davranışı utanma ve arlanma eksikliği şeklinde yorumlayanların olduğunu göstermektedir.

Bazı katılımcılar sadece düğünler değil nişanların ve kına gecesinin de artık salonlarda yapılmaya başlandığına dikkat çekerek bu alanda da değişimin yaşanmakta olduğunu vurgulamışlardır.

Üç kuşak katılımcı ifadelerinden, evlenme adetleri ve kuşaklar arası gözlenen değişim ve değişimin sebeplerini özetle şu şekilde yorumlamak mümkündür.

Evlenme kararı ile ilgili değişim; Birinci kuşak katılımcı ve ikinci kuşak katılımcı üst yaş grubunun evliliklerinde, evlenme kararı ve kiminle evlenileceği tamamen aile büyükleri yetkisindedir. Erkek olsun kız olsun evlenecek kişilerin fikirlerine başvurulmayıp, çocuğa eş almaktan ziyade aileye gelin veya damat alma veyahut akrabalık kurulan ailenin uygunluğu kriterinden hareket edilmektedir. İkinci kuşak katılımcıların birçoğunun ve üçüncü kuşak katılımcıların tümünün eş seçimini kendilerinin yaptığı veya önerilen adayın kendi onayları ile evlilik kararının verildiği görülmektedir.

Kız isteme ve nişan süreci ile ilgili değişim; üst yaş grubunda olan katılımcıların evlilikleri zamanında bu süreçte de tamamen ailenin planlaması üzerinden yürümektedir. Evleneceklerin hiçbir aşamada etkinliği olmadığı gibi sürecin dışında olması o toplumun değerleri bakımından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Evlenecek kişi, karşı tarafın aile büyüklerine karşı davranışlarında bir kısıtlama vardır. Örneğin damadın kız isteme aşamasında ve nişan aşamasında bulunması veya evlenecek kişilerin toplum içinde beraber görünmeleri ayıplanacak bir durum olarak görülmektedir. Nişanlar, evleneceklerin törenle nişan yüzükleri takması ve eğlence düzenlenmesi olmayıp, her iki tarafın aile ve çevredeki aile büyüklerinin karşılıklı olarak konuşarak anlaşmaları ve erkek tarafının nişan olarak altın bırakmasıdır. Sonraki kuşakta ise bu aşama ile ilgili bir kısım adet değişikliği meydana gelmiştir. Aile büyüklerinin karşılıklı konuşup anlaşması âdeti devam etmekle birlikte, evlenecek çiftlerin olduğu gençler arasında bir nişan töreni yapılmaktadır. Nişan elbisesi, nişan çekimleri ve nişan fotoğrafları etkinlikleri yaygınlaşmıştır. Katılımcı ifadelerinden, son zamanlarda nişanların da artık salonlarda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Düğün süreci ile ilgili değişim; geleneksel kültürün hâkim olduğu katılımcılarda damat düğün süreci içinde bulunmamakta, hatta bulunması uygun görülmemektedir. Düğün tamamen aileler arasında organize edilmekte, sadece aileler değil komşular ve çevre de bu süreçte üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmektedir. Ulaşımın kısıtlı olması, nedeniyle çoğunlukla düğün alayı bir gece gelin tarafında konaklamakta ve bu aşamanın kendine göre adetleri bulunmaktadır. Düğünler mevsimine göre ev içinde veya kapı önünde mahalle düğünü şeklinde yapılmaktadır. Gelin getirildikten sonra damat birkaç gün aile büyüklerine görünmemek için gizlice eve girip çıkmaktadır.

Sonraki kuşakta ise bu adetlerde değişim görülmektedir. Özellikle son yıllarda düğün salonları yaygınlaşmış olup, düğün sürecinin her aşamasında çiftler aktif rol almakta, gelinlik, kuaför, fotoğraf çekimi ve düğün salonundaki faaliyetlerde popüler kültürün etkisi gözlenmektedir.

Düğün sonrasındaki aile yapısı süreci ile ilgili değişim; düğün sonrasındaki aile yapısında da kuşaklar arasında bariz değişimler olduğu görülmektedir. 50 yaş üstü katılımcılar geniş aile şeklinde yaşadığından, özellikle gelinin, aile büyüğü erkek ve kayınvalideye karşı uyması gereken kurallar olduğu anlaşılmaktadır. Onların yanında yemek yememem, konuşmama ve istediği şekilde oturmama söz konusudur. Aynı şekilde aile büyüklerinin yanında eşlerin birbirleri ile olan iletişimlerinde toplumsal değerler çerçevesinde bazı sınırlılıklar vardır. Sonraki kuşak katılımcıların evlilik anından itibaren kendi evine geçme âdeti yaygınlaşmıştır. Çevreye karşı eşlerin birbirlerine karşı davranışlarında daha çok serbestlik mevcuttur.

Evlilik adetlerindeki değişime, modernleşme kuramları çerçevesinden bakıldığında, iletişim, haberleşme, ulaşım ve eğitim seviyesinin yükselmesi yanı sıra ekonomi ve meslekte uzmanlaşma gibi etkenlerin başlıca rol oynadığı görülmektedir. Köy-Kent arasındaki temas, medya ve haberleşme araçları farklı kültürlerden etkilenmeyi sağlamış olup, özellikle evlenme adetlerinde değişime neden olmuştur.

4.5. Ölüm Adetlerinde Değişme

4.5.1. Yaşlı ve Ölüm Hastaları İle İlgili Adetler

Yaşlı ve ölüm hastası olmak hem kişi içine hem çevresindeki toplum için çok hassas bir dönemdir. Bu dönem sadece ekonomik boyutuyla değil, sosyal ve psikolojik

boyutu ile kendini göstermektedir. Üretim gücünden çekilmiş ve kendi kendine yetememe durumdaki bireylere karşı her toplum, kendine göre bir yaklaşım ve çözüm yöntemi üretmiştir. Günümüz modern toplumları, devletlerin sosyal güvenlik politikalarıyla bu sorunları çözmeye yoluna gittikleri görülmektedir. Bu politikalarla, hastalık ve yaşlılık dönemleri için geliştirilen sigorta sistemleri aracılığıyla bireylerin güvenceye alındıkları, devletlerin sosyal hizmetlerle sorunla baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu politikalar çerçevesinde, yaşlılık dönemlerinde olsun hastalık dönemlerinde olsun, ihtiyaç duyulan yardım ve tedavi, oluşturulmuş olan kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Geleneksel toplumda, böyle bir kurumsallaşma olmadığından, yaşlı ve ölüm hastalarının ihtiyaç ve bakımları ile ilgili sorumluluk, toplumun sahip olduğu değer ve normlar çerçevesinde yerine getirildiği görülmektedir. Geniş aile bünyesinde birey sayısının çokluğundan dolayı, aile içinde yaşlı ve hastaların ihtiyaçlarını gidermek konusunda insan kaynağı sıkıntısı yaşanmamaktadır. Dini değerlerin etkin olduğu araştırma yapılan alanda, yaşlı ve hastaya yaklaşım, manevi sorumluluk ve toplumsal inanç değerleri çerçevesinden bakıldığı katılımcı ifadelerinden ve yapılan gözlemlerden anlaşılmaktadır. Çekirdek ailede ise birey sayısının azlığından, çalışma ve yaşam koşullarının farklılaşmasından dolayı, yaşlı ve ölüm hastalarının yardım ve ihtiyaçlarını giderme konusunda aile içinde sorumluluk almada değişim görülmektedir.

Bu bölümde üç kuşak üzerinden yaşlı ve ölüm hastalarına bakış, ölüm ve sonrasındaki yas süreci ilgili meydana gelen değişim ele alınacaktır. Katılımcılara, çevrenizde yaşlı ve ölüm hastalarına nasıl davranılır? Ölüm gerçekleştiğinde cenaze yakınları ilk olarak ne yapar? Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve defin işlemleri nasıl yapılır? Taziye sürecinde uyulması gereken adetler nelerdir? Sizce, ölüm adetlerinde geçmişten günümüze bir değişim oldu mu? Olduysa ne gibi bir değişim oldu? Sorularına, mülakatın seyrine göre ilave sorular sorularak, katılımcı bakışı ile üç kuşak üzerinden ölüm adetlerindeki değişim ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

4.5.1.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

65 yaş üstü katılımcılar, kendilerinden sonraki kuşakların yaşlı ve ölüm hastalarına karşı ilgi ve alakalarını eleştirdikleri gözlenmiştir. Yaşlıların toplum içindeki yerinin çok önemli olduğunu söyleyen Katılımcı-1, “Geçmişte yaşlılar değerliydi. Yaşa göre dereceleri vardı. Yaşa göre insanlar yaşlıları sayardı” (K-1, E,

88). Bu ifade ile geniş ailede ikiden fazla kuşak bir arada yaşadığından, her bir kuşağın aile ve çevre içinde, yaşına göre değer gördüğünü göstermektedir. Evdeki yaşlıların, gerek bakımları olsun gerek ihtiyaçlarını giderme noktasında olsun, itina gösterildiği anlaşılmaktadır. Katılımcı-7, kendi gençliklerinde yaşlı ve yatalak hastalara çok değer verildiğini, hizmet edildiğini ifade ederek şöyle devam etmiştir. “O zaman bakıcı filan yoktu, doktorlar da çok yoktu. Bir kez doktora götürülüp getirilirdi, evde bakılırdı. Evde kalır ona Kur’an okunurdu, bakımı yapılırdı. Temizliğine dikkat edilirdi. Kendi yaşlısına iyi bakmayan aileler toplum içinde ayıplanırdı” (K-7, K, 70). Bu ifade, toplumsal bir baskı olduğuna vurgu mahiyetindedir. Geleneksel toplum özelliği olan, ilişkilerin yüz yüze ve sıcak, insanların aile yaşantısı dâhil birbirleri hakkında detaylı bilgi sahibi olması; toplum içinde, hasta ve yaşlılarına sahip çıkmayan ailelerin toplum tarafından yadırgandığı, ayıplandığı anlamını taşımaktadır.

Katılımcı-6’nin geçmişte yaşlılara sevgi ve merhametin daha fazla olduğunu, günümüzde ise sevgi ve hürmetin menfaat odaklı bir şekle büründüğünü ifade etmesi farklı bir bakıştır. “Günümüzde insanlar dünyacı olmuşlar. Merhamet ve şefkat de ortadan kalkmış durumda” (K-6, E, 70). Geçmişte olduğu gibi artık hastaların ve yaşlıların ziyaret edilmediğini, komşular arasında ziyaretin kalmadığını, baba evladının, evlat babasının evine gitmediğini dile getirmiştir. Katılımcı-2’nin “Oy oy oy valla biz yaşlılarımıza öyle çok değer verirdik ki! Yeminle söylüyorum, bir yere gittiğimde biri bana muteber (değerli) bir şey verdiğinde onu alır getirir kayınbabama verirdim. Şimdi hiç bizi umursamıyorlar. Gidip köyün karşı tarafından kayalıkların arasından buz getirip Su’ya atardım, su soğur onu kayınbabama verirdim¹³ Bir şey istemiş olsaydı yerin dibinde bile olmuş olsaydı gidip getirirdim... Diyorlar ki peygamberimiz demiş ki kim yaşlı ve çocuk sevmezse ona şefaati yok. Allahtan inancınız olsun ben çocukları zaten seviyorum, ..yaşlı gördüğümde içim içime sığmıyordu. Yaylada onlar için bir şeyler pişirip köye getirip köyün yaşlılarına verirdik” (K-2, K, 87) şeklinde ifadesi, günümüzde yaşlılara karşı yaklaşımı tenkit eden bir ifade olarak görülmüştür.

---

¹³ Muhtemelen elektrik ve buzdolabının olmadığı bir dönemden söz ediyor. Kayalık alanda karlar uzun süre kaldığından buzlaşır ve o şekilde uzun süre kalırdı.

Katılımcı-4 ve Katılımcı-5, “Şu an kimi insanlar, yaşlılarına çok hürmet ve saygı gösteriyorlar ama kimisi de var hiç mi hiç kulak asmıyor” (K-4, K, 80 ve K-5, K, 77) sözleri ile geçmişte yaşlıların yalnız bırakılmayıp devamlı bir kişinin gözetiminde olduğuna, tüm çocukların yaşlı anne-babasına sahip çıktığına vurgudur. Katılımcı-10, geçmişten günümüze yaşlılara verilen değer azaldığını, günümüzde devletin verdiği bakıcı ücretinden dolayı ailelerin yaşlılarına baktıklarını dile getirerek, aksi takdirde sahipsiz kalacaklarını iddia etmiştir. Bu iddia, geçmişte ailenin bir görevi olarak kabul edilen yaşlı ve hastalara bakımın, günümüzde devletin verdiği bakım ücretini alma beklentisine dönüştüğü anlamına gelmektedir. Katılımcı-3, Katılımcı-12 ve bu gruptaki diğer tüm kadın katılımcılar kendi zamanlarında, yaşlıların ev içinde her türlü saygı ve sevgi gördüklerini; çevrelerinde yaşlısına ve hastasına sahip çıkmayanlardan kötü söz edildiğini dile getirmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden, Geniş aile içinde yaşlı ve ölüm döşeğindeki hastaların ihtiyaçları durumunda, gece başında beklenildiği, her türlü ihtiyaçlarının giderildiği ve bakımlarının itina ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Katılımcı-4 “Bir yaşlı veya bir hasta olduğunda çoğunlukla ziyaretlerine gidilir” (K-4, K, 80) diye belirtmesi, sadece aile içindeki yaşlı ve hastalar değil; komşuluk ve akrabalık ilişkisi içinde yaşlı ve ölüm hastalarının ziyaret edildiği anlamına gelmektedir. Katılımcı-8 ise merhametli olanların yaşlılarına sahip çıktığını, merhameti olmayanların sahip çıkmadığını söylemesi, toplumda buna önem göstermeyenlerin olduğu anlamına da gelmektedir. Katılımcı-9 ve Katılımcı-11, eskiden yaşlılara karşı saygı, sevgi, merhamet ve utanma olduğunu, yaşlıların çok sevildiğini ama günümüzde yaşlı ile gencin değer bakımından aynı olduğunu, yani yaşlılara saygı ve merhametin gösterilmediğini ifade etmişlerdir. Katılımcı-11, ilaveten bir örnekle durumu şöyle dile getirmiştir. “Kayınbiraderimin eşi iki yıl hastaydı, pişmemiş yumurta gibi kaldırıp bırakıyorduk¹⁴, hepimiz onu seviyorduk. Etrafında pervane oluyorduk. Buradan Elâzığ’a ömrü hastanelerde geçti, hastanede vefat etti” (K-11, K, 65).

Katılımcı-3, “Aklı başında olan, dini bütün olanlar bir akrabası ölüm döşeğinde olduğunda, kadınlar dışarı çıkarılır ‘Yasin’ okunurdu. Ama öyle olmayanlar ise ağlar,

---

¹⁴ Pişmemiş yumurta hassas ve kırılabilir olduğu için itina ile taşınır anlamda kastediliyor bu Zaza dilinde bir deyimdir.

sızlarlardı; bağış çağırıştan ölüm döşeginde olana Kur'an sesi gitmezdi" (K-3, E, 80). Katılımcı, ölüm anındaki hastalara karşı dini sorumluluğa dikkat çekerek, geçmişte ölmek üzere olanlara 'Yasin' okunduğunu, insanların yaşlı ve hastaların her anıyla ilgilendiklerini vurgulamıştır.

65 yaş üstü katılımcılar yaşlı statüsünde olup, bakım ve ilgiye muhtaç olmaları, kendi kendine yetememe durumu söz konusu olduğundan, beklenti ve eleştiri şeklinde kendilerini ifade ettikleri görülmüştür. Geleneksel aile yaşantısının özelliklerini taşıyan bu kuşak, kuşaklar arası mukayese ve yaşlı psikolojisi ile hareket ettikleri görülmüştür. Bu yaş grubu katılımcılar sorulan sorular doğrultusunda, kendi dönemlerinde yaşlılara karşı maddi ve manevi her türlü desteklerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir.

4.5.1.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Katılımcı-14, yaşlı ve ölüm hastaları ziyaret edildiğini, ölüm döşeginde olanların kibleye çevrildiğini, günlerce özerinde nöbet tutulduğunu, vefat edinceye kadar üzerinde Yasin ve Tebareke sürelerinin okunduğunu dile getirmiştir. Katılımcı-19, "Hastamıza çok değer veririz. Özellikle yaşlılara çok değer veririz. Yatağını temiz tutarız, yemesi içmesi giyimi, yatağını dört dörtlük tutarız" (K-19, K, 50). Katılımcı-17, "Ölüm döşeginde olan bir insan olduğunda devamlı o eve gidip gelir. Sorulur, yanında oturulur, ta sabahlara kadar oturan olmuş. Kur'an okunur, yani aileye bir teselli olarak yanında bulunulur. Şimdiki durumda ya hastanededir ya kendi evinde tek başınadır" (K-17, E, 51). Katılımcı-21, "Yaşlılar bence çok seviliyor ve halen çok çok değerlidir, ben yaşlılara çok değer veriyorum. Benim babaannem vardı; yatalaktı, eskiden bu bakıcı parası yoktu ama yine de biz küçük çocuk (bebekmiş) gibi bakıyorduk; benle kız kardeşim beraber, çok seviyorduk; yıkıyorduk, süslüyorduk, oynuyorduk. Yaşlılar değerlidir ve öldükleri zaman da gerçekten insan çok üzülüyor" (K-21, K, 43). Katılımcı günümüzde de yaşlılara sevginin devam ettiğini ifade etmiştir.

Katılımcı-13, "...Yaşlılara kim değer verirse Allah içindir. Çünkü yarın biz de yaşlanırsınız. Biz ihtiyarımıza iyi davranmazsak bize de yarın iyi davranılmaz. Ölüm döşeginde olanlar yalnız bırakılmazdı, günlerce etrafı kalabalık olurdu, ilgi alaka ziyaret vardı. Bir an bile terk edilmezdi. Vefat edinceye kadar terk edilmezdi. Üzerinde Kur'an okunurdu" (K-13, E, 60). Katılımcı-18, "İnsanlar yaşlıların ziyaretine gider.

Onlara hizmet eder, yaşlılara değer verir. (K-18, K, +50)” Katılımcı-20, “Ziyaretlerine gidilir, bilen kuran okur, bilen telkinlerde bulunur. Kelime-i şehadeti inancı, sürekli dilinden düşürmemesi öğütlenir. Sağlığı için de hastalığı için de Allah’tan hayırlı bir kapı dilenir” (K-20, E, 43). Katılımcı-15, “...Ama Hastayı ziyaret etmek sevapmış. Önceleri ziyaretlerine giderdik” (K-15, K, 58).Katılımcı-32, “Yaşlı olan sürekli aslında ziyaret ediliyor. Ama bunlarda da büyük bir bozulma durumu vardır. ...Eskiden yaşlı ile daha çok sohbet edilirdi. Ama ölüm öncesinde ise tamamen, örneğin bizde ‘sekerat’ denilen ölüm öncesi, ölecek olan insanın girmiş olduğu durum vardır. Öylesi durumda, başucunda Kur’an okunur, Yasin okunur. Böylece Allahtan onun azabının azaltılması dilenir, onun günahlarının hafifletilmesi dilenir. Bu durum ölümün gerçekleşmesi veya hastanın bu süreçten çıkması durumuna kadar devam eder” (K-32, E, 35). Katılımcı-28, “Burada çok iyi davranılıyor. Yaşlılarımızı çok seviyoruz akşamları olsun Cuma günleri olsun toplanılıyor sohbet ediliyor” (K-28, K, 38). Katılımcı-31, “Yani hastalara ziyarete gidilir moral verilir. Onun dışında bir şey yapılmaz” (K-31, K, 35), şeklinde düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Katılımcı-34, “Benim babam hastaydı akciğer hastasıydı. İki yıl yataktaydı, hastaydı; onun ölümüne şahit oldum. Benim yanımda vefat etti. Amcama da üç yıl biz baktık. O da benim yanımda vefat etti. Yani hem amcamın hem babamın ölümüne şahit oldum” (K-34, K, 35) şeklinde ifadesi ile yaşlı ve ölüm hastalarının her an yanında olunduğunu dile getirmiştir. Katılımcı-10, “Yaşlıları genelde hasta olanları ziyaret ederiz yaşlıları da ziyaret ederiz, saygıda kusur etmeyiz mümkün mertebeye onlara gidip en azından moral amaçlı destek oluruz. Ölmeden önce genelde biz ölümlerimize ‘Yasin’ okuruz başında bulunuruz, budur” (K-10, E, 65). Katılımcı-33, “Şöyle her ne kadar modernleşen dünyada çok farklı olsa da, bizim kendi çevremiz için söylüyorum, hala çok güzel şeyler devam ediyor. Hala, torunlardan olsun, evlatlardan olsun büyük bir ilgi, sevgi ve şefkat duyulur. Bakımı yapılır. Anne baba ölünceye kadar terkedilmez. Kesinlikle sahip çıkılır. Sanırım kültürden kültüre, toplumdan topluma değişiyor. Benim şu an gördüğüm, Bingöl için konuşuyorum, kesinlikle bu güzel âdetimiz hala devam ediyor” (K-33, K, 35). Katılımcı-32, “Ben, hani mesela kendi adıma diyeyim, kayınbabam vardı, mesela el üstünde tutardım, hizmetini dört dörtlük yapardım, diyalize gidip geliyordu” (K-32, K, 35). Bu katılımcıların ortak noktası yaşlı ve ölüm hastalarının sevildiği, gereken bakımlarının

itina ile yapıldığı, ölüm hastalarına Kur'an okunmak suretiyle dini ve manevi destek sağlandığı şeklindedir.

Katılımcı-24, “Şu anda hasta olanların çoğu hastaneye gidiyor, hastanede kalıyorlar. Ziyaret etmek isteyenler de oraya gidiyor. Orada yakınlarına teselli amaçlı gidiyorlar” (K-24, E, 41). Katılımcı-22, “Eskiden, herkes yorganın altında ölmek ister” tabiri var ya, yani evinde ölüyordu. Ölüyü görürdün üzüldün ama şu anda biz, insanların nasıl öldüğünü görmüyoruz. Adamlar hastaneye götürüyorlar, ne halde ölüyor görmüyoruz. Hepsi öyle biraz kötüleştiği zaman direk hastanenin yoğun bakımına alıyorlar, kimse görmüyor kapıda bekliyoruz. En son cenazesini veriyorlar alıp geliyoruz” (K-22, E, 42). Katılımcı-25, “Çevremizde çok sahipsizler var (yaşlı ve hastalar kastediliyor) buna çok üzüyoruz, çocukları olduğu halde sahip çıkılmıyor. Ama kimisi de ilgilenip sahip çıkılıyor. Yani her çeşit insan var. Kimisi ilgilenip hastalarını hastaneye götürüyor, kimisi ise götürmüyor” (K-25, K, 40). Bu katılımcıların ifadelerinden yaşlı ve hastaların bakım ve ihtiyaç yükünün bir bölümü hastanelere bırakıldığı, gizli işlev olarak hastanelerin hasta ve sağlıklı olanlar arasına bir mesafe koyduğunu göstermektedir.

Üç erkek katılımcı da şunları söylemiştir. “Daha müsamaha gösteriliyor. Doğrusu bazı kopukluklar var bazı ailelerde; işte kişi abisini istemiyor, ya da kardeşini istemiyor. Bakım evlerine gidenler oluyor. Aileler daraldığı (çekirdek) için tek tük de olsa duyuyoruz” (K-29, E, 37). “Tabi bizim bölge olarak yaşlılarımıza karşı biraz daha hassasız, hele ki hasta olanlara, hasta olanlara bakış açımız biraz daha farklıdır. İlgimiz biraz daha farklı onlara karşı, kimse konduramıyor ölümü ama el üstünde tutarız yaşlıları” (K-23, E, 41). “Şöyle bir şey söyleyeyim, yani şu an günümüzün bu hastalığının gelmesi ile beraber insanlarda sadece kendini kurtarayım yani bana bir şey olmasın diğerlerine ne oluyorsa olsun, o şekilde olduğunu, ama eskiye baktığımız zaman bağlılık vardı. Ne olursa olsun insana değer vardı; insana kıymet vardı, karşılığı ne olursa olsun bunlar yapılırdı yani. Şu an öyle bir şey göremiyorum” (K-30, E, 35). Bu katılımcılar yaşlı ve hastalara sahip çıkılmakla beraber bazı eksikliklerin olduğuna dikkat çektiği görülmektedir.

35-65 yaş arası katılımcıların genel yaklaşımına bakıldığında, yaşlı ve ölüm hastalarına karşı duyarlı olduğunu görmek mümkündür. Birçok katılımcı yaşlı ve hastaya sahip çıkmanın, onların ihtiyaçlarını gidermenin ve onları ziyarete gitmenin,

sevap kazanmak olarak değerlendirdiği görülmüştür. Ölümcül hastalığı olanların, ölüm sırasında yanında ‘Yasin’ okuma âdetinin çok yaygın olduğu, aynı şekilde kişinin yüzünün kibleye çevrilmesi ve Kelime-i şehadetin telkin edilmesi dini ritüel boyutu ile dikkat çekmiştir. Bu yaş grubundaki katılımcıların ifadelerinden, yaş oranı düştükçe, hastalarını çoğunlukla hastanelere götürülmekte, ölümlerin birçoğu da orada gerçekleşmektedir. Bu yaş grubundaki kadın katılımcılar tarafından da hasta ve yaşlıların ziyaret edildiği, çevresi tarafından ilgi ve alaka gösterildiği ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar, hastanede vefat edenlerin yakınları yanına gidemediklerinden Kur’an okunmadan öldüklerini söylemesi, araştırma yapılan çevrede ölmek üzere olan kişinin üzerinde kuran okuma ritüelinin çok önemsendiği anlaşılmıştır.

4.5.1.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Katılımcı-35, “Burada bizim toplumumuzda hastaya, hasta ziyaretleri çok yapılır. Hasta önemsenir, gidip hal-hatırı sorulur. Sadece bir kere değil her zaman gidilir. Hani mümkün merteye hastayı da fazla rahatsız etmeden belirli aralıklarla gidilip hal-hatırı sorulur. Duası istenir” (K-35, E, 34). Katılımcı-40, “Etrafımda gördüğüm kadarıyla bizim yaşlılara iyi davranılır. Kötü davranılmaz asla” (K-40, K, 29). Katılımcı-41, “Ya toplumda mesela bizde yani bu yöre insanları için söylüyorum, burada yaşlılara değer verilir; yaşlıları sahiplenme duygusu çok fazla” (K-41, K, 29). Katılımcı-37, “Bizim toplumumuzda kesinlikle yaşlılara saygıda kusur edilmiyor, Bu bir gerçektir. Yani batı kesimine göre bizim bu taraflarda, yaşlı insanlara karşı olan saygı, bence onda bir sıkıntı yok, bir eksilme yok. İnsanlar yaşlılarına gayet saygılı davranıyorlar. Ta ki son nefesini verene kadar hizmetinde kusur etmiyorlar. Hastalar da öyle. Yani bizim yaşlılarımızda istersen sağlık durumları tamamen bitme aşamasında olsun, isterse normal kendi ihtiyaçlarını görebilecek kadar yaşlı durumda olan insanlarımız, kesinlikle huzur evlerine, herhangi bir yere bırakılmıyor” (K-37, E, 32).

Katılımcı-42, “Bizim buralarda yaşlılara karşı bir saygı vardır. Sahiplenme duygusu vardır. Büyük olarak görürler hiçbir zaman onları dışlamazlar. Yani yaşlılara karşı hala eskiden kalma saygı var. Onlara karşı da öyle, dini merasimleri yapılır. Ölüm hastalarına Kur’an okunur. Yanında olunur” (K-42, E, 28). Katılımcı-43, “İnsan acılarını paylaşmak ister. İnsanın evinden biri gittiği zaman insan unutamaz. O acılarla o insanın halini, evdeki yaşlının halini insan unutamaz, insanın gözünün önünden

gitmez” (K-43, K, 28).Katılımcı-38, “Bizim burada benim gözlemlediğim, yaşlılara saygı ve hürmet edilir. Herkes büyüğünü sayar, hastasına sahip çıkar, yani güzel karşılar, herkes elinden gelen örf adet ne görüyorsa (gerektiriyorsa), biz ne gördüysek, büyüklerimiz ne gördüyse, herkes büyüklerine saygı gösterir” (K-38, E, 30).Katılımcı-39, “Tabi biz yaşlılarımızı her zaman baş üstünde tutuyoruz. Onlara saygıda hürmette kusur etmiyoruz. Yani onların bütün ihtiyaçlarını elimizden geldiğince yapmaya çalışıyoruz. Bakımları tabi şu an devletin de katkısı var, bir aile bireyi bakımıyla ilgilendiğinde devlet katkı sunuyor. Ama ailede herkes üzerine düşeni yerine getiriyor” (K-39, E, 29). Katılımcı-36,“Benim düşüncem şöyledir; biri ölüm anında olduğunda ben hastaneye götürülmesini tavsiye etmiyorum. Hele hele yaşlı olunca, Evde, sen daha birçok başında okursun. Ondan sonra daha birçok hastanla ilgilenirsin. Ama hastanede, kapı arkalarında olduğunda görmüyorsun” (K-36, K, 34).

Diğer yaş grubundaki katılımcılarda olduğu gibi, 35 yaş altı katılımcıların da yaşlı ve ölüm hastalarına karşı duyarlılıklarının yüksek olduğu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri, kendi toplumlarındaki yaşlı ve hastalara karşı davranışın Batıdakinden farklı olduğunu, toplumda hiç kimsenin yaşlılarını huzur evlerine bırakmadığını ileri sürmüştür. Bu ifadeden, farklı kültürlerle temasının olduğu, başka toplumlarla bir karşılaştırma yaptığı dikkat çekmiştir. Katılımcılar, hasta ziyaretlerinin çok yapıldığını, yaşlılar ve hastaların önemsendiğini, hayır dualarının alınmaya gayret edildiğini ifade etmişlerdir. Tüm katılımcılar, toplumun yaşlı ve hastalarına sahip çıktığını bakımlarını üstlendiğini vurgularken, bazı katılımcılar, son zamanlarda devletin de aileye, yaşlı ve hastalarına bakması için katkı sunduğunun altını çizmişlerdir. Yaşlılara karşı sahiplenme duygusu olduğu gibi ölüm hastalarına dini merasimler yapıldığı, Kur’an okunduğu, ölüm anında yalnız bırakılmadığı görülmektedir. Kadın katılımcılardan biri, ölmek üzere olan birinin hastaneye götürülmesine taraftar olmadığını, en azından evde başında Kur’an okunabileceğini ifade etmesi, bu yaş grubunda da ölüm anında dini ritüellerin önemsendiğini göstermektedir.

Yaşlı ve ölüm hastalarına karşı üç kuşak arasında, özellikle manevi sorumlulukları yerine getirme ve maddi ihtiyaçlarını giderme bakımından benzer ifadeler olduğu görülmüştür. Çalışmanın önceki başlıklarından da anlaşılacağı gibi, çalışmanın yapıldığı alanda zamanla çekirdek aile yapısı yaygınlaşsa bile yaşlı ve ölüm

hastalarına ilginin olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber ölüm hastalarıyla ilgili bazı değişimlerin olduğu dikkat çekmiştir. İkinci kuşak ve üçüncü kuşak katılımcılar, hastaların hastaneye yatırıldığını, tedavilerin orada yapıldığını, çoğunlukla ölümlerin hastanede gerçekleştiğini ifade etmeleri önemlidir. Ulaşım ve haberleşmenin hastaneye ulaşmada, eğitimin de tedavide bilimsel yöntemlere başvurmak konusunda etkili olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

4.5.2. Cenaze Törenleri İle İlgili Adetler

Burada, ölüm gerçekleştiği andan cenazenin gömülmesine kadarki süreçte üç katılımcı grup arasında adetlerde bir değişim olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

4.5.2.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Katılımcı-1, ölüm gerçekleştiğinde herkesin ailenin acısına ortak olduğunu, konu komşunun işini gücünü bırakıp, bir ferdini kaybeden ailenin evinin önünde toplandığını söylemiştir. Katılımcı, ölmek üzere olan kişinin yanında, ailenin yanında bulunmak geçmişte daha fazla önemsendiğini söyleyerek şöyle devam etmiştir. “Diyelim ki köyde, bir evde bir cenaze çıkmış olsaydı on, on beş gün iş-güç yapılmazdı” (K-1, E, 88). Katılımcı-2, “o zaman öyle bir acı haber geldiğinde herkes toplanırdı. Şefkat ve merhamet vardı, Üzerine okunurdu” (K-2, K, 87) derken, Katılımcı-4 da, “Tabi ölmek üzere olan birinin haberi yayıldığında, insanlar ziyaretine gelirdi. Ruhunu teslim ettiği esnada üzerinde Kur’an okunurdu. Köyde herkes, yani bütün köylüler işlerini güçlerini bırakıp toplanırdı. Cenaze ile ilgili bütün işler bitmeden kimse ayrılamazdı. O zaman mezarlar kazma kürekle kazılırdı. Defin yapılır eve gelip taziye yaparlardı” (K-4, K, 80), şeklinde benzer ifadelerde bulunmuştur. Katılımcı-3’ün anlattıklarından, vefat eden kişinin ailesinin üç, dört gün evde ve dışarıda günlük işlerle uğraşmadığı, tüm işlerin komşular tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. “Hayvanlarına komşular bakarlardı. Komşu kadınlar hayvanlarını sağarlardı. Yani yardımlaşma ve dayanışma vardı. Ekmekleri olmamış olsaydı kadınlar toplanır onlara hamur yapıp ekmek pişirirlerdi” (K-3, E, 80).

Katılımcı-5, “ölüm haberi yayıldığında millet hemen toplanırdı. Vefat edenin çocukları, kızları, kız kardeşleri toplanırdı, tabi ağıt yakarlardı” (K-5, K, 77). Katılımcı-6 de, “ölümün ilk gerçekleştiği anda çevresinde bulunan aile veya akrabalar

Kur'an okur, dua yapar, yüksel sesle Şehadet kelimesi getirilirdi... Akraba, komşu ve toplum ölüm gerçekleştiğinde aileye çok ilgi gösterirdi. Hemen toplanır yıkama, mezar ve diğer işleri için planlar yaparlardı” (K-6, E, 70). Katılımcının ifadelerinden hem dini anlamda, hem dayanışma anlamında sorumlulukların yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Katılımcı-10'un anlattıklarından, akraba ve çevrenin hemen toplanarak aileye destek olduğunu, mezar kazma ve defin işleri ile ilgilendikleri görülmektedir. (Katılımcı-7, K, 70), “Cenaze haberi yayıldığında tüm akrabalar ve komşular toplanırdı” derken; Katılımcı-8de “millet hemen toplanır ve yardımlaşır” (K-7, K, 70), şeklinde benzer ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcı-12, “bir kişinin ölmek üzere olduğu anlaşıldığında köyün imamı veya Kur'an okumasını bilen kişiler çevresinde oturup Yasin okurlardı. Ruhunu teslim edinceye kadar okunurdu. Vefat edince biri gözlerini kapatırdı ve üzeri örtülürdü. Bir an önce defin için çok acele edilirdi. Gece bile olmuş olsaydı komşular, hatta komşu köylerden bile bir araya gelinirdi. Çok ama çok önemsenirdi bu durum. Yani ölen birinin yanında bulunmak ailenin yanında bulunmak çok önemsenirdi” (K-12, E, 65)sözleriyle, toplumdaki duyarlılığın yüksekliği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Katılımcı-9 ve Katılımcı-11de “eskide ölüme ve ölüye hürmet vardı, Ölüm haberi yayıldığında herkes toplanırdı, biri başucunda dururdu, ıslak pamukla dudaklarını ıslatırdı, Ölüm anından define kadar hatim indirildi” (K-9, K, 66 ve K-11, K, 65). Görüşmecilerin ifadelerinden, ölüm gibi acı bir olayla baş etmeye yönelik dayanışmanın yanı sıra, ölüm sonrasındaki hayat için, ölen kişiye gönderilmek üzere dini ritüellerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

65 yaş üstü katılımcıların konuşmalarından, ölmek üzere olan birinin başucunda Kur'an okunması dini ritüel olarak çok önemli görülmektedir. Yine katılımcıların ifadelerinden Kur'an okumanın yanı sıra, yanında salavat getirildiği, dua yapıldığı ve Şehadet Kelimesi telkin edildiği anlaşılmaktadır. Eski usul medrese eğitimini gören Katılımcı-3, kendi dönemlerinde, ölüm gerçekleştikten sonraki işlemleri detaylı olarak şöyle anlatmıştır. “Vefat gerçekleştiğinde hemen su hazırlanıp ısıtılması istenirdi. Büyük kazanda su ısıtılırdı. Sıcak havalarda cenaze dışarda, soğuksa içerde yıkanırdı. Etrafı kilim ve yolluklarla kapatılmış bir yer hazırlanırdı. İnsanlar görmesin diye, kışın ot ve yaprak taşıdığımız büyük kızaklar vardı onu getirip üzerine çeper veya kamyaz tarzı şeyeler serilirdi ve onun üzerinde ölü yıkanırdı. Tabi din hocası yıkardı.

Şimdi artık herkes kendi cenazesini yıkayabiliyor. Yıkayanın hoca ya da bilen biri olması gerekiyordu. Yıkandıktan sonra kefenlenirdi. Eskiden hatim indirme yoktu, çünkü Kur'an okuyan çok kişi yoktu. Şimdi hatim indirme âdeti var. Eskiden tebareke okuma âdeti vardı 40 tane tebarek süresi okunurdu (tebarek, mülk süresidir). Tabi bu kabir'e konulmadan önce okunurdu. Eskiden kelime çekmek (kelime 70 bin kez La ilahe illallah) de yoktu. Bu sonradan artık kelime çekmek de adet halini aldı. Şimdi cenazeyi camiye götürme âdeti var. Camiye götürmeden cenaze mezarlığa götürülüyor. Önce camiye götürülüp, hatim ve kelime indirildikten sonra mezarlığa götürülüyor". Köy dışından gerçekleşen bir ölüm olduğunda, cenazesini yine camiye götürülür mü sorusuna katılımcı, "Hayır, o direk mezarlığa götürülüp defin ediliyor" (K-3, E, 80). Şeklinde cevap vermiştir

Katılımcı-3, defin işlemini şöyle anlatmıştır. "Defin işini, bilenler yapıyor. Mezar kazıldıktan sonra, mezarın yan duvarlarını ustalığı olan biri yapıyor. Cenazeyi, defin işini bilen kişi (dini anlamda) defin işlerini hallediyor. Ölen kadın olursa aileden mahrem (nikâh düşmeyen) olan mezara inip defin işini gerçekleştiriyor. Cenaze mezara konulduktan sonra yine ustalık işinden anlayan mezara inip üstüne örtülen taşları koyup toprak atılıyor. Mezar kapatıldıktan sonra ölüye 'telkin' veriliyor" (K-3, E, 80). Diğer katılımcılar da ölen biri olduğu zaman insanların toplandığını, cenazenin bilenler tarafından yıkayıp kefenlendiğini, camiye götürülüp Kur'an okunduğunu, cenaze namazı kılındıktan sonra tüm insanların katılımıyla mezara götürülüp defin işlemlerinin yapıldığını ifade etmişlerdir.

Katılımcı-12, "Vefat edince biri gözlerini kapatırdı ve üzeri örtülürdü. Bir an önce defin için çok acele edilirdi. Büyük bir merasimle defin işlemleri yapılırdı. Benim hatırladığım, bir cenazenin defin anında bin kişinin bir araya geldiğini biliyorum. O zaman mezarlar kazma kürekle kazılırdı. Gece fanuslarla, lambalarla aydınlatıp mezar kazılırdı. Tabi defin öncesinde cenaze camiye götürülürdü. Hatim okunurdu. Namazı kılınırdı. Gerçi şimdi de camiye götürülüp 'Hatim' okunuyor. Ama şimdi o zaman gibi önem verilmiyor eskiden cenazeye çok önem verilirdi" (K-12, E, 65).

65 yaş üstü katılımcılar, vefat eden kişinin defin edilinceye kadarki süreçte toplumsal adetleri şu şekilde anlatmışlardır. Araştırma alanının tümü Müslüman ve şafii mezhebine mensup oldukları için vefat ve sonrasındaki dini vecibeleri bu kurallara göre yapılmaktadır. Vefat gerçekleştiğinde cenaze defin işleri konusunda çok

acele edildiği görülmektedir. Geçmişte her köyde cenazelerin yıkanması için özel bir bölüm olmadığı, bunun sebebi köylerin nüfusunun azlığı ve ölüm vakalarının nadir olması; bir de ağırlıklı hayvancılıkla uğraşıldığında yarı göçebe yaşamdan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Mevsimine göre vefat edenin kendi evinde veya evinin bahçesinde yıkandığı, kefenlendikten sonra camiye götürülüp hatim indirildiği görülmektedir¹⁵. Katılımcı ifadelerinden, eskiden hatim indirmenin olmadığı, son yıllarda bu âdetin yeni oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, eskiden Kuran-ı Kerim okumasını bilen çok kişinin olmadığı, günümüzde hemen herkesin okuyabildiği ve hatimlerin çabucak bitirildiği olarak gösterilmektedir. Cenaze köyde vefat ettiğinde defin işleminden önce mutlaka camiye götürüldüğü ama köy dışında, örneğin hastanede veya başka bir yerde vefat edip köyde defnedilecekse camiye götürülmeden direk defnedildiği anlaşılmıştır.

4.5.2.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Bu yaş grubundaki katılımcıların ölüm gerçekliğinde aile akraba ve çevrenin yaklaşımı hakkındaki düşünceleri şöyledir.

Katılımcı-13, “Ölüm döşeginde olanlar yalnız bırakılmazdı günlerce etrafı kalabalık olurdu ilgi alaka ziyaret vardı. Vefat edinceye kadar terk edilmezdi. Üzerinde Kur’an okunurdu” (K-13, E, 60). Katılımcı-15, “Üzülenler tabi ki acılarını yaşarlar, ağlaşırlar. Kimileri ilgilenip yardım ederler ama kimileri de etmezler...” (K-15, K, 58). Katılımcı-18, “Ölüm gerçekleştiği zaman hiç kimse kimsenin ve bir şeyin farkında olmaz acı bir durum; ağlama, ağıt yakma, ölü sahibi kendi halindedir. Komşu ve akrabalar da desteğe gider; içerde veya dışarda gelen gidenlere hizmet edilir ölü sahibine bir iş yaptırılmaz, taziye kalabalığında yardım edilir. Yemekler hazırlanır, taziyeye gelenlere ikramda bulunulur. Üç gün devam eder” (K-18, K, +50).

Katılımcı-14, “Cenaze yakınları, aklı başında olanlar kendilerine dururlar sabır ederler. ...Kişi eğer imanlı, şuurlu, akıllı olursa cenazesi olduğu zaman direkt olarak kendi işine bakar, cenazenin yıkanmasıdır, kefenlenmesidir, mezarıdır, ondan sonra taziye tertibatıdır, çayıdır şekeridir, yani yemeğidir, gelen misafiri karşılamasıdır. Yani

---

¹⁵ Hatim indirme: Kuran-ı Kerim’in baştan sona okunması, cenazeler camiye götürülüp bilen kişilerin her birinin Kuran-ı Kerim’den bir miktar okumak suretiyle tümünün baştan sona okunması anlamına gelmektedir.

dosta düşmana karşı bunları yapar. Akraba ve komşular yıkamak için, cenazeyi camiye götürüp yani cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra komşularla beraber camiye götürülür camide cenazeye hatim okunur. Başta söylediğim gibi kişi akıllı olursa yönlendirme yapar, bütün işi komşular yapar. Yani akrabalar yaparlar” (K-14, E, 58). Katılımcı-19, “Tabi ki üzüyorlar, panikliyorlar. Genç tabi ki acısı daha büyük ama yaşlı da olsa ölüm acıdır. İlgi ve alakaları son derece var. Gidip gelme, ziyaret etme değer verme ve sahiplenme var” (K-19, K, 50).

Katılımcı-16, “Bir yirmi dakika yarım saatlik duraklamadan sonra, kadınlar belki birkaç saat daha kendilerine gelmemiş olabiliyorlar, erkekler bir yirmi dakika sonra hazırlık yapıyorlar, yani yıkama olsun, tekfin işlerine yoğunlaşıyorlar kimi mezar taşını getiriyor, kimi kazıyor, su hazırlanıyor yani o şekilde her biri bir yerde. Ölüm anında Kelime-i Şehadet tekrarlama, zorlamadan bir de yanı başında sürekli ‘Yasin’, okuma dualar etme. Bırakın bir köylü bir akrabayı yanı başındaki bir köyde de biri öldüğünde yani çok acil işi olmayanlar o cenazeyi sahiplenirler. Defnedip üç günde taziyesinde oturuyor ve taziye bittikten sonra, yani köylü, komşu köyün taziyesini de üstlenip kendi taziyesiymiş gibi ilgileniyor. Yani, ilk vefat haberini aldıktan sonra, sabah gidip akşama kadar oturur evine döner veya kalan kalır, üç gün de taziyesinde oturur ondan sonra vedalaşır gelir” (K-16, E, 53).

Katılımcı-17, “Herkes üzgün, herkes ağlar, millet toplanıyor o ölünün ailesine teselli veriyorlar, her türlü yakınlık gösteriyorlar, cenazeyi yıkıyorlar, mezara kadar...” (K-17, E, 51). Katılımcı-21, “Feryat-figan zaten oluyor, üzüyor insan bir yandan da şimdi eş-dost, akraba, yabancı geliyor çünkü kalabalık çok oluyor” (K-21, K, 43). Katılımcı-20, “İlk anda, yani ben kendi ailemden babamı kaybettim. O acı bambaşka, tabi ilk etapta zor geliyor. Sonrasında tabi ki amcalara haber verdik. Geldiler ilk etapta üzüntülerini ifade ettiler, sonrasında cenaze yıkanması için bir organizasyon yapıldı. Hastaneye götürdük, orada cenaze yıkandı, kefenlendi sonrasında camiye götürüldü Yasinler ve Kur’an-ı Kerim okundu. Herkes kendisi yapar (defin organizasyonunu kastediyor). Mezar yerini belirleme için akrabalardan biri gitti, mezar taşlarını götürdüler, mezar nerede kazılsın onun yerini belirlediler”. Mezar kazım işini kim yaptı? Sorusuna “Belediye yaptı, yeri bizimkiler belirledi, belediye iş makinesiyle kazıdı” (K-20, E, 43). İlçede oturan katılımcı mezarın

belediye tarafından kazıldığını, defin işinin eş, dost, akraba tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

Katılımcı-22, “Cenaze sahipleri ‘iskat’ denilen bir şey var, günahların kefareti olan, onu hazırlığını yaparlar. Genelde ölen kişi yaşlı ise kefenini ve bu parayı hazırlamıştır. Ondan sonra ölüm gerçekleşikten sonra yıkanır, köyün camisine götürülür okunur. Sadece o adamın ailesi değil, o anda köy hepsi onun ailesi olur. Herkes üzerine düşeni yapar. Bazı yerlerde cenaze ulu ortada kalır sadece ailesi ilgilenir. Ama bizde öyle bir şey değil, köyümüzde birisi öldüğü zaman, herkes bütün işini gücünü bırakıyor o anda geliyor, herkes üzerine ne görev düşüyorsa onu yapıyor. Mesela bizim köyde birisi öldüğü zaman babam benim bir kardeşimi gönderiyor, ‘hemen bir hayvan al kes’ diyor, birileri hemen ekmek hazırlıyor, birileri de yemek hazırlıyor. Diğer bir kardeşimi, taziye yerini temizlemesi, ortamı düzenlemesi ve çay hazırlaması için görevlendiriyor; yani camiye temizleyen, taziye yerini hazırlayan, çay hazırlayan grup ayrıdır. Yabancıları karşılayanlar ayrıdır, servis yapanlar ayrıdır. Birde her öğün ev yemeklerini hazırlayanlar, herkesin bir işi var” (K-22, E, 42).

Katılımcı-23, “insanlar duyarlıdır, batı ile bura arasında kıyaslama yapacak olursak, bölge insanının ölümlere bakış açısı biraz daha farklıdır. Batıda gider hastanede vefat eder veya evde, üç beş kişi ile götürüp defin ederler; taziyesi bile kurulmaz, kapının önünde bir iki kişi dost akraba gelir baş sağlığı dilerler giderler. Bizim burada durum biraz daha farklı, defin olayı gerçekleşikten sonra üç gün kesintisiz taziye kurulur” (K-23, E, 41). Katılımcı-24, “Ölüm anından hemen sonra, ölen kişi hastanede öldüğü için orada yıkanır kefenlenir. Cenaze arabasıyla ikamet ettiği bölgeye götürülür. Orada görmek isteyen aile ve akrabası görür. Daha sonra Kur’an okunur defnedilir. Bizim olduğumuz bu bölgede insanlarımız çok duyarlı, genelde taziyelere çok önem verirler ölen kişinin yakınları olsun, teselli amaçlı yani üç gün boyunca taziye yapılır” (K-24, E, 41). Bu katılımcı ölümlerin daha çok hastanelerde olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı-25, “Ölen biri olduğunda herkes sahiplenir. Vefat durumunda çevre, komşular, akrabalar toplanır, eş dost hemen bir araya gelip gerekeni yapar. Tabi yemekler filan yapılıyor. Ölü yakınları filan çağırıyorlar, misafirlere yemek ikram ediliyor” (K-25, K, 40).

Katılımcı-26, “Tabi ki üzüntü oluyor, normaldir. Komşular ve akrabaları bir araya gelip onun ölüm hazırlığı; yani gidip mezar kazmalarını, hazırlamasıdır, meyyit

(cenaze) yıkamalarıdır, yemek hazırlığı, taziye yeri hazırlığı ortaklaşa bunlar yapılır. Var, duyarlılık var” (K-26, E, 39). Katılımcı-27, “Aile olarak ilk başta ailenin en yakınlarına haber verilir. Ölen kişinin çocukları varsa onlara haber verilir. Kardeşleri anne-babası varsa onlara haber verilir. Ondan sonraki süreçte aile toplanır, birinci dereceden yakın olan aile artık onun taziyesini kabul eder. Burada şöyle bir durum vardır... Akraba çevresinden kimisi camide vefat eden kişinin yıkanması işlemleri ile uğraşır, diğer bir bölüm taziye yeriyle uğraşır, diğer bir bölüm kabrin hazırlanmasıyla uğraşır” (K-27, E, 39). Katılımcı akraba ve çevre tarafından yıkama kefenleme ve mezar kazma işleri konusunda iş bölümü yapıldığını, vefat edenin birinci dereceden akrabalarının buna dâhil edilmediğini bunun sebebinin acılı olmaları olarak ifade etmiştir.

Katılımcı-29, “Cenaze sahipleri kenetlenirler, aile hepsi birleşir. Cenaze işleri yapılır. Komşular özellikle hemen cenaze evine gelir. Teselli vermek için, diğer gün de komşular yemek yapıp taziye evine götürürler. Bu anlamda güzel bir kaynaşma vardır” (K-29, E, 37). Katılımcı-31, “Yani işleri acır. Merasimlerini yaparlar, gelen insanlara hizmet ederler, yine kendi acılarını kendileri yaşarlar. Bizim burada taziyeler ağır olur, her tanıdık gelir, herkes baş sağlığına gelir. İlk olarak ölü evini ziyarete giderler, moral verirler, destek olurlar, maddi konuda da destek olmaya çalışırlar, oraya gelen misafirleri kendileri de ağırlamaya çalışırlar” (K-31, K, 35).

Katılımcı-30, “Benim gözlemlediğim bir taziye olduğu zaman yakın akraba komşu herkes gelir, o ölüm olan aileye başsağlığı, sabır ya da teskin etme konusunda yardımcı olunması gereken bir şeydir” (K-30, E, 35). Katılımcı-32, “Ölüm anındaki tepkiler şöyledir. Mesela çılglık atılıyor, ağlıyorlar, yani onlar var. Komşular mesela bir ölüm olduğunda, mesela bizim mahallede ölü olduğunda taziye evinde üç gün yemek yapılmıyor. Komşular getiriyor” (K-32, K, 35). Katılımcı-33, “O tepki bazen çok ileri götürülür, ama doğal olarak, tabi ateş düştüğü yeri yakar. Bazen uzakta farklı insanları gördüğümüz zaman, hani bize biraz fazla gibi gelir, biraz ileri götürmüş gibi gelir. Ama kendi başımıza geldiği zaman hiçte öyle değil, ateş düştüğü yeri yakar, yani aslında bu insanların tepkisinin doğal olduğunu anlayabiliyoruz. Büyük acılar hissedilir ve bu acının yanında ona rağmen gelen misafir ağırlanır. Bu durumda bile misafire mümkün mertebe, yeme, içme olayı gerçekleştirilir. Bir nevi düğün gibi de yapılıyor. Büyük şehirlerle kıyasladığımız zaman küçük yerlerde çok daha sahiplenir.

Çevredeki insanlar, kendi ailesinden biriymiş gibi üzüldür ve ona kendi ailesinden biriymiş gibi sahiplenirler. Dışardan gelen misafirler ağırlanır, evlere götürülür, evden birisiymiş gibi ağırlanır” (K-33, K, 35). Katılımcı-34, “Ölüm gerçekleştiği zaman akrabalar toplanırlar” (K-34, K, 35), şeklinde cevaplar verilmiştir.

35-65 yaş arası grubun ifadelerinden, ölümün ilk gerçekleştiği anda panik ve üzüntü olduğu, akraba ve çevrenin toplanması ile yıkamak, kefenleme ve defin işlemlerinin gerçekleştirmek için hızlı bir iş bölümü yapıldığı dikkat çekmiştir. Ölüm vakalarında büyük bir dayanışma olduğu, manevi destek yanında maddi yardımların yapıldığı, ölen kişiye dini vecibelerin yerine getirildiği, Hatimler okunduğu anlaşılmıştır.

Katılımcılar, ölüm gerçekleştikten sonra yapılan işlemleri şöyle ifade etmişlerdir. Katılımcı-14,“Cenaze olduğu zaman, şu anda gerçi şofbenler vardır. Ben eskiyi söyleyeyim, çadırlarla, halılarla eski kilimlerle etrafını çevirilerdi. Cenazeyi kimse görmemesi için, iki kişi dururdu, cenaze erke olursa erkek yıkar, bayan olursa bayanlar yıkar. Şimdi ki öyle değil şimdi cenaze yıkama yerleri vardır. Her şey hazırdır şofbenler filan, cenazeyi bilen iki üç kişi cenazeyi tertemiz yıkarlar, kefenlerler, ondan sonra camiye getirirler. Buralarda değişim yok batıda değişim çok, burada genelde cenazeyi, imamlar yıkıyor. Zamanından beri böyle gelmiş böyle gidiyor, bayanları da ya imamların eşleri ya da bilen yaşlı bayanlar imam da tarif eder öyle yıkanır. Burada böyle devam ediyor” (K-14, E, 58). Katılımcı-16, “onu bilenler tarafından yapılıyor yani o işi bilen bölgemizde özellikle her yerde bulunuyor, ailede olma şartı yok. Bunu bu işi bilenler zaten bellidir, İslami usullere göre defin işleri yapılır. Kefenlenir, cenaze defin için hazırlanır” (K-16, E, 53).Katılımcı-15,“Bizimkini biz yaptık. Yani eşim öldüğünde biz yaptık. Akraba ve aile yaptı” (K-15, K, 58). Katılımcı-18, “Cenaze olduğunda yıkanır, kefenlenir sonra sağlığında abdestinin bozulmadığı (şafii mezhebine göre abdestin bozulmadığı kişi demek nikâh düşmeyen kişi yani mahrem kişi anlamındadır) kimseler son bir kere görmeye gider, namahrem olanlar da görmeye gitmez. Uzak durur” (K-18, K, +50). Katılımcı-19,Din görevlileri imamlar yapıyor. Kadınlar öldüğünde ise bu işi bilen kadınlar yapar (yıkma ve kefenlemeyi kastediyor)” (K-19, K, 50).

Katılımcı-20, “Genelde aileden birileri olur ama bizim köyde birkaç kişi var genelde cenazeleri onlar yıkarlar. Cenaze sahiplerinden birileri de bulunuyor. 5-6 kişi

girer diğeri dışarıdadır. İşte yıkama yapılır, kefenlenir, tabuta konur. Yıkamadan sonra camiye götürülür, bir kısım camide hatim indirirler, diğeri bir kesim o anda mezarla uğraşır, mezar hazırlanır, mezar taşları genelde belediyeler karışır ama eskiden millet toplardı. Mezar hazır olduktan sonra haber verilir, mezar hazır cenaze getirilebilir diye, defnedilir. Ama cenazeler çok bekletilmiyor. Mesela bir iki saatlik bir mesafede yakın bir akrabası, kızı varsa bekletilebilir, ama mesela beş saat on saat veya bir günlük mesafede olsa cenazeler bekletilmiyor” (K-20, E, 43). Katılımcı-21, “Eskiden kazma kürkle oluyordu şimdi kepçe ile oluyordu. Eskiden cenazeyi defnedip taziye evine geliyordu” (K-21, K, 43). Katılımcı-26, “Camilerde yapıyoruz ya da hastanede ölürse hastanede yapıyoruz, yani yıkamayı da orada yapıyoruz, hastanede değil de evde ölürse camide yapıyoruz, kimi evde yapıyor halen, o şekilde götürüp defin yapılıyor” (K-26, E, 39). Katılımcı-31, “Dini kurallara göre yapılır. Dinimiz ne emrediyorsa o şekilde yapılıyor. Hastanede ölünce orada yapılır. Evde ölünce evde yapılır. Yapabilen yıkar. Ailesi yapamasa da bu işi daha iyi yapabilen insanlar yaparlar” (K-31, K, 35). Katılımcı-33, “Bizler Şafii mezhebinden olduğumuz için çoğunlukla genel olarak Şafii mezhebine göre yapılıyor. Başka yerlerde Hanefi mezhebine göre yapılır. Bizim bu çevrede çoğunlukla Şafii mezhebine göre imamların aracılığıyla yapılır” (K-33, K, 35). Katılımcı-34, “Şöyle ki defin işlemleri hemen akrabalar yardım ediyor” (K-34, K, 35).

Katılımcı-27, “Hocam ben köyden bir örnek vereyim ilk cenazeyi ben köyden görmüştüm, cenazenin olduğu yere yani musalla taşına yatırıldıktan sonra yıkayan görevli veya imam her kimse onun dışında kimse kalmazdı. Sadece yardım istenmesi halinde, hani ölünün çevrilmesi tamamen yıkanması açısından yardım istendiğinde içeriye bir kişi girebilir, onun dışında herkes dışarda durur. Şimdi yerler daha gelişkindir. Belediyelerin açmış olduğu cenaze yıkama yerleri vardır. Camilerde bu işler genelde yapılıyor, onların cenaze yıkama yerleri vardır. Şu anda orada yapılıyor kefenlenme işlemi de cenazenin yıkandığı yerde kefenlenme işlemi yapılıyor. Defin işlemi tamamen ayrı bir olaydır. Kefenleme ile defin arasında bir nokta vardır. Mezarlıkta defnedilecek yere getirilmeden önce cenaze bir odaya konulur. Cenazede sadece ölen kişi erkek kişi ise abdestinin kırılmayacağı namahrem olmayan yani mahrem olan kadınlar içeriye alınır, erkeklerden yine birinci dereceden yakınlar içeriye alınır aslında bu bir nevi vedalaşmadır. O süreçte sadece tabut göğüs hizasına

kadar açılır; kefen sadece yüzü açılır. O aile oğlunu görsün son defa vedalaşsın diye tekrar kefen bağlanır kefenlenir defnedilecek yere götürülür” (K-27, E, 39).

Katılımcı-29, “Yani şu an hastanelere gidiliyor. Hastanelere uzak olanlar evlerde yapılıyor” (K-29, E, 37). Katılımcı-30, “Şu anda genelde hastanede olur yıkama kefenleme bu tür şeyler hastanede olur. Namaz kılınma filan camide olur” (K-30, E, 35). Katılımcı-32, “Öldükten sonra yıkanıyor, kefenleniyor”, Yıkama ve kefenleme nerede yapılıyor? Sorusuna, katılımcı “Hastanede yapılıyor” (K-32, K, 35). Şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-24 de ölümlerin hastanelerde gerçekleştiğini yıkanma ve kefenlemenin orada yapıp defin için mezarlığa götürüldüğünü ifade etmiştir.

35-65 yaş aralığında olan katılımcıların anlattıklarından, vefattan defin edilinceye kadarki süreci şöyle işlemektedir. Cenaze yıkama ve kefenleme işlemleri cami veya belediyeler bünyesinde bulunan gasilhanelerde yapılmaktadır. 50 yaş üstü mülakatçıların anlattıklarından, cenazelerin yıkama, kefenleme işleminin din görevlileri veya her köyde bu işi bilen ve devamlı yapan kişiler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Cenazenin yıkanmasında ve kefenlenmesinde aileden de birilerinin yardım etme âdetinin olduğu görülmektedir. Bu yaş grubundaki katılımcıların ifadelerinden, cenaze yıkandıktan ve kefenlendikten sonra camiye götürüldüğü orada Hatim okunduğu anlaşılmaktadır. Cenazenin defin öncesinde hazır bulunmayan yakın akrabaları (babası, annesi, oğlu, kızı vb.) gelmesi yakın ise birkaç saat bekletilme söz konusu olmakta, ama uzun süre bekletilmeden defin işlemi gerçekleştirilmektedir.

Cenaze kadınsa, bilen kadınlar tarafından yıkanıp kefenlenmekte ama erkekler tarafından gömülmektedir. Katılımcıların anlattıklarından bölgenin Şafii mezhebine mensup olduğu, cenazelerin yıkama kefenleme ve defin işleminin Şafii mezhebine göre yapıldığı anlaşılmaktadır. 50 yaş altı katılımcıların birçoğu, cenazelerin genelde hastanelerde yıkanıp kefenlendiğini söylemişlerdir.

65 yaş üstü katılımcıların, mezarlar kazma kürekle kazılırdı sözlerine karşın, son zamanlarda ilçede ve köylerde dahi, belediyelerin iş makinası göndererek mezar kazdığını, mezarın içine döşenen taşların da belediyeler tarafından temin edildiği görülmektedir. Bu noktada, önceleri toplumun üstlendiği ve kendi imkânlarıyla yaptığı bazı işlerin artık kurumsal olarak devlet tarafından yapıldığı, teknolojik imkânlardan faydalandığı anlaşılmaktadır.

4.5.2.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

Bu yaş grubundaki katılımcıların, ölüm gerçekleştiğinde aile, akraba ve çevrenin yaklaşımı ve ölüm sonrasındaki yapılanlarla ilgili düşünceleri şöyledir.

Katılımcı-36, “Genç yaşlı fark etmiyor ölüm acı. Komşular bayağı bir destek oluyorlar. Üç gün yemek yapılmıyor yas (cenaze) evinde. Dışardan yemek geliyor zaten. Komşularda zaten buna çok duyarlılar. Burada öyle yani, acıyı paylaşıyorlar” (K-36, K, 34). Katılımcı-38, “Cenaze sahipleri, ilk ölüm olduğunda salası okunur. Hemen herkes, köy el birliği ile taziyesini hazırlar. Hüzün herkeste olur, yani herkes bir arada olduğu için ve küçük yer olduğu için, herkes birbirini tanıdığı için herkes birbirine değer verir. Herkesin bir değeri var. Komşular da hemen toplanır, herkes cenaze evine gelir, herkes ağıt yakar. Ağlayanlar olur. Yani o açında komşular da bir saygı gösterir” (K-38, E, 30). Katılımcı-42, “İlk olarak akrabalar, yakınlar, tanıyanlar ziyarete gelirler. Genelde insanlar ağıt yakarlar; toplanırlar. Tanıdıklar gelir” (K-42, E, 28). Katılımcı-40, “Tabi herkes çok üzülüyor, ölüm sonuçta” (K-40, K, 29). Ölüm esnasında herhangi bir dini ritüel, bir şey yapılır mı? Sorusuna, “Evet, Yasin okunuyor. Ölecek olan kişinin üzerinde Yasin okumaya çalışırlar,...biz hepimiz bir yakın öldüğünde veya bir köylü öldüğünde hepimiz çok üzülürüz...” (K-40, K, 29).

Katılımcı-35, “Öyle bir ana hiç denk gelmedim, mesela biri ölürken orada hiç bulunmadım. Ama tabi ki kendi ölümleri için büyük acılar duyuyorlar, hemen yakınları çağrılır, büyükler çağrılır, haberleri olmayanlar çağrılır. Tanıdıklar, birisi cenaze yeri ile ilgilenir, birisi kefen o tür şeylerle ilgilenilir. Mümkün mertebe bu işleri aile değil de yakınları bu tür cenaze işleri ile ilgilenir” (K-35, E, 34). Katılımcı-41, “...ama yakın derece olanlar onun acısını yaşarlar; ama daha büyükleri herkes taziye telaşında, camisidir... Mezarıdır... Evet, acıyı beraber yaşıyorlar yani acıya ortaklar” (K-41, K, 29). Katılımcı-44, “İlk hüzünlü bir zaman, özellikle aile bireyler uzun bir zaman toparlanamıyorlar, yani çok üzücü bir durum. Çok acı hissediyorlar. Özellikle akrabalar tarafından üç gün boyunca taziyeye gidilir. Muhakkak yakın akrabalar sabahtan giderler, o ailenin acısını paylaşmak için akşama kadar dururlar” (K-44, K, 28). Katılımcı-37, “En yakınlarında önce zaten bir duygu boşluğu, aşırı duygusallık oluyor. Sahiplenme tam anlamıyla var, yani cenaze olduğunda, insanlar biri vefat ettiği andan defin edilinceye kadar, taziyesine kadar kesinlikle ne cenaze yakınlarını ne cenaze sahiplerini yalnız bırakmıyorlar. Ta ki sonuna kadar, bu iş aşağı yukarı bir hafta

on gün devam eder; herkes cenaze yakınına gayet güzel bir şekilde ilgi gösterir” (K-37, E, 32). Katılımcı-39, “ölen kişinin ailesi Ağıt yakar. Köylüler acılara ortak olur. Ölen kişinin akrabalarının acıları azalsın diye destek çıkar. Ölen kişinin ailesinin maddi bir ihtiyacı varsa destek olunur” (K-39, E, 29).

Katılımcı-42, “Cenaze yıkama, eğer köyde ise köyde köy imamı tarafından, ya da bilen bir kişi tarafından yapılır. Ya da birinci dereceden akrabanın yardımıyla yapılır. Defin işlemleri de genelde köy ahalisi imece usulü ile beraber mezar kazarak defin işlemleri yapılıyor” (K-42, E, 28) şeklinde ifade etmiştir. Diğer katılımcılar da benzer ifadelerle, cenazelerin imamlar tarafından veya hastanelerde yıkanıp kefenlendiğini söylemişlerdir. Kadın katılımcılardan sadece Katılımcı-36, “yıkayıp kefenleyerek hazırlarlar” (K-36, K, 34) şeklinde cevap vermiştir. Diğer kadın katılımcılardan Katılımcı-40, Katılımcı-41, Katılımcı-43 ve Katılımcı-44 ise bu soruya cevap vermemişlerdir. 35 yaş altı erkek katılımcılardan Katılımcı-35 bu konu hakkında bilgisinin olmadığını söylemekle beraber, “...eskiden, mesela imam hemen gelirdi, cenaze yıkanır, defin işlerini yapılırdı. Şimdi mesela hemen hastaneye gidilir devletimizin sunmuş olduğu imkânlardan hemen bu işlerle ilgilenen cenaze yıkayanlar var kefenlenmesidir cenaze işlemleri hepsi belediye aracılığıyla hastane imkânları doğrultusunda yapılmaktadır” (K-35, E, 34), şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

35 yaş altı grup, ölüm esnasında aile akraba ve çevrede acıyı yaşama ve paylaşma konusunda duyarlılık olduğunu söylemişlerdir. Ölümün acı olduğu, gerçekleştiğinde herkesin üzüldüğünü ve ölenin yakınlarına destek olduklarını dile getirmişlerdir. Vefat esnasında ve sonrasında Kur'an okunduğunu, herkesin yardımlaşma ve dayanışma içinde olduğunu, acının birlikte paylaştığını ifade etmişlerdir. Cenazenin yıkanma, kefenlenme ve defin işleri ile ilgili az sayıda katılımcının bilgisi olduğu dikkat çekip verilen cevaplarda, bu işlemlerin hastanede veya camide dayanışma ve iş bölümü içinde yapıldığını söylemişlerdir. Gruptaki çok kişi bu süreç hakkında bilgisinin olmadığını, ölümler genellikle hastanede olduğunu bu nedenler yıkama ve kefenlemenin de hastanede olduğunu söylemişlerdir.

Vefat sonrasında, yıkama kefenleme ve gömme işlemlerinde üç kuşak arasında çoğunlukla benzerlikler olmakla beraber iki konuda değişim olduğu dikkat çekmektedir. Birincisi, hastalık döneminde hastaneye gitme alışkanlığının yaygınlaştığı gibi, ölümlerin de daha çok hastanelerde olduğu katılımcılar tarafından

ifade edilmiştir. İkinci değişim ise köylerde daha önce insan gücü ile kazılan mezarların artık belediye iş makinaları tarafından kazıldığı, mezarda kullanılan malzemenin bir bölümünün belediye tarafından tedarik edildiğidir. Bu durum kendi kendine yeten geleneksel köy toplumunun şehirle irtibatının geliştiği, devlet kurumlarının köylere hizmet götürdüğü kurumlarla toplum arasında gelişen bir bağ olduğu anlamını taşımaktadır.

4.5.3. Taziye Süreci İle İlgili Adetler

Sözlükte “birine sabır telkin etmek” anlamındaki ta‘ziye terim olarak yakını vefat eden kimseleri sabır ve metanet göstermeye teşvik etmeyi, baş sağlığı dilemeyi, onları teselli edip acılarını paylaşmayı ifade eder (Çağrıcı, 2011, s.202-203). Her toplumun kendine göre bir taziye kültürü vardır. Bu bölümde, alan araştırılması yapılan çevrede, ölüm sonrasında taziyenin yapılış adetlerindeki değişim irdelenecektir. Üç kuşak katılımcının görüşleri karşılaştırılarak, değişimin yönü ve boyutu ortaya konulacaktır.

4.5.3.1. 65 Yaş Üstü Katılımcılar

Katılımcı-1, günümüzde taziyelerin yas evlerinde veya Camilerde yapıldığını söyleyerek, taziye âdetini şöyle aktarmıştır. “Eskiden taziye evlerdeydi, diyelim ki dışardan taziyeye gelen biri olduğunda, köylüler, komşular o taziyeye gelen kişinin cenaze evinde yemek yemesine müsaade etmeyip, kendi evlerinde yemek yedirirlerdi. Şimdi ise taziye yerine (yas evine) gelen kişi hiç taziye sahibinin evine gitmez. Cenaze evini görmez, yas evine gelir ve orada karşılanır, bütün köylüler yas evinde olur. Taziyeye geldiğinde kişi, taziyesini bildirir; sonra köylüler taziyeye gelenleri götürüp yemek ikram ederler. Yemekten sonra tekrar taziye yerine gelinir, sonra kalktığında köylüler onu yolcular” (K-1, E, 88). Katılımcı-2, taziyelerin erkekler için yas evlerinde yapıldığını, kadınlar için ise vefat edenin evinde kabul edildiğini söylemiştir. Yas evleri olmadan önce vefat edenin evinde taziyelerin kabul edildiğini, komşuların yemekler yaparak oraya götürüp taziyeye gelenlere ikram ettiklerini, akraba ve komşuların bu konuda vefat edenin ailesine karşı duyarlı olduklarını belirtmiştir. Yas yerleri yapıldıktan sonra ise yine her komşu taziyeye gelen erkeklerden birkaç kişiyi yemek vaktinde evine davet ederek yemek ikram ettiğini, ama şimdi salgından dolayı bunun artık yapılmadığını üzüntüyle anlatmıştır.

Katılımcı-3'ün anlattıklarından, eskiden taziye için tahsis edilmiş yer olmadığı, taziyelerin ölenin evinde kabul edildiği fakat günümüzde her köyde her mahallede sadece taziyelerin kabul edildiği “yas evlenin” yapıldığı anlaşılmaktadır. Katılımcı-6de benzer sözleri kullandıktan sonra, buna ek olarak kadınlar için de yas evlerinin yaygınlaşmakta olduğunu ama bunun dine uygun olmadığını ifade etmiştir. Katılımcı-4, Katılımcı-5, Katılımcı-7, Katılımcı-9 ve Katılımcı-11 ifadeleri, geçmişte köylerde yas evlerinin olmadığı, taziyelerin vefat edenin evinde yapıldığı, ölen kişinin taziyesinden ziyade köyün taziyesi olarak kabul edildiği, köylülerin elbirliği ile sahiplendiği şeklindedir. Yas evlerinden önceki zamanda komşuların, taziye gelenlere ikram edilmek üzere yemekler yapıp taziye yerine götürdüklerini, taziye evinde birkaç gün yemek yapılmadığını ifade etmişlerdir. Yas evleri yapıldıktan sonra, yemek vakitlerinde her köylünün gücüne göre taziye gelenlerden birkaç kişiyi (5 ile 15 arasında değişen sayılar söylendi) evlerine götürüp yemek ikram ettikten sonra tekrar yas yerine dönüldüğünü söylemişlerdir.

Katılımcı-10, eskiden taziyelerin pek kalabalık olmadığını ve evlerde yapıldığını, günümüzde taziyelerin çok kalabalık bir şekilde yas evlerinde yapılmakta olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı-12, taziyelerin erkekler için yas evlerinde yapıldığını ama taziye gelen kadınların ise eskisi gibi vefat edenin evinde yapıldığını şu sözlerle açıklamıştır. “Âmâ erkeklerin her köyde yas evi var. Ya caminin yanında, ya caminin altında, ya caminin bahçesinde her köyün yas evi var. Taziyeler orada yapılıyor” (K-12, E, 65).

Katılımcı-12, köy yerinde taziye karşı ilgiyi şöyle anlatmıştır. “Taziye sadece vefat edenin akrabalarının taziyesi değil de köyün taziyesi diyebiliriz. Yani bütün köylüler taziyede olur. Dışarıdan gelenleri köylüler karşılar. Mezarlıktan dönüldüğünde caminin önüne gelinir, Fatiha okunur. Köylüler orada bulunan yabancıları kimi 20 kişiyi, kimi 15 kişiyi, kimi 10 kişiyi, yani durumuna göre bütün köy orada olan bütün insanları evlerine götürüp yemek ikram ederler... Şimdi birçok yerde yas evinde yemekler veriliyor. Yani yas evleri o şekilde yapılıyor. Yani yas evinde yemekhane var orada yemek hazırlanıyor. Köylerde hala köylüler milleti evine götürüp yemek veriyor ama ilçede dediğim şekilde yas yerlerinde yemek hazırlanıp veriliyor. Eskiden cenazeye kıymet verildiği gibi taziye de kıymet verilirdi. Şimdi pek kıymet verilmiyor. Adam dışardan içeri gelip Fatiha okunduğunda insan utanıyor,

taziye mi düğün mü olduğu anlaşılıyor. Kimisi bir köşede ticaretten konuşuyor, kimi hayvan pazarlıyor, araba pazarlıyor, siyaset konuşuluyor. Bazen taziye idare eden hoca sessizlik olsun diye dikkat çekiyor ama geçmişte öyle değildi. Yani şimdi ölümün kıymeti kalmadı” (K-12, E, 65).

Katılımcı-3, insanların taziye ortamına uygun davranmadıklarını şöyle dile getirmiştir. “Şimdiki taziyeler insanlar toplandığında kendi aralarında konuşuyorlar. İmam Fatıha okuduğunda kimseye ses bile gitmiyor. Bir köye taziye gidip taziye yaptık, taziye yerinde bir sesler geliyor ki! öyle bağırs çağırış geliyor ki! Bizim bir köylü ayağa kalkıp ‘ey insanlar burası taziye yeri mi yoksa ticaret yeri mi? demek ki bir taziye olduğunda siz toplanıp dünyalık işlerinizi hallediyorsunuz’ dedi. Bizden sonra birkaç kişi oradakilere ‘oh olsun gördünüz mü sizi nasıl rezil ettiler’ demiş” (K-3, E, 80).

Katılımcı-6, taziye yapılış âdetini şöyle açıklamıştır. “Bizim memleketimizin âdeti, (Solhan ve çevresindeki Zaza toplumu) taziye gelenler oturduklarında taziye sahibi gidip sırayla herkesin elini tutar ve taziyelerini kabul eder. Muş tarafındaki adetlerde (kurmanc bölgesi) ise taziye gidildiğinde, cenaze sahipleri, kendileri için belirlenmiş yerde oturmuş vaziyette olup, taziye gidenler gidip onlara baş sağlığı diler. Bana göre bu konuda bizim memleketimizin kuralı daha güzel. Ama onların da adetleri öyledir. Şimdi artık taziyelerde 1/10, 1/20 hariç artık vaaz dini sohbet yok. Taziye gelen kişi oturunca Fatıha okunuyor. Sonra millet baş başa verip dünya ile ilgili sohbet yapıyor. Diyelim ki cenaze mezara götürülüyor o mezar ölüm içindir. Ölümü hatırlatır, ölüm alametine dikkat çeker. Ama şimdi cenaze defnedilirken burada üç beş kişi, orada üç beş kişi baş başa vermiş dünya ile ilgili sohbet ediyorlar” (K-6, E, 70).

Katılımcı-9, taziyenin yas yerinde üç gün devam ettiğini, cenaze evinin de günümüzde hayvan keserek yemek yaptığını ve gelenlere ikram ettiğini söylemiştir. Katılımcı-5, taziyelerin vefat edenlerin evinde 6-7 gün devam ettiğini, sonrasında ise yabancıların pek gelmediğini ama akrabaların bir müddet daha gelmeye devam ettiğini ifade etmiştir. Katılımcı-4 ve Katılımcı-11, eskiden vefat edenin akrabaları taziye geldiklerinde birkaç gün yatıya kaldıklarını ama günümüzde herkesin özel arabasının olduğunu, gece yatıya pek kalmadıklarını, evlerine gidip sabah tekrar arabalarına binip taziye yerine geldiklerini dile getirmiştir. Katılımcı-11 şöyle devam etmiştir. “Şimdi

taziye yerleri yapılmış, Fatiha okunuyor. Kimi orada çay veriyor. Şimdi kolay olmuş. Köylüler herkes yemek yapıyor, erkekleri kaldırıp götürüyorlar. Bizim köyde kadınlar için de yas evi var, ama orada kadınlara yemek verilmiyor. Şimdi taziye esnasında kadınlar arasında nasihat edenler oluyor, eskiden bu yoktu” (K-11, K, 65).

Katılımcı-10 ve Katılımcı-1, eskiden her köyden bir veya iki kişinin, başka köyde vefat eden birinin taziyesine gittiğini, herkesin taziyeye gidemediğini ama günümüzde her evde en az bir araba olduğundan dolayı herkesin taziyeye gittiğini, geçmişe göre taziyelerin çok kalabalık olduğunu şu sözlerle dile getirmişlerdir. “Günümüzde bir ailede hem dede, hem baba hem çocuklar herkes ayrı ayrı taziyeye gidiyor. Hatta geçmişten farklı olarak kadınlar da taziyelere gidip geliyorlar” (K-10, E, 65 ve K-1, E, 88).

Katılımcıların anlattıklarından, Vefat sonrasındaki toplumsal adetlerden bir diğeri de ölen kişi için yapılan Kur’an okumalarıdır. Katılımcı-2, kırk gün boyunca her gün ölenin mezarına gidilip Kur’an okunduğunu ifade etmiştir. (K-5, K, 77) da şunları dile getirmiştir. “Vefat eden defin edildikten sonra, sabah erkenden mezara gidilip kuran okuyup daha millet kalkamadan gelirlerdi. Bu mezara gidip okuma 15 gün veya 40 gün devam ederdi. Yakın zamanda kızımın kayınbabası vefat etti. Yemin ederim 40 gün on iki kişi gidip okuyorlardı. Tam 40 gün boyunca her gün mezara gidip okuyup geliyorlardı. Şimdiki Müslümanlık geçmişe göre daha çoktur. O zaman bin köyden bir imam çıkardı. Şimdi bizim bu köyde, köy imamımız sayesinde en az yüz kişi Kur’an okuyor. Cenaze olduğunda hemencecik hatim indiriliyor, hemen defin yapılıyor” (K-5, K, 77)

Araştırma yapılan alanda katılımcı ifadelerinden taziyelerin çok önemsendiği, el birliği ile sahiplendiği ve belli kurallar ve ritüeller çerçevesinde bu âdetin yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar taziyelerin vefat edenin evinde yapıldığını ama günümüzde ise “yas evleri” yapıldığı özellikle erkeklerin taziyelerini orda sunduklarını, vefat edenin akrabaları da taziyeleri orada kabul ettikleri görülmektedir. Daha sonra da değinileceği gibi yas evlerinin yaygınlaşması toplum içinde yeni bir adet olarak görülürken, çevrenin birlik beraberliğe önem verdiği anlaşılmaktadır.

4.5.3.2. 35-65 Yaş Arası Katılımcılar

Bu yaş grubundaki katılımcılar cenazenin defin işlemi sonrasında yas ve taziye sürecini şöyle anlatmışlardır. Katılımcı-15, “Taziyeleri, kimisi içerde yapıyor kimisi dışarıda yapıyor. Üç gün filan devam ediyor, daha fazla da oluyor. Gerçi şimdi bu hastalıktan dolayı kimse yas evlerine gitmiyor. Koronadan dolayı herkes evlerinde yapıyor. Bundan önce erkekler taziye evlerine (yas evlerine) giderdi, kadınlar da ölünün evinde kalırdı. Evet, yemek veriliyor kadınlara, cenaze sahibi yemek veriyor. Evet, bazıları veriyorlar. Cenaze sahipleri veriyor ama fakir olan cenaze sahipleri yemek vermiyorlar. Ama maddi durumu iyi olanlar taziye yerinde de (yas evinde erkekler için) yemek veriyorlar. Okuma yapılıyor, okuyabilenler okuyorlar. Mezar ziyaretleri yapılıyor, isteyen istediği kadar mezar ziyaretine gidebiliyor. Kimileri ölümden sonra bir yıl bitiyor hala gidiyorlar. Kimisi kırk gün boyunca gidiyorlar. Çoğunlukla ölüm sonrasında sabah akşam mezar ziyaretine giderler. Ölüleri için kuran okumasını bilenler kendileri okurlar. Okuma bilmeyenler ise başkasına okutuyorlar. Ama artık çoğu insan kuran okumasını biliyor. Bir zamanlar herkes kuran okumasını bilmiyordu ama şimdi hemen hemen herkes okuyabiliyor” (K-15, K, 58).

Katılımcı-14, “Bizim Solhan’da yaklaşık yirmi tane taziye evi var. Her mahallenin iki tane üç tane var. Nerde cami varsa caminin yanında bir taziye yeri var. O mahallede biri öldüğü zaman taziye yerine gider, cenaze defnettikten sonra, ya cenaze sahibi ya da yanındaki komşu, akrabası bir torba şeker iki üç paket çay taziye yerine götürür. İki üç tane genç gider çay ocağında (taziye evinin içinde çay ocağı var) durur, taziyeye gelenlere çay ikram ederler. ...güzel karşılama yapılır. Öğle zamanında bu son zamanlarda bir adet yapıldı, taziye yerinde yemek verilmeye başlandı. Tabi o biraz İslami kurallara aykırıydı. Çok da değişik bir şeydi. Fakir fukaranın da çok zoruna gidiyordu. Yani İslamiyet’e aykırıydı, niye taziye yemeği veriliyor diye. Bir taziye yemeği üç gün verilirse 15-20 milyar (eski para) para tutuyor. Herkes o parayı veremiyor. Haramdı, zenginler yapınca fakirler de mecburiyetten onlar da işin içine giriyorlar, onlar da yemek vermeye çalışıyorlar ama hâlbuki arkadan da Allah onların belasını versin diye beddua ediyorlar. Hatta bunun üzerinde biz çok tartıştık. Allaha şükür bu da kalktı. Taziyede dikkat edilmesi gereken husus var, taziyede eğer sakin oturulursa, devamlı imam dua okuyor ya, millet bazen orada kendi aralarında dedikodu yapıyor. Tabi o kalabalıkta imamın sesi gitmiyor. Bazen ortama

uygun olmayan ikazlar yapılıyor, konuşmayın diye. Bizim buradaki adet budur. Muş tarafında ise imamlar devamlı vaaz veriyor. Burada taziye esnasında vaaz yok. Burada dedikodudan başka bir şey yok. İmam bile bazen dedikodu yapıyor”. Bu katılımcı taziyeye gelenlerin karşılanması ve uğurlanması hakkında da şunları anlatmıştır. “Taziyede karşılama, işleyiş şöyle bir şey, cenaze sahibi kapıda genelde ayakta duruyor, millet gelir gider oturur, gidip gelenlerin ellerini tutuyor, bizim buradaki adetler böyle, gelip tekrar kapıda duruyor, millet giderken de uğurluyor. Ama yukarı taraflar muş Malazgirt, Hınıs tarafı böyle değil, taziye sahipleri için tahsis edilmiş sandalyeler var, yer var. Millet gelip oturuyor, Fatiha’yı okuyor, çıktıkları zaman taziye sahiplerinin elini tutup gidiyorlar, onlar kapıda durmuyorlar” (K-14, E, 58).

Katılımcı-13, “Eskiden evlerde yapılırdı. Bir ay kadar giden teselli edenler olurdu. Yas evlerinde taziye şu şekilde yapılır, vefat edenin yakın akrabalarından 4 – 5 kişi yas evinin kapısında bekler, taziyeye gelenleri karşılarlar gidenleri de uğurlarlar. İçeri gelip oturduktan sonra yine içerdeki vefat edenin akrabalarından birkaç kişi gidip tokalaşarak taziyeyi kabul ederler. Üç gün boyunca bu şekilde taziyeler kabul edilir. Şimdi hoş olmayan durum gömme esnasında bile insanlar dünyalık konuşuyorlar. Taziye evlerinde insanlar kendi aralarında ticaret ve siyaset dâhil her konuda konuşuyorlar, üzülmeye yok, ölüme kıymet kalmadı, eskiden insanlar gerçekten üzüldü” (K-13, E, 60). Katılımcı-19, “Cenaze defnedildikten sonra erkekler camiye taziye (yas) evine giderler. Taziye orada üç gün yapılır. Kadınlar ise taziye için eve gelirler. Vefat edenin evine yani, üç gün taziye devam eder. Yemekler ve hizmetler yapılır. Köyde olsa aileler (komşular) verir. Evde de cenaze evi verir. Evet, Şehirlerde ise dışardan hazır yemek, yani lokantalara sipariş verilir, yemek gelip taziyeye gelenlere verilir. Benim bildiğim taziye süresince üç gün hatim okunur ve mezar ziyaretine gidilir. Kırk gün, günde iki kez mezar ziyaret edilir” (K-19, K, 50).

Katılımcı-16, “şimdi bizim zamanımızda evlerde yapılıyordu ki bu zor bir şeydi; ev dar, hem erkekler hem kadınlar, çocuklar, yani evden çıktığımızda boğulmak üzere oluyorduk, ter içinde kalıyorduk ve düşünün her biri on dakika kendi ayakkabılarını bulamıyordu. Yani o kadar kalabalık, o kadar şey oluyordu, ama bu son yirmi yıl önce duyduk ki birileri dışarıda bir taziye yeri açmış. Çok güzel oldu. Kadınlar vefat edenin evine gidiyor. Ama artık bu son bir kaç yılda kadınlar için de ayrı bir yer tutulmuş, yani bu satın alınıyor sadece yas yeri için. Elbette ki taziyede kurallar var, aile

büyükleri bir tarafta oturur, hizmet yönü yine ağırlıklı olarak gençlere düşüyor. Karşılama, uğurlama, gelenlerin Fatiha okuması, zaten köyün bir hocası devamlı taziyede oturur. Gelenleri karşıyorlar ve oturtuyorlar, oturduktan sonra dua okuyorlar ve Fatiha okunuyor, yani kişilerin gelişi bizde Fatiha bir işaret olmuş oluyor. Fatiha okundu mu gözümüzü gezdiriyoruz acaba yeni gelen kim oldu da fark etmedik” (K-16, E, 53). Katılımcı, taziyede teselli amaçlı konuşmaların yapılması gerekirken, günümüzde taziye yerlerinde ortama uygun olmayan sohbetlerin yapıldığına dikkat çekmiştir.

Katılımcı-18, “Taziye ağır olursa yani ölen kişi genç olursa 20 gün bir ay bile sürer. Ama vefat eden kişi yaşlı olursa 10 – 15 gün sürer. Şimdiye kadar taziye evde kabul edilirdi, taziyeye gelenlere hizmet edilirdi, ilk iki gün taziye sahibi yemek vermez ama sonrasında o da yemek verir. İlk iki gün komşular taziyeye gelenlere yemek verir. Bu adet son zamanlarda oluştu, şimdi var. Kadınlar evde taziyede bulunur erkekler de taziye (yas) evlerinde, yemekler de taziye (yas) evinde verilir. Şimdi pandemiden dolayı artık yemek verilmiyor. Herkes üzgün, üzüntülü olduğunu gösterir, tazeye sahiplerinin çevresindekiler üzüntülüdürler” (K-18, K, +50).

Katılımcı-17, “Eskiden evlerdeydi, şimdi camilerde yas evlerinde kabul ediliyor. Ama eskiden evlerdeydi. Birinci dereceden ikinci dereceden taziyeye gelen yakınlar eli boş gelmezler. Gönüllerinde ne koparsa getirirler taziye evine, yemek için (yiyecek gıda ve taziyeye gelenlere ikram edilmek için). Gittikleri zaman da taziye sahipleri kalkar onları uğurlar”, taziyede yapılan herhangi bir ritüel olup olmadığı sorusuna, “Tabi onlar var, Kur’an okunur. Gelen zaten dua okuyor” (K-17, E, 51).

Katılımcı-20, “Taziyeler, taziye evlerinde (yas evleri) yapılıyor. Babam vefat ettiğinde belediyeye ait taziye evi vardı biz de orada yaptık”. Kadınlar için de yas evleri var mı sorusuna “Kadınlar için Solhan’ da hali hazırda yok. Sadece erkekler için var. Kadınlar, vefat edenin evinde taziye yapıyor. Taziye süresince hani yüksek sesle kendi dünyevi, kendi bireysel işleri ile ilgili konuşanlar ebetteki yadırganıyor. Daha kısık sesle yine kendi aralarında kendi muhabbetlerini yapıyorlar; o ayrı bir şey ama taziye sahibine yansıtmıyorlar”. Taziye sunma âdetini şöyle açıklıyor. “Gelenler olduğunda karşılama kapıda yapılır. Kimileri karşıyor, kimileri yer gösterdikten sonra oturanlara en azından hoş geldiniz Allah hayrınızı kabul etsin diye ilgileniyorlar” (K-20, E, 43).

Katılımcı taziyelerde dua okunduğunu, kendi ilçelerinde herhangi bir vaaz ve nasihat yapma âdetinin olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcı-21, “Şimdi erkekler taziye (yas evi) yerine gidiyor, camilere gidiyor, kadınlar da taziyenin olduğu eve geliyor. Babaannem ölümü zaman taziye bizim evimizde olmuştu, kadınlarda burada erkeler taziye yerinde, o zamanda vardı bir kaç yıldır taziye (yas evi) yerimiz var. Şöyle bir şey köyde herkes kendi evinde yemek yapıyor; genelde taziye evine erkekler gitmiyor, kadınlar orada kalıyor. Yakın komşular, kalabalığın durumuna göre kadınları da eve alıyorlar. Yani, köylüler yas evinden erkekleri kendi evlerine götürüp yemek veriyorlar, kadınlar ise cenaze evindeler, cenaze evinin yakın komşuları, yemekler yapıp kadınları evlerine götürüyorlar. Belli günlerde, on beş gün filan diyelim işte sabah-akşam mezarlığa gidip geliyorlar. O kıyafet değişiminde de hani üzerinizdeki kıyafet kirlense bile onu gün içerisinde değiştiremiyorsunuz, akşam yıkarsınız sabah giyersiniz. Bir hafta aynı kıyafeti giymek zorundasınız, çünkü değiştirdeniz bu kendini süslemiş derler” (K-21, K, 43).

Katılımcı-22, “Bizim çevremizde eskiden evlerde yapılırdı ama son on beş yirmi yıldır camilerde yas yeri yapılmış, orada bu işler yapılır. Sadece taziye için yapılmış yerler, bir de taziye üç gün sürüyor. Üçüncü gün bittikten sonra tekrar camiye gidilir, arada bir şey daha var. Devir diyoruz orada salavatlar filan getirilir, bütün köylüler camide toplanır, üçüncü günün son gecesi yapılır bu, bütün köylüler akrabalar camide toplanır bu şeyler yapılır, dualar yapılır. Kur’anlar okunur, ölünün ruhuna teslim edilir, adamlarla beraber tekrar bir evlerine gidilir (cenaze evine) orada bir Fatıha okunur. Bizim zamanımızda vardı, değil sadece bizim köyde yakın bir köyde dahi bir insan öldüğü zaman mesela müzik açılmazdı, programlanmış bir düğün varsa ertelenirdi, iptal edilirdi, televizyon açılmazdı. Ama şu anda öyle bir şey yok, şu anda mesela biri ölüyor, diğer tarafta bakıyorsunuz bunlar yapılıyor”. Ölen kişinin ailesi haricinde çevrenin yas tutma süresi ne kadar zaman devam ederdi sorusuna, “Emin olun yakınlık derecesine bağlı, bizim köyde olsaydı bir iki ay sürerdi, başka bir köyde olsaydı (ölüm olayı) bir hafta sürerdi. Akrabaysa belki bir yıl bile sürerdi...şu an ise mesela bizim köyde ölüyor, bakıyorsun bizim bir köylümüz ölmüş ama küçük çocuklar, hani kadınlar misafir hazırlığını yaparlar, çocuk ayakaltında dolaşmasın diye televizyon açarlar. Çocuk televizyon başındadır” (K-22, E, 42).

Katılımcı-22 ye daha önceki dönemde uygulanan bu kuralların dini kaynaklı mı toplumsal adet mi olduğu sorulduğunda, “Dini değildi, acısı olan insanlar varken biz burada mutlu olamayız” şeklinde cevap vermiştir. Taziye esnasında uyulması gereken kuralları şu şekilde açıklamıştır. “Taziye sahibi genelde, gerçi bizim kendi köyümüz için söyleyelim; Kadınlar onların (cenaze) evinde olur, onlar sadece kadınlara yönelik hizmet ederler, diğer köylüler erkeklere yönelik. Taziye sahibinin erkekleri de yas evinde olurlar ve erkekleri karşılarlar onlar mesela servis işidir, yemek işidir karışmazlar. Köylüler yapar. Hatta yemek saatinde köylüler onları da yemeğe götürürler. Kadınların taziyesi genelde cenaze evinde olur. Birkaç yerde şahit oldum, kadınlar için de yas yeri yapılmış” (K-22, E, 42).

Katılımcı-23, “Yas evi varsa taziye orada, yoksa cami önünde, yoksa evin önünde üç gün kesintisiz taziye kurulur. Gelenlere imece usulü köylüler hep beraber sabah kahvaltısı olsun, öğle yemeği olsun, akşam yemeği olsun yemek verilir, çay servisi sürekli yapılır yas evinde. Taziyeye gelenler taziye sahipleri, mesela adam öldü, varsa çocuğu kardeşi kapı önünde beklerler, gelenlerin tek tek ellerini sıkar içeri alırlar. Fatihalarını okurlar, çaylarını içerler, başsağlığı dilerler, aynı şekilde kalktıkları zaman yine kapıda uğurlar geri dönerler” (K-23, E, 41).

Katılımcı-25, “Taziyeler camide yapılır, erkekler için. Kadınlar için ise vefat edenin evinde yapılır. Genellikle üç gün çok kabalık olur, üç günden sonra akrabalar ve komşular bulunur, azalır yani. Çoğu taziyelerde genellikle Kur’an okunur. Hatim indirilir. Yasinler okunur. Genelde bu şekilde geçer. 40 gün kesinlikle her gün mezar ziyaret edilir, ölen kişinin yakınları tarafından. Erkeklerin, yas yerinde yemek verilir. Kadınların, evlerde yemek verilir” (K-25, K, 40).

Katılımcı-24, “Taziyeler yüzde doksan dokuzu Yas evlerinde yapılır, üç gün sürer. O üç gün boyunca taziye sahipleri taziyeye gelenleri karşılar; Fatiha okunur. Yemek verilir. Günümüzde bu biraz sıkıntılı durum oluyor. Çünkü taziyeler kalabalık olduğu için, bazen taziye sahiplerinin maddi durumu elvermediği halde yine adet olduğundan dolayı yemek veriliyor. Bu da külfetli bir duruma sebep olabiliyor. Genelde taziyelerde yaşlılar belli bir yerde otururlar. Gelen, taziye sunan insanlara hoş geldin denilir. Elleri sıkılır, yer gösterilir. Fatiha okunur” (K-24, E, 41). Katılımcının günümüzde taziyelerde yemek verilmesi maddi külfet olarak değerlendirmektedir. Bu

durum şimdilik ilçe merkezinde yapılan bir uygulama olarak görülmektedir. Köylerde, komşular tarafından yemek verildiği diğer katılımcılar tarafından anlatılmıştır.

Katılımcı-26, “Taziyelerimiz yas evlerinde yapılır. Üç gün boyunca taziyemiz kurulur. Gelen giden ağırlanır, akraba olarak üç gün orada bulunmak zorunludur. Ama şu anki durumlarda şu süreçten dolayı (pandemi) artık sadece gidip uzaktan bir taziyeye sorup hiç oturmadan taziyeye sorup evimize geliyoruz. Karşılama ve uğurlama sıcak şekilde yapılır, teselli etme, dua etme, tabi ki onların acısını dindirmek için yani”. Katılımcı taziyeye âdetini şöyle anlatmıştır. “Girince otururuz, Fatihâ’mızı okuruz, ondan sonra çayımızı içeriz, belli bir süre otururuz, zaten Fatihâ okuduktan sonra taziyeye sahipleri gelip bizi karşılayıp bizi sorup biz de taziyede bulunuruz. Çıkarken de kapı önünde onlar bizi karşılar ve uğurlar. O şekilde taziyeye gidilir” (K-26, E, 39).

Katılımcı-31, “Taziyeye evde yapılır yani bayanlar evde ağırlanırlar. Erkekler de camilerde yas evlerinde ağırlanırlar. O şekilde üç gün devam eder. Tabi taziyelerde örf adetlerimizde taziyeye sahibine saygı olsun diye insanlar da üzgün olurlar, onların yanında bulunurlar. Dua okunur, Fatihâ okunur, başsağlığı dilenir”. Bu katılımcı taziyelerde, taziyeye sahiplerinin de ikramda bulduklarını şöyle dile getirmiştir. “İkramlar olur tabi taziyeye sahipleri yapar” (K-31, K, 35).

Katılımcı-27, “Eskiden köy yerinde evlerde yapılıyordu, şu an Solhan küçük bir yerdir. Hala geçmişten gelen bazı özellikleri kaybetmemiştir. Örneğin cenaze yakını taziyede taziyeye gelen kişileri karşılar”. Taziyeler nerede yapılır? Uyulması gereken kurallar var mı? Sorularına ise, “Şu an hem evlerde yapanlar da var hem camilerde yas yerleri açılmış orada yapanlar da var. Uyulması gereken kurallar kesinlikle vardır” (K-27, E, 39), şeklinde cevaplamıştır. Katılımcı-28, “Kırk gün ölü yakınları mezara gidiyorlar. Biz de bir hafta taziyeye yerine gidip, Yasin okunuyorsa beraber okuyoruz. Erkek ve kadın yeri ayrıdır, biri geldiğinde hep beraber elleri kaldırıp Fatihâ okuyorlar. Bazen Kur’an okunuyor, Yasin okunuyor” (K-28, K, 38). Katılımcı-29, “Yas evlerinde yapılıyor, burada genelde her caminin altında ya da yanında Yas evleri vardır. Üç gün sürüyor. Sigara içilmiyor cenaze öldüğü gün hatim okunuyor. Taziyeye gelenleri büyükler karşılar, kapıda hoş geldiniz der, içeri girer oturturlar, kalkınca da yine büyükler olsun küçükler olsun herkes gelen misafiri uğurlar” (K-29, E, 37).

Katılımcı-33, “Eskiden evlerde yapılıyordu. Şimdi çoğunlukla camilerimizde taziyeler için ayrılmış yerlerimiz var, hatta orada bayağı bir ileriye götürülmüş, çay

bile ikram ediliyor, köylüler gelen misafirleri ağırlıyor, çaylar ikram ediliyor, artık yas evleri yerleri var”. Katılımcı, taziyelerde kadın ve erkekler arasındaki farkı şu şekilde dile getirmiştir. “şöyle; kadınlar evlerde ağırlanır, daha çok erkekler toplu yerlerde camilerde, cenaze yerleri var özel (yas evlerini kastediyor), oralarda ağılanır. Benim katılığım kadarıyla Yasin’ler okunur. Hatta Yasin dışında da Kur’an’ı kerim hatmedilir. Otuz bayan bir araya gelir, bilen bayanlar, ayrı bir odaya geçerler, otuz kişi cüz paylaşımı yaparlar, hatim yapılır...” (K-33, K, 35).

Katılımcı-30, “Bizim burada taziye, taziye yas evleri şu an yaygınlaştı, eskiden evlerde olunurdu. Evlere gidilip sorulurdu, şu anda taziye evlerinde üç gün yapılıyor. Bizde taziye kurulur, ikram olarak çay demlenir, gelenler boş olan yerlere oturtulur, ondan sonra taziye verilir, ondan sonra tek tek tokalaşırlar, belli bir nasihat yapıldıktan sonra dağılır”. Katılımcı, taziyeye gelenlerin taziyede bulunma âdetini şöyle açıklamıştır. “Taziyeye gelenler, taziye sahipleri tarafından boş olan yerlere, sandalyelere oturtulur, ondan sonra imam tarafından taziye verilir, Fatiha okunduktan sonra taziye sahipleri ellerini tutup onlar tarafından (taziyeye gelenler) baş sağlığı dilenir”. Yas döneminde dikkat edilmesi gereken kuralları ise “...bir hafta aynı kıyafeti giymek zorundasınız. Mesela ölüm anı olduğunda hangi kıyafet üzerinizde varsa birkaç gün o kıyafetle kalmak zorundasınız” (K-30, E, 35) şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı-32, “Taziyeler evde kuruluyor, yani millet gelip gittikten sonra...” erkek ve bayanlar için aynı mı? “Ben bayanlar için söylüyorum. Erkeklerin yas evlerinde yapılıyor artık, yemekler yas evlerinde veriliyor. Çarşıda yemekler hazırlanıyor yas evinde dağıtılıyor”. Bayanlarla ilgili neler yapılıyor sorusuna “Süreç yani geldiklerinde yemek yapılıyor, çay veriliyor, oturuluyor”. İkramları yapanların komşular olduğunu şöyle ifade etmiştir. “Komşular kendi evlerinde yapıp taziye evine getiriyorlar, ama taziye evinde de yemekler yapılıyor. Mesela defnedildikten ve eve geldikten sonra, Yasinler okunuyor, cüzler dağıtılıyor, onun dışında da üç gün okumalar devam ediyor, üç gün bittikten sonra da mezarlığa gidiliyor, bir şeyler alınıp mezarlıkta dağıtılıyor” (K-32, K, 35). Bu süreç içerisinde günlük olarak mezarlığa gitme olayının olduğunu, sabah akşam günde iki defa gidildiğini, bunun on beş gün kadar devam ettiğini, sonrasında da her Perşembe mezar ziyaretine gidildiğini anlatmıştır.

Katılımcı-34, “Bayanlar içinde ayrı olarak yas evleri var. Genelde ölü ziyaretleri (mezarlık) Cuma günleri oluyor. Taziye gelenler genelde ölü yakını kimse ona Fatiha okur. İsteyen Yasin okur, Kur’an okur, dilediği kadar oturur gider” (K-34, K, 35). Taziyelerin yemekli olduğunu yemeklerin de cenaze sahipleri tarafından verildiğini dile getirmiştir.

35-65 yaş grubundaki katılımcıların anlattıkları doğrultusunda şu değerlendirme yapmak mümkündür. Yas evlerinin yaygınlaşması ile ilgili bu katılımcı grubu da aynı ifadeleri kullanmıştır. Yas evlerinin yapılması, geçmişten günümüze toplumun ev kullanma kültürünü ve özel alan olarak evin fonksiyonunu değiştirmiştir. Bu kuşak Katılımcılar da bir önceki kuşak katılımcılar gibi, defin sonrasında yas evindeki taziye ortamına kadar aynı adetlerin devam ettiği görülmektedir. Erkek katılımcıların anlattıklarından, yas evinde taziye kabulleri şöyle yapılmaktadır. Cenaze yakınlarından çok yaşlı olamayanların genelde kapıya yakın yerlerde oturmakta, birkaç genç taziye kapısı dışında beklemekte, gelenler karşılanıp içeri alınmaktadır. Kapıya yakın olan cenaze yakınları gelenleri karşılayıp boş sandalyelere yönlendirerek oturumları sağlanmakta, taziye idare eden din görevlisinin yüksek sesle ‘El-Fatiha’ demesiyle tüm bulunanlar tarafından Fatiha okunmaktadır. Fatiha okunduktan sonra, cenaze yakınları yeni gelenlerin yanına gidip taziyelerini kabul ettikten sonra gençler tarafından çay ikramı yapılmaktadır. Belli bir zaman oturulduktan sonra kalkacakların tekrar Fatiha okuyarak ve kapıya yakın olan cenaze yakınlarına taziyelerini sunduktan sonra uğurlanmaktadır. Yas evinde kimi yerlerde Kur’an-ı Kerim okunduğu ve nasihatler yapıldığı ama Solhan çevresin bunun hala tam olarak adet haline gelmediği anlaşılmıştır.

Katılımcı anlatımlarından taziyelerin erkekler için yas evinde üç gün, kadınlar için ise cenaze evinde daha uzun sürdüğü görülmektedir. Bazı katılımcılara göre vefattan sonra on beş gün, diğer bazı katılımcılara göre kırk gün, günde iki kez mezar ziyareti yapıp Yasin okunmaktadır. Bazı kadın katılımcılar, kadınların bulunduğu taziye yerinde zaman zaman Kur’an okumalarının yapıldığını ifade etmektedir. Üç günden sonra gelen erkeklerin taziyelerinin de cenaze evinde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Köylerde, taziye gelen insanların öğlen vaktinde komşular tarafından kendi evlerine davet edilerek yemek ikramı yapılmakta; bu âdetinin yaygın olduğu görülmektedir. Şehirlerde ise maddi durumu yerinde olan cenaze sahiplerinin

gerek yas yerine gerek kadınların taziye yerine dışardan yemek tedarik ederek ikram yapmaktadır. Bu, maddi durumu iyi olmayan cenaze sahipleri için külfet oluşturmakta, toplumsal baskıdan dolayı yerine getirme zorunluluğu hissedilmekte ama bu âdetin kaldırılmasına yönelik çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Taziyenin üçüncü günü akşam kimi yerlerde camide bir program yapılmakta, son bir kez cenaze evine gidilip başsağlığı dilenmek suretiyle taziye bitirilmektedir. Bunun toplumda yaygınlaşmakta olan yeni bir adet olduğu anlaşılmıştır. Bazı katılımcıların ifadelerinden taziye sahiplerinin bir hafta boyunca kıyafet değiştirmemeleri gerektiği, kirlense bile akşam yıkayıp sabah tekrar aynı kıyafeti giyme zorunluluğu olduğu, aksi takdirde toplum tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Köy yerinde, kimi katılımcılar iki, kimi katılımcılar üç gün boyunca cenaze evi tarafından yemek yapılmadığı sonrasında ise cenaze evi tarafından da yemek yapıldığı ifade edilmiştir. Komşuların, hem taziye yerindeki kadınları kendi evlerine götürüp yemek ikram ettiği, hem de kendi evlerinde yaptıkları yemekleri taziye yerine getirdikleri aktarılmıştır.

4.5.3.3. 35 Yaş Altı Katılımcılar

35 yaş altı katılımcıların taziye adetleri ve yas süreci ile ilgili görüşleri şöyledir.

Katılımcı-37, “Genelde bizim camilerimizde yas evi yerlerimiz var, oralarda taziyeler kabul edilir. Yakın köylerden, çevreden gelenler orada ağırlanır. Bayanların ise cenazenin evinde kabul edilir. Taziye yerine varıldığı zaman aşağı yukarı herkes bir karşılamaya geçer, karşılandıktan sonra yer gösterilir oturulur. Sonra vefat eden kişinin ruhuna Fatiha okunur, dualar edilir. Salavatlar getirilir. Üçüncü gününde olması lazım bir şeyler yapılıyor. Yani ilk üç gün boyunca taziye uygulaması yoğun bir şekilde oluyor” (K-37, E, 32).

İlçe merkezinde oturan Katılımcı-36 “Yaslar, önceden bir iki yıl önce evlerde yapılıyordu, şimdi bayanların bile şimdi dışarda taziye için yani yas evleri yapılmış, iki yıl önce mesela kadınlar evdeydi, erkekler camide, yas evlerindeydi. Zaten bir evde yas oldu mu o ev çok değişiyor. Her konuda değişiyor, belki bir iki yıl önce bu soruyu sorsaydınız farklı cevap verirdim (son iki yıl içinde kız çocuğunu kaybettiği için). Sabah kalktığınızda yani evin içindeki ‘kayıp’ da çok büyüktür” (K-36, K, 34).

Katılımcının ifadesinden, ilçe merkezinde kadınlara has yas evlerinin yaygınlaşmaya başladığı anlaşılmıştır.

Katılımcı-35, “Burada yas evleri var, eskiden evlerde yapılırdı, şimdi yas evlerimiz var, camilerimize bağlı yapılmaktadır. Taziye evleri önemsenir, taziyeler genelde kadınlar için ayrı yerde erkekler için ayrı yerde taziyeler kurulur. Taziye genelde üç gün sürer burada, mümkün mertebe taziye sahibini fazla rahatsız etmeyecek şekilde gidilip gelinir, mümkün mertebe kısa tutulur” (K-35, E, 34). Katılımcı-40, “Kadınların taziyesi evlerde yapılır (Taziyeye gelen kadınlar kastediliyor), erkekler camide olduğu için kadınların evdedir. Görev bölümü yapılır, mesela herkes evinde yemek yapıp, taziyeye gelenleri yemeğe davet eder. Mesela bizim burada taziye olunca gelen misafirlere ikram olsun, çay olsun, karşılama olsun ilgi gösteriler”. Katılımcı vefat edenle ilgili kadınların herhangi bir faaliyet yapıp yapmadığı hakkında şunları söylemiştir. “İlk birkaç gün mezarın gidilip gelinir; günde 3-4 sefer kadar gidilir, Yasin okunur”. Taziye yerinde Kur’an okunur mu? Sorusuna ise “Erkekleri bilmiyorum ama bayanlar arasında aile yakınları okuyor” (K-40, K, 29) şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-38, “Bizde taziye olduğu zaman, defin işlemi bittikten sonra bizim camide yas evi yeri açılır. Üç gün boyunca taziyeleri kabul edilir. Dışardan, köyden, diğer köylerden, İlden, İlçeden gelen millet karşılanır. Bir kaç genç yas evine gidip ocağı yakar, gelen millete ikram etmek için hemen çay yapılır. Yemek vaktine denk geldiği zaman öğlen olsun, akşam olsun, evlerde yemek verilir. Camilerde değil, evlerde köy elbirliği ile herkes bir evmiş gibi herkes yemeğini hazırlar. Camide öğlen sırasında herkes gider oradan birkaç kişi alıp evine götürüp ağırlar. Ölüm gerçekleştiikten sonra, defin işlemi yapılır, üç gün camide taziyesi kabul edildikten sonra kelimesi çekilir. Taziye sahibi tarafından bir çerez olsun, bir lokum olsun dağıtılır. O dağıtıldıktan sonra tekrar köylüler toplanıp cenaze evine gider ve son bir kez taziyelerini sunarlar. İşte bizde adet bu şekildedir” (K-38, E, 30). Bir önceki gruptaki birkaç katılımcının dile getirdiği gibi, bu katılımcı da taziyenin bittiği üçüncü günü akşamı dini bazı faaliyetlerle taziyenin sonlandırıldığını dile getirmiştir. Bu faaliyet ise bir grup tarafından “Kelime-i tevhid” (yetmiş bin La ilahe İllallah) çekilmesi, Kur’an okunması, dua yapılması sonunda da lokum tarzı bir şeylerin dağıtılması şeklindedir. Burada anlatılanlardan, Cenazenin defin öncesinde camide

Hatim okunması, taziyenin bittiği üçüncü günde “Kur’an” okunup “Kelime-i tevhid” çekilmesi toplumda dini ritüel şeklinde yerleşmiş bir adet olduğu sonucu çıkarılabilir.

Katılımcı-41, “Bizde yas bir hafta sürüyor, Taziye camide ve ölen kişinin evinde yapılıyor. Taziye camide 3 gün evde 7 gün yapılıyor, bazen yemekli oluyor, bazen dediğim genelde yemekli oluyor”. Cami dediğiniz caminin kendisi mi yoksa taziye için ayrılmış yerler mi? “yas evleri, biz direk cami olarak adlandırıyoruz”. Yemeği kim veriyor? “Bazen yakınlar veriyor, bazen de kişinin kendisi, yani cenaze sahibi, bir de evinde kendisi veriyor, taziye evlerinde ise mesela kim ne götürdüyse” (K-41, K, 29).

Katılımcı-39, “Camide taziye yeri kuruluyor. Üç gün boyunca sürüyor”. Caminin içinde mi kuruluyor? Sorusuna “Cami dışında taziye için bir yer var, orada veya caminin bahçesinde kuruluyor. Aile büyükleri, onlar gelenleri önce karşılıyorlar. Fatiha okunup daha sonra uğurlamada da aynı şekilde büyükler yapıyor”. Taziyelerde herhangi bir ikram yapılıyor mu? Yapılıyorsa kim yapıyor? Maddi olarak kim karşılıyor? Sorularına “Evet, çay ikram ediliyor. Cenaze tarafı kendisi karşılıyor. Yemek ikramı da her evde yemek hazırlanıp, dışardan gelen akraba eş dost vakti varsa yemek saatinde yemek ikram edilir” (K-39, E, 29) şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı-43, “Genelde kadınların taziye evde yapılır, erkeklerin camilerde yapılır. Üç günü bitince dua yapılır. Üçüncü günde Kur’an okutulur. Mezar ziyaretlerine gidilir. Taziye yerine gelen kadınların genelde konuşulmaması önerilir. Ölünün arkasından konuşulmaması gerektiği, konuşanların ayıplandığı görülür” (K-43, K, 28). Katılımcı-44, “Erkeklerin, yas evinde yapılır. Bayanların ise uygun olan yer seçilerek orada yapılır”. Uyulması gereken kurallar nelerdir sorusuna “Müzik çalınmaz televizyon açılmaz, çok kahkaha atılmaz, dua edilir, Kur’an okunur, bu şekilde yapılır” (K-44, K, 28) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı-42, “Bizim buralarda taziye camilerde yapılır genelde, ilk üç gün camilerde yapılır. Daha sonra bu bazen kırk gün bulabilecek şekilde aileler ziyaret edilir. Yani cenaze sahibinin evine gidilir. Orda da arada bir gidilir. Bizim burada taziyelerde genelde Kur’an okunur. Yemek verilir. Bir hüznün içerisinde geçer. Bir matem havası vardır. İnsanlar bu şekilde bir birlerinin acılarına ortak olmaya çalışırlar. Genelde bizim buralarda camilerin yanında taziye (yas) evleri vardır. Oralarda yapılır. Çay verilir. Bayanlar için de cenaze sahibinin evine gidilir” (K-42, E, 28).

35 yaş altı katılımcıların anlattıklarından şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür. Erkekler yas evlerinde, kadınların ise cenaze evinde taziyeleri kabul edilmektedir. Defin işlemi bittikten sonra erkeklerin yas evine geldiği üç gün boyunca çevreden ve dışardan gelen insanların taziyesinin yas evinde kabul edildiği, yas evinde Kur'an okunduğu, hüznün ve matem hâkim olduğu anlaşılmıştır. Taziye gelenlere, yemek vakitlerinde evlere götürülüp yemek, yas yerinde ise çay ikram edilmektedir. Taziyenin üçüncü günü akşamı Kur'an ve dua içerikli bir program ile taziye sonlandırılmaktadır. Taziye âdetinin işleyişi ile ilgili daha önceki katılımcı gruplarının söylediklerinin aynısını bu yaş grubu da tekrarlamıştır.

Üç kuşak karşılaştırıldığında taziye adetlerinde meydana gelen değişim şöyledir. Günümüzde artık araştırma yapılan ilçe merkezinin her mahallesinde ve bütün köylerde "yas evleri" vardır. Önceki kuşakların kendi dönemlerinde olmayan bu yas evleri sadece yas için tahsis edilmiştir. Solhan ilçesi ve çevresinde birkaç yer dışında sadece erkekler için yas evlerinin olduğu ama kadınlar için de yaygınlaşmakta olduğu anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir değişim de geçmişe göre insanların taziye ortamında dünyalık konuştuğu, bundan dolayı taziyelerin insicamının bozulduğudur. Bir değişim de geçmişte olmayıp sonra adet haline gelen, taziyenin üçüncü günü akşam Kur'an okuması ve son bir kez taziye evine gidip taziyede bulunulmasıdır. Buradan adetlerin sadece modernleşmeye doğru değişim göstermediği aynı zamanda dinsel değişim gösterdiği de görülmektedir.

Katılımcılar tarafından geçmişten günümüze ölüm adetlerinde değişimler şöyle ifade edilmiştir:

Katılımcı-1, geçmişte taziyelerin cenaze evinde kabul edildiğini, günümüzde taziye için yas evleri yapıldığını, erkeklerin taziyelerinin burada kabul edildiğini ve geçmişte taziye gün sayısının daha uzun sürdüğünü belirtmiştir. Günümüz taziye adetlerinin daha güzel olduğunu, köyde bir taziye olduğunda en az 200-300 kişinin taziye geldiğini, cenaze evinin bu kadar kişiyi ağırlamasının zor olduğunu, tüm köy elbirliği ile hareket ettiğini ifade etmiştir. Katılımcı geçmiş ile günümüz arasındaki değişimi şöyle anlatmıştır. "Geçmişte çevre köylerde biri öldüğü zaman köyümüzde kimse çalışmazdı. Kadınlar bile yün eğirmezdi. 9-10 gün o ölenin yasından dolayı halı kilim dokumazlardı. Ama şimdi öyle değil, bu adetler o zaman daha güzeldi..." (K-1, E, 88).

Katılımcı-5, “Diyelim ki biz çamaşır yıkadığımızda gidip vefat edenin ailesinin çamaşırılarını getirip yıkadık. Sonra kendi çamaşırılarımızı yıkadık. Onlar kendi çamaşırılarını yıkamazlardı, çünkü dert sahibiydiler. Diyelim ki bir düğünün yapılmasına bir hafta kala bir cenaze oldu. Düğün sahibi gelin tarafına gidip düğünü 20 gün veya bir ay ertelerdi. O zaman yapıldığında da oyunsuz, halaysız, keyifsiz gidip gelini alıp getirirlerdi. Şimdi! Birkaç yıl önce burada hacı ...vefat etti. Akşam onu defnettiler, sabah benim torunumun düğünüydü. Solhan’da düğün salonunda yapıldı hiç süs bile asılmadı. Oyun eğlence bile yoktu. Yaşlıların evliliği gibi keyifsiz, sadece insanlar toplanıp hediyelerini taktılar dağıldılar”. Düğünün neden iptal edilmediği sorusuna “Salon kiralanmıştı, benim torun izin almıştı dışarda görevliydi. Uzaktan millet toplanmıştı, artık düğün iptal edilemiyordu. Artık düğünler ertelenemiyor, neden dersiniz. Salonu alıyorlar, salon kiralarsanız mecburen o saatte gidiyorsunuz” (K-5, K, 77)şeklinde açıklamıştır.

Katılımcı-3, “Eskiden ‘hatim’ indirmek yoktu, 40 ‘tebarek’ (mülk suresi) okumak vardı. Şimdi ise hem ‘tebarek’ okunuyor hem de ‘hatim’ okunuyor. Eskiden ‘kelime’ çekmek yoktu şimdi ‘kelime’ de çekiliyor. Şimdi camiye götürme âdeti var. Camiye götürmeden cenaze mezarlığa götürülmüyor. Önce camiye götürülüp hatim ve kelime indirildikten sonra mezarlığa götürülüyor. Eskiden insanlar uzaktan geliyordu, taziye bir hafta bile sürerdi. Şimdi ise ‘yas evinde’ üç gün taziye oluyor sonra cenaze evine gidiyor. Üç günden sonra taziyeye gelenler eve gidip taziyede bulunuyorlar”. Katılımcı, geçmişten günümüze yas süresi ile ilgili değişim konusunda şöyle bir örnek vermiştir. “Bakın 1941-1942 de biri vefat etmiş ben daha bebektim. O kişinin vefatından bir yıl sonra bir başka köylünün düğünü yapılmış. Köyden birileri halay oyunu oynamaya başlamış, vefat eden kişinin oğlu düğün yerine gidip ‘babam senin dayındır, vefatının yılı daha yeni bitmiş sen burada oyun oynamaya utanmıyor musun’ diye darp edip kafasını kırmış. Şimdi ise cenaze orada defin ediliyor burada düğün yapılıyor” (K-3, E, 80).

Katılımcı-6, “Eskiden taziye yeri yoktu tabi, insanlar ölenin ailesinin evine gelir, Fatıha okur, belki biraz oturur dağılırdı. Üç gün boyunca konu-komşu, akraba, tanıdıklar taziyeye gelip giderlerdi. Eskiden televizyonlar yoktu tabi, radyo vardı. Ay biterdi komşular radyo bile açmazdı. Komşumuz vefat etti ayıptır diye bazen iki veya üç ay bile radyo açılmazdı. Kadınların da bir kuralı vardı. Ölen kişinin ailesinden

kadınlar bir iki ay siyah renkli başörtüsü takarlardı. Bu adetler vardı. Ama şimdi bir taraftan yerde cenaze var diğer taraftan televizyonlar açıktır. Eskiden vefat olayı, konu komşunun daha önceden belirledikleri bir düğüne tesadüf etseydi düğün sahibi taraflarından biri, diğer düğün tarafına gider düğünü ertelerlerdi. Taraflardan biri düğünü uzun süre ertelememe durumunda gider, vefat eden kişinin ailesine mazeretini dile getirir, düğün yapmak için izin alır, öyle düğün yaparlardı. Günümüzde bu da pek yok. Bir taraftan yas var bir taraftan davul zurna var”. Katılımcı devamla, “Şimdi çok şey değişti, inanın bir önceki yıl duydum cenaze sahibi bir adamın taziyesi olmuş, gidip bankadan 20 bir lira para çekip, taziyesine gelenlere yemek vermiş. Bu kadar değişti. Kadın kısmı, inanın çoğu sohbet için gidip döndüklerinde de gittik bize bir çay vermediler veya bize yemek vermediler veya iyi bir hizmet etmediler diyorlar. Ama adam zaten kendi halinde, kendi acısını yaşıyor, fırsatı yok. Ölüm döşeğinde olan kişiye Kur’an okunurdu. Geçmişte bu yapılırdı, çevresindeki insanlar ona dua ederdi. Yüksek sesle şehadet kelimesi getirilirdi. Geçmişte ölümler yüzde bir belki hastanede olurdu, genelde evde gerçekleşirdi” (K-6, E, 70).

Katılımcı-7, “Şimdiki taziyeler daha güzeldir. Çok değişti çok güzelleşti, yerler geniş, eskisi gibi ağıt pek yok. O zaman ağıt çoktu, karalar bağlanırdı. Bir iki ay giysiler yıkanmazdı. Komşular gidip giysilerini çıkartıp yıkayıp banyo yaptırıp giydirirlerdi. O da şimdi artık yok. Şimdi de ağıt var ama az, süsleniyorlar şimdi, bir güzel giyinip evlerinde oturuyorlar. Temiz olalım diye” (K-7, K, 70). Katılımcı-8, “Taziyeler bazen bir hafta bazen iki hafta veya daha fazla devam ederdi. Diyelim ki bir yerde bir düğün varsa iptal edilirdi. O zaman taziye gelen yemek yedikten sonra döner giderdi”. Yemeği kim verirdi sorusuna, “hem cenaze sahibi yemek verirdi, hem komşular yemek verirdi. Şimdi ölümün bir kıymeti yok. Sanki bir keçi yavrusu ölmüş gibi, hatta keçi yavru ölse daha çok insanlara tesir ediyor” (K-8, K, 70).

Katılımcı-10, “Eskiden evlerde ölüyorlardı. Doktor yoktu. Bir şey yoktu. Şimdi ise başı ağrıyan biri olduğunda doktora götürülüyor. Ağır hasta olduğunda yoğun bakıma götürüp yatırılıyor, orada ölüyor. Eskiden evdeydi yanı başında Kur’an okunurdu. Doktora götürülmüş olsaydı bile bir ilaç verip tekrar eve getiriliyordu” (K-10, E, 65). Katılımcı-12, “Şimdiki taziyeler çok daha kalabalık. Gerçi şu an korona hastalığından dolayı çok azaldı. Ama şimdiki taziyeler çok kalabalık. O zaman Ulaşım imkânı yoktu. Atı olan at binip giderdi veya yayan giderdi. O zaman her aileden bir

kişi giderdi. Ama şimdi bir evde dört kişi varsa dördü de gider. Çünkü şuan imkânlar var, adamın arabası var binip gidiyor. Rastladığı iki arkadaşını da beraber götürüyor. Yani geçmişe göre on kat daha çok insan taziyeye gidiyor diyebilirim” (K-12, E, 65).

Katılımcı-9, “Şimdi diyelim burada biri öldü, diğer tarafta başkaları oyun oynuyor, düğünlerde yani düğünler oyunlar devam ediyor. O zaman böyle değildi. Diyelim ki bir komşun öldü; bir yıl, ‘komşunun yası var, gönlü kırık diye keyif olmaz’ denirdi. Taziye kurulurdu. Gelen gidenler olurdu, 2-3 gün taziye kurulup dağılırlardı” (Katılımcı-9, K, 66). Katılımcı-11, “Şimdi taziye yerleri yapılmış, çok kolay olmuş. Şimdi herkes evinde yemek yapıyor yardım ediyorlar, eskiden öyle bir şey yoktu. Eskide hasta oluyordu evinde yatıyordu. Kimse hastanede ölmüyordu, herkes evinde ölüyordu, yorganının altında ölüyordu. Şimdi öyle değil, şimdi hastanede ölüyorlar, orada yıkıyorlar, kefenliyorlar getiriyorlar direk mezara. (mezara kelimesini el hareketleri ile anlatıyor)” (K-11, K, 65).

Katılımcı-13, “Ölünün çıktığı ev halkı bir ay elbisesini yıkamazdı. Ölüm haberi alındığında akraba komşuların yemekleri ocakta olmuş olsaydı öyle bırakılırdı. Yani iş güç her şey bırakılırdı. Şimdi ise ölüm bile kıymetsizleşti, umursanmıyor. Adamın akrabası öldüğü halde yemeğini de yiyor her şey yapıyor. Eskiden köye taziye gelenler evlere dağıtılıyordu. Komşuların tümü yemek hazırlarlardı taziye gelenleri üçer beşer götürüp yemek yenirdi. Şimdi ise taziye (yas) evinde yemek veriliyor. Akrabalar veya komşular el birliği ile yemek hazırlar taziye (yas evinde) yerinde yemek verilir şimdi. Giden masrafı bölüşürler. Eskiden bazen on gün yirmi gün hatta bir ay yas olurdu. Önceden belirlenmiş düğünler iptal edilirdi, televizyonlar zaten yoktu, radyolar bile açılmazdı, çevredeki herkes üzüntü yaşırdı. Ama şimdi bir taraftan taziye var, bir taraftan düğünler yapılmakta, kimse umursamıyor. Diyelim ki sizin yasınız var, gelip diyorlar ki düğünümüz var, siz de düğününüzü yapın diyorsunuz. Aslında düğün sahibinin düşünmesi lazım izin almaya gelince, yas sahibi mecburen düğününüzü yapın der. Her şey çok farklılaştı” (K-13, E, 60).

Katılımcı-14, “Eskiden taziye evleri yoktu evde yapılıyordu. Mezar ziyaretleri önceden de vardı şimdi de var. Ölü için kırk günlük okuma var. Solhan’da 95-96 dan beri taziye evleri yapıldı. İlk olarak da bizim belediye bir yas yeri yaptı. Malazgirt tarafına gitmişim daha önce, orada daha önceden bu kültür vardı, ama bizim 95-96 yıllarında başladı” (K-14, E, 58). Katılımcı-16, “Önceki taziyeler tamamen farklıydı.

Dünyevi şeyler konuşulmuyordu, ticaret konuşulmuyordu hocalardan biri vaaz nasihat ederken herkes pür dikkat dinliyordu. Genelde “Fatiha” ve “Kur’an” okunuyordu “aşırılar”¹⁶ okunuyordu. Fakat bu son zamanlarda insanların çoğalmasıyla, farklı farklı yerlere gitmesiyle, taziyelerde bir külfet oldu. Hem maddi anlamda hem de taziye, taziye olmaktan çıkmış. Kimi siyaset konuşuyor, kimi ortaklığını konuşuyor, kimi bir başkasının işinden konuşuyor ve bir ‘susun, dinleyin’ dediğimizde de ya ben ne yapayım? İşte ayda yılda taziyede veya düğünlerde buluşuyoruz, daha yeni birbirimizi gördük işte dertleşiyoruz şu bu. Taziye artık yani ben bunu samimi olarak kendi görüşümü söylüyorum. Yani birçok taziyeye gittiğimde, bu Allah için değil, bu gidişim dediğimde de hanım tepki gösteriyor, nasıl böyle bir şey söylüyorsun Allah kalpleri de biliyor, şimdi ben gidemiyorum hem maddi olarak zorlamış oluyor, hem yol olarak yorucu. Gitmediğimde de karşı taraf, Ahmet gelmedi, Mehmet gelmedi. Hâlbuki bu taziyeler eskisi gibi değil, iletişim yoktu, ulaşım çok zordu, şu anda elimizdeki telefonla dünyanın öbür kıtasından görüntülü olarak konuşup taziyemizi sorabilir, duamızı edebiliriz. Keşke bu geliş gidişler, sadece telefonla kabul edilmiş olsaydı ne güzel olurdu” (K-16, E, 53).

Katılımcı-17, “Tabi, dağlar kadar fark var. Şimdi, ölen ya hastanede, ya evinde, ya huzur evinde ölüyor, belediye tarafından götürüp defnediliyor. Ne taziyeleri var, ne kimse sorar. Belki çok yakını gider, cenaze namazında bulunur. Çeker gider” (K-17, E, 51). Katılımcı-20, “Eskiden hatırladığım kadarıyla vefat olduğunda erkeği ile bayanı ile herkes ölen kişinin evinin civarında olurdu. Yas evleri yoktu. O anlamda sıkıntıydı, kadınlar için yer ayrı dert, erkekler için ayrı dert, zaten taziye sahibinin kendi derdi (acısı) ayrı. Geçmişten günümüze değişimlerden biri de; ölüm, ağır hastalar için çoğunlukla hastanelerde oluyor. Diyelim ki anlık kalp krizi geçirenler de oluyor, tabi yine hastanelerde müdahaleler oluyor. Kimisini yetiştiremiyorlar. Gittiklerinde ölmüş oluyorlar. Şimdi artık ölümler çoğunlukla hastanelerde oluyor diyebiliriz” (K-20, E, 43).

Katılımcı-22, geçmişten günümüze ölüm sonrasında çevrenin yas tutanlara karşı pek duyarlı davranmadıklarını, bir taraftan taziye varken diğer taraftan insanların

---

¹⁶ Aşır: Kur’an’dan bir bölüm okumak.

eğlencelerinden bir şey kaybetmediğini ifade etmiştir. “Örneğin televizyon olayı, düğünlerin iptali mesela; benim amcam öldükten bir hafta sonra, bizim bir köylümüz düğün yaptı, usulen geldi söyledi dedi ki tamam cenazeniz var ama düğünde olması gerekir, biz hayır diyemedik, düğününü yapma diyemedik, evet deme şansımız da yoktu. Ama adam da çok hoş bir şey yapmadı. Mesela, en azından cenaze olduğundan biraz daha sakin olunurdu. Mesela köyümüzde çok havai fişek atılmazdı, orada (düğünde) çok havai fişek atıldı. Şu anda bir cenaze olduğu zaman gidilir izin istenir, böyle bir hazırlığımız vardı, böyle bir şey oldu. Bunu yapmak zorundayız, eğlence düğün yerinde yapılırsa da en azından köye girilirken yapılmazsa daha uygun olur” (K-22, E, 42).

Katılımcı-23, “Geçmişte benim hatırladığım kadarıyla taziyeler, yas evi olmadığı için ailenin kapısında olurdu. Ama şimdi Hemen hemen her yerde yas evi var. Bütün yerleşim yerlerinde var, son on beş, yirmi yıldır bir kültür haline geldi” (K-23, E, 41). Katılımcı-24, “Ölüm adetlerinde eskiden ben şöyle hatırlıyorum. Biri bir yerde vefat ettiği zaman bir iki kişi taziye giderdi. Ama şu anda, bir taziye olduğu zaman nerdeyse bir evden iki, üç, dört kişi taziye gidebiliyor. Onun için çok kalabalık oluyor. Yani birazda taziyelerle ilgili ben bir eleştiri yapmak istiyorum. Bir vefat olduğu zaman bakıyorsunuz daha mezarlıkta ölen kişi defnedilmeden insanlar o bölgede sohbete dalıyorlar, daha kişi gömülmeden insanlar, şahit olmuşum, bazen sohbete dalarak kahkaha bile atabiliyorlar. Özellikle taziye evlerinde, bakıyorsunuz insanlar çok kalabalık; işte arkadaşları, eşi-dostu geliyorlar; koyu bir sohbet ortamı olabiliyor, kahvehane gibi olabiliyor yani taziye evleri” (K-24, E, 41). Katılımcı-26, Bu güne kadar bir değişim görmedik; ama bu kovit sürecinde mesafe, oturmama, taziye yerlerinin kapalı olması, gibi değişiklik oldu. Tabi ki gidip ayakta taziye sorup dönmek gibi farklılıklar var” (K-26, E, 39).

Katılımcı-27, “Değişim şunlardır. Eskiden cenazenin olduğu yerde cenaze sahibi hiçbir şeye karışmazdı; köy, ilçe her neyse o mahalle o köy toplanırdı yemekler verilirdi. Yemekleri her biri paylaşırdı. O taziye öyle ağırlandı. Şimdi ise kısmi oranda bunlar köy yerlerinde hala devam ettiriliyor. Dışardan gelen misafirler evlere dağıtılır, üçer, beşer, onar her kim gücü neye yetiyorsa misafiri alır ağırlar taziyeler öyle bitirilir. Eskiden, taziyenin olduğu evde kırk gün müzik dinlenmezdi, televizyon zaten açılmazdı. Şu an onlar yavaş yavaş kalkmış durumdadır. Televizyon ilk üç gün

açılmaz, sonra haberler aracılığıyla televizyon izlenir ama gençlerde bu daha büyük bir değişime uğramış, hatta taziye yerinde sosyal medyayla uğraşanlar vardır. Cenazelerini bile sosyal medyaya taşıran insanlar vardır” (K-27, E, 39).

Katılımcı-30, “Değişiklik var, daha önce dediğim gibi taziyeler evlerde verilirdi, yemekler verilirdi. Bunu taziye sahibi yapmazdı, konu-komşu, akraba, köylü bunlar tarafından bu yük altından kalkılırdı. Şu an ise taziye sahibi, bu masrafı nasıl yaparım derdine düşmüş durumda, büyük bir sorun şu anda”. Taziye sahibi mi gelen misafirlere yemek veriyor? “Aynen, o da çok büyük bir külfet, örneğin kimin gücü yoksa adam mesela utanır gider borç eder, kredi çeker getirir, o utangaçlığını gidermek için insanlara ikramını yapar, şu an öyle bir sıkıntı var yani” (K-30, E, 35). Katılımcı-15, “Geçmişte insanlar daha çok acı çekerdik. Biri öldüğüne bir yıl boyunca yas tutulurdu. Şimdi demek ki insanlar çok ölüyorlar ondan çok yas tutulmuyor, yani eskisi gibi değil. Hatırlıyorum bir zamanlar ölünün arkasında yıllarca filan adam öldü deyip yas tutulur ağlarlardı. Şimdi o kadar devam etmiyor” (K-15, K, 58).

Katılımcı-18, “Tabi ki çok fark var o zaman biri öldüğünde ölüye saygı vardı. Şimdi üç gün bittikten sonra Fatiha okumaya gidiyorsunuz televizyonları açık. Kimin öldüğünü anlayamazsınız. Nasıl Fatiha okuduğunuzu anlayamazsınız. Ama geçmişte vefat edenin komşuları olan kadınlar bir ay başörtüsünü yıkamazlardı (toplum geleneğinde beyaz tülbent ile başlar örtüldüğü bilinmelidir) (K-18, K, +50). Katılımcı-19, “Bana göre şimdi daha farklı, şimdi daha geliş gidiş var. Eskiden iletişim olmadığından aylarca taziye devam ederdi, şimdi iletişim var; hemen herkesin haberi oluyor. Uzak akraba da olsa hemen haberi olup gelip taziyeye yetişiyor. Eskiden köylerde yapılırdı, cami varsa camide, yoksa evde yapılırdı, kapalı bir yer ayarlanırdı; yani yıkanacak yerin etrafı kapatılırdı, büyük bir tahta konurdu, üzerinde yıkanırdu. Yıkandıktan sonra kefenlenirdi. Şimdi ise evde ölse bile, hastaneye götürülür, morgda yıkanır, kefenlenir tabuta konup götürülüp gömülür” (K-19, K, 50).

Katılımcı-21, “Geçmişten günümüze, örneğin teyzemin eşi vefat ettiğinde hatırladığım kadarıyla iki yıl boyunca bizim evde radyo açılıp haberler bile dinlenmemişti. Şimdi taziye olan evde bile artık öyle şey olmuştu ki! diyorsunuz ki ayıptır çocuklar televizyonu açmasınlar. Ama taziye benim evimde olduğu zaman yan komşum televizyonu açıp haber de izleyebiliyor, dizi de izleyebiliyor. Ama eskiden

yas daha bir uzun süre tutuluyordu, ama şimdi sadece gidersin, başınız sağ olsun dersin, bir Fatiha okur gelirsin” (K-21, K, 43).

Üç kadın katılımcı benzer ifadelerle, “Hayır, taziye adetleri aynı şekilde devam ediyor” (K-25, K, 40), “Yani hala aynıdır” (K-34, K, 35), “Yani değişiklik göremiyorum, yani taziyelerimiz aynı şekilde aynı yoğunlukla devam ediyor” (K-31, K, 35) şeklinde ifade ederken; Katılımcı-32, “Onda da değişim vardır. Mesela eskiden biri ölürdü, hani haftalarca yas tutulurdu, televizyonlar açılmazdı, yani gülünmezdi, kıyafet değişmezdi, ama şimdi öyle değil, günümüzde mesela komşumuz öldüğünde ben kendi evimde rahatlıkla televizyon açıp izleyebiliyorum. Yani eskiden öyle değildi, yas tutulurdu bir yıla kadar, ama şimdi öyle değil” (K-32, K, 35) şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Katılımcı-33, “Eskiden daha çok, bana göre cahiliye dönemi gibi, ağlamalar, sızlamalar çok daha farklıydı. Günümüzde daha sakin, insanlar daha acısını içinde yaşıyor. Ben küçüklüğümden şunu hatırlıyorum. Köyden biri öldüğü zaman bizimkiler aman televizyonu açmayalım, aman müzik dinlemeyin, o ortama gittiğiniz zaman gülmeyin derlerdi. Hatta bayanlar açık renk eşarp örtmezlerdi. O da kültürümüzde adetten gelen bir şeydi. Aylarca, hatta kırk gün geçse bile siyah tül bent takarlar ki normalde bizim çevremizde oyalı eşarp takılır; ama o süreç içerisinde oyalı eşarp takmazlardı, eşarbu ters takarlardı. Uzun bir süre, bir hafta kadar kıyafet değiştirmezlerdi” (K-33, K, 35).

Katılımcı-37, “O konuda hiçbir bilgim yok, bir şey diyemem” (K-37, E, 32) derken; Katılımcı-35, “Yani eskiden taziye, evlerde olurdu; imkânlar olmadığı için, hatta kadın erkek iç içe olurdu, şimdi imkânlar doğrultusunda kadın erkek ayrı ayrı. Eskiden ölüm sayısı az olduğu için daha fazla acılar duyulurdu, şimdi bazı sebeplerden dolayı, hastalık sebeplerinden dolayı birçok ölümler gerçekleşmekte ve bu yüzden hani, taziye üç gün gibi daha kısa tutulmaktadır. Ölümler daha çok hastanede olmaktadır. Hani gıdalardan dolayı veya farklı sebeplerden dolayı daha çok hastalık artmakta, buna sebeple de ölümler daha çok artmaktadır. Ölümler daha çok hastanelerde gerçekleşmektedir” (K-35, E, 34). Katılımcı-36, “Mesela birkaç yıl önce benim bir babamın amcasının oğlu vefat etti, biz o zaman yedi yıl yas tutmuştuk. Ama şu an öyle değil, bir tek evin içindeki o acıyı yaşıyor ama dışardaki o kadar

etkilenmiyor. İnsanlar çabuk normalleşiyor. O zaman çevre de çok duyarlıydı” (K-36, K, 34).

Katılımcı-38, “Değişiklik var, eskiden çok değer verilirdi, şuanda eskisi gibi değil, günümüzde, dünyanın değişmesi mi diyelim, insanların değişmesi mi diyelim eskisi gibi değil, şuana göre eskisi daha güzeldi” (K-38, E, 30). Katılımcı-41, “Bak şöyle ele alayım ben, kendi düşüncem, mesela eskiden yaslar daha uzun süreli tutulurken şu an daha kısa süreli tutuluyor bence, ama hizmet, mesela geçmişte daha uzun daha yorucu iken şimdi ise daha kısa, daha öz” (K-41, K, 29). Katılımcı-39, “Eskiden tabi ki bütün insanlar, ister ölüm olsun ister diğer durumlarda birlik çok daha güzeldi. Şuanda insanlar artık umursamaz oldu, duyarsızlık var. İnsanlar toplum olarak eskisi gibi ilgili olmadığını görüyorum” (K-39, E, 29). Katılımcı-43, “Eskiden insanlar öldüğünde çok değer verilirdi, şu anda çok fazla insan vefat ettiği için artık sıradanlaşıyor” (K-43, K, 28).

Katılımcı-42, “Eskiden taziyeler evlerde yapılırdı. Yani evlerde olurdu. Şimdi artık insanlar çoğaldığı için büyük yerlerde yapılıyor. Yani cami yanlarında ya da bunlar için tahsis edilen yerlerde yapılıyor. Ölümler, mesela eskiden insanlar evlerde ölürdü, şimdi hastanelerde ölüyorlar. Yıkama defin işlemleri de profesyonel kişilerce yapılıyor hastanelerde” (K-42, E, 28). Katılımcı-44, “Geçmişte taziye (yas) evleri yoktu, şimdi taziye evleri olduğu için çok rahatlattı. Ama eskiden yemek çok sık yapılmazdı, şimdi taziyeler yemekten dolayı ağırlaştı, çok fazla insan gelip ve yemek veriliyor”. Yemekler kim tarafından veriliyor? Cenaze sahipleri tarafından mı? “Bazen değişiyor, cenaze sahipleri tarafından da veriliyor. Bazen komşular da yardım ediyorlar, yani kişinin ailesinden aileden aileye göre değişiyor” (K-44, K, 28).

Katılımcı-40, “Taziyelerde eskiye göre çok şey değişmedi, taziyelerde bu güne kadar pek bir şey görmedim. Ama yas tutmada var. Mesela o zaman televizyon açılmazdı. Süpürge çalıştırılmazdı. Genelde kıyafetler bile değişmezdi, başındaki eşarbi bile yıkatmazlardı. Şu an öyle değil, insanlar kendilerini süsleyip taziyelere gidiyor. İnsanların arkasından konuşulduğu için bakım yapıp gidiyorlar” (K-40, K, 29). Katılımcı-44, “Geçmişte taziye (yas) evleri yoktu, şimdi taziye evleri olduğu için çok rahatlattı. Ama eskiden yemek çok sık yapılmazdı, şimdi taziyeler yemekten dolayı ağırlaştı, çok fazla insan gelip ve yemek veriliyor” (K-44, K, 28).

Katılımcı ifadelerinden, çalışma alanındaki ölüm adetleri ve üç kuşak arasında gözlemlenen değişim, değişimin nedenleri ve yönü şöyle yorumlamak mümkündür.

Üç kuşak katılımcı da yaşlı ve ölüm hastalarına karşı maddi ve manevi sorumlulukların eksiksiz yerine getirildiğini söylerken, son yıllarda hastaların daha çok hastanede bakıldığı, bakım ve tedavilerinin orada yapıldığı, ölümlerin daha çok hastanede olduğu kuşaklar arası bir adet değişim olarak katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu durumun, ölüm esnasında dini vecibelerin yerine getirilmesine engel olduğu gerekçesiyle birinci kuşak katılımcıların tamamı, ikinci kuşak katılımcıların bir bölümü tarafından üzüntü ile ifade edilirken, diğer katılımcılar çoğunlukla öyle bir üzüntü belirtisi göstermemişlerdir.

Her üç kuşak, ölüm gerçekleştiğinde aile, akraba ve çevrenin ilgisinin çok fazla olduğu konusunda aynı ifadeleri kullanmışlardır. Alan çalışması yapılan çevrede bu konuda kuşaklar arasında bir değişim olduğuna dair söylem görülmemiştir. Ancak, hastaların çoğunlukla hastanede tedavi edilmesi, ölümlerin de hastanede gerçekleşmesi, ölüm karşısında insanların acı ve matemlerini yaşama noktasında bir değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Evinde, insanların gözü önünde veya yakınında gerçekleşen bir ölüm ile hastanede gözlerden uzak gerçekleşen bir ölümün insanlara etkisinin farklı olması pek tabiidir. Acı karşısında verilen ilk tepkinin ve matemin şekli ve şiddeti, ortada olan bir cenaze ile uzak olunan bir cenazeye göre farklı olması muhakkaktır. Katılımcı ifadeleri, hastanede gerçekleşen ölümlerde yıkama ve kefenlemenin hastanede profesyonel görevliler tarafından yapıldığı, cenazenin çoğunlukla hastaneden direkt mezarlığa götürüldüğünü ifade etmişlerdir. Oysaki önceki kuşaklar kendi zamanlarında, ölümlerin çoğunlukla evde olduğu, vefat sonrasındaki yıkama kefenleme ve diğer ritüellerin çevrede bilenler tarafından yapıldığını belirtmişlerdir. Bu değişim kısmen de olsa, geçmişten farklı olarak cenaze ile ailesi ve çevresi arasında zamansal ve mekânsal bir kopukluk meydana getirmiştir. Başta davranışsal eylemler olmak üzere birçok duygusal reaksiyonlarda da değişim oluşturmuştur.

Ölüm adetlerinde kuşaklar arasındaki farklılıklardan biri de insanların kendi imkânlarıyla yaptığı bazı işlerin devlet kurumları tarafından yapılıyor olmasıdır. Birinci kuşak katılımcılar, mezarların insanlar tarafından kazıldığı ve hazırlandığı ifadelerine karşılık, ikinci ve üçüncü kuşakta teknolojik aletlerden yararlandığı,

köylerde bile mezarların belediye iş makinaları tarafından kazıldığı dile getirilmiştir. Defin öncesi dini ritüellerin yerine getirilmesinde de değişim olduğu anlaşılmaktadır. Birinci kuşak katılımcıların cenaze kefenlendikten sonra üzerinde 40 “Tebareke” okunurdu ifadesine karşılık, sonraki kuşaklarda bu aşamada “Hatim” okunduğu görülmektedir. Buradaki değişim, dini ritüellerde bir fazlalaşma olarak göze çarpmaktadır.

Ölüm adetlerinde en çok değişimin göze çarptığı aşama defin sonrasındaki taziye ve yas sürecidir. Hemen hemen tüm katılımcılar, önceliler taziyelerin vefat edenin evinde kabul edildiğini, son 20-25 yılda “yas evlerinin” her köy ve mahallede yapıldığını, özellikle taziye gelen erkeklerin yas evlerinde karşılandığını hatta kadınlar için de “yas evlerinin” yaygınlaşmaya başladığını ifade etmişlerdir. Böyle bir âdetin toplum kültürüne girmesi beraberinde bazı değişimler getirmiştir. Bu değişim taziyelerin yas evlerinde kabul edilmesi olarak görülürken; karşılamadan yapılan çay ikramına kadar, komşuların taziye gelenleri evlerine yemeğe götürmesinden taziye sonrasındaki uğurlamaya kadar, yeni roller ve yeni adetler meydana geldiği katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır. Örneğin katılımcılar, yas evleri olmadan önce taziyelerin cenaze evinde kabul edildiğini ve komşuların misafirlere ikram edilmek üzere kendi evlerinde yemek hazırlayıp cenaze evine getirdiklerini söylerken; yas evleri yaygınlaştıktan sonra yasa gelenler komşular tarafından kendi evlerine götürülmek suretiyle yemek ikram edildiği ifade edilmiştir. Köyde adet böyle gelişirken, ilçede ise cenaze sahibinin taziye gelenlere yemek ikram ettiği, sadece yas evinde bulunan erkeklere değil cenaze evinde taziye için bulunan kadınlara da yemek gönderildiği belirtilmiştir. Lokanta veya benzeri yerlerle anlaşmak suretiyle yerine getirilen bu durum, özellikler maddi durumu iyi olmayan cenaze sahipleri için bir külfet olup, toplumsal baskı hissi nedeniyle gerektiğinde borçlanarak veya kredi çekerek bu âdetin yerine getirildiği ifade edilmiştir.

Katılımcı ifadelerinden, geçmişe göre taziye gidenlerin sayısında ciddi bir artış olduğu, geniş ailede, aileyi temsilen bir kişi giderken, günümüzde çekirdek aileden birden fazla kişi gittiği, geçmişe göre kadınların da taziye gitme âdetinin yaygınlaştığı, anlaşılmıştır. Bir diğer değişim, yas tutma dönemi ile ilgilidir. Geçmişte aylarca yas tutmanın devam ettiği, bu süre içinde oyun, eğlence dâhil radyo ve televizyonların açılmadığı, önceden planlanan düğünlerin iptal edildiği katılımcı

sözlerinden anlaşılırken, günümüzde ise bunlara uyulmadığı, bir tarafta cenaze kaldırılmışken, diğer tarafta televizyonların açık olduğu, düğünlerin iptal edilmeyip yapıldığı katılımcı ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Bu değişimin sebebi, çalışma ve yaşam koşullarının geleneksel toplumdan farklı olması, farklı şehirlerde ve işlerde çalışan bireylerin önceden planlanan programlarını iptal etme külfetinin olması, çalışma koşullarının disiplin ve şartlarının bireyin inisiyatifinde olmaması şeklinde yorumlamak mümkündür. Örneğin aylar öncesinde düğün salonu ve diğer aşaması için planlama yapıp, farklı şehirlerde hatta ülkelerde yaşayan dost akrabasının o tarihe göre iş, izin, ulaşım planları yapması sonrasında ani bir ölümün gerçekleşmesi ile düğünün iptal edilmesi, birçok sıkıntıya sebep olması anlamına gelmektedir. Bu ve benzeri durumlar göz önüne alındığında, toplumun adetlerinde birçok değişimin sebebi daha iyi anlaşılabilir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar, sürekli değişim içinde olmuştur. Değişimin temel göstergesi, geçim biçimi ve buna bağlı olarak emek, üretim ilişkisi ve ekonomik ilişkilere dayalı kültürel yapıdır. Coğrafik ve iklimsel koşullardan ekonomik ve üretim ilişkisine kadar toplumsal yapıyı belirleyen farklı etkenler göz önünde bulundurulduğunda, değişimin kaçınılmazlığını da kabullenmek gerekir. Toplumsal yapının değişiminde etkili olan unsurların kendiliğinden mi yoksa dışsal faktörler tarafından mı oluşturulduğu da tartışılan bir konudur. Sanayi devrimi ile birlikte, devlet yapılanmasından en küçük topluluk olan aileye, hatta bireye kadar bir değişim olduğu göz önüne alındığında, değişimin sebeplerini irdelemek anlamlı olacaktır.

Her geçim biçimin kendine has bir yaşam biçimi ve her yaşam biçiminin bir kültürel örüntü şekli vardır (Kaya, 2003, s. 21). Kültürel değişimin en bariz etkeni ekonomik ve üretim ilişkileri olduğuna göre, geleneksel tarım toplumunun sanayi toplumuna evrilmesi ile birlikte toplumsal değişim, kendini etkin bir şekilde ortaya koymuştur. Sanayileşmenin Batıyı, başta askeri ve teknolojik alanda önemli odak haline getirmesinden sonra, toprağa dayalı Osmanlı devleti de çaresiz bundan etkilenmiş, zamanla başta sanayileşme olmak üzere birçok alanda değişime ayak uydurmaya çalışmıştır. 18. Yüzyılın sonlarına doğru imparatorluk, gerilemeyi durdurmak için yüzünü Avrupa'ya döndürmüştür. Sanayi toplumunun makbul devlet yapısı olan ulus devlet yapılanmasının yaygınlaşması, dünyada olduğu gibi Osmanlıyı da yakından etkilemiştir. Birinci dünya savaşı ve kurtuluş savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti kurularak, hem devlet yapısında hem toplumdaki aileye kadar her alanda değişimler olmuştur. Gelişmişliğin ölçüsü olarak sanayileşmenin kabul edilmesi ile ekonomik gücün teknolojik gelişmeyle ölçülmesi, üretim ve tüketim alışkanlıklarında zincirleme değişim meydana getirmiştir. Toprağa dayalı geniş aile yapısının olduğu tarım toplumundan, fabrika ve endüstrinin hâkim olduğu sanayi toplumuna geçişle, zaman kullanımından, yeme-içme alışkanlıklarına, kent planlamasından eğitim ve sağlık alanına kadar, hâsılı her konuda değişim kendini göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu andan itibaren Avrupa'yı model alarak gerek devlet ve kamu bürokrasisi alanında, gerek ulus devletin kendini devam ettirmeye yönelik reflekslerine kadar, toplumu değiştirmeye yönelik çabalar içinde olmuştur.

Türkiye gibi dil, din, mezhep ve etnik farklılıkları olan bir ülkede, Batı kültürü model alınarak modernleşme çalışmalarına hız verilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra yapılan devrimlerle, gerek bürokratik alanda, gerek kültürel alanda, bazen zorunlu, bazen de sistematik bir çalışma sonucu, kültürel değişimi sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Hem sistematik olarak kurumlar içinde, hem devletin güç erkini kullanmak suretiyle, Avrupa tarzı modernleşmeye dönük çalışmalarla beraber, bir taraftan da ulus devletin kendi kültürel değerlerini oluşturma çabaları görülmüştür. Oluşturulan ideolojik devlet misyonu doğrultusunda, ülkenin içinde bulunduğu farklılıklar göz ardı edilerek tek tip kültürün oluşturulmasına dönük hummalı bir çalışma yürütülmüştür. Devlet için makbul vatandaş, makbul aile ve makbul toplum modelini oluşturma noktasından hareketle, gerek tek parti döneminde, gerek sonrasında bu çalışmalar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk dönemlerinde özellikle taşradaki değişim başta eğitim-öğretim olmak üzere devletin kurumları üzerinden yapılırken, sonrasında haberleşme, ulaşım ve teknolojik gelişmelerle daha yaygın hale gelmiştir.

Osmanlı imparatorlunun son zamanlarından, Türkiye cumhuriyetinin kurulması ve 1980'lere kadarki süreçte toplumsal değişimin etkili unsurlarından birisi sanayileşme olmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra sanayileşmeye yönelik atılan adımlar, köy-kent nüfusu arasındaki oranın köy aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Hammaddeye ulaşma, üretim, pazarlama ve ulaştırma avantajına sahip olan kentler, iş gücü ihtiyacından dolayı taşradan göç almaya başlamıştır. Kent nüfusunun çoğalması ile geleneksel aile yapısında bir çözülme yaşanmıştır. Tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel geniş aile yerini, kentlere yerleşen şehir ailesine bırakmıştır. Kültürel ve kent planlaması sorunları ile birlikte, kent ailesi farklılaşmıştır. Bölünen aileler kentlere yerleşmekle birlikte taşra ile olan irtibatını tamamıyla kesmediği için, kent ile köy arasında etkileşim güçlü bir şekilde devam etmiştir. Kente yerleşen, kent kültürünün şekillendirdiği aile, taşra toplumu tarafından model olarak alınmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'de modernleşmeye dönük meydana gelen gelişmelerin süreç içerisinde Bingöl İli Solhan İlçesi ve çevresinde etki etkilemiştir. Bu çalışmada modernleşmenin etkisiyle kültürel adetlerde bir değişim olup olmadığı ortaya çıkarılmak istenmiştir. Kültürel adetlerdeki değişimin en bariz göstergesi olarak birey

ve çevresi için önemli geçiş dönemlerinden olan doğum, sünnet, evlilik ve ölüm adetleri ele alınmış, üç kuşak katılımcı üzerinden bu adetlerdeki değişim incelenmiştir.

Seçilen 44 katılımcının demografik bilgileri karşılaştırılmış, üç kuşak arasında değişimler gözlenmiştir. Modernleşme kuramları perspektifinden bakıldığında modernleşmenin ölçülerinden sayılan eğitim oranının ve seviyesinin kuşaklar arasında farklılaştığı, birinci kuşakta okuma oranı yok denecek kadar düşükken ikinci kuşakta fazlalaşmış, üçüncü kuşakta ise daha çok yükselmiştir. Okuma oranının fazlalaşması evlilik yaşı ile doğru orantılı iken, ailede çocuk sayısı ile ters orantılı olarak görülmüştür. Yine eğitim oranının yükselmesi modernleşmenin bir başka ölçütü olarak gösterilen meslekte uzmanlaşma ve farklı iş alanında çalışma ile de düz orantılıdır. Üç kuşak katılımcı arasında karşılaştırılma yapıldığında, köy işlerinde çalışmaktan, mesleki uzmanlaşmaya dönük bir değişim olmuştur. Bu değişim bireyin, geleneksel toplum özelliği olan aileye bağımlılıktan çıkartıp; farklı iş, meslek ve sosyal gruplarla temasına neden olmuş; modernleşme kuramcılarının da belirttiği gibi, birey sosyal yaşantısını ve sorunlarını aile dışında farklı kurumsal alanlarda düzenlemeye ve çözmeye çalışmıştır. Geleneksel toplumda var olan ve kültürün temel göstergelerinden biri olan anadilde konuşma âdetinde değişim olmuş, modern toplum devlet yapılanması sonucu zorunlu hale gelen ulus devlet resmi dili yaygınlaşmıştır. Birinci kuşak katılımcılar haricinde diğer katılımcıların hemen hemen tümü kendi tercihleri ile resmi dil ile mülakata katılım sağlamışlardır. Yine kuramcılarının modernleşme göstergesi olarak vurguladıkları köy- kent temasının yaygınlaştığı, köyde yaşadığı halde katılımcıların, kent ile ilişkilerinin yüksek derecede olduğu, bu da farklı kültürlerle etkileşimin dinamik seyrini ortaya koymuştur. Katılımcı demografik yapısı karşılaştırılmasında erkeklere karşı kadınların eğitim ve özellikle çalışma hayatı konusunda daha geride oldukları görülmüştür.

Doğum adetlerindeki değişimi ortaya çıkarmak için üç kuşak katılımcı karşılaştırılması yapıldığında daha önce belirtildiği gibi çocuk sayısında bir değişim olduğu görülmüştür. Geleneksel aile yapısının hâkim olduğu birinci kuşak katılımcılarda çocuk sayısının fazlalığına karşın, diğer kuşaklardaki ailelerde giderek çocuk sayısında azalma görülmüştür. Modernleşmenin ölçütlerinden olan kent ile temasın, hamilelik ve doğum sürecinde fazlalaştığı, teşhis ve tedavilerin bilimsel bilgiye dayalı tercih edildiği gözlenmiştir. Geleneksel toplumlarda yaygın olarak

başvurulan dinsel ve geleneksel tedavi yöntemlerinden farklı olarak, modernleşmeye dönük toplumların, pozitivist ve akılcı tedavi yöntemi tercihleri, kuramcılar tarafından dile getirilen değişim parametrelerindedir. İkinci ve üçüncü kuşak katılımcılar modern tıp ve tedavi yöntemlerini tercih ettikleri, çocuklarının neredeyse tümünün hastanelerde doğmasından anlaşılmaktadır. Oysaki birinci kuşak katılımcıların neredeyse tümü ve ikinci kuşak katılımcıların üst yaş grubundan bir bölümünün çocukları evde doğmuşlardır. Görüşme yapılan katılımcıların neredeyse tümü, kız ve erkek çocuğuna bakışlarında da değişim dikkat çekmiş olup, geleneksel toplum özelliği olarak bilinen, erkek çocuğun tercih edilmesinin aksine; kız çocuklara yönelik pozitif bir bakış dile getirilmiştir. İletişim ve haberleşme aygıtlarının yaygınlaşması ve günlük hayatın her alanında olmasından dolayı, doğum sonrasındaki etkinlikler konusunda popüler kültür etkisinde kalındığı gözlenmiş, hediyeleşme ve kutlamaların bu çerçevede yapıldığı katılımcı ifadelerinden de görülmüştür.

Doğum olduktan sonra, ailenin ve çevrenin yaklaşımında katılımcılar arasında bir farklılık gözlenmiş, geleneksel tarzda hasta ziyareti odaklı adetten, bebek görme odaklı ziyarete ve hediyeleşmeye dönük değişim olmuştur. Gerek hamilelik ve doğum sürecinde kadının toplum içindeki rolünde, gerek doğum sonrasındaki ad koymada, geleneksel aile büyüklerinin rollerinde bir değişim olmuştur. Hamileliğini insanlara karşı gizleyen, doğumunu gizleme zorunluluğu hisseden adetlerin yerine hediyeleşmelerin, kutlamaların yapıldığı adetler yaygınlaşmıştır.

Doğumların adet değişimindeki göstergelerinden ikisi isim koyma ve sütanne adetleridir. Geleneksel toplumda aile kurumu bireyi baskıladığından, birinci kuşak katılımcılarda ebeveynin, dünyaya gelen çocuklarına isim verme hakkı aile büyüklerine verilmişken, sonraki kuşaklarda bu âdetin değiştiği; ebeveynin çocuğuna isim taktığı şeklinde görülmüştür. Yaygın olan sütanne âdetinin tamamen yok olmamakla beraber azaldığı, sonraki kuşak katılımcıların hem ailede çalışma koşulları hem de çocukların bakım ve beslenmesinde (bebek bezleri ve mamalar vb.) alternatif imkânlar oluşmuştur.

Doğum adetlerinde sadece modernleşmeye dönük değişimler olmayıp, gelenekselliğe ve dinselliğe dönük değişim de yer yer kendini göstermiştir. Örneğin birinci kuşak katılımcı ifadelerinde yok denecek kadar az görülen doğumlarda mevlit verme, akika kurbanı kesme âdetinin, sonraki kuşakların ifadesinden, hissedilen bir

artış görülmüş, doğan çocuğun kulağına ezan okuma ise dikkat çekici bir şekilde yaygınlaşmıştır.

Üç kuşak katılımcı üzerinden sünnet adetlerindeki değişime bakıldığında, kuşaklar arasında bu noktada da birçok değişim kendini göstermiştir. Köy-kent etkileşiminin fazlalaşması, çocukların sünnet edilmesinde hem mekânsal hem bilimsel yöntemlere başvurma noktasında bir değişim olmuştur. Birinci kuşakta sünnet eylemi geniş cemaat yapısı içinde, komşuların toplanması ve ziyafet ikramı şeklinde gerçekleştirildiği katılımcı ifadelerinden anlaşılırken, sonraki kuşaklarda bireysel karar ve sadece ebeveynin bilgisi dâhilinde hastane veya kliniklerde, uzman kişi tarafından yapıldığı anlaşılmıştır. 65 yaş üstü katılımcılarda hâkim olan geleneksel sünnet yöntemi, doğum adetlerinde olduğu gibi sünnet adetlerinde de sonraki kuşaklarda değişime uğramıştır. Birinci kuşak katılımcılar, çocuğun sünnet edilmesi eylemi, geniş çevre ve grup içinde merasim şeklinde gerçekleştirildiğini ve sonra ziyafet veya mevlit verildiğini söylerken, ikinci ve üçüncü kuşakta ise sünnetin sadece ebeveyn nezaretinde yapıldığı pek yaygın olmamakla beraber nadiren ziyafet veya mevlit verildiği katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır.

Sünnet adetlerinde değişim olarak görülen bir diğer unsur da kirvelik âdetidir. Sosyal sermaye diye nitelendirilen kirvelik, geleneksel toplumda ailelerin sosyo-ekonomik dayanışmasına dayalı kültürel bir yapı olarak ifade edilmektedir. Modernleşme kuramcılarının, geleneksel toplum özelliği olarak, çalışma alanından korunmaya, sosyal dayanışmadan-çatışmaya kadar ihtiyaç duyulan konularda aileler veya kabileler arasında güç birliği oluşturmaya yönelik çabaları vurgulamaktadırlar. Merkezi devletin kurumsal güvenlik, koruma ve sorunları çözme etkisi taşraya ulaşımında sıkıntı olduğundan, kır/köy (geleneksel) toplumun sorunlarını çözmeye yönelik kendi çözümlerini üretme zorunluluğu doğmuştur. Kirveliliğin bu noktada "tasavvur-i akrabalık"□ bağı oluşturarak, kan bağı olmamasına rağmen bir çeşit sosyal dayanışma meydana getirmektedir. Görüşme yapılan ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılarda aile veya kabile yakınlaşması şeklinde bir dayanışmanın nispeten eksildiği, bunun neticesinde kirvelik âdetinin de pek kalmadığı, bu anlamda bir değişim olduğu gözlemlenmiştir.

Evlilik adetlerinde de üç kuşak arasında karşılaştırılma yapılmış. Birçok adette değişim göze çarpmıştır.

Üç kuşak katılımcı karşılaştırılmasında evlilik adetlerinde göze çarpan ilk değişim evlilik kararının kimin tarafından verildiğidir. 65 yaş üstü birinci kuşaktaki birçok katılımcının evliliği ile ilgili kendisinin fikri sorulmadan aile tarafından karar alındığı söylenmiştir. Bu durum, geleneksel geniş ailede bireyler ile ilgili karar verme yetkisinin aile büyüklerinde olmasıdır. Birçok alanda olduğu gibi erkek olsun kız olsun, evlilik kararı aile büyükleri tarafından alındıktan sonra bireyin bunu kabullendiği, bu konuda toplumsal ve kültürel baskının etkin olduğu katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır. İkinci kuşak ve üçüncü kuşak katılımcılarda ise evlenme kararının aileden evlenecek kişilere geçmiştir. Bu değişimin kuramsal dayanağı olarak eğitim seviyesinin yükselmesi, ekonomik gelir özgürlüğünün kazanılması başta olmak üzere, ulaşım ve haberleşme araçlarının gelişmesi sonucu ve başka kültürlerle temasın etkisi şeklinde yorumlamak mümkündür.

Evlilik adetlerinde söz kesme, kız isteme, nişan ve düğün süreçlerinde de üç kuşak arasında değişimler bariz olarak kendini göstermiştir. Birinci kuşak katılımcıların evliliklerinde, bu aşamaların hiç birinde kendilerinin söz hakkı verilmediği gibi süreç içinde de bulunmamışlardır. Aile değerlerinin bireyden öncelikli olması; birey, kendi hayatı ile ilgili karar alma etkinliğine sahip olmadığı bir durumda bulununken, sonraki kuşaklarda, kendi kararlarını veren ve evlilik gibi hayati bir konu ile ilgili her aşamanın içinde olan ve planlamaları yapan bir konuma gelmiştir. Geleneksel aile içinde evlenecek çiftelerin her biri, diğer ailenin bireylerine karşı davranışlarında sınırlılık varken, sonraki kuşaklarda bu davranışlarda bir esneklik oluşmuş, zamanla tamamen kalkmıştır. Nişan ve düğünde gelin damat beraber her etkinlik içinde rol almışlardır.

Evlilik sonrası aile yapısında da değişim kaçınılmaz olmuştur. Geniş aile üyelerinin bir arada olduğu, aile ile ilgili kararların aile büyükleri tarafından alındığı, aile bireylerinin yetki ve çalışma planlamasının geniş aileyi yetkilisi tarafından düzenlendiği adetlerden, çekirdek aileye geçildiği, karar alma sürecinde eşlerin ortak karar alma işleyişini benimsedikleri görülmüştür.

Diğer adetlerde olduğu gibi ölüm gerçekliği öncesinde ve sonrasında da uygulanan ritüellerde değişimler göze çarpmaktadır. Birey geniş aile içinde ihtiyaçları karşılandığında, geleneksel toplumda yaşlı ve ölüm hastası olanlara karşı sorumluluk hissi gelişmiştir. Bu durumda olan aile bireylerine karşı maddi ve manevi

sorumluluklar geniş aile bireyleri tarafında yerine getirilmektedir. Bu konuda üç kuşak katılımcı da duyarlı olarak görünmüş, ama bu noktada hasta-toplum ilişkisinde değişim göze çarpmıştır. Hastanelerin etkin olması, toplum içinde hasta- toplum veya ölüm- toplum ilişkisinde manevi ve davranışsal bazı değişimler kaçınılmaz kılmiştir. Hastanelerin gizli işlev olarak oluşturduğu etki katılımcı kuşakları arasında bariz bir adet farklılığı oluşturmuş, değerler ve ritüeller değişimi meydana getirmiştir. Hastanede meydana gelen ölümler, sonraki aşamalarda kalıplaşmış bazı davranışları ya ortadan kaldırmış ya da değiştirmiştir. Ölü yıkma, kefenleme ritüellerin toplumun gözü önünde veya çok yakınında yapılması yerine, gözlerden uzak profesyonel görevlilerce yapılması, değişim anlamına geldiği gibi başka değişimlere de neden olmuştur. Birinci kuşak katılımcılar zamanında hasta ve ölümün toplumla içiçeliğinin yarattığı hüznün, yas ve matem boyutu ve hissedışı sonraki kuşaklarda hastaneler üzerinden bir mekânsal uzaklaşma meydana getirmiş, birçok duygunun yaşanmasında veya hissedişinde bir değişim oluşturmuştur.

Birinci kuşak katılımcılar döneminde, hayatını kaybeden kişinin gömülmesi işlemi, toplum kendi imkânları ile gerçekleştirirken, sonraki katılımcılar döneminde ise belediye gibi resmi kurumlar, sericin tümünde veya bir kısmında müdahil olmuşlardır. Bu durum, kuşaklar arasında sorumluluk, rol ve beklenti farklılaşmasını oluşturmuştur.

Ölüm adetlerindeki değişimin göstergelerinden biri de taziye adetleridir. Geleneksel ve modern toplumlarda toplumsal ilişkilerin farklılığından hareketle, görüşme yapılan katılımcı kuşakları arasında mekân kullanımında (özel alan-kamusal alan) farklılık oluşmuştur. Köy ve mahallelerde yas evlerinin yapılması, taziyelerin yas evlerinde karşılanması mekânların tanımlanmasında yeni bir aşama olarak dikkat çekmiştir. Sosyal yönü olduğu kadar dini değerler yönü de önemsenen taziye adetlerinin, alan çalışması yapılan bölgede çok önemli olarak görüldüğü katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır. Fiziki olarak yas evlerinin inşa edilmesi, taziye ritüellerinde odak noktada yer tutmuş, diğer birçok alanda da adet değişimini etki yapmıştır. Ulaşım araçlarının yaygınlaşması, çekirdek aile çalışma koşullarının değişmesi, sahip olunan ekonomik özgürlük, kararlar alma yetkinliğine etki etmiş, her çekirdek ailenin çevre içinde sorumluluk hissinde aktif rol almasını sağlamıştır. Birinci kuşak katılımcılar zamanında taziyelere geniş aileden bir kişinin gitmesi yeterli

görülürken, sonraki kuşak katılımcılar zamanında ise her çekirdek aileden bir hatta birden fazla kişinin taziyeye gittiği görülmüştür. Dolayısıyla, katılımcıların da ifade ettiği gibi günümüzde taziyelere daha çok rağbet gösterilmekte, geçmişe göre daha kalabalık olmaktadır.

Kuşaklar arasında bir değişim olarak ortaya çıkan, taziyelerin cenaze evinden yas evlerine alınması yeni bazı adetler ortaya çıkarmıştır. Yas evleri öncesinde taziyeler evlerde kabul edilirken, çevre ve komşuların taziye evinde bulunanlara ikram edilmek üzere kendi evlerinde yemek yapıp götürdükleri, yas evlerinin hayata girmesi ile yine kendi evlerinde yemek yaparak taziyeye gelenleri kendi evlerine götürüp ikram ettikleri anlaşılmıştır. Bu noktada köy-şehir arasında taziyeye gelenlere yemek ikram etme âdetinde bir farklılık dikkat çekmiştir. Solhan İlçe merkezinde cenaze yakını, taziyeye gelenlere yemek ikram etmektedir. Cenaze sahibine maddi külfet getirdiği, ekonomik durumu iyi olmayanların toplumsal baskıdan dolayı borçlanmasına neden olduğu için bazı katılımcılar tarafından bu adet eleştirilmiştir.

Katılımcılar arasında dikkat çeken bir diğer değişim yas süreci ile ilgilidir. Birinci kuşak katılımcılar, kendi zamanlarında yasların daha uzun sürdüğünü, eskiden yas süresi içinde gösterilen toplumsal dayanışma ve hassasiyetin günümüzde pek gösterilmediğini vurgulamışlardır. Geçmişte, düğün iptallerinden radyo ve televizyonun açılmamasına kadar, yas tutmada olumsuz etken olarak görünen birçok adet değişimi kendini göstermiştir. Artık kapalı toplum şeklinde yaşamayan ailelerin, düğün süreci ile ilgili planlamayı önceden yapma mecburiyeti, zamanı belirlenen düğünlere, farklı yerlerde farklı meslek gruplarında çalışan düğün davetlilerinin aylar öncesinden izin ve ulaşım başta olmak üzere birçok konuda programlarını yapmalarını zorunlu kılmıştır. Aylar öncesinden düğünün gün ve saatinin belirlenmesi solunun tutulması, davetiyelerin basılması ve daha birçok neden, ani bir ölüm vakası karşısında düğünlerin iptal edilmesine engel teşkil ettiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, kapalı toplum yapısının hâkim olduğu dönemde birinci kuşak katılımcılar ile sonraki kuşak katılımcılar arasında ölüm adetlerinde bariz değişimler olduğu görülmüştür.

Son olarak alan çalışması yapıldığı süreçte dünya çapında meydana gelen kovit 19 virüsünün, gerek devlet politikası bakımından gerek sağlık tedbirleri açısından, alan çalışması yapılan bölgede zorunlu olarak bazı adetlerde değişim gerçekleştirmiştir. Özellikle, toplu yapılan merasim ve etkinliklere izin verilmemesi, toplum için çok

önemli yer teşkil eden ritüellerin ertelenmesine veya hiç yapılmamasına neden olmuştur. Katılımcıların tümü bu süreçte adetlerde değişim olduğunu söylerken, özellikle birinci kuşak katılımcıların, toplumsal değer ve norm noktasından bundan daha çok olumsuz etkilendikleri gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abuzer, C. (2010). "Şanlıurfa'da Değişen Toplumda Taziye Geleneği" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2. ss. 259-274.
- Akça, G. (2009). *Diyarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırması*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Aksakal, H. (2011). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirisi*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011,
- Aksoy, E. (2013). "Toplum ve Kültür", *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Çapcıoğlu- Hayati Beşirli, Grafik yay. Ankara.
- Alptekin, C. (2012). *Türkiye'nin Bölgesel Güç Olabilirliğinin Dış Ekonomik İlişkiler ve Dış Politika Bağlamında Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Dalı Anabilim, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Aman, F. (2012). "Bronislaw Malinoswski'nin kültür teorisi", *Uludağ üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*, C. 21, S. 1, s.135-151.
- Ankebut Süresi, 29/57.
- Ankışhan, G. (2013). *Bingöl Geleneksel, Kültüründe Evlenme*, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Armağan, M. (1992). *Gelenek*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Aron, R. (1986). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Aydın, N. (2013). *Orta Doğuda Türkiye*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Aygül, H. H. (2008). *Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Aysal, N. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Timuçin Faik Ertan, Ankara.
- Aytaç, A. M. (2017). *Türkiye'de Ailenin Tarihsel Dönüşümü*, Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, Derleyen, Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 299-320.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*, T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Barutçu, A. (2015). *Ucundan Azıcıkla Atılan Sağlam Temel: Türkiye'de Sünnet Ritüeli ve Erkeklik İlişkisi*. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, 3, 129-155.

- Battomore T. Ve Nisbet R. (1990). *Sosyolojik Düşünce Tarihi*, Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur, V yayınları, Ankara.
- Baudart, A. vd. (2012). “Modern Dünyanın Yaratılması” *Felsefe Tarihi*, , Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2001). *Simgesel Değiş tokuş ve Ölüm* çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniv. Yayın Evi, İstanbul,
- Boratav, K. (2005). *Türkiye'nin İktisat Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Cirhinlioğlu Z. (1999). *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Coşkun, İ. (1989). *Modernleşme Kuramı Üzerine*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4294>, s.289 – 314 (erişim tarihi 13/01/2021).
- Çağlı, E. (2006). *Küreselleşme*, Tarih Bilinci Yayınları.
- Çağrıcı M. (2011). *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul,
- Çapcıoğlu, İ. (2013). “Modernleşme” *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Çapcıoğlu- Hayati Beşirli, Grafik yayınları, Ankara.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çolak, A. (2005). *Anadolu'da Düğün Adetleri*, Kardelen Yayınları, İstanbul.
- Çolak, A. (2014). *Hadis Temelli Anadolu Düğün Adetleri*, <https://dergipark.org.tr/en/pub/gifad/issue/16038/167802>.
- Dilmen, D. (2009). *Niğde İli Ulukışla İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Dinçer, H. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Timuçin Faik Ertan, Ankara.
- Durdağ, B. (2017). *Toplumsal Değişme Sürecinde İletişim ve Teknoloji*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/27695/272243> ss. 269 – 287 erişim tarihi 23/11/2020.
- Durgun, Ş. (2018). *Modernleşme ve Siyaset*, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- Enbiya Süresi, 21/104.
- Freyer, H. (2010) *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, Çev. Tahir Çağatay, Doğu-Batı yayınları, İstanbul, 2015, s. 135
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul.

- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik*, Çev. Ümit Tatlıcan, say yayınları, İstanbul,
- Goldmann, L. (1999). *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. Emre Aslan, Doruk Yayınları, Ankara.
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü. ve Güngör H. (2003). *Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Gürkan, L. S. (2010). *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul.
- Gürkan, L. S. (2010). *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 38, İstanbul.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*, Remzi kitapevi, İstanbul.
- Güzeloğlu, C. (2017). *Kazakistan'da Çimkent Bölgesinde Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Kültür Çatısı: Doğum, Düğün, Ölüm Adetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Haviland, William A. vd. (2008). *Kültürel Antropoloji*, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- İnönü, İ. (1998). *Cumhuriyetin İlk Yılları*, Yenigün Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, H. B. (2002). *Postmodernite ile Modernite Arasındaki Türkiye*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Kalafat, Y. (1996). *Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmenleri Halk İnançları*, Asam Yayınevi, Ankara.
- Kanlı, T. (2006). *1945–1960 döneminde national geographic Dergisi'nde Türkiye'nin sunumu*, sosyal bilimler enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaplan M. (2002). *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, M. (2015). *Kültür ve Dil*, Dergâh yayınları, İstanbul.
- Karakoç, K. (2018). *Osmanlı-Bizans Kroniklerinde Düğün ve Ölüm* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Karaman, H. (1988). *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları C. 1, İstanbul.
- Kaya, K. (2003). *Türk Toplumunun Yaşama Tarzı*, Fakülte Kitabevi Yay. Isparta.
- Kaya, K. (2018). *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, Fakülte Kitap Yay. Isparta

- Kılbaş, Ş. (1994). *Gençlik ve Boş Zamanı Değerlendirme*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Kılıç, Z. (2014). *Viyana'da Yaşayan Türklerde Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Kılıçbay, M. A. (1999). "Türk Toplumunu ve Gelişme Teorisi", *Doğu-Batı dergisi*, yıl: 2 Ağustos-Eylül-Ekim Sayısı, ss. 95-99.
- Kıray, M. B. (2000) *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, bağlam yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. B. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kırımlı, Y. (2010). *Yetişkin olmaya ilk adım "Sünnet"*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/antropolojidergisi/issue/43247/525284> S. 24, ss. 19-35.
- Kırkpınar, L. (2001). *Türkiye'de Toplumsal Değişime ve Kadın*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kızılcılık S. "Çağdaş Sosyoloji Kuramları", Ünite 7 (Modernleşme Kuramları) Atatürk Üniv. Ders Kitabı.
- Kızılcılık, S. (2014)). *Sosyoloji Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, iletişim yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Moumin M. (2009). *Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine bir araştırma (Doğum-Evlenme-Ölüm Adetleri)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Oğuz, E. S. (2011). "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, ss. 123-137.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Örnek, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Örnek, S. V. (2000). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Ankara.

- Özbay, F. (2015). *Aile Kent ve nüfus*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, S. (1997). *Ayinden Törene*, Anahtar Kitaplar Yayınevi İstanbul.
- Peker, G. (2008). *Misis'te Geçiş Dönemi Adetleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk dili ve edebiyatı anabilim dalı, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Perçemli V. (2011). *Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve ölüm adetleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ritzer, G. (2011). *Klasik Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Sağlam, E. B. (2018). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Sosyoloji*, (Edit: Esra Burcu Sağlam, Aslıhan Ögün Boyacıoğlu, Ayşe Gelgeç Bakacak), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, iletişim yayınları, İstanbul.
- Smith, A. D. (1998). *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev. Ülgen Oskay, Ege Ün. Basımevi, İzmir.
- Suvağci, İ. (2018). *Almanya'ya Göçün Almanya'daki Türk Yazarların Hikâyelerine Yansımaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Şen, H. (2012). *Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek*, Kadim Yayınları, Ankara.
- Tekin, F. (2011). "Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç", *Selçuk Ün. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2011, S. 25, ss. 91-100.
- Tezcan, M. (1982). *Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama*, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803061Yıl_1982_C.15_Sayı_1, ss. 117-130 (erişim tarih. 15/11/2020).
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, M. (2015). *Sosyolojiye Giriş*, Anı yayıncılık, Ankara.
- Timur T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*, imge yayınları, Ankara.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tuna, K. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Timuçin Faik Ertan, Ankara.
- Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*, Marmara Ün. İlahiyat fakültesi vakfı yayınları, İstanbul.

Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünal A. (1988), *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.

Wulf, C. (2009). *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, Çev. Özgür Dünya Sarısoy, Dipnot Yayınları, Ankara.

Yazıcı T. ve Karlı İ. (2016). *Bilgi Toplumunda Teknoloji, Medya ve Siyaset*, Volga Yayıncılık, İzmit.

Yerlikaya, T. (2019). "Niyazi Berkes ve Daniel Lerner'de Türkiye Modernleşmesi" *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, yıl: 15, Sayı: 56, Ocak-Haziran, ss. 235-248.

Zilzal Süresi, 99/7-8.

Züngher, E. M. (2002). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim yayınları İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://www.turkedebiyati.org/orf-ve-adet-nedir> Erişim Tarihi 8/10/2020.

Sünnet, <https://www.medicalpark.com.tr/sunnet-nedir/hg-143>. (Erişim Tarihi 09/05/2021).

EKLER

EK-1: Görüşme Soruları

<p style="text-align: center;">(Görüşme Formu)</p> <p style="text-align: center;">MODERNLEŞME SÜRECİNDE DOĞUM, SÜNNET, EVLİLİK VE ÖLÜM ADETLERİNDEKİ DEĞİŞMELER (BİNGÖL SORHAN ÖRNEĞİ)</p>
<p><i>Elinizdeki Görüşme Formunda, Prof.Dr. Kamil KAYA'nın danışmanlığında yürütülen Yüksek Lisans Tezi için hazırlanmış sorular bulunmaktadır. Araştırmanın bilimsel tespitleri, sorulara verilen cevapların doğru olduğu varsayımına dayanır. Bundan dolayı formda yer alan sorulara doğru ve eksiksiz cevap vermeniz son derece önemlidir. Elde edilecek veriler, hiçbir şekilde özel çıkarlar için değil sadece bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Lütfen isminizi yazmayınız / söylemeyiniz.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Gösterdiğiniz ilgi ve yardımdan dolayı teşekkür ederim.</i></p> <p style="text-align: right;">Adil ÖGER İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Yüksek Lisans Öğrencisi</p>

- 1- Kısaca kendinizi tanıtır mısınız? (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve medeni durum)
- 2- Kaç çocuğunuz var? (Kız ve erkek) / Kız ve erkek çocuk hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 3- Çocuğunuz/ çocuklarınız nerede ve nasıl doğdu? (Evde / Hastanede vb.)
- 4- Çocuklarınızın doğumunda ne tür adetleri yerine getirdiniz? (Ad koyma vb.)
- 5- Çocuğunuz doğduğunda aile, akraba ve komşularınızın ilgisi nasıldı?
- 6- Sizce, geçmişten günümüze doğum adetlerinde ne gibi değişimler oldu?
- 7- Varsa, erkek çocuğunuzu sünnet ettirdiniz mi? Kaç yaşında ve nerede sünnet ettirdiniz?

- 8- Sünnet merasimi yapıldı mı? Yapıldı ise, nerede ve nasıl yapıldı?
- 9- Sünnet adetleri nelerdir? (Sünnet töreni, Kirve vb.)
- 10- Sizce, geçmişten günümüze sünnet adetlerinde nasıl bir değişiklik oldu?
- 11- Eşiniz ile nasıl evlendiniz? (Görücü usulü ile mi? / Tanışarak-görüşerek mi?)
- 12- Kız isteme süreci nasıl oldu? (Kim ya da kimler aracılık etti?)
- 13- Nişan merasimi yapıldı mı? Yapıldı ise, nerede ve nasıl yapıldı?
- 14- Düğününüz nerede ve nasıl yapıldı? Kaç gün devam etti?
- 15- Evlendiğinizde ayrı eve mi çıktınız? / Ebeveyn ile (ana-baba) aynı evde mi yaşadınız?
- 16- Sizce, geçmişten günümüze evlilik adetlerinde nasıl bir değişiklik oldu?
- 17- Kaç yıldır evlisiniz? Evlilik hayatınızı değerlendirir misiniz?
- 18- Çevrenizde yaşlı ve ölüm hastası olanlara nasıl davranılır?
- 19- Ölüm gerçekleştiğinde cenaze yakınları / sahipleri ilk olarak ne yapar?
- 20- Ölüm gerçekleştiğinde akraba ve komşular ilk olarak ne yapar?
- 21- Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve defin işlemleri nasıl yapılır?
- 22- Cenazenin defni sonrasında (yas dönemi) taziye nerede ve nasıl yapılır?
- 23- Taziye sürecinde uyulması gereken kurallar (adetler) var mı? Varsa, nelerdir?
- 24- Sizce, ölüm adetlerinde geçmişten günümüze nasıl bir değişim oldu?
- 25- Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölüm adetleri ilgili düşünceleriniz nelerdir?
- 26- Son zamanlarda Dünya genelinde yayılan Pandemi toplumsal Adetleri etkiledi mi?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

SOYADI, Adı : ÖGER Adil

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans		
Lisans	Atatürk Üniversitesi AÖF (Sosyoloji)	10.06.2018
Lise	Diyarbakır İmam Hatip Lisesi	.... 06.1989

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
-----	-----	-------

Yabancı Dil

Yayınlar

Hobiler